

Confessio

A tartalomból:

TÉMA: Felelőségünk a teremtett világért

Berényi Dénes: Hogy állunk a klímaváltozással?

Végh László: A fenntartható élet és a bűneset

Szalay László Pál: Hittel fordulva a kék bolygó felé

A száz éve született Gyökössy Endréről

(Kocsev Miklós és Steinbach József tanulmánya)

Pápválasztás – protestáns szemmel

(Karasszon István és Lőrincz Szabolcs írása)

2013

2

KIADJA A MAGYARORSZÁGI
REFORMÁTUS EGYHÁZ

Confessio

A Magyarországi Református Egyház Figyelője

Harminchetedik évfolyam 2013/2

Felelős szerkesztő: CSOMA ÁRON

Kiadja és terjeszti
a Magyarországi Református Egyház
Kálvin János Kiadója

Szerkesztőség:
Budapest XIV., Abonyi u. 21.
Pf. 5., 1440 – Telefon: 343-7870
E-mail: confessio@zsinatiiroda.hu

Kiadóhivatal:
Budapest XI., Bocskai út 35.
Pf. 416. 1519 – Telefon: 386-8267

Nyomdai előkészítés: Spák Zsuzsa
Nyomás és kötés: HVG Press Kft.
Felelős vezető: Erényi Ágnes

ISSN 0133 8889

Előfizethető a kiadóhivatalban,
vagy átutalással a Református Kálvin Kiadó
11711034-20856731 számlájára.
Előfizetési díj egy évre 5200 Ft,
egy szám ára 1300 Ft

Előfizetési díja nyugati terjesztésben
befizethető a fenti forintszámlára.

Megjelenik negyedévenként

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

CSOMÓS JÓZSEF
a szerkesztőbizottság elnöke
GALSI ÁRPÁD felelős kiadó

ALBERT GÁBOR
ALBERT ZSUZSA
BOD PÉTER ÁKOS
BÖLCSKEI GUSZTÁV
DOBOS LÁSZLÓ (Pozsony)
DOMAHIDY ANDRÁS (Ausztrália)
FÜR LAJOS
HEGYI-FÜSTÖS ISTVÁN
HUSZÁR PÁL
KÁNYÁDI SÁNDOR (Kolozsvár)
KULIN FERENC
STEINBACH JÓZSEF
TÓTH KÁROLY
TÓTH-MÁTHÉ MIKLÓS

SZERKESZTŐSÉG

GALSI ÁRPÁD
CSOMA ÁRON
REGIUS JUDIT szerkesztőségi titkár

A Confessio egyes számainak megjelenési ideje:
1. szám: március 20; 2. szám: június 20;
3. szám: szeptember 20; 4. szám: december 20.

Ára: 1300 Ft

TARTALOMJEGYZÉK

MEDITÁCIÓ

Karsay Eszter: Ne aggódjatok! 3

TÉMA: Felelősségünk a teremtett világért

Berényi Dénes: Hogy állunk a klímaváltozással? 6

Végh László: A fenntartható élet és a bűneset..... 17

Szalay László Pál: Hittel fordulva a kék bolygó felé..... 39

TANÚSÁG

Száz éve született Gyökössy Endre

Kocsev Miklós: Gyökössy Endre paraklétikus poimenikája
az európai pasztorálpszichológia tükrében 51

Steinbach József: Farkas József igehirdetéseinek lelkipozíciós
mozzanatai 63

SZÉPMÍVESSÉG

Petróczi Éva: Egy szelíd költő – Néhány szó
Sebestyén-Jáger Orsolyáról 71

Sebestyén-Jáger Orsolya versei: Nyári emlék, Égi vándor,
A reggelek 74

Zsirai László: Rózsairat 75

FIGYELŐ

Nyárádi Zsolt – Rejtő András: Kissolyos református gyülekezete
a XVII–XIX. században 80

Pápválasztás – protestáns szemmel

Karasszon István: Ferenc pápa 99

Lőrincz Szabolcs: Gazdasági, társadalmi és kulturális tényezők
a római katolikus egyház vezetőcseréjének hátterében..... 103

Ökogyülekezeti konferencia –2013

Szalay László Pál: A szenzibilitás új mezőin 113

Színház

Erdei Sándor: Embertenyészet szatíranagyító alatt –
Tóth-Máthé Miklós: A rögcsei csoda 115

Könyvszemle

Szalay László Pál: Zöldellő egyház – Nyolc vallás a jövőért	119
Karasszon István: Geréb Zsolt ünnepe. Emlékkötet a 70 éves Geréb Zsolt tiszteletére	122
Petróczi Éva: A fájdalmas anya balladája. Kosáryné Réz Lola, A föld ködében.....	124
Puskás Attila: Az evangéliumi gyülekezetépítés modellje. Püszi Lajos, Érdeklődéstől elköteleződésig	126

Lapzárta után érkezett

Csillagpont Református Ifjúsági találkozó	128
Angol nyelvű tartalomjegyzék	B/3

E S Z Á M U N K S Z E R Z Ő I :

Berényi Dénes atomfizikus, akadémikus (1928–2012) • **Erdei Sándor** újságíró, kritikus • **Karasszon István** teológiai egyetemi tanár • **Karsay Eszter** lelkipásztor, a MRE Ökogyülekezeti Tanács tagja • **Kocsev Miklós** teológiai egyetemi tanár • **Lőrincz Szabolcs** közgazdász, a MRE Pénzügyi osztály vezetője • **Nyárádi Zsolt** levéltáros (Kolozsvár) • **Petróczi Éva** költő, ny. egyetemi tanár • **Puskás Attila** ügyvéd, presbiter • **Rejtő András** levéltáros (Kolozsvár) • **Sebestyén-Jáger Orsolya** lelkipásztor, hitoktató, tanár • **Steinbach József** püspök, teológus • **Szalay László Pál** lelkipásztor, közíró, a MRE Ökogyülekezeti Tanács tagja • **Végh László** atomfizikus • **Zsirai László** költő, irodalmi szerkesztő

Folyóiratunk megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

MEDITÁCIÓ

Ne aggódjatok!

– A gondtalanság bizalma –

„Ne aggódjatok életetekért... Nézzétek meg az égi madarakat...
Figyeljétek meg a mezei liliomokat...” (Mt 6, 25-26 és 28)

Jézus a Hegyi Beszédben tanít a boldog élet titkára, a törvény valódi, radikális értelmére és annak felülmúlására, a határtalan szeretetre, Isten országának keresésére. Óv az aggodalmaskodástól és az ítélkezéstől, buzdít az igazi imádságra, amiből gondtalanság (nem gondatlanság!) születik.

Mire nézünk, és mire figyelünk? Az emberekre, leginkább a sikeresekre és gazdagokra, néha önmagunkra. Legtöbbet a bajokra, a veszedelmekre és hiányainkra nézünk – ezért aggódunk. Jézus alapvető mondanivalója az, hogy legyünk gond nélküliek, ne aggódjunk, hanem bízunk Istenben, mennyei Atyánkban. Isten gondviselése azt jelenti, hogy életünk gondját nem nekünk kell hordozni, mert azt a Teremtő viseli. Nekünk a felelősséget kell vállalni a döntéseinkért, és a ránk szabott terheket kell hordoznunk. Azért van annyi félelem, szorongás és nyugtalanság bennünk, mert azt hisszük, hogy tőlünk függ a jövőnk, nekünk kell biztosítanunk és megoldanunk minden átláthatatlan problémájával és megválaszolhatatlan kérdésével. Hasztalan erőlködünk, hogy kényelmessé és gondtalanná tegyük az életünket.

Aggodalmaskodni (merimnai) abból a görög szóból származik (merosz), ami azt jelenti „az egésznek egy része”, ami megosztja, nyugtalanítja és zavarja a lelket. Részek, amiket mérlegelünk, osztunk, szorzunk – ide-oda hányódunk, lehetőségeket mérlegelünk –, de sehogyan sem jön ki, sohasem lesz belőle egész. Aki aggodalmaskodik, nem tud teljes szívvel élni, mert úgy gondolja, hogy Isten nem törődik velünk, nekünk kell (össze)törni magunkat, hogy élni tudjunk. Mennyi energiát veszítünk ezzel! Értelmetlen és hiábavaló tépelődéssel és fáradozással töltjük időnk nagy részét. „Hiába keltek korán és feküsztek későn: fáradtsággal szerzett kenyeret esztek. De akit az Úr szeret, annak álmában is ad eleget” (Zsolt 127,2). Ez a gondviselő Isten szeretete: „szerelmesének álmában ad eleget” (Károli fordításban). Éppen akkor, amikor nem is kéri, nem tud róla, nem is aggódik érte.

Régen minden eseményt és helyzetet ráfogtak a gondviselésre kissé általánosan, vaktában és személytelenül. Ma a másik végletbe estünk, kiveszett az Isten gondviselő szeretetébe vetett hit: Ki vagyok én, hogy éppen rám legyen gondja? Nagy ez a világ, sok probléma van benne! Jézus szép hasonlattal irányítja tekintetünket a teremtett környezetre: Istennek gondja van az ösztönüket követő madarakra, a rövid életű vadvirágra is, hát még az emberre, akit a maga képére alkotott. Lukács evangéliumában ez a beszéd a Bolond gazdag példázata után szerepel, ami egyben értelmezés: Isten, ha életet ad, hogyne adna meg mindent, ami annak fenntartásához szükséges! Ne a földi kincseket gyűjtsük, ne a gazdagságban bízunk, hiszen nem tudjuk, hogy meddig tart a ma, a vagyon senkit sem tart meg!

Jézus derűs természet- és életszemlélete – a madárdal és a virágpompa – Isten jóságát és gondviselését tükrözi. Az aggodalmaskodás bizalmatlanság. Isten alkotta az életet, Ő éltet. Nem mi magunk teremtettük és nem mi tartjuk életben magunkat. Az emberi szervezet maga egy csoda. Mi tartja fenn ezt az élő organizmust? Miért nem roskad össze? Hogyan működik benne az öngyógyító mechanizmus? Ha Isten fenn tartja az életünket, a testünket – a többet –, miért aggódunk a kevesebbért: az ételért és a ruházatért? Az aggodalom nem növeli a termetünket, de rövidíti az életünket.

Csakhogy közben tudjuk már, hogy bolygónkon szenvednek és meghalnak milliók az éhségtől és a szomjúságtól... Rájuk nincs Istennek gondja? Isten országa dinamikus jellegű valóság. Ott történik, ahol hirdetik és munkálják szóval és cselekedettel, és megvalósítják emberi kapcsolatokban és közösségekben. Ott van jelen, ahol képesek vagyunk osztozni egymással a teremtett világ javaiban és erőforrásaiban. Ránk bízta ezt a világot, de nem helyettünk, hanem rajtunk keresztül cselekszik. Jézus nem a gyermeteg kiskorúságot tanítja: ne gondolkozz, csak imádkozz! Ne vedd észre a bajt, a szükségét, csak élj bele a világba! Ugyanakkor nem is a világ megváltását és minden probléma megoldását várja tőlünk, hanem felelős köztelherviselést, hogy kivegyük részünket, mint munkatársai, megváltó munkájából. Ezt a részt, a hivatásunkat kell keresni és betölteni.

A felszólítás: Ne aggódjatok! – nem jelent tétlenséget. Nem jelenti, hogy Isten angyalai vagy a hollók táplálnak majd minket, mint egykor Illést. Isten gondoskodott a nyersanyagáról, nekünk kell azt elkészíteni magunknak és egymásnak. Ne legyünk naivak, se tudatlanok, se lusták a hit és bizalom jelszava alatt! Dolgozzunk!

A felszólítás: Ne aggódjatok! – nem jelenti azt, hogy nekünk nincs felelősségünk. Isten elég erőforrást és eledelt adott eredetileg az egész emberiségnek, de elrontottuk menet közben az elosztásnál! Ha éhezők vannak, mi vagyunk a felelősök értük. Osztozzunk! Új utakat kell keresnünk, újfajta aszkézist kell tanulnunk: mire és mennyire van valóban szükségünk?

A felszólítás: Ne aggódjatok! – nem jelenti azt, hogy a keresztyén embert nem érheti baj, mert Isten megóvja minden balesettől és katasztrófától. Nem ígér immunitást. Nem óvta meg, nem kímélte tulajdon Fiát sem a szenvedéstől és a kereszthaláltól. A terheket és következményeket hordoznunk kell, amik abból adódnak, hogy felelőtlenül bántunk a természettel, kizsákmányoltuk a magunk önzése és meggazdagodása érdekében.

Keressétek először Isten országát! Először a lelki kiegészülést és növekedést az Isten országában az Ő igazságával, azután keressétek az anyagi kultúrát. Soha ilyen hangsúlyos nem volt még a sorrend, a prioritás kérdése, mint éppen most, a harmadik évezred elején. Annyi az információ, eláraszt a sok kérdés, előnt a tennivaló. A gazdag ifjú példája azonban bemutatja, hogy mennyire tévútra vezet a rossz sorrend. Tökéletes hívő ember volt, csak éppen első helyen a vagyona szerepelt. Ahhoz kötődött görcsös mereven úgy, hogy nem tudta elengedni, nem engedte Jézus szabaddítását érvényesülni az életében. Pusztít a birtokló életmód.

Isten országa ajándék. Jézus jelenlétével kaptuk, vele és benne elközelített, s most is történik, megvalósulóban van a Szentlélek által.

Isten országa feladat, aminek mi is munkásai vagyunk, lehetünk.

Isten országa ígéret is, ami a végső időben fog megvalósulni teljességében.

*A mindentudás gőgje elveszi a kíváncsiságunkat és étvágyunkat a kereséstől. Pedig a keresés az eredeti szövegben azt jelenti: kutatni, kérdezni, nyomozni, óhajtan-
ni és követelni. Ezek a szavak nem valami langymeleg érdeklődésre szólítanak fel,
hanem intenzív keresésre, óriási küzdelemre, amelybe mindent bevetünk: tudást, időt,
pénzt, fáradságot – egész önmagunkat, hogy szüntelenül, a teremtett világban, a
teremtettség rendjében, minden élethelyzetünkben és kapcsolatunkban Isten országát
és igazságát leljük meg, fedezzük fel és engedjük érvényesülni és kibontakozni.*

*A hanyag gondatlanság és a fölösleges öngyötrő aggodás között kell megtalál-
nunk azt a keskeny utat, hogy minden nap fölvesszük a felelősség és a feladat terhét,
elvégezzük a munkát, és bízunk Istenben. Minden napnak a baját csak aznap lehet
elviselni. Nem lehet előre begyűjteni az erőt a holnaphoz. Nem lehet előre leélni két
napot, hogy azután pihenjünk kettőt. Nem tudjuk, mit hoz a holnap, ezért kétszer fél,
aki előre aggodalmaskodik, s lehet, hogy egyszer sem, aki Istenben bíz.*

*Az ég madarai és a mezők liliomai sok mai embernek már nem példák, mert elfe-
lejtenek fölnézni az égre és szétnézni a teremtett világban. Már nem is látják őket, mert
városban, épített környezetben, mobil szerkezeteket nyomkodva, leszegett fejjel sietnek
fontos és sürgős dolgaik után. Ki ér arra rá, hogy liliomokat csodáljon, és madarakat
lessen? S ha nézzük is olykor szabad időnkben, ez nem változtat az életmódunkon. Ki
mer napról-napra élni úgy, hogy ne akarja biztosítani magát, gyermekei és unokái
jövőjét az infláció és a munkanélküliség fenyegetettségében, a globális katasztrófák,
az éghajlatváltozás árnyékában? Lehet ma nem aggódni? Nyilván beteg vagy álmo-
dozó, vagy felelőtlen örült, aki nem néz szorongva a holnapok elé.*

*Jézus nem azt mondja, hogy ne legyünk előrelátóak. A madarak szépen példázzák,
hogy gondoskodnak a jövőről: fészket raknak, tojásokat melengetnek, táplálják fiókái-
kat, néhányan elköltöznek a hideg tél elől, mások élelmet raktároznak ösztönösen. Nem
azt tanítja Jézus, hogy éljünk a mának, hanem azt, hogy ne aggódjunk! Idetartozik a
Mártának mondott figyelmeztetés: „Márta, Márta, sok mindenért aggodsz és nyugta-
lankodsz, pedig kevésre van szükség, valójában csak egyre” (Lk 10,41).*

*Nézzünk előre – de messze előre, az örökkévalóság távlatába! A ma, a holnap és
a holnapután elenyészően rövidtáv – ne aggodalmaskodjunk!*

*Vállaljuk, hogy felelősséggel élünk a teremtett világban tudományunkkal, tehetsé-
günkkel és lehetőségeinkkel, tudván, hogy számot adunk ezekről egyszer Teremtőnknek!*

Bízunk az Örökkévalóban, az élet és az örökélet adójában, gondviselő szeretetében.

Imádság:

*Köszönjük mennyei Atyánk a teremtett világ szépségét és gazdagságát. Bocsásd
meg, hogy úgy tönkretettük, olyan sok hibát és bűnt követünk el ellene. Segíts, hogy
legjobb tudásunk szerint óvjuk és őrizzük, gondozzuk és fejlesszük mindazt, amit ránk
bízál. Könyörülj rajtunk, és óvjon Lelked, hogy ne tegyünk meg mindent, amire képe-
sek volnánk technikai eszközeinkkel, de megtegyünk mindent, amire magunktól még
nem vagyunk képesek, Jézus Krisztusban mégis lehetőséget kapunk: szeretni Téged
és teremtett világodat. Ámen.*

Karsay Eszter

TÉMA: Felelősségünk a teremtett világért

BERÉNYI DÉNES

Hogy állunk a klímaváltozással?

A téma napjainkban annyira aktuális, hogy akár divatosnak is lehet mondani, és semmiképpen se lehet csupán tudományos kérdésnek tekinteti, hiszen egész földi társadalmunkat és annak jövőjét is érinti. Ugyanakkor nagyon fontos, hogy ne engedjünk az „utca nyomásának”, hanem a természettudományhoz illő objektivitással vizsgáljuk meg, hogy hogy is állunk tudományos szempontból ezzel a kérdéssel, mi az amiről biztosan állíthatjuk, hogy tudjuk, és mi az, amit még nem tudunk. Ez a célja az itt következő írásnak, amelyet a szerző nem mint klimatológus, hanem mint fizikus alakított ki, éveken át követve a kérdéssel kapcsolatos információkat.

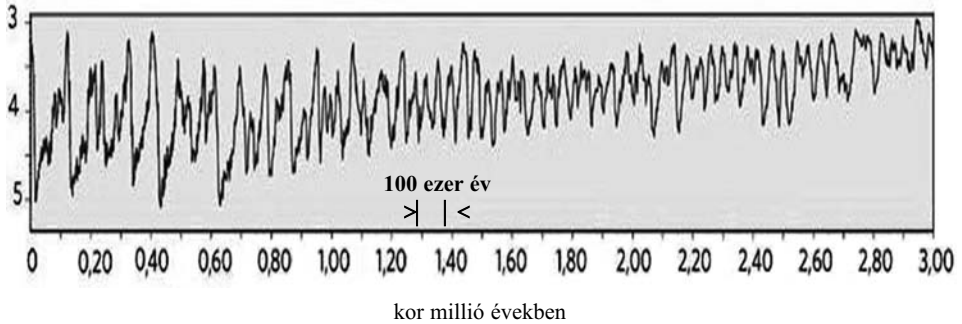
Változik-e a klíma?

A földtörténet 4,5 milliárd éves történetéből mintegy 3-3,5 milliárd évre vonatkozólag vannak adataink a hőmérsékletre vonatkozólag. A legtávolabbi múltat illetően csak becslésszerű információink vannak, de a jelenhez közeledve az utolsó mintegy 500 millió évről, illetve a további néhány millió évről, majd a legutolsó százezer és tízezer évekről, illetve a történelmi időkről viszonylag általában egyre pontosabb adatokkal rendelkezünk.

Itt nem térhetünk ki a különböző hőmérséklet-meghatározási módszerek teljes körű és részletes ismertetésére, csak egy-két mondatban említjük meg a legfontosabbakat. Kétségtelenül az egyik legmegbízhatóbb az ún. oxigén izotópos módszer. Magasabb hőmérséklet esetén az oxigén könnyebb izotópja (^{16}O) nagyobb arányban szerepel a nehezebb izotóphoz (^{18}O) képest az elpárolgott vízben, ami azután ilyen arányban épül be a sarki jégtakaróba. Másrészt a tengeri üledékekben (a szilárd vázú szervezetek maradványaiban) fordított a helyzet. Így mind az üledékekben, mind a jég furataiban a hőmérsékletre vonatkozó adatokat kapunk. Tegyük hozzá, hogy ugyanakkor a jégfuratok gázzárványaiban az egyes korok légkörének összetételét mintegy közvetlenül tanulmányozhatjuk. Megemlítjük még, hogy a történelmi korok hőmérsékletére és időjárásviszonyaira a krónikák és írott emlékek igen pontos információkat tartalmaznak, pl. a gabona és szőlőtermesztés határa a szélességi fokok függvényében, az erdőhatár elhelyezkedése a hegyvidékeken, de a gabona-termés mennyisége és hasonlók is igen megbízhatóan jellemzik az adott kor időjárási helyzetét.

Ezeket alapulva két hőmérsékleti adatsort mutatunk be a klíma múltbeli változásának illusztrálására. Az egyik az utolsó 3 millió év globálisnak tekinthető hőmérsékletváltozása a mélytengeri üledékekben $^{18}\text{O}/^{16}\text{O}$ arány mérése alapján (1. ábra).

1. ábra

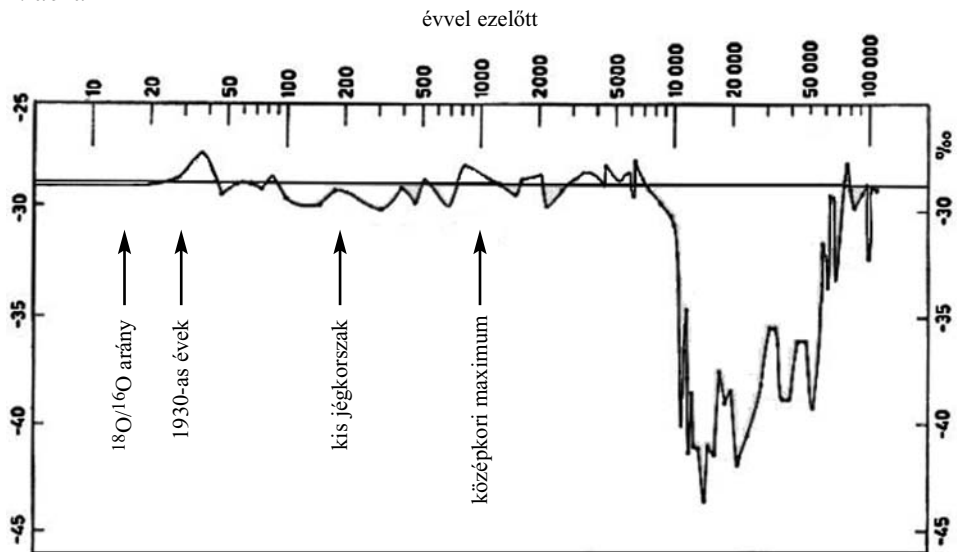

A földi légkör hőmérsékletét jellemző mennyiség változása a legutóbbi 3 millió évben.
(M. E. Rayno és P. Huybers cikkében közölt ábra alapján – Nature 451 (2008) 284-285)

Az ábrát vizsgálva kétségtelenül megfigyelhető bizonyos periodicitás, és ez – mint a számításokból kiderült – nagy valószínűséggel a Föld pályaelemei periodicitásának (excentricitás, ferdeség, precesszió) tudható be. Ugyancsak észrevehető egy hosszabb távú trend is (csökkenés), amelynek oka viszont nem ismeretes, éppúgy, mint a periodikus változásnál a csúcsok intenzitásának növekedése esetében sem.

A 2. ábránk a jégfuratokban (Grönland) az oxigén izotóparányból az utolsó 100 ezer év hőmérsékletváltozásaira ad információt. Világosan kivehető a legutóbbi glaciális korszak (mintegy 90 ezer év) és az azt követő kb. 10 ezer éves interglaciális, amelyben most is élünk.

2. ábra

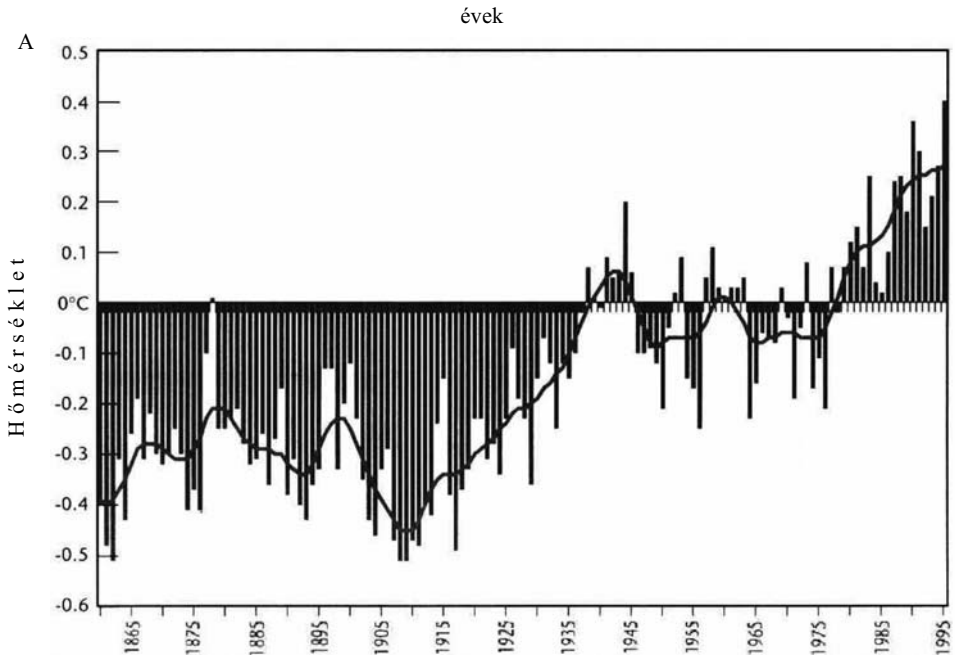

A földi légkör hőmérsékletét jellemző mennyiség változása a legutóbbi százezer évben
Északnyugat Grönlandban mérve (W. Kutschera cikkében közölt ábra alapján –
Nucl. Instr. Meth. Phys. Res. B268 (2010) 693-700)

Ami a fenti két ábrából, de az összes többi ismert adatból is következik, az az, hogy *az éghajlat a Földön története folyamán állandóan változott*. Ez a változás hol lassabb, hol gyorsabb. Ezeket a változásokat elsősorban kozmikus okok (a Föld említett pályaelem változásai, a Nap sugárzásában bekövetkezett változás, a Nap-rendszer helyzete stb.) idézik elő, amelyeket részben ismerünk, de nagyobb részben valószínűleg ismeretlenek (különösen konkrét mértéküket tekintve).

A változások gyorsaságával és lassúságával kapcsolatban azt lehet megállapítani, hogy akár százmillió éves periódusok is előfordulnak, de nem ritka, hogy évtizednyi idő alatt következik be klímaváltozás, sőt egyik évről a másikra is jelentős időjárási változások történhetnek. Ezek oka lehet pl. rendkívüli nagy vulkánkitörés vagy kozmikus égitest becsapódása. Sokszor azonban nem tudjuk a hirtelen változás okát. Így senki sem számított pl. a múlt században a negyvenes évek közepétől a hetvenes évek közepéig terjedő hideg periódusra (3. ábra).

3. ábra

Globális hőmérséklet alakulása az elmúlt mintegy másfél évszázadban
(World Meteorological Organization, WMO – No. 838, 1995)

Az eddigiekből világos, hogy a klíma bármiféle módszerrel történő stabilizálása képtelen és eleve kudarcra ítélt vállalkozás.

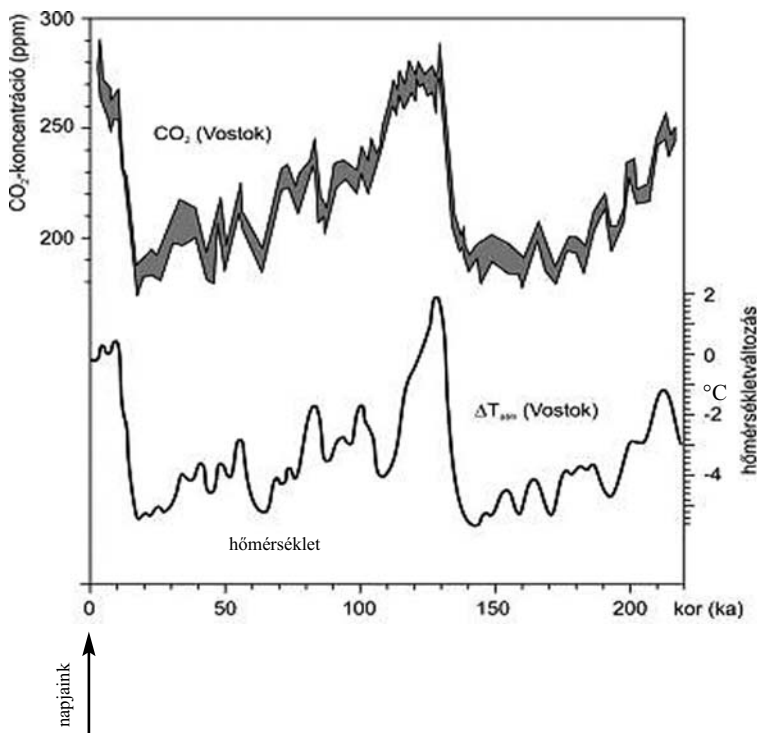
A klímaváltozással kapcsolatos következő kérdés, hogy milyen irányú a változás, emelkedik-e vagy csökken a hőmérséklet. Ha ránézünk az előző ábrákra, nyilvánvaló, hogy annak megfelelően, hogy hol és milyen hosszú tartományt választunk különböző, sőt minden további nélkül ellentmondó értékeket hozhatunk ki. Például van,

aki a legutóbbi száz évről beszél (Reményi – Gróf) és $1,0\text{ }^{\circ}\text{C}$ hőmérsékletemelkedéssel számol, Lomborg viszont 1970 óta $0,36\text{ }^{\circ}\text{C}$ emelkedést állapít meg, de ezzel kapcsolatban az utóbbi egy-két évszázadra vonatkozóan a legkülönbözőbb időtartamok és hőmérsékleti értékek szerepelnek. Vannak pl., akik az 1995 és 2004 közötti hőmérsékletet az 1940 és 1980 közötti átlaghoz viszonyítják. (Ez utóbbi periódus volt az, amikor újabb jégkorszak beköszöntét prognosztizálták. – Lásd a 3. ábrát.)

Miért változik?

A klímát alakító okokra és magyarázatokra már az előzőekben is utaltunk, rámutatva arra is, hogy az okok ismerete és magyarázataink mennyire hiányosak még napjainkban. Bármi legyen is egyébként az álláspontja, lényegében azzal minden szerző egyetért, hogy az éghajlat kialakulása számos tényező bonyolult kölcsönhatásának az eredménye. Hadd idézzünk erre vonatkozóan mutatóban egy hazai és egy külföldi szakértői véleményt. „Az éghajlat a Földre ható rendkívül összetett, gyakran ellentétes irányú külső és belső hatások eredőjeként alakul ki” (Császár Géza és munkatársai). „Lehetetlennek látszik az éghajlatváltozást első elvekből leírni, mivel egyszerűen nem értjük eléggé az éghajlati rendszert, mint egészet” (W. Kutschera, Nucl. Instr. Meth. Phys. Res. B268 2010 pp. 693-700).

4. ábra

A hőmérsékleti és a légkör CO₂ tartalomra vonatkozó adatok a „Vostok” kutatóállomáson végzett jégmag vizsgálatok alapján (Császár és mtsi. közlése alapján)

Mindennek ellenére napjainkban mind a tudományban, de különösen a médiában és a politikában határozottan előtérbe került, hogy jelenleg a Föld klímája melegszik, továbbá, hogy ezt a CO₂ felszaporodása okozza a légkörben. Az alapot erre az adja, hogy a hőmérséklet változása és a széndioxid mennyisége a légkörben a földtörténet folyamán *nagyjából* együtt mozog (lásd pl. a 4. ábrát).

Már az ábrán is látható, hogy csak *körülbelüli* egyező viselkedésről beszélhetünk, még inkább megállapítható ez pl. a negyvenes évek közepe és a hetvenes évek közepe közötti időszakot tanulmányozva, amikor a széndioxid tartalom határozottan növekedett, míg a hőmérséklet csökkenést mutatott. Hogy a légkör széndioxid tartalma és a földi átlag hőmérséklet összefüggése nem egyértelmű, azt kétség kívül mutatja, hogy „...a nem kiugróan meleg kambrium elején a szén-dioxid-tartalom a mai érték tizennyolcszorosa volt, míg a jóval melegebb kréta időszakban csupán hat-szorosa.” (Császár és munkatársai)

Az „ok-okozati” kapcsolat különben azért is problematikus, mivel pontos jégfurat mérések szerint az Antarktiszon a hőmérsékletemelkedés mintegy ezer évvel megelőzi a CO₂ növekedést. Lehetséges, hogy a felmelegedés szabadjára fel a széndioxidot és nem fordítva. Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy a szén-dioxidnak, más ún. üvegház-hatású gázokkal együtt (mindenek előtt a vízgőz) jelentős szerepe volt és van a globális hőmérsékleti viszonyok kialakításában. Lehetséges azonban, hogy ez a jelenség inkább másodlagos jellegű.

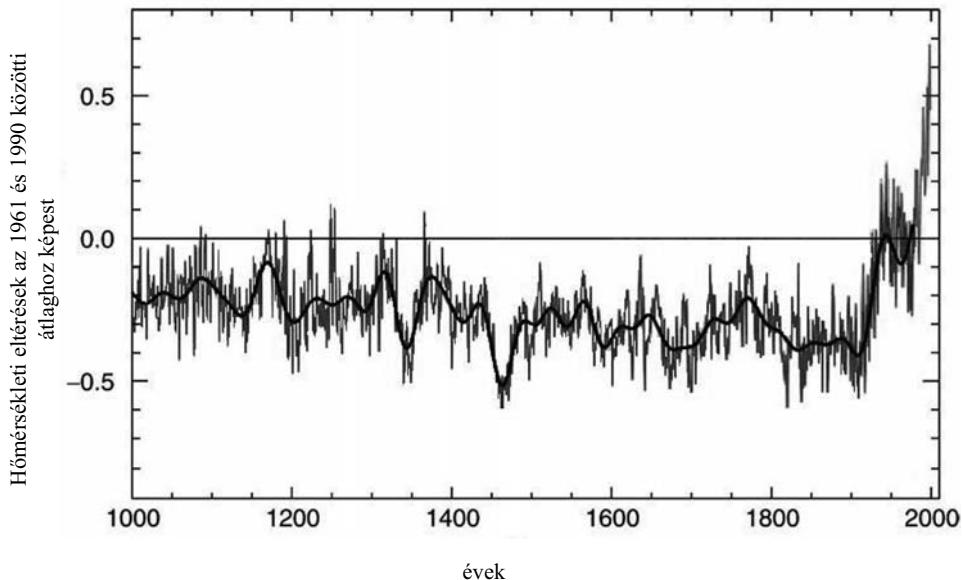
A szén-dioxid légköri felszaporodásának és a Föld feltételezett felmelegedésének eredete heves viták tárgya. A közkeletű álláspont szerint az antropogén okokra vezethető vissza, és végeredményben az ipari fejlődés a fő bűnös. Olyan megállapításokat lehet olvasni, hogy az éghajlatot most már mi emberek magunk alakítjuk, vagy „...az emberi beavatkozás mellett *kis mértékben** természetes okok is hozzájárulnak a klímaváltozáshoz”. Az ilyen fajta állítások emlékeztetnek a múlt század ötvenes-hatvanas éveinek „nagy természetátalakító programjaira”, bár most negatív értelemben.

Ami a napjainkban sokat emlegetett globális felmelegedést illeti, azzal kapcsolatban érdemes megfontolni a következőket. A sokat emlegetett „hokiütő-elmélet” azon a görbén alapul (hokiütő alakú), amely az 5. ábrán látható.

A hőmérséklet tényleges alakulását a 6. ábra mutatja, amely nem látszik olyan pontosnak, hibahatárokat nem tüntet fel, mégis a valósághoz közelebb állónak tűnik, mivel a történelem-tudományból származó adatokat is figyelembe veszi.

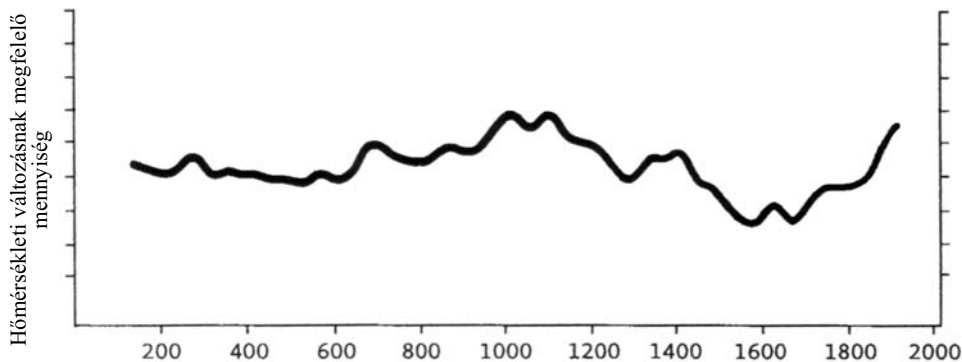
* Kiemelés tőlem. B. D.

5. ábra

A hőmérséklet alakulása az első ezredfordulótól a második évezred elejéig a tekintélyes IPCC (Intergovernmental Panel of Climate Change) 2001-es jelentése alapján

6. ábra

A globális hőmérséklet alakulása az utóbbi kétezer évben W. Behringer (2010) nyomán

Minden bizonnyal itt is érvényes Einstein tanácsa: „Fontosabb durva közelítésben helyesen kiszámolni valamit, mint precízen rosszul.” A történelmi adatokból jól ismert, az 1000. év körüli évszázadokban relatíve meleg éghajlat jól látható – amelyet ma már senki sem von kétségbe –, majd ezt a meleg periódust követte a néhány századig tartó ún. „kis jégkorszak”. A lényeg az, hogy a középkori meleg periódusban a hőmérséklet minden bizonnyal magasabb volt, mint napjainkban, pedig akkor a modern ipar által kibocsátott CO₂-nek még híre-hamva se volt.

Az 5. ábra szerint a hőmérsékleti görbe a végén emelkedik (ott a legmagasabb), de ezer éven keresztül az ingadozások ellenére a hőmérséklet végig az utóbbi évek értéke alatt marad.

A dolog két szempontból is problematikus. Először is a középkori meleg periódus (kb. 800-tól 1200-ig) idején pl. Grönlandon gabonát arattak, de egyéb adatokból is világos, hogy akkor a globális hőmérséklet magasabb volt, mint napjainkban. Másrészt a közkeletű álláspont szerint az ipari forradalom előtt a légkör CO_2 tartalma 280 ppm körül mozgott és antropogén hatásokra érte el a mai 380 ppm értéket. Ha szoros az összefüggés a CO_2 tartalom és a hőmérséklet között, akkor mivel magyarázható a középkori meleg periódus.

Megjegyezzük egyébként, hogy a „hokiütő” elmélet kapcsán kirobbant vita felszínre hozott bizonyos gyanút adathamisítások vagy legalábbis az adatok célzatos csoportosítása ügyében, mindenesetre ennek következtében tekintélyes tudósok mondtak le posztjukról, mások az IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) munkájában (amelyik részletes előrejelzéseket adott meg a felmelegedésre a harmadik évezredben különböző modellek alapján) nem kívántak a továbbiakban részt venni.

Már az eddigiek is kétségessé teszik a CO_2 és a feltételezett globális felmelegedés antropogén eredetét. Kétegyeinket növelheti, hogy becslések szerint a légkör CO_2 tartalmában az antropogén eredetű a természeteshez képest mindössze csak legfeljebb néhány százalék. (Kutschera) Másrészt ismeretesen a CO_2 koncentrációjának növekedésével hővisszatartó hatása egyre jobban csökken. (Reményi)

Összefoglalva tehát azt mondhatjuk, hogy a globális hőmérséklet változása természeti jelenség, és amennyiben most emelkedést mutat, azt a „kis jégkorszak” utáni „visszaemelkedésnek” is tekinthetjük. Az okokat nem ismerjük igazán (a középkori maximumét se tudjuk), hogy a CO_2 lenne az ok, az legalábbis kétséges, és még kétségesebb, hogy ez az ok antropogén eredetű.

Féljünk a klímaváltozástól, vagy örüljünk neki?

A CO_2 felszaporodás okozta globális felmelegedés hívei nem fukarkodnak az apokaliptikus képekkel Földünk jövőjére vonatkozóan. Elég bemutatni néhány leszakadó jéghegyet vagy az állatok pusztulását bemutató filmet, hogy az emberek érzelmeit felkorbácsolják (lásd pl. Al Gore Oscar-díjas filmjét). Ijesztő képeket festenek a hó okozta halálesetekről, szárazságról és megfelelő terméskiesésekről, fajok pusztulásáról, a hósapkák és gleccserek elolvadásáról, a tengerszint emelkedéséről, árvi-zekekről és időjárási rendkívüliségekről és a tengeráramlatok veszélyeztetettségéről.

Természetesen a mai közkeletű felfogás szerint a melegedéstől kell félni, pedig alig néhány évtizede még az új jégkorszak rémítette az embereket. 1974 áprilisában az ENSZ-ben Bizottságot hoztak létre ennek a kérdésnek a vizsgálatára, és ez arra az eredményre jutott, hogy a globális hőmérséklet évenként $0,15\text{ }^\circ\text{C}$ -kal csökken és 2015-re a végeredmény $0\text{ }^\circ\text{C}$ lesz. Ez a tény önmagában is óvatosságra kellene, hogy intse a mai „vésztűzjelzőket”.

A melegedésről szólva viszont nem hallgathatjuk el, hogy a neves kultúrtörténész, Wolfgang Behringer megállapítása szerint a Földön minden „nagy” kultúra a melegebb periódusokban jött létre.

A továbbiakban visszatérve a globális melegedés következtében bekövetkező előrejelzett kedvezőtlen folyamatokra, ezeket – ha nem is teljességre törekedve – igyekszünk röviden, kritikus szemmel megvizsgálni.

Egy-egy nyári *hőhullám* esetén pontosan számon tartják az áldozatok számát, de elfelejtkeznek arról, hogy a hideg következtében ma többen halnak meg, mint a melegtől. Pl. számítások szerint Nagy-Britanniában a feltételezett 2 °C hőmérsékletemelkedés esetén kétezerrel többen halnak meg a forróság következtében, viszont 20 ezerrel kevesebben azok közül, akik a hideg miatt haltak volna meg (Lomborg).

A hőmérsékletemelkedés, a *szárazságok termés kiesést* okoznak egyes területeken és bizonyos növényfajtáknál, más esetekben viszont nagyobb termést eredményezhetnek (kétszer aratás egy évben). Az MTA nyilatkozata is megállapítja: „Az éghajlatváltozás hatásai általában károsak, de esetenként hasznosak is lehetnek.” Egyébként a legnagyobb veszély a monokultúras területeket fenyegeti.

A Föld *hósapkájának és a gleccserek olvadása* kétségtelenül aggodalomra adhatna okot. Ez a jelenség viszont a földtörténet során nem egyszer előfordult már, akár a földtörténeti közelmúltban is. A legújabb adatok szerint azonban legutóbb „hízott” az Északi-sark jége, és Alaszkában a vártnál lassabban olvadnak a gleccserek. Egyébként az Antarktiszon az utóbbi években kifejezetten csökkent a hőmérséklet.

Sokan féltik a felmelegedéstől a *biodiverzitást*, és nagyarányú fajpusztulást prognosztizálnak. Ez egyrésztől igaz, másrésztől azonban a paleontológusok véleménye szerint a klimatikus viszonyok változásával nem csak fajok tűnnek el, de újak is megjelennek. Ezt bizonyítja a Föld múltja. Napjainkban is gyarapodik az állatvilág a sarkvidéken, és növekedett az Atlanti Óceánban a növényi és állati plankton biodiverzitása, viszont a jegesmedvék pusztulásáról szóló híradás álhírnek bizonyult.

Egyes előrejelzések a *tengeráramok intenzitásának csökkenésére*, sőt megszűnésére utaltak. Ezzel szemben műholdas adatok szerint, pl. a Golf-áramlás 1993-ig visszamenőleg mintegy 20%-kal erősödött.

A Föld egyre nagyobb területeinek *elsivatagodásáról* is sok szó esett. 1970 és a 80-as évek eleje között drámai híradásokat olvashattunk, és képeket láthattunk a Sahel-övezetről. Ténylegesen a Sahara területe ebben az időszakban 16%-kal nőtt. Arról azonban már keveset hallhattunk, hogy a későbbiekben viszont a szóban forgó sivatagi terület 9%-kal csökkent.

Az egyik legfélelmetesebbnek tartott következménye a globális felmelegedésnek a *tengervízszint emelkedése*. Ismeretes, hogy a földtörténet folyamán több-száz méteres vízszintemelkedések, ill. csökkenések is előfordultak, mintegy 15 ezer évvel ezelőtt pl. a japán szigetek összefüggtek az ázsiai szárazfölddel (mintegy másfél méteres vízszintcsökkenés). A mai előrejelzések a XXI. század végére meglehetősen bizonytalanok: néhányszor tíz centiméter és néhány méter között mozognak.

Végül: az *időjárási rendkívüliségek*. Kétségtelenül vannak. Mindig is voltak. Íme egy korabeli beszámoló a múltból: „1342 nyara az utolsó ezer év legsúlyosabb környezeti katasztrófáját hozta magával. Az intenzív esőzések következtében a folyók júliusban kiléptek a medrükből, és az árhullámok Regensburgban (Duna), Bambergben, Würzburgban és Frankfurtban (Majna), Drezdában (Elba) és Erfurtban tönkretették a nagy hidakat. Az árvíz mély árkokat vájt, és hosszútávra megváltoztatta a táj felszínét. Nagy területeken megsemmisült a gabona, drágulás és éhínség

lépett fel. 1343 nyári hónapjaiban, júliusban, augusztusban és szeptemberben megismétlődtek a hosszú esős időszakok. A Bodeni-tó háromszor lépett ki medréből és öntötte el Lindau és Konstanz városát. A Rajna számos hidat és épületet tett tönkre Basel és Strasbourg között. Az esőzések és az áradások miatt a termés szűkös lett” (Wolfgang Behringer könyvéből). Tegyük hozzá, hogy a rendkívüli időjárás – különösen, ha tartós, több éven át tart – lehet egy jelentős klímaváltozás jele, másrészt viszont meleg klímaszakaszokban is előfordulnak hideg és viharos évek és fordítva. Pl. 2008 volt eddig a XXI. század leghidegebb éve.

A fentiek alapján el lehet gondolkozni arról, hogy a manapság olyan sokat hangoztatott előjelek és a klímaváltozás, főleg a melegebb klímára váltás „bizonyítékai” mennyire egyértelműek és meghatározók.

Mit tegyünk – ha egyáltalán tehetünk valamit?

Az eddigiekben láttuk a tényeket. Kérdés, hogy mi következik ezekből, és konkrétan milyen teendők következnek.

Lássuk mindenekelőtt egy geológus és egy meteorológus véleményét. „...a számszerű értékeket tartalmazó előrejelzésekhez szükséges lenne ismerni a kiváltó okok hatásmechanizmusát, a változások mértékét és sebességét is” (Császár és munkatársai). „Jelenlegi tudásunk maximumát tartalmazzák a modellek. Vertifikálásuk egy éghajlatilag eseménytelennek minősíthető időszakon történt, mert csak ekkor volt méréseken alapuló, megbízható hőmérsékleti adatsor. Az utóbbi 10 000 év változásokat tartalmazó hőmérsékleti menetét ezek a modellek nem tudják visszaadni. A számos rekonstrukcióból származó ’megfigyelési’ valamint elméleti (dinamikai) részismeretből átfogó éghajlat-elmélet kialakítására volna szükség.” (Major György)

A 16 ezer fős 2009. évi geofizikai konferenciáról szóló beszámolójában írja Szarka László: „...ha nem értjük a jelenlegi folyamatokat, honnan vesszük a bátorságot a beavatkozáshoz?”

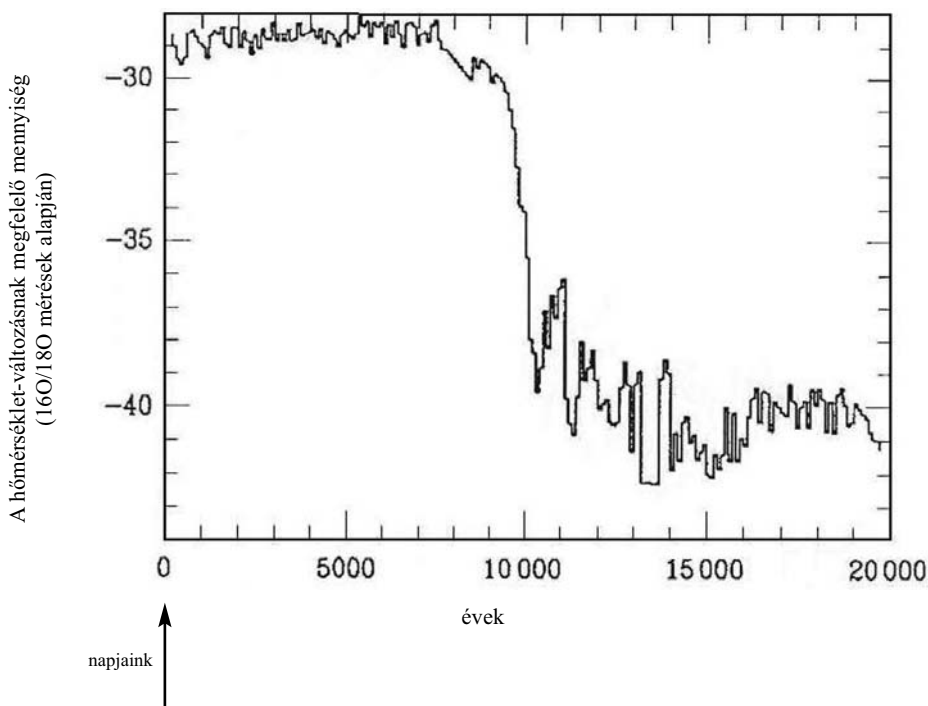
A lehetőségekről és a teendőkről gondolkozva önként adódik, mint legfontosabb feladat a további *kiterjedt és intenzív kutatásra* a klimatológiai folyamatok felderítésére, mert enélkül végeredményben csak sötétben, jó esetben homályban tapogatódzunk a klímaváltozást illetően. Jobban kell ismernünk a Nap-tevékenységet, a kozmikus sugárzás hatását, a felhők és az aeroszolok szerepét, az óceánok és a változó földfelület abszorpcióját és visszaverő képességét, valamint mindezek kölcsönhatását. Ehhez kapcsolódik a mérések és mérési módszerek tökéletesítése, hiszen jelenleg a műholdakkal ugyanakkor és ugyanazon a helyen mért értékek között Celsius foknyi eltérést is tapasztaltak. Vagy pl. a Naptól érkező sugárzásra folyamatos és megbízható mérési adataink csak 1978 óta vannak. Hasonló a helyzet, csak még bizonytalanabb a visszavert sugárzásra vonatkozólag.

Amint a klímával kapcsolatos problémák *nem egyszerűsíthetők le egyetlen tényezőre, a CO₂ légköri koncentrációjának az alakulására*, úgy a Föld és az emberiség égető kérdései és jövője nem csak a klímaváltozást jelentik. A legutóbbi Geofizikai évben az egyik végkövetkeztetés éppen ez volt, hangsúlyozva, hogy a legnagyobb veszélyt bolygónk *erőforrásainak meggondolatlan kiaknázása* jelenti. Mindezeket hangsúlyozza a mintegy 200 ezer tagot számláló Európai és Amerikai Fizikai Társaságok nyilatkozata is 2009-ben. Egy a Nobel-díjasoknál az aktuális világproblé-

mákra történt felmérés esetében a CO₂ légköri felszaporodása és a globális felmelegedés meglehetősen hátra került.

Az ebben a cikkben kifejtetteket és az ábrákat tanulmányozva őszintén szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy igazából nem tudjuk, hogy milyen klímaváltozások várnak ránk az elkövetkezendő évtizedekben vagy évszázadokban. Lehet, hogy tényleg melegedés következik be, de lehet, hogy lehűlés. És itt nem csak a senki által nem várt és máig sem megmagyarázott 1940 és 1970 közepe közötti hideg periódusra vagy a középkor derekán bekövetkezett meleg időszakra gondolunk, hanem pl. a kb. 10 ezer évvel ezelőtti évtizedek alatt történt mintegy 8 °C-os hőmérsékletemelkedésre, amely kisebb-nagyobb ingadozásokkal azóta is tartja magát. (lásd a 7. ábrát)

7. ábra

Izotóparány (¹⁸O/¹⁶O) mérések a grönlandi Century kutatóállomáson, amelyek megfelelően tükrözik a hőmérsékletváltozást a legutóbbi 20 ezer évben Major (2010) alapján

Egyébként se ennek a meglehetősen hirtelen bekövetkezett változásnak az okát nem ismerjük, se az utóbbi mintegy tízezer év – kis változásoktól eltekintve – viszonylag meglepően stabil hőmérsékletét (lásd a 2. és 7. ábrát). Másrészt a globális melegedés hívei mindig a legutóbbi egy-másfél évszázadból veszik az adataikat. A 7. ábrán viszont jól észrevehető az utóbbi 10 ezer évben egy enyhe lehűlési tendencia.

Ne feledjük azt se, hogy intenzív vulkáni tevékenység is hirtelen és váratlanul évekre módosíthatja a Földi éghajlatot. Meg kell itt jegyeznünk, hogy egyébként az

utóbbi években a globális hőmérséklet kifejezett csökkenést mutat, még öt éves átlagokat figyelembe véve is (Szarka László).

A jövőre vonatkozóan a legfontosabb teendőnek látszik az – ami az élővilág és az emberiség fennállása óta mindig is gyakorolt és eredményes magatartása volt – az *alkalmazkodás* meleghez, hideghez és általában az aktuális körülményekhez. A fokozott és intenzív kutatás eredményeivel felfegyverkezve, a legutóbbi 3 millió év és az elmúlt évezredek, évszázadok hőmérséklet-, pontosabban klímaváltozásait figyelembe véve át kell gondolnunk a lehetséges különböző, sőt lehetséges ellentétes jövőbeli változásokat, és meg kell tennünk a megfelelő szükséges intézkedéseket – amit tudunk – arra való tekintettel, hogy a következő évtizedekben, ill. évszázadban akár meleg, akár hideg periódus is bekövetkezhet. Nem szabad abba a helyzetbe kerülnünk, hogy pl. csak a meleg periódusra számítunk és éppen az ellenkezőjével találjuk majd szembe magunkat.

Úgy tűnik egyébként, hogy a meteorológus is hasonló véleményre jut: „A sokszor bemutatott, nagymértékű globális felmelegedés az egyik lehetséges jövője Földünknek (ez az, amit ki tudunk számolni). De nem ez az egyedüli lehetőség, a további lehetőségeket ma még nem tudjuk modellezni. Jelenleg egyik lehetőségről sem tudjuk megbecsülni, hogy mekkora valószínűséggel következhet be” (Major György).

NÉHÁNY MAGYAR NYELVEN ELÉRHETŐ FONTOSABB IRODALOM

- Behringer*, Wolfgang: A klíma kultúrtörténete. Corvina Kiadó, Budapest, 2010. *Császár Géza*, *Haas János*, *Nádor Annamária*: A földtörténet klímaváltozásai és azok tanulságai. Magyar Tudomány 169 (2008) 663-687.
- Czelnai Rudolf*: Válasz Reményi Károly észrevételeire. Magyar Tudomány 170 (2009) 237-239.
- IPCC Report*, Fourth Assessment Report, 2007.
- Láng István*, *Csete László*, *Jolánkai Márton*: A globális klímaváltozás: hazai hatások és válaszok. A VAHA-VA jelentés. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 2007.
- Leggett*, Jeremy: A fele elfogyott. Typotex Kiadó, Budapest, 2008.
- Lomborg*, Bjorn: Cool it – Hidegvér, Typotex Kiadó, Budapest, 2008.
- Major György*: A környezeti előrejelzésről. A „Természeti energiák használata és szolgáltatása a társadalomnak” című könyvben. Szerk. Jávor András, Fűrjéné Rádi Katalin, DE Agrártudományi Centrum, Debrecen, 2007. p. 35-43.
- Major György*: A Föld éghajlatának vázlatos története. Debreceni Szemle 18 (2010) p. 221-231.
- Maklári Tamás*: Klímahisztéria és más gyógyítható betegségek. Studium Bt., 2008.
- Reményi Károly* és *Gróf Gyula*: Megjegyzések a globális felmelegedéshez. Magyar Tudomány 169 (2008) 458-461.
- Reményi Károly*: A konszenzus és evidencia nem tudományos érv. Magyar Tudomány 171 (2010) 44.
- Szarka László*: 'Globális felmelegedés' és kritikai gondolkodás. Természet Világa 140 (2009) 214-215. o.
- Szarka László*: Mozaikok az éghajlatkutatáshoz. Magyar Tudomány 171 (2010) 609.
- Végh László*, *Szám Dorottya*, *Hetesi Zsolt*: Utolsó kísérlet. Kairosz Kiadó, Budapest, 2009.

VÉGH LÁSZLÓ

A fenntartható élet és a bűneset

– Világunk jelenlegi válságáról dióhéjban –

A világgazdaság jelenlegi válsága nem egy a sok közül, hanem lehetséges, hogy a tőkés világgazdaság végét jelenti. Csak akkor van befektetés, ha a befektető a tőkét később nyereséggel kaphatja vissza, azaz a haszonnal megnövelt tőkéjéért több terméket vásárolhat. Ez csak akkor lehetséges, ha a gazdaság termelése közben nő. Azaz a tőkebefektetésen alapuló gazdaság csak növekedve létezhet. Ám a termelés növeléséhez több erőforrást kell felhasználni, és ez ma már nem áll rendelkezésére. Legfőbb, legkönnyebben kezelhető erőforrásunk a kőolaj. 2005 óta a könnyen kitermelhető kőolaj termelése már nem fokozható, sőt lassan egyre kevesebbet termelhetünk belőle. Ez egyben a tőkés rendszer végét is jelenti, ha csak nem sikerül újabb, a kőolajat pótló erőforrást találni. Erre egyelőre nincs reményünk. A megújulónak tartott erőforrások, a naperő és a szél erő sem pótolhatják a kieső mennyiségeket, a velük nyerhető energia töredéke annak, amit ma a kőolajból és földgázból termelünk. Továbbá nem igazából megújulóak, mivel a gyártásukhoz valamint karbantartásukhoz kőolaj és a földgáz felhasználását igénylő eljárások szükségesek, és ma még annyi energiát sem termelnek, mint amennyit az előállításukra fordítanak. Az erőforrásaink kimerülésével együttjáró jelenségek vezettek a világgazdaság 2008-ban kirobbant és azóta is egyre mélyülő válságára.

A tőkés világgazdaság növekedési kényszere elképesztő méretű pazarlásra vezet. Annak, amit megtermelünk, csak a töredéke kellene. Nemcsak az erőforrásokat és a nyersanyagokat, hanem az emberi forrásokat is mértéktelenül pazarolva használja a mai gazdaság, és ezzel nemcsak magunkat, az emberiséget, hanem velünk együtt a természetet is pusztítjuk. Megzavartuk a természet alapvető körfolyamatait.

Rohamosan növekszik az Észak Sark térségének hőmérséklete, és a sarki jég akár pár éven belül teljesen elolvadhat, és jégmezők helyén tenger hullámzik majd. Mindezt a baljós előrejelzése miatt nagyon sokat támadott IPCC 2007-es jelentés csak 2100-ra jósolta, de sajnos kiderült, hogy a jelentés készítői számos, felmelegedést gerjesztő jelenséget nem vettek számításba. A 2012-es adatok arra utalnak, hogy a sarki jégréteg eltűnése akár már pár éven bekövetkezhet. Ennek oka az éghajlatkutatók túlnyomó többségének tudományos közleményei szerint az emberi tevékenység által a légkörbe kibocsátott széndioxid. Mivel az Egyenlítő és az Északi-Sark közötti hőmérsékletkülönbség csökken, a kettőjük között mozgó légáramlatok, szelek természete is változóban van. Emiatt változásnak indult az éghajlat, és amint elolvad a sarki jég, a kiegyenlítő légáramlatok átrendeződése felgyorsul, és előreláthatólag pár évtized alatt lezajolhat. Az átmeneti időszakban szélsőséges időjárásra kell felkészülnünk, elsősorban tavasszal és ősszel.

Nem az értelem vezeti gazdaságot, ha az irányítaná, ez nem történhetett volna meg. Képtelen viselkedésünket az emberi természet sötét oldalával, az irigységgel, kapzsisággal és hasonlókkal kísérlik magyarázni. Csak az a fontos, a gazdagok még gazdagabbak lehessenek, igazából csak a pénz számít, mással nem törődünk. Emiatt a világválság megoldása nem az újabb és újabb erőforrások és nyersanyagok feltárá-

sa, mivel véges rendszeren nem lehet végtelen ideig növekedni. A mai világrend fenntartásához egyre több, Földhöz nagyon hasonlító bolygó gyarmatosítására volna szükség, és ilyenek nincsenek.

Mielőtt a jelenlegi helyzet részletesebb elemzésével és a mélyreható válságból való kilábalás lehetőségével foglalkoznánk, részletesebben meg kell vizsgálnunk, hogy mi az a tényező, amely az értelemmel ellentétes viselkedésre bírja az embert.

Elmének működéséről

Hogy miért tesszük, amit teszünk, akkor érthetjük meg, ha a döntéshozatalaink folyamatát tanulmányozzuk, valamint megvizsgáljuk, valójában milyen az emberi természet, milyen viselkedés íródott belénk.¹

Az ember nemcsak kiskorában képes tanulni, mint az állatok nagy többsége, hanem később is. Legfőbb tanulási módszerünk az utánzás, a másik ember adta minta ösztönös átvétele. Ez nem igényel tudatos erőfeszítést. Legtöbbet a 12-13 évesnél fiatalabb gyermek tanul, mert ő minden nálánál nagyobb utánoz, hacsak az illetőben nem csalódott. Ugyanígy, tudatos erőfeszítés nélkül tanul az is, aki már nem gyermek, de ő már csak attól, akire felnéz. Idősödve egyre kevesebbet, de akár holtunkig tanulunk ilyen módon. Tanulékonyságának hála az ember a bolygó szinte valamennyi térségében megélhet. Tudunk elsősorban önmagunkra utalva, olvasással, ismétléssel is tanulni, de ez nem mindenkinek megy egyformán. Csak az emberek pár százaléka képes önmaga erejéből olyan sokat és sokfélét megtanulni, hogy az észrevehetően változtasson rajta. Az egyéb tanulási, tanítási lehetőségekkel később foglalkozunk.

Abban elménk az állatéval közös, hogy ismerős élethelyzetben, azaz ha az érzékszerveink adta mintázatnak ott az elménkben a megfelelője, akkor az ösztöneink és az eddig tapasztaltak, tanultak alapján a tudatalatti tartomány azonnal meghozza és végrehajtja a döntést. Nem láthatunk be a tudatalattiba, döntéseink valódi hátterét általában csak sejthetjük, ezért is nevezzük tudatalattinak. Amikor az 'érezem' és a szív szavakat használjuk, a tudatalattira, az 'értem' és az ész szavakkal a tudatosra utalunk. Tudatalattink akkor is dönt, ha nincs meg benne az észlelt helyzetnek pontosan megfeleltethető kép vagy mintázat. Ekkor felméri, hogy ez a részben hasonlóké közül melyikre mint hasonlít, és ennek segítségével ítél és dönt. Továbbá, a döntésre kitalál egy társadalmilag indokolható magyarázatot, és a döntés és indoklása ezután jut fel a tudati övezetbe. Csak annyi az értelem, a tudatos szerepe a döntéshozatalban, hogy az erkölcsi elvekkel összevetve vagy a józan észre hagyatkozva felülvizsgálja, elfogadható-e a kapott indoklás. Ha nem, visszaküldi a tudatalattinak, más, elfogadhatóbb indoklást kérve. Ha erre az nem képes, általában eláll a vágyott cselekvéstől. Akkor mondjuk, hogy hiszünk valamiben, ha abban a tudatos és a tudatalatti egyetért.

Elmének minél jobb állapotba szeretne bennünket hozni és tartani, és tudatalattim arra törekszik, hogy ma és most a lehető legjobban érezhessem magam. A most, hirtelen fellépő veszély leküzdésére van az elménk berendezkedve, és a hosszabb távú fenyegetésekkel kevésbé törődik. Ha felmerül a későbbi romlás veszélye, ámítjuk magunkat, a tudatalatti így igyekszik megakadályozni, hogy szembesüljünk azzal, milyen helyzetbe kerültünk valójában. Ez jelentősen csökkenti a belső feszültséget,

viszont azzal jár, hogy a nem azonnali, hanem későbbi veszélyekkel nem kezdünk el még idejében foglalkozni.

Agyműködésünk mikéntje magyarázatot ad arra az érthetetlennek tűnő jelenségre, hogy az ember akarna valamit, és bár szándéka véghezvitelének nincs nyilvánvaló akadálya, mégsem tud úgy viselkedni, amint szeretné. Bizonyos dolgokra egyszerűen képtelen vagyok, minden látható külső ok nélkül. Hiába akar az értelem valamit, ha nem ébred a tudatalattiban indulat azt megtenni. Csak ama változatok közül választhat a tudatos, amit a tudatalatti eléje tár. Ezért továbbra is teszem azt, amit az értelmem rossznak tart. Régóta gyöttrődik ezzel az ember. Nem tudja felfogni, miért nem tud értelmével elboldogulni a világban, mi az, ami nála erősebb. Miért nem képes a vallási vagy erkölcsi törvények szerinti életre, miért kell állandóan szembeülnie gyengeségével? Pál apostol az Újszövetségben, a Rómaiakhoz írt levelének 7. részében megrendítő módon fogalmazza meg az ember gyöttrődését. Innen az idézet: „Hiszen amit teszek, azt nem is értem, mert nem azt cselekszem, amit akarok, hanem azt teszem, amit gyűlölök. ... Mert tudom, hogy énbennem, vagyis a testemben nem lakik jó, minthogy arra, hogy akarjam a jót, van lehetőségem, de arra, hogy megtegyem, nincs. Hiszen nem azt teszem, amit akarok: a jót, hanem azt cselekszem, amit nem akarok: a rosszat.” Hinni azt jelenti, hogy az értelem és érzelem, az ész és a szív ugyanazt mondják. Ezért a hit és a cselekedetek nem választhatók szét. Minthogy a cselekedet csak a tudatalattiból, a szívből indulhat, a hitem valóságát csak a cselekedeteim igazolhatják. Ha a hangoztatott hitemet a cselekedeteim nem igazolják, akkor csak az értelmem követi Jézust, a bensőm, a tudatalatti, a szív még nem fogadta be Őt, és emiatt valójában nincs sem hitem, sem cselekedetem. Tudatalattink az ösztöneinkhez kötődő fogalmakat érti a legjobban. Ilyenek a nélkülözés és a bőség, a szeretet, a nemiséghez kötődő képek, a biztonság és a veszély, a fenyegetés, hatalmas és gyenge, a rangsor, rokon, testvér, idegen, segítség, megtevesztés, félrevezetés, büntetés, önzés, önzetlenség és hasonlók.

Ösztöneink milyenségét az ember ősi életmódját tanulmányozva érthetjük meg.

Ősi életmódunk

195 ezer éve az afrikai szavannán jelent meg a mai ember, gyűjtögető-vadászó életmódot folytatott, 150-200 fős csoportokban élt. Növekedtek, szaporodtak így élő őseink, 12-13 ezer évvel ezelőttre betöltötték a földet, és elkezdtek letelepedni. Ösztöneink azóta sem változtak, ma is a vadászó-gyűjtögető őseink ösztönei vezetnek bennünket. – Terített asztal a szavanna, ám az ember az oroszlán zsákmányállata, és az oroszlán nem magányosan, hanem többedmagával vadászik. 150-200 fős csoportban éltek ott őseink, égő botokkal vagy kövekkel riasztották el az oroszlánokat. Csak sok ember átgondolt, összehangolt együttműködése esetén lehetett a védekezés sikeres. Belénk épült, hogy egyedül nem vagyunk életképesek, csak a többi emberrel együtt élve. Tartoznunk kell nem csupán a családukhöz, hanem egy nagyobb csoportba is, és a csoporthoz tartozókkal jónak, figyelmesnek, önzetlennek, testvériesnek kell lennünk. De nem csak a jóság lett belénk írva. Mivel a másik csoporthoz tartozó ember versenytárs, őt be lehet csapni, félre lehet vezetni, meg lehet rövidíteni. Egyenlők vagyunk a csoporton belül, ez is be van írva az ösztöneinkbe. Nincs főnök, közösen döntünk a csoportot érintő kérdésekben. Éppen ezért nehezen elviselhető az ember számára a vagyon, rang vagy hatalom szerint való különbség létezése.

Egy vándorló csoport népessége csak kevéssé növekedhet. Mennie kell a többiekkel a várandós és pici gyermeket nevelő anyának is, és a gyermeket állandóan magával kell vinnie. Nem lehetséges, hogy az egyik gyermek még csecsemő, és az idősebb testvére csak egy-két évvel korosabb. Az idősebb testvérnek már együtt kell mennie a felnőttekkel. Éppen ezért a felnevelhető gyermekek születése között eltelt időszak meglehetősen hosszú, 4-6 esztendőnyi. Sokáig, 4-6 évig szoptatnak az anyák. Ez nem csupán a gyermekek táplálását könnyíti meg, teszi egészségesebbé, hanem egyúttal fogamzásgátlás is. Nem megfelelő időszakban fogant gyermeket nem nevelhetnek fel, ezért elhagyják. Mivel csak kevés gyermeket nevelhetnek fel, egy anya jó ha négyet, ezért a gyermek igen nagy kincs. Megtartható gyermekeit éveken át nagy figyelemmel és szeretettel gondozza az anya. Szükségünk van erre, mert a ma született csecsemő nagyon fejletlen az állatok kicsinyeihez képest. Közel hatéves koráig a kisgyermek ösztönösen a felnőttől és a nála nagyobb gyermekektől tanul, eleve az ő társaságukhoz vonzódik. Gyermekeinknek nagyon nagy kárt okoz a mai világ azzal, hogy ennél jóval hamarabb kortársai társaságába kényszeríti.

Mivel az emberi élet hatalmas érték, a vadászó-gyűjtőgetők ösztönösen kerülik az erőszakot. Nincs miért harcolni, hiszen nincsenek felhalmozott, elragadható javak. Ha a csoportok számára szűkké válik a terület, a belénk írt ösztönös viselkedés a szétvándorlás. A másik elleni erőszak tanult viselkedés. Bár fegyverek jóval hamarabb léteztek, ember elleni használatukra a leletek szerint először csak 12-13 ezer évvel ezelőtt került sor. Az 1861-65 között zajló amerikai polgárháború csatáit elemezve, a lőszer felhasználását és a fegyverek ütközet utáni állapotát felülvizsgálva döbrent rá a hadvezetés arra, hogy a katonák legfeljebb 20%-a képes ölni.² Ezek nagy többsége korábban komoly lelki megrázkódtatást szenvedett, érzelmileg kiégett egyén. Az USA-ban a II. világháború után bevezetett módszerek, a céltábla helyett mozgó emberi alakzatokra lövetés, valamint a kegyetlen, érzelmeket kiégett kiképzés vezetett el oda, hogy a 20%-os arányt a vietnami háború időszakára 90%-ra sikerült növelni. Az így kiképzettek között az öngyilkosok aránya az amerikai átlag kétszerese.

A vadászó-gyűjtőgető csoport tagjainak a közös dolgaikban, az oroszlánokkal küzdve vagy vadászatkor egymással összhangban kell cselekedni, nem lehet, hogy ilyenkor valakinek máshol járjon az esze. Természetes adottságunk, hogy amikor sokan vagyunk együtt, az egyének gondolkodása egységesül, elnyomódnak az egyéniséget jellemző vonások, meggondolások, felvillanások. Az eredeti ötletek általában az egyedül lévő ember elméjéből pattannak ki. Mivel csak a többiekkel együtt boldogulhatunk, elménk elsősorban az emberi viszonyokkal való foglalkozásra összpontosít. Emiatt a természetet, valamint környezetünk élő és élettelen elemeit is hajlamosak vagyunk emberszerű tulajdonságokkal, viselkedéssel jellemezni.

Nem kellett a szavannán a jövőre gondolni, minden nap gyűjthettek maguknak. Nincs bennünk a takarékoság ösztöne, nincs olyan öröklött belső hajtóerőnk, amely arra ösztönözne, hogy törődjünk a távolabbi jövővel is. Ha valami fenyeget, és azt mondják, néhány éven belül bajba kerülhetünk, arra odafigyelhetünk, ám ha olyanról hallunk, ami öt éven túl törhet ránk, hajlandók vagyunk azt pusztán riogatásként kezelni, és ámitva magunkat nem törődünk vele.

A lét- és fajfenntartási ösztön jellege különösen fontos. Létfenntartási ösztönünk az élelemkereséshez kötődik. A szavannán élő vadászó-gyűjtőgető őseinknek az

oroszlánok fenyegetése miatt együtt kellett gyűjtögetni. Nem szóródhattak szét, látó- és hallótávolságon belül kellett maradniuk. Továbbá akkor voltak nagyobb biztonságban, ha minél hamarabb végeztek a gyűjtögetéssel, ez napi 2-4 órát vett ott igénybe. Mindenkinnek magának kellett összeszedni a szükséges élelmet. A csoportban való gyűjtögetés gyorsaságát és hatékonyságát szolgálja létfenntartási ösztönünk, amely azt követeli meg, hogy amit meglátsz és megkívánsz, azonnal szerezd meg magadnak. Ne hagyd ott, mert más felveheti, mire újra ráakadhatnál. Vadászó-gyűjtögető őseink számára a tárgyak nem sokat jelentettek, bolondnak tartották a hozzájuk ragaszkodókat. Állandóan mozogtak, vinniük kellett a holmijukat, emiatt a tulajdon egyben teher is volt, halmozása nem érte meg. Ha valaki mégis vállalta a fölösleges cipekedést, hamarabb fáradt el, nehezebben mozgott, sérülékenyebbé vált, azaz a természetes kiválasztódás az anyagiasan viselkedő embert kirostálta. Nem csak a szerzés és gyűjtésösztöne, elsősorban más miatt annyira anyagias a mai ember.

A fajfenntartási ösztön arra irányul, hogy a legjobb adottságúak kerüljenek össze, és nekik legyen több utóduk. A párválasztáshoz rangsor alakul ki az egyedek között. Mi emberek családban élünk, és a rangsor a férfiak közötti versengésben alakul ki, és a rangsor, valamint az ösztönökbe íródott egyéb szempontok alapján a nő választ. Miután a nő választott, felhívja magára a legény figyelmét. A nőt az rangsorolja, mennyire kiváló férfit képes magához vonzani, ezt a termékenységre utaló külleme, egészségi állapota, életkora mellett a gondoskodásra utaló jelek határozzák meg, a férfi ösztönös vonzódása ezeken alapul. A vadászó-gyűjtögető férfi csak az egyéni jó tulajdonságaival emelkedhet ki. A rangsor természetes módon alakul ki, a vetélkedés alkalmi, nem jár állandó hajszával, nem vezet folyamatos versengésre.

A történelmi ember megjelenése

A szavannán élők számára és utána még jó ideig, amíg volt hová szétvándorlni, a vadászó-gyűjtögető számára egyszerű volt az élet. Amire vágyott, az egyúttal adott volt számára. Nem kellett a jó és a rossz között választania, az ösztöneibe írtak és a környezet adta lehetőségei összhangban voltak, édeni körülmények között élhetett. Mintegy 100 ezer éve jutott el az ember Dél-Afrikába, 60 ezer éve kezdődött az Afrikából való szétszóródása. Partmenti hajózással kb. 45 ezer évvel ezelőtt értek el Ausztráliáig. Európát és Eurázsia szárazföldi területeit 40-45 ezer éve kezdték benépesíteni. Amint a rendelkezésükre álló térségeket betöltötték, választás elé kerültek. Most már nem biztos, hogy az ösztönök jól vezetnek, és az új feltételek mellett rossz döntésre vehetnek rá.

Elménk rugalmassága lehetőséget ad a más feltételek között való életre is. Ösztöntörékvéseink nemesíthetőek, tudatalattinkba ösztönöket felülírni, kiegészíteni képes mintázatok sokasága, erkölcs ültethető. Az erkölcsöt elsősorban az utánzás, kisebb mértékben és hatékonysággal a nevelés ülteti be az ember tudatalattijába az öröklött ösztönös és a korábban tanult cselekvések mellé. Ennek ideje főleg a gyermek- és ifjúkor, amikor az ember még leginkább alakítható. Miután a minta rögzült bennünk, az erkölcsös viselkedés szabályait ösztönszerűen követjük. Nem élhetünk ösztöneink hajtóereje ellenében, nem is kell, az erkölcsre neveléssel ösztöneink magasabb szinten is kiélhetőek. Annyira, hogy ösztöneink hajtóereje a társadalom szerveződésének fő mozgatóivá tehetőek.

Az Éden elvesztése. – Valaha volt aranykorról beszél a hagyomány, amikor az emberek jók voltak, békében éltek. Nem volt háború és erőszak, nem kellett nélkülözni, bőségben élhettek, nem kellett verejtékezve küzdeni a betevő falatért. De az ember megromlott, és az aranykor elveszett. Hasonló történet olvasható a Teremtés könyvében, az embert Isten romlatlannak teremtette, az Éden kertjébe helyezte, ahol az aranykornak megfelelő körülmények között élehetett. Ám az ember nem tudott a kísértésnek ellenállni, bűnbe esett, és ezért az Éden elveszett.

Mindaddig a történelemtudomány az aranykort, az Édenkertet és az ott történeteket jelképes történetnek tartotta, amelynek nincs történelmi alapja. De 1994-ben Kelet-Törökország kurd lakta területén, a Tigris és az Eufrátesz között, a valaha volt Éden városának közelében, a Göbekli Tepe nevű magaslatnál olyan régészeti felfedezést tettek, amely alaposan átalakíthatja az emberi történelemtudományról, a mezőgazdaság kialakulásáról, a növénynevelésre és állattenyésztésre való áttérésről eddig kialakult elképzeléseket, továbbá a bűnbeesés történetét, az Éden elvesztésének körülményeit is segíthet megérteni. Göbekli Tepe egy 17 m magas domb, amelyről egy jószemű német régész felismerte, hogy nem természetes képződmény és nekiláttak a feltárásának. Kiderült, hogy a domb földdel lefedett hatalmas kőkorszaki építkezés. Épületeinek elrendezése a Stonehenge-hez hasonlóan körkörös, ám Göbekli Tepe 5-20 méter átmérőjű körépítményeit legalább 12 ezer éve, vagy még korábban, 13 ezer évvel ezelőtt kezdték építeni. Eddig a lelőhely 5%-át tárhatták fel és még 50 évig tarthat teljes feltárása. Sokan máris az emberiség legfontosabb régészeti leletének tartják.

Vadászó-gyűjtögetők csoportjai készítették az első köröket. Körzetükben csak vadállati csontokat találtak, azaz az első építők vadállatokkal táplálkoztak, ezeket a környéken élő társaik hozták számukra. Göbekli Tepe építése közel ezer esztendőn keresztül tartott. Kifejezetten kedvez a térség a gabona nevelésének, innen származik egy búzafajta, a zab és a rozs is. Akkortájt háziasították a környéken a kecskét, birkát és a szarvasmarhát. A letelepedés Göbekli Tepe építésének időszakában, ezer esztendőn belül zajlott le.

A letelepedett életmód számos hátránnyal járt. Vége szakadt a vadászó-gyűjtögetők természetes, változatos táplálkozásának, az élelem szinte kizárólagos forrásává a néhány termesztett gabona és tenyésztett állat vált. Sokkal többet kellett az élelemért dolgozni. Emiatt a letelepedettek egészségi állapota romlott, csökkent a testmagasságuk, az életkoruk lerövidült. Az együtt tartott állatok könnyebben betegedtek meg fertőző betegségekből, és bizonyos kórokozók megbetegíthetik az állatok közvetlen közelében lévő embereket is. Már csak egy mutáció és a fertőzés az emberek között is terjed. A szarvasmarháról került át az emberre a TBC, a kanyaró, a himlők és a vörheny. Így az állatok háziasítása pusztító járványok kialakulására vezetett. Elsősorban a csecsemőket és a 6 évesnél fiatalabb gyermekeket sújtják a fertőző betegségek, mivel az ő immunrendszerük még nem fejlődött ki teljesen. Miután a járványok kialakultak, a nők folyamatos szülésre kényszerültek, mert igen szapora volt a csecsemő- és gyermekhalál. Ezek mellett a letelepedőknek el kellett szenvedniük az első nagy környezetkárosodást, a domboldalak termőföldjeinek lepusztulását, az elsivatagosodást is. Hogy mekkora megrázkódtatást szenvedtek a letelepedők, mutatja az, hogy pár évvel ezelőtt korabeli emberáldozati szertartások nyomaira bukkantak a környéken. Ezek lehettek az emberiség történelmének az első ilyen borzalmas szer-

tartásai. Göbekli Tepét betemették, sok ezer tonna földet hordva rá, dombbá alakították, hogy miért, csak találgathatjuk.

Göbekli Tepe és környezete leletei alapján feltételezhető, hogy a paradicsomkerti történet a letelepedéssel járó hatalmas megrázkódtatással hozható kapcsolatba. Így azután is nyomozhatunk, mi feleltethető meg az embert megrontó bűnnek. Mivel az írott források, köztük Mózes első könyvének, a Teremtés könyvének a szövege sok ezer évvel az esemény után rögzült, nem várhatjuk tőle a történet tudományos igényű feldolgozását. Viszont az évezredekken át szájról-szájra terjedő történet és a leletek utalhatnak arra, miként romlott meg a vadászó-gyűjtögetők békeszerető, erőszakot kerülő természete, és mit tett az ember, a nő és a férfi, amit nem lett volna szabad.

Először a Teremtés könyvének szövegéből kiindulva arra térjünk ki, mint büntet- te meg Isten az embert. Miután a nő hallgatott a kísértőre, Isten igen megsokasította számára gyermekei kihordásának fájdalmait. Ez megfeleltethető annak, hogy míg korábban, vadászó-gyűjtögetőként élve átlagosan 2-3 gyermeket szült és nevelt fel, a fertőző betegségek megjelenése után a termékenységének időszakában végig, folyamatosan szülnie kellett. Több mint 12 ezer éven át, a XIX. század végéig ez lett a nő sorsa. Korán kezdett szülni, és szült, amennyit bírt, vagy amíg bele nem halt. Arany Jánosnak csak egy nővére volt, tíz testvérük halt meg. Csak alig száz éve, a járványokat megfékező védőoltások bevezetése után kezdett javulni a nők helyzete. Ahogyan Mózes első könyve írja, kezdetben a kert gyümölcssei táplálták az embert, nem kellett dolgozni, csak le kellett szedni a termést. Mivel a férfi hallgatott a nő szavára, mindennapos fáradtságos munkával, arca verejtékével, tövissel és bogáncssal küzdve kellett a bűneset után keresnie a kenyerét.

Mindennek legnagyobb vesztesévé a gyermekek váltak. A nőnek folyamatosan szülnie kellett, egyfolytában vagy várandós volt, vagy szoptatott, és közben reá hárult a házimunka is. Nem sok segítséget kaphatott, férje a földeken és az állatokkal dolgozott. Az anya agyonterheltsége miatt gyermekei személyiségének fejlődése eltorzult. Arra lenne a picinek szüksége, mivel a legfőbb tanulási módszere az idősebb utánzása, hogy 4-6 éves koráig az édesanyja vagy más felnőtt foglalkozzon vele. De erre ott nem volt lehetőség. Alighogy járnai tanul a baba, attól fogva nem az őt szerető anya és más felnőttek gondoskodó szeretete óvja és neveli tovább, hanem a gyerekcsapatba kerül. Leginkább a legidősebb gyermekeivel foglalkozna az anya, szeretné rávenni őket arra, hogy segítsenek a házimunkában, és vigyázzanak a kisebbekre. Sok-sok időre és türelemre van szükség ahhoz, hogy egy 6-7 éves gyermeket munkára lehessen fogni, és erre az agyonnyúzott anyának sem ideje, sem ereje. Kiabál gyermekeire, veri őket. Mivel a gyermekek ezt a mintát látják a felnőttől, ilyenek lesznek ők is, és ezt adják tovább. Mennél kisebb és gyengébb a gyermek, annál jobban ki van szolgáltatva a gyermekcsapat nagyobb, erősebb tagjainak, akik gyötörhetik, megalázzhatják, kínozzhatják. Emiatt amint megnő, ő is erőszakos, békétlen, mindenáron győzni vágyó és más rossz tulajdonsággal sújtott lesz. Ezt akaratlanul is továbbadja a kisebbeknek, később saját gyermekeinek is. Erről beszélnek azok a népmesék, amelyek a legkisebb leány és a legkisebb fiú diadalának történetével gyógyítják a kisgyermekek lelki sebeit. A természeténél fogva békés, az erőszakot kerülő emberekből néhány nemzedéken belül erőszakos, gyilkosságra is hajlamos személyek lesznek. Ádám és Éva egyik gyermeke féltékenységből megöli a testvérét.

A paradicsomkerti történet mindezért a nőt hibáztatja, és a bűnesetet a férfi-nő viszonyhoz köti. Ahogyan tárgyaltuk, a természet rendje szerint a férfiak versengenek egymással, és a nő a kialakult rangsor alapján választ. Korábban a rangsor a férfi személyes jó tulajdonságain alapult. Feltehető, hogy a tudás fájáról vett tiltott gyümölcs arra vonatkozik, hogy a nő választásába az anyagiak, a vagyon, a birtokolt állatok száma is bekerült, majd egyre fontosabbá vált, és a természetes vonzódáshoz kötődő szempontok háttérbe szorultak. Érthető a leány részéről, hogy arra is kezdett figyelni, mi je, hány állata van a legénynek. Hiszen így több jut majd a családnak. Ahogy a teremtéstörténet írja, Ádám nem utasította vissza, amit Éva kínált neki. Gondolta, úgys ő szerez majd legtöbbet, és számba vette azt is, mekkora hozományhoz juthat a leánnyal. Az Édenkertben a tudás fája mellett ott volt az élet fája is. Isten kiűzette az embert a kertből, és ezzel az ember elvesztette az örök életet is. Ez arra utalhat, hogy a bűnbe esett ember számára végzetesen veszélyes az általa választott út. Kihalásra ítéltetett, végleg eltűnhet a földről.

A régi szokást elhagyó, a számítgató, vagyonra vágó viselkedés felmérhetetlen hatást gyakorolt az emberre, és ez a történelemben élő ember megjelenését, a történelem kezdetét jelenti. Ha a vagyon a rangsor meghatározó elemévé válik, akkor a férfi többet termel, mint amennyire ténylegesen szükség volna. Mind több olyan dolgot állít elő, ami nélkül jól megvolnának. Megjelenik a munkamegosztás, erősödik a gazdaság, mind szervezettebbé alakul a közösség és a társadalom. Az anyagiak szerzéséért való versengés történelmet meghatározó hajtóerővé válik. De minél gazdagabb a társadalom, annál hamarabb feléli természeti környezete erőforrásait. Ha gazdagabb, fejlettebb az ipara, mint a többieké, képes több és jobb fegyvert, harci szekeret, majd harckocsit gyártani, és elfoglalja a szomszéd társadalmak területeit. Birodalmat alapít, majd annak a természeti forrásait is feléli, és a birodalom törvényszerű bukása után csak sivatag, letarolt, csupasz, fátlan térségek maradnak utána. Nem áll meg ezzel a történelem, újabb birodalmak születnek, de nem a régiek helyén, ott már nincs mire, hanem másutt. Egészen addig, amíg az ember a bolygó egészét föl nem éli, és ezzel együtt nemcsak az történelemnek, hanem az embernek is vége lehet.

A megromlott ember. – El kell elfogadnunk, hogy az ember megromlott. Nem mondhatjuk, hogy ez csak a hagyomány és a vallások által hirdetett tudománytalan állítás. Sokkal rosszabbul viselkedünk annál, mint amilyenek valójában, a génjeink alapján volnánk. Mivel az elsődleges és egyben legkönnyebb tanulási módszerünk a mintavétel, az utánzás, ha egyszer az ember megromlott, eleve ilyen lesz az őt követő nemzedék is. Vallásos kifejezéssel az embert Isten jónak teremtette, de az első emberek bűnbe estek, és az ember miattuk eredendően bűnös. Eredeti ösztöneink szerint a csoportunkhoz tartozókkal szemben testvériesek, önzetlenek, figyelmesek vagyunk, és idegennek sem árthatok máshogyan, csak úgy, hogy rászedem. A másik ember elleni testi erőszak le van bennünk tiltva. Nézzük meg magunkat, a mai embert. Még a legjobban egymásra utalt emberek, a családtagok is képesek félrevezetni és bántalmazni egymást. Emögött a tanult, utánzással átvett mintázataink állnak, egymást rontjuk meg.

Ösztöneink ereje csak erőforrás, és nem sorsunk egészének meghatározója, önmagukban az ösztönök sem jók, sem rosszak. Ma már tudjuk, hogy mindaz, amit a váran-

dós anya átél, mint a cserbenhagyottsága, az őt ért bántalmak, a benne ébredő düh, félelem, harag, indulatosság, durvaság, mind hatnak a magzatra. Alakítják idegrendszerét, még hozzá legerősebben a fejlődés kezdetén, annak legérzékenyebb szakaszában. Korai környezeti hatások, az anyaméhben tapasztaltakkal kezdve, azt is befolyásolják, hogy genetikai örökségünkől éppen mi nyilvánul majd meg, mely késztetések, milyen ösztöntörékvések mozgatnak majd bennünket. Ezért már a ma világra jött csecsemőt is terheli, hogy alapvető gondolkodási és érzelmi jellemzői nem annyira tökéletesek, mint amennyire lehetnének. Szentírásbeli kifejezéssel, már ő is hordozza, viseli szülei romlottságát. Születő tudatosságát és így a ma született csecsemő sorsát is jellemzi az a berögződött, az ember lehetőségeit beszűkítő, torzító viselkedésmód, amit már magzatként kezdett el tanulni, és amit az egyistenhit eredendő bűnként tart számon. Romlottságunk a környezettől átvett tökéletlenség következménye. 13 éves korig a gyermek nem tehet arról, hogy milyenné lett. De a szülei és a többiek sem hibáztathatók azért, mert a gyermek nem lett tökéletes. Ők csak azt adták tovább, amit felmenőiktől kaptak. A bűn eredendő bűn, a feltételezésünk szerint a letelepedéskor történetekhez nyúlik vissza. Jómagam láncszem vagyok az eredendő bűn láncában. Kaptam a felmenőimtől, és gyermekeimnek, leszármazottaimnak adom tovább. Ha a közösség egyszer megromlott, igen nehéz, csaknem lehetetlen a megjobbulás.

A próféta. – Nagyon nehéz a romlottságból kikerülni, először is azért, mert erről nem vagyunk hajlandók tudomást venni. Mivel az ember igen hatékonyan ámitja magát, nehéz felismerni, milyen állapotban vagyunk. Gondolkodásunk akaratlanul összehangolódik, úgy vélekedünk a dolgokról, mint a többi. Tetszetős érvekkel könnyű elhessegetni a nehéz gondolatokat. Igen sok tudás, értelmes, tiszta gondolkodás és nagyon sok töprengés szükséges ahhoz, hogy a tudatalatti átíródjon, és így valaki ráébredjen arra, mi a helyzet valójában. Ezek után már nem úgy gondolkodik, mint mások, a többiek. Emiatt nő benne a feszültség, és ha ezt magába fojtja, belebetegedhet. Gyakrabban előfordul, hogy az illető inni kezd, emiatt egy idő után nem fogják zavarni a nyomasztó kilátások. Végzetes számára a harmadik lehetőség is, de néhány, sokszor prófétának nevezett egyén ezt választja, mert úgy érzi, máshogyan nem tehet, ezt követeli meg a belső hang, az isteni készítés. Kezdi magyarázni az embereknek, milyen helyzetben vannak, mi fenyeget, és ezért mit kellene máshogyan csinálniuk. Ezzel nemcsak a hatalmasok haragját vonja magára, hanem embertársai is kivetik, üldözni fogják, és akár az életére is törnek. A próféta eleve magányos, hiszen alkata és főleg tudása miatt nem hangolódhat rá a többség érzéseire, már emiatt is kitaszított. Sikeres és közkedvelt a hamis próféta lesz, aki szintén értelmes, ám nem mer, nem akar szembenézni a valósággal. Először is saját magát téveszti meg, majd a nyilvánosság előtt is hangoztatja a valótlan, ám megnyugtató szólamait. Őt szeretik és jutalmazták, mert olyanokat mond, hogy itt van a városunkban Isten temploma, és nem hagyja magára Isten a várost, ahogyan eddig sem hagyta. Vagy manapság azt hirdeti, hogy van bőven erőforrás, a világméretű felmelegedés nem is létezik, ha pedig van is valamennyire, annak természetes okai vannak, tehát szó sincs arról, hogy az ember okozná. A próféta a hozzá hasonlóktól kap támogatást, akik tudják, hogy igazat beszél, de ezt ők maguk nem merik hirdetni. Ha a prófétát fel merik keresni, csak titokban, éjszaka teszik, ahogyan Nikodémus látogatta meg Jézust.

Növekedés és válság

A tőkés gazdaságot a vadászó-gyűjtögető ösztönök eredeti alakban való kiélése, a szerzés és a versengés hajtja. Csak egy dolog számít, hogy a gazdagok még gazdagabbak lehessenek. Ahogy tárgyaltuk, emögött az áll, hogy a férfiak közötti versengés meghatározóan az anyagiakért folyik, mivel a nők a letelepedés óta elsősorban aszerint válogatnak közülük, hogy kinek van többje. Ez hozta magával a korábban nem jellemző anyagiasság, kapzsiság és irigység megjelenését és az ezekkel járó egyéb rossz emberi tulajdonságok felerősödését. Viszont a biztonságosabb élet, a kényelem és az a sok-sok lehetőség, amivel az újabb találmányok segítették a munkát és könnyítették a mindennapi életet, hatalmas vonzóerőt gyakoroltak az emberre. De nemcsak az anyagiasság és ami vele jár, az általuk az emberek között támasztott viszályok és a velük járó erőszak megjelenése, hanem a gazdaság növekedését kísérő egyéb jelenségek is keserítik az ember életét. Ezek különösen az utóbbi párszáz évben erősödtek fel.

Ma a fősodorbeli közgazdaságtan szerint az emberi önzést és egyéb hasonló rossz tulajdonságot a piac láthatatlan keze a közjó javára szervezi. Ám ez láthatatlan kéz, amely Isten helyettesítőjeként mindent tud, mindent a helyére tesz, csak addig mozgat, amíg el nem használtuk az erőforrásainkat. Mai világunk, a láthatatlan kézre hagyatkozva csak az ösztönöket szolgáló értelmet becsüli, és ezzel végveszélybe sodorja magát. Nincs szellemi vezetés, a csak a mára tekintők határozzák meg, mint éljünk. Nem sokáig folytathatjuk azt, amit teszünk.

A felvilágosodás óta a haladáshit vezet bennünket. Alapvető feltételezése, hogy az embert az értelme vezeti, és a tudásunk gyarapodásával az ember és a társadalom egyre jobban élhet, és képes lesz a földi paradicsom elérésére. A haladás képzete mindent áthatott, és a felszabaduló hatalmas emberi erőforrásokat a még nagyobb emberi szabadság és a növekvő anyagi jólét elérésére összpontosította.

Ott kezdődik a baj, hogy az alapfeltevés, miszerint az embert az értelme vezeti, csak részben igaz, mert ahogyan már tárgyaltuk, döntéseink meghozatalában az értelmünk szerepe korlátozott. Tehetetlen az értelmünk a tudatalatti tartomány ellenében, csak a tudat alatt kidolgozott döntések letiltására van esélye, azon kívül csak hosszabb távon, a tanulással befolyásolhatja a tudatalatti tartalmát. Éppen ezért csak akkor követhetem az értelmesen felfogott érdekeimet, ha ez összhangban van a tudatalatti tartománnyal. Ma a fogyasztói társadalom a hirdetéseivel, valamint a sajtó, a kép- és hangcsatornák gátlástalan használatával folyamatosan töltik fel a tudatalatti tartományunkat józan érdekeinkkel ellentétes cselekvésre készítő anyagokkal. Ezt úgy teszik, hogy minderről nem tudunk, észre se nagyon vehetjük. Módszereik nem a gondolkodó, jövőbenező emberre építenek. Állatokkal közös, ösztönös, érzéki részünkre hatnak, ezeket erősítik bennünk. Emiatt ma már alig beszélhetünk az érdekeiket felismerő és annak megfelelően értelmesen döntő emberről. Nem az vezet bennünket, amit szeretnénk, hanem az, amit az adott pillanatban éppen tehetünk. Hogy mi marad utánunk, az a jövő nemzedékek gondja. A haladáshit világában, az uralkodó, mindennapjainkat ma is meghatározó közgazdasági elméletek és a napi híradások is az állandó növekedés szükségességéről beszélnek. Mivel az állandó gazdasági növekedés egyúttal folyamatos gazdagodást is jelent, érthető, hogy a bennünket ebben a szellemben vezetőik nem gondolnak különösen a jövőre. Hiszen a növekedés

által utódaink egyre gazdagabbak lesznek, és így nagyobb lehetőségeik birtokában meg tudják majd gondjaikat oldani.

A növekedés nemkívánatos hatásai életünk valamennyi területére betörték. Ha a család szétesik, a válás a családtagok szempontjából ugyan óriási csapás, de a gazdaság növekedése számára egyenesen kívánatos. Ugyanis a kétfelé költözés miatt újabb lakhelyre, konyhafelszerelésre, mosógépre és egyébre van szükség. Emiatt az elvált férjnek és feleségnek jóval több pénz szükséges, többet kell dolgozniuk, mint korábban. Kedveli a gazdaság a magányos embereket, az egyszemélyes háztartásokat. Mivel nincsenek olyan időigényes emberi kapcsolatai, mint a házastárssal, gyermekekkel való foglalkozás, a magányos egyén fogyasztással töltheti szabad idejét, és többet dolgozhat. Arra volna az egészségügy, hogy minél hosszabb ideig minél jobb egészségben tartsa az embereket. Ha pedig megbetegedtek, mennél hamarabb meggyógyuljanak. Ám a gazdaságossá tett gyógyítást elsősorban a tulajdonos haszna szabályozza. Haszna pedig akkor van, ha minél több a beteg, és minél hosszabb ideig betegek. Ezért a magánosított egészségügy a hosszabb életű, ám idült betegségben szenvedő és így állandóan gyógyszerre, orvosi felügyeletre, beavatkozásra szoruló emberekben érdekelt. Emiatt a megelőzés, az egészség megőrzése az emberek magánügye marad.

A felnőtt napi élelmének 2500 kcal-nyi tápereje egy folyamatosan égő, 120 wattos villanykörtét égethetne. Mivel 2500 kcal egyúttal körülbelül három deci étolaj kalóriatartalma, mondhatjuk úgy is, hogy testünket napi három deci étolajnak megfelelő „üzemanyag” működteti. De az ember kezdettől fogva használt külső erőforrást is, fával tüzelt. A XVII. században élő átlagos európai, aki az állatok mellett a szelet és a vízerőt is munkára fogta, három-négyszer annyi külső erőforráshoz jutott, mint amennyit táplálékként magához vett, azaz akkoriban egy embernek 3-4 erőforrás rabszolgája volt. De a gazdasági növekedés egyre több erőforrást igényel. Manapság a felhasznált energia és táperő aránya az USA-ban 90:1, az EU fejlettebb országaiban 45:1, Magyarországon 30:1, a világátlag 15:1. Mindezt az ősmaradványi erőforrások, a kőolaj, földgáz és a szén teszi lehetővé, ezek felhasználása fedezi az emberiség energiaszükségletének több mint 80 százalékát. Ám az ősmaradványi erőforrások végesek, egy év alatt annyi szenet, kőolajat és földgázt használunk fel, mint amennyi évmilliók szerves üledékéből képződött.

A mai óriási mértékű erőforrás felhasználás arra vezet, hogy a termelő munka elvesztette a becsületét. Szinte mindent a gépek végeznek, és ezért inkább a termék eladása, mint az előállítás a gond. Mai életünk a kőolajra és földgázra épül, még az élelmünk megtermelése is. Máris érezzük a kőolaj- és földgázkészletek szűkösségét, mind magasabb árat fizetve tudunk hozzájuk jutni, és nem is olyan sokára már úgy is csak nehezen.

1950 táján került az emberiség a végzetes pályára, ekkortól kezdődött a zöld forradalom, a mezőgazdaság iparosítása. 1985-ig töretlen volt a növekedés, a gabonafélék termésátlagai világszerte 3-4-szeresükre nőttek. Mondható, azóta az ember a termőföldet arra használja, hogy a kőolajat és földgázt élelemmé alakítsa. Meg is lett az eredmény, az emberiség lélekszáma az akkori 2,8 milliárdról mára több mint 7 milliárdra nőtt. Csakhogy érezhetően fogy a kőolaj, a természetből idegen művelés és a műtrágyázás miatt pusztul és terméketlenné válik a talaj, nincs elég édesvíz az öntö-

zéshez, és máris több mint egymilliárd ember éhezik. Végzetes összeomlás fenyegeti az emberiség egészét. Világszerte nő az élelmiszer ára, és a világ szegényebb országait fenyegető éhezés máris megmozdulások, forradalmak sokaságához vezetett.

Ne gondoljuk azt, hogy feltétlen szükséges lenne ennyi és egyre több energiát használnunk, kis töredékével is elboldogulnánk. Nem szoktunk a gazdaság egészének ésszerűségéről beszélni, és ez nem véletlen. Vakon és értelmetlenül, az erőforrásokot és nyersanyagokat pocsékolva, igen alacsony tényleges hatékonysággal működik a tőkés gazdaság egésze. Csak a részfolyamatokban van ésszerűség, de a gazdaság egésze vak, a híres láthatatlan kezét nem az értelem mozgatja. Mértékadó becslések szerint a termelés csupán 5%-ára volna szükség. Például Angliában a karácsony előtt vásárolt tartós árucikkeknek 6 hónap múltán csupán az 1%-át használják. Továbbá szándékosan rossz minőségű terméket gyártva növelik a fogyasztást. Jó példa erre a múlt század negyvenes éveiben megjelent nylon harisnya. Elsőre igen tartósra sikeredett, szinte lehetetlen volt elnyüni, 10 pár elég volt egy életre. Gyártóinak ez okozott később gondot. Hogy több harisnyát adhassanak el, alig tartós alapanyagot fejlesztettek ki. Költségesebben silányabb terméket állítanak elő, olyat, amiből százszor annyi adható el. Így ma a harisnyával foglalkozók 99%-a felesleges, pocsékló munkát végez. Mindezt szinte észre sem vesszük, mert mindenütt ez folyik.

A fenntartható élet szellemisége

Megfelelő szellemiség hiányában az emberek közötti versengés szinte kizárólag az anyagiak terére szorítkozik, de a küzdelem nem a tényleges anyagi szükségletekhez való hozzájutásért, hanem a rangsor miatt folyik. Az emiatt éleződő feszültségek gyengítik, majd tönkreteszik a társadalmat. Akkor lehet fenntartható a társadalom, ha miközben a gazdaság épít ösztöneink hajtóerejére, a törvénnyel, az erkölccsel, a művészetekkel valamint az oktatási és nevelési rendszerrel a gazdagodásra valamint a vagyonra, hatalomra, befolyásra és tekintélyre való törekvés mozgatóit a szellemekben való emelkedés serkentőivé nemesíti.

Mivel az önkéntelenül átvett, tanult mintázatok, képek döntéseink hozatalának meghatározó elemei, a tudatalattinkat a természethez és a társadalomhoz való viszonyunkat megfelelően szabályzó képekkel kell feltölteni. Nemcsak értenünk, éreznünk is kell, tudatunk mélyén is rögzülnie kell annak, mennyire erős a természettől való függőségünk, mert a természet az emberlét hordozója, és ha a természetes környezetünket felemésztjük, nekünk is végünk. Történelmi tapasztalat, hogy az erdőit elpusztító társadalmak mind mentek az erdők után. Belénk kell, hogy vésődjön, hogy az ember nem mindenható, hanem csak teremtmény, és ebben a világban vannak olyan erők és hatalmak, amelyek nála jóval nagyobbak. Ezeket nem lehet a szokásos módszerünkkel becsapni, megtéveszteni, félrevezetni. Ha ezt tesszük, nagyon keményen fizetni fogunk érte, mi is és utódaink is.

Mivel az anyagi javak szerzésének lehetősége korlátozott, de a lelki-szellemi értékek korlátlanul gyarapíthatók, ezek felé kell az embert fordítani. Belénk írható, hogy takarékosak legyünk, és a létünk fenntartásához ne csak anyagiakat, hanem barátokat, jó ismerősöket, élményeket és tudást is szerezzünk. Valamint ne az anyagi gazdagságom és világi hatalmam mutassa meg, ki vagyok, hanem a lelki-szellemi javak birodalmában legyek valaki. Ha boldog akarok lenni, önmagammal versenyezve,

erőforrásaimat erre fordítva kell élnem. Ily módon a lét- és fajfenntartási ösztönök hatalmas hajtóereje az ember megtartásának, fejlődésének és felemelésének szolgálatába állítható.

Fő tanulási módszerünkkel, az utánzással jelenleg elsősorban a rosszat tanuljuk meg. Az lenne az igazi, ha a gyermeket nevelők közé csak a követendő mintát adó személyiségek kerülhetnének, akik nemcsak szóban, hanem emberségükkel is tanítanak, de ez egyelőre csak vágyálom.

Ha a nevelést a tudományos világnézet kialakítására alapozzuk – erre törekedett 1948-1990 között az oktatási rendszer, reménytelen feladatra vállalkozunk. Elmondhatjuk, bár a tudományos világkép létezik, ám a tudományos világszemlélet kialakítása, legalábbis az eddig használt tananyagokkal, oktatási módszerekkel reménytelen feladat. Nagyon sok erőt és időt kellene arra fordítani, hogy annyit tanuljon valaki, hogy a tudatalattija ennek megfelelően átíródhasson, és ezek után a döntéseit a tudományos világnézete vezesse. Erre csak azoknak volna esélye, akik annyira okosak és szorgalmasak, hogy képesek az ehhez szükséges sokféle ismeret elsajátítására és alapos átgondolására. Jó példa erre, amit nemrég olvastam egy USA-beli éghajlatkutatóról. Kiváló a szakmájában, jegyzik a munkáját, ám évente közel tízszer ül repülőre, és nemrég nagy házat vett magának. Hiába tudja, mi vár ránk a világméretű felmelegedés miatt, és hogy ezt az ember okozza a túlméretezett gazdasággal együttjáró fokozott széndioxid kibocsájtással, ez a tudása nem vált a saját energiapazarló életmódját befolyásoló tényezővé. Ugyanis csak a szakmájához ért, azon túl a többi területről csak annyi fogalma van, mint a többi átlagos egyetemet végzettnek. Csak az emberek 1-2%-a képes olyan sokat tanulni és olvasni, majd a tanultakon rágódni, hogy ismeretanyaga és erkölcsstani tanulmányai az életét alakító erővé váljanak. Úgyhogy az intézményesített tanítás és az önművelés önmagában nem tudja a romlottságot felszámolni. Hatékonyan alakítja az embert a szép, a művészetek, mivel közvetlenül a tudatalattira, a szívre hatnak. Mivel az ezek iránti érzékenységet is fejleszteni, tanulni kell, ezek is csak kevés emberre tudnak érdemben hatni.

Az embert megtartó vallás

Manapság szinte minden a pénzről, az anyagiakról szól. Ha csak erre tekintünk, ha az értelmünk csak az ösztön szolgája, akkor valóban nem különbözünk annyira az állattól, aki másban, erőben, ügyességben tűnik ki. Ekkor igazából csak a legértelmezebb állat vagyunk. Ez alól csak az 1-2%-nyi átíródott ember és a természetfölötti világba vetett hittel rendelkezők a kivételek. Aki hisz a fölötté álló természetfölötti hatalomban, neki megfelelően igyekszik élni. Mert ha van felettes hatalom, nem viselkedhetek akárhogyan saját magammal, egymással és a természettel. Ennek megfelelő gondolkodási rendszer, felfogás formálódik bennünk. Azt kezdi az ember jónak, szépnek és igaznak tartani, ami a természetfölöttibe vetett hit szerint az. Eszerint él azután a világban, így igyekszik önmagához, embertársaihoz és a természethez viszonyulni, ennek megfelelő erkölcs és intézményrendszer alakul ki a társadalomban.

Természetes vallásosság. – Biztonságérzetünk tanult, agykérgünk behálózottságának folyamatában fejlődik ki. Agykérgünk sejtjei a magzati lét nyolcadik hetétől a tizennyolcadik hetéig alakulnak ki. Hálózatba rendeződésük már a harmadik hónap-

ban megindul, ennek folyamatát alapvetően a külső ingerek, magzatkorban főleg az anyával való kapcsolatok határozzák meg. Mivel a szeretet áradását érzi az állat is, nem csodálkozhatunk azon, hogy a magzat és a csecsemő számára annyira fontos. A magzatkor és a csecsemőkori első fele az öntudat kialakulásának – az én és a világ létre való ráébredésnek – kulcsfontosságú szakasza. Ha ekkor a magzat és a csecsemő érzi, hogy szeretik, örvendezve várják, és jövője nagyon sokat jelent a környezet számára, akkor egyúttal az emberkében az is tudatosul, hogy ez a világ az ő világa, és ebben otthon érezheti magát. Ez a bizalom és biztonságérzés mélyen meggyökerezik az emberben, és a lényének meghatározó elemévé válik. Eredetével az egyén nincs tisztában, hiszen ebből az időszakból – a benső biztonságérzet kb. hathónapos korig fejlődik ki – később már nincsenek emlékei, mert maradandó emlékek csak két éves kor után rögzülnek. Ez a mélyen lakozó belső bizalom, az ősbizalom határozza meg az egyén egész életét, viszonyát az emberekhez, a természethez és a világhoz. Akiket nem szerettek eléggé, sírni hagytak, vagy egyenesen bántottak, azokban az ősbizalom nem fejlődik ki, és ez nagyon nehézé teszi egész életüket.

Ha a belső biztonságérzettel bíró emberek világról alkotott képét nézzük – ők alkotják a nagy többséget –, annak alapvető eleme, hogy a világot rendezett, összefüggő egészként látják. Ez számukra zsigeri érzésnek mondható. Másik fontos emberi tapasztalat, hogy a minket óvó és megtartó rend, annak fennmaradása folyamatosan végzett értelmes munka eredménye. Ez a két alapvető tapasztalat szerint rend van a világban, és a rendhez és fenntartásához értelmes munka kell. Ha a természethez közel éltünk gyermekként, megtapasztalva a természet hatalmasságát és összehangoltságát, akkor tudatalattinkban előbb-utóbb még gyermekként megfogalmazódik, hogy világunk egészének összehangolt rendje, és ennek a rendnek a fennmaradása valamilyen természet felett álló értelem műve. Ugyanis az anyagi világ egyedüli értelmes lénye az ember, mi pedig jól tudjuk magunkról, hogy a természet rendjét nem mi hoztuk létre, ennek a rendnek csak a termékei vagyunk. Mindez az emberből azután úgy bukik ki, hogy nem lehet az, hogy a világ csak úgy magától létezzon, lennie kell mögötte valaminek. Ez a felfogás természetes vallásosságnak nevezhető. Valamennyi természethez közel élő gyermek, akiben megvan az ősbizalom, természetes módon vallásos. Erre épít azután a vallásos nevelés. Ha viszont gyermekkorunkban városias, épített környezetben éltünk, és nem volt módunk rácsodálkozni a természet egészére, akkor a világ egészének rendjét tudatalattink emberi tevékenységnek tulajdonítja, és a természetes vallásosság nem alakul ki.

Vallásos erkölcs. – A minket megtartani képes erkölcsi mintázatokat a 12-13 éves korig tanított képes, a gyermek számára könnyen érthető, felfogható mesék, regék, történetek segítségével ültethetjük be gyermekeinkbe. Ehhez általában nem elég az, amennyit a gyermeknek a családban olvasnak, és amit otthon hall. Különösen a vallást a gyermekek számára a szívhez szóló, könnyen érthető, felfogható, érdekes történetekben tanító hitoktatás képes hatékony emberépítésre. A latin eredetű religio szó eredeti jelentése a tetteit és szavait újra- és újra mérlegelő, megválogató emberre utal, ebben az istennel, Istennel szemben kötelező nagyfokú gondosság és pontosság, a hozzájuk való mind erősebb kötődés fejeződik ki. Az mutatja a vallás erejét, hogy az alapjául szolgáló hit mennyire tudja az ennek megfelelő viselkedésre indítani a társadalom tagjait. Nézzük meg erre példának a korai Róma vallásosságát.

Róma fejlődése a csodával határos volt. Egy kis latin település, melynek létezését a görög világ eleinte észre sem vette, és még a latinok között sem játszott eredetileg vezető szerepet, pár száz év alatt az akkori világ központjává fejlődött. Róma fénykorának nagyjai és a történetírók a rómaiak vallásosságában keresték a világtörténelmi siker magyarázatát, meggyőződésük szerint eredményeik erős vallásosságuk jutalma. Nem az égiek akarata tette nagyvárosra őket, nem az istenek ábrázolása, a szertartások, imádságok voltak a fontosak, hanem az, hogy a rómaiak állandóan magukon érezték isteneik tekintetét. Mindennek, a háznak, a kertnek és a konyhának is volt istene, aki ott volt, és figyelte az ott tevékenykedő embert. Hitük szerint az istenek minden tevékenységnek, minden órának részesei, ezért a vallás a ráfordított időt és figyelmet tekintve is központi szerepet játszott a rómaiak életében. Ezért igyekeztek mindent egyre jobban, az adott tevékenység őt figyelő istenének tetszően végezni. Innen ered a religio, az egyre jobban, gondosabban kifejezés.

Ha az ember valamit nem az isteni rendnek megfelelően végez, és vét e rend ellen, akkor Rómában a terület istenének meggyengülését valamilyen mindennapi, újszerű, a természet és a társadalom rendjét megbontó esemény, mint üstökös megjelenése, kétfejű állat születése vagy egy Vesta-szűz szüzességének elvesztése jelezte. Ilyenkor a lehető leggyorsabban ki kellett deríteni, miféle emberi viselkedés állhat valamelyik isten gyengülésének hátterében, mit vétett az ember, és a bemutatott áldozattal újra erőssé kell tenni a meggyengített istent. Az égő áldozat füstje az istent táplálja, erősíti, és ezek után a világ rendje visszaáll. Nem csoda, hogy a régi római minden módon igyekezett elkerülni azt, hogy sértse a világ isteni rendjét. Általában csak az áldozati állat kevésbé értékes részeit égették el az oltáron, a többi maguknak készítették meg, és együtt fogyasztották el. Ennek a görögöknél a leginkább elterjedt módja az volt, hogy a levágott állat hájba burkolt combcsontjait égették el az isteneknek emelt oltáron. A húst pedig megsütötték, és az áldozati szertartás résztvevői elfogyasztották. Ezzel is közelebb kerültek az istenhez, együtt táplálkoztak vele, ugyanaz az étel erősítette az istent és az embert egyaránt.

Egyistenhit. – Isten a nevét kérő Mózesnek mint A VAGYOK mutatkozott be. Amikor Isten szól, a Teremtő, a valóságot létrehívó, fenntartó értelem beszél az emberhez. Maga az, hogy Isten szól hozzánk, azt mutatja, hogy nem az összevisszaságban élünk, a valóságos világ rendezett egész. Isten az Örökkévaló, aki van, mindig is volt, mindig is lesz és változatlan. Féltőn szerető az Isten, nem tűri, hogy az emberek más isteneket imádjának és tiszteljenek, tiltja bálványaik imádatát. Az őt gyűlölő atyák vétkeit a fiakban, harmad és negyedízigen bünteti. Isten vajon ennyire rettenetes valaki lenne? Bár ő beszélhet, beszélgethet velünk, akár egy ember, de ez nem jelenti azt, hogy viselkedésében is hozzánk hasonló jellemvonásokkal bírna. Ugyan a sokistenhívő vallások istenei igencsak emberszerűek, lehetnek csalók, féltékenyek, tolvajok, házasságtörők és így tovább, gondoljunk a homéroszi eposzok isteneire, de az egy Isten nem hasonlítható az emberhez. Azaz ne gondoljuk, hogy a leszármazottakat büntető Isten féltékeny, haragvó és bosszúálló lenne. Ezek mind a mi rossz emberi tulajdonságaink, és az emberközpontú fogalmakban gondolkodó ember aggatta őket Istenre. Kézenfekvő az üzenet értelmezése. Ha az ember nem a világ valóságában, annak rendjét és törvényeit tisztelve, hanem az általa kitalált gon-

dolati szörnyeknek (más isteneknek) hódolva és azokat követve, képzelgéseinek homályában él, akkor ennek következményei leszarmazottai életét lehetetlenítik el, vagy teszik nagyon nehézé.

A zsidó vallás tanítása szerint az ember bűnbe esése, megromlott állapota miatt rossz döntések sokaságát hozza. Ezért nem emberi, hanem isteni irányítással, Isten törvényeit követve kell élni. Valamennyi cselekedet előtt bölcsen mérlegelni kell, mit mondhat az adott esetre a törvény, és eszerint kell dönteni. Mai fogalmakat használva, lenről, a tudatalattiból rossz vezetést kapunk, ezért minden egyes döntésnek át kell jutnia a tudatos szűrőjén, azaz állandóan figyelni kell Isten törvényeire, és aszerint szabad csak élni. Így a tiltó parancsokat a jól nevelt zsidó be tudja tartani. Nagyon sokat kell tanulnia, és ennek eredményeként a tudatalatti átiródása is sikerülhet.

Kérlelhetetlennek és nagyon szigorúnak vélik sokan az Ószövetségben magát megmutató Istent. Miért bűnhődik a vétek miatt a többrendbeli leszarmazott, aki ártatlan, aki nem tehet arról, mint viselkedtek az előtte járók? Nézzük meg jobban, mely törvényeket sértve sújthatják az embert messzeható következmények.

Ma a törvényt szót háromféle értelemben is használjuk, beszélünk isteni ill. erkölcsi törvényekről, jogi és természeti törvényekről. Mind a három fajta törvény azonos eredetű, az isteni törvényre vezethető vissza. Isten adja a törvényeket, szabja ki a világra. Az első ismert, írott jogi törvénykönyv a Kr. e. XVII. században Mezopotámiában megalkotott Hammurápi-féle törvénykönyv, amely kőoszlopra vésve maradt ránk. Itt az igazság istene már csak mint a törvények mögött álló tekintély jelenik meg, maguk a törvények a szokásos, ember által alkotott jogi törvények. Maga a Tóra a törvényekről mint Isten törvényeiről beszél, ezek a Tízparancsolatban vannak összefoglalva. Első csoportjuk az embernek Istenhez való viszonyát szabályozzák, második csoportjuk az emberek közötti viszonyt. Ez a második csoport az emberek közötti együttélés erkölcsi törvényeinek felel meg, ezek jó részét az állami kényszerhatalom a jog eszközeivel törvényekké tette, és a be nem tartásukat bünteti. De nemcsak úgy sérthetjük a törvényt, hogy az embertársaink ellen vétkezünk azzal, hogy ölünk, lopunk és mással.

A leszarmazottakra kiterjedő büntetés azokra vonatkozik, akik nem tisztelik Istent. Isten, ahogy a zsoltárokból is szerepel, az égi és földi természet, Nap, Hold, bolygók, vizek, szelek viselkedését, járását is megszabja, azaz megjelenik az anyagi világot szabályzó isteni rend képzete. Ezeket csak később kezdte az ember felismerni, és természettörvényként fogalmazta meg őket. Isten a világ egészének, a minket éltető természetnek is a teremtője. Ha a természetet kormányzó isteni törvények ellen vétünk, az nem sújt minket azonnal, hanem akár nemzedékek múltán jelenhetnek meg annak pusztító következményei. Ezek nem csak egyeseket sújtanak, hanem az egész népet. Tudtak ilyenről az ókori emberek, birodalmak omlottak össze a termőföldek tönkremenetele, elszikesedése, szárazságok vagy egyéb hasonló okok miatt. Ha akkoriban nem is volt világos, mi váltotta ki mindezt, ma már ismeretes, hogy az ember is hozzájárult a romláshoz, vagy egyenesen az emberi viselkedés okozta a pusztulást. A leszarmazottakat sújtó sors a természeti törvényeket semmibe vevő viselkedés egyenes következménye, a törvényszegés elkerülhetetlen folyománya. Míg a lopás, ölés és a többi hasonló törvényszegés a kortárs ellen elkövetett bűn, ha az ember az egy Istentől elfordulva bálványokat imád, vagyis a

valóság tisztelete és elfogadása helyett saját ködös elmeszüleményei vezetik, utódai ellen követ el bűnt.

Keresztység

Más, végleges megoldásra, bensőnk megújításával a romlottság felszámolására törekszik a keresztység. Romlottságunk onnan ered, hogy tökéletlen mintákat követve nőttünk fel, és erről nem tehetünk. A keresztység szerint a megoldás Jézus, a tökéletes ember követése. Hozzá váljunk hasonlóvá, róla vegyük a mintát, belénk kell égjén Krisztus példája, Ő bennünk legyen, és mi Őbenne. Ha valóban hiszünk benne, akkor nem csak mondjuk, hogy a követői vagyunk, hanem a szívünkben, a tudatalattinkban is Ő az úr. Ekkor már neki tetsző módon döntünk és cselekszünk. Hogy ezt mennyire értük el, vagy hogy valóban errefelé tartunk-e, mindennapjaink és életünk példája, cselekedeteink mutatják. Jézus nagyon jól tudta, milyen nehéz helyzetben van az ember, és nem kívánt lehetlent. Beszámítja, hogy valaki honnan indult, és ahhoz képest mire jutott, mennyire jelenítette meg itt a földön a mennyek országát.

A zsidó vallás szerint Isten a törvényt adó, a törvények betartását szigorúan számonkérő és a törvényszegést keményen büntető Isten volt. János keresztiségét épp azért kérték az emberek, hogy megmenekülhessenek Isten közelgő haragja elől. Jézus viszont, amikor János megkeresztelte, az embereket feltétlen szerető Istent tapasztalta meg. Ez a hatalmas élmény teljesen áthatotta, az ácsból az embereket Istenhez visszavezető, hatalommal beszélő és viselkedő személy lett. Megértette, hogy az általa megtapasztalt és az őt is átható végtelen szeretet nem csak neki, a kiválasztottnak szól, hanem valamennyi emberre ki kell, hogy terjedjen. Isten határtalan szeretetét azért kapta, hogy átadja embertársainak. Ő ábrázolja ki a többieknek, mint szeret az Isten, milyen az isteni szeretet által áthatott, a mennyországot a földön megjelenítő hús-vér ember.

Jézus nem akarja a zsidóknak adott törvényeket eltörölni, hanem a határtalan szeretetre és megbocsátásra alapozva teljesíti be őket. Ezzel küzdi le az ember romlottságát, így állítja vissza az édeni embert. Aki nagyon szeret, az meg tud bocsátani a társának. Tudja, hogy az nem magától lett olyan. Mások, az őt életében körülvevők rontották meg a jóra hivatott, Isten képmására teremtett embert. Jézus mindenkiben látta és szerette az istenképűnek teremtettet. Még az őt a keresztre szegző katonának is megbocsátott, mert tudta, nem maguktól lettek ilyenek, a többitől kapott sok-sok gonoszság tette őket kegyetlenekké. Nem azért kell megbocsátanunk, mert a másik bocsánatot kér, hanem mert csak így törhetjük meg az eredendő bűn hatalmát. Ugyanis ha visszavágunk, megtoroljuk a kapott sérelmet, vagy a bennünk keletkezett feszültséget másokon vezetjük majd le, fenntartjuk és gerjesztjük a világ romlottságát. Akkor lettünk Jézus igazi követőivé, ha mi is mindenkinek meg tudunk bocsátani. Legelőször is a hozzánk legközelebb állóknak, házastársunknak, gyermekünknek, szülőnknek, testvérünknek és rokonunknak. Akkor javul valaki, ha a társától jót tapasztal. Ha valaki vétkezett ellenem, és a visszavágás helyett együttérzést és szerető megbocsátást kap viszonzásul, máris egy kicsit jobb ember lett. Ezért Jézus arra a kérdésre, hogy hányszor kell megbocsátani, netán hétszer, azt válaszolja, hogy hetvenszer hétszer, azaz mindannyiszor.

Míg Mózeset és a prófétákat Isten utasításokkal vezette, Jézust nem parancsok vezérelték, hanem a küldetéséhez szükséges képességet, erőt és bizalmat kapta meg. Megkeresztelkedése után, hogy átgondolja feladatát, elvonult a pusztába, ahol a magányban küldetésére összpontosíthatott. Három nagy kísértéssel nézett szembe. Először arra biztatja a bensőjéből kipattanó kísértő gondolat, hogy a szeretetet kenyér adásával, az emberek testi szükségleteiről való gondoskodásával terjessze. Változtassa a köveket kenyérré, és azután az emberek szeretni fogják egymást. Jézus ezt visszautasította, mivel nemcsak a kenyér élteni az embert. A szeretetben ennél sokkal többet kell adnunk egymásnak. Ugyan az ember természeti lény, és ennie kell, de szellemi lény is. Számára az igazi kihívások szellemi jellegűek. A testi éhség, szomjúság, fáradtság könnyen leküzdhető, eszik, iszik és pihen az ember, és máris rendben van. Viszont a szellemi éhség, szomjúság, fáradtság nem kezelhető ilyen egyszerűen, félelmetes, leküzdhetetlen gyötrelmet jelenthet az ember számára. Jézus nagyon jól ismerte az embert, tudta, hogy az embert leghatékonyabban a másik ember által adott minta alakítja. Ezért vissza tudta utasítani a másik két kísértést is. Arra biztatja a második kísértés, hogy vesse le magát a templom tetejéről. Nem lesz baja, mert mint Isten kiválasztottja, nem sérülhet meg, és a csodát látva emberek sokasága követi majd. Jézus ezt visszautasította, mert felismerte, ha ily módon cselekedne, kudarcot vallana. Hiszen a valódi csodát tevőt természetfölötti erők segítik. Csak bámulni fogják a többiek, és nem követik, mert nem követhetik, hiszen ők csak közönséges emberek. Ha a csodatételek után arra biztatná őket, hogy úgy szeressék egymást és bocsássanak meg egymásnak, ahogyan ő szeret, és ő tud megbocsátani, az lenne a válasz, hogy könnyű neki ilyen jónak lenni, mert nem közülük való. Világi hatalmat ajánl a harmadik kísértés. Jézus ezt is visszautasította, mert tudja, ha hatalmasként hirdeti és érezteti a szeretetet, nem fogják követni, mondván, ha ekkora hatalmam, ennyire jó dolgom lenne, én is tudnék mindenkit szeretni.

Így Jézus a küldetését tanítványok elhívásával kezdte. Tudta, embereket kell maga mellé vennie, akik felnéznek rá, mert ők majd átveszik felfogását, módszereit és élete példáját, hogy azután ők adják majd tovább, emberről emberre, egészen addig, amíg a szeretet mindenkit el nem ér, és át nem hat e földi világban. Nem vehett maga mellé nagytudású törvénytudókat, hiszen ezeknek a feje már annyira tele van mással, hogy eleve elutasítanák a számukra felfoghatatlan üzenet közvetítőjét. Egyszerű, nyitott emberek, halászok lettek a tanítványai, akik vele élve másokká lettek, és Jézust még a gyógyításban is tudták követni. Jézus végül arra kérte őket, menjenek és tegyenek tanítvánnyá minden népet. Arról fogják megismerni a tanítványait, hogy azok is ugyanúgy szeretni fogják egymást, mint ahogy ő maga, Jézus szerette őket. A tanítványai által térítettek alkották a következő csoportot és a tanítványok egymást követő nemzedékei a hatalmas Római Birodalom népességének számottevő részét a szeretet vallásának követőjévé tették.

Jézus felismerte, hogy az embert mennyire rombolja a versengés és a gazdagodásért való küzdelem, ezért sokat foglalkozik a gazdagokkal és a hivalkodókkal. Számos alkalommal dorgálja a gazdagságukban bízókat, megfedi a földi rangsorra figyelő, egymással vetélkedő embereket. Ahogyan a talentumok példázata tanítja, Isten, és nem az emberek előtt kell tudnunk megállni. Önmagaddal versengj, erre kaptad az erődöt. Nem arról kell számot adnunk, mit szerezünk magunknak az élet-

ben, mekkora vagyona, hatalomra tettünk szert, hanem hogy miként használtuk tehetségünket, lehetőségeinket, azaz miként gazdálkodtunk a talentumainkkal.

Az utolsó vacsora. – Jézus szenvedése, az utolsó vacsorán történtek, a kenyér és a bor hatalmas erejű példázat is. A magyar föld népe nem véletlenül hívta, és hívják sokan még ma is, a búzát életnek. Nemcsak táplálék a búza, hanem az emberi sorsot is példázza. Ahogy több népmesei változatban is szerepel, ősszel hideg földbe vetik, júniusban éles kaszával levágják, csépelik, malomkő közt töretik, végül tüzes kemencébe vetik. Ennyi gyötrelem után válik a kenyér éltető táplálékká. Ilyen az életünk is. Úgy válhatunk mások táplálóivá, éltetőivé, ha előtte sokat szenvedtünk. Legkevesebbet az átlagos ember szenved. Aki testben vagy szellemileg átlag alatti, annak több szenvedés jut. Ám az éhség, mégha kukából gyűjtött táplálékkal is lakhat csak jól valaki, enyhíthető, és a szellemileg fogyatékos sem szenved annyira, ha szeretik. De minél értelemesebb valaki, mennél jobban meghaladja az átlagost, annál több szenvedés várja. Hiszen átlátja, mi történik, mi vár az emberre. Emiatt nem maradhat néma, igyekszik segíteni. De ezt az emberek igen nehezen viselik, bántják az őket változtatni igyekvőt.

Jézusnak mindenben a nehezebb jutott. Hiszen házasságon kívül született, és az ilyen gyermek sorsa régen még nehezebb volt. Hamar menekülni kellett a családnak, a menekülteknek mindenkor és mindenhol keserűbb volt a sorsa. Amikor pedig elkezdett tanítani, először is a saját családjá, falujá, közössége vetette ki. Hiszen ez az ács fia, ez beszél itt nekünk?! Ahol csak tanított, üldözték, el akarták fogni, be akarták vádolni. Ugyan elfogadták és keresték a segítségét, de amikor Jézus ellen vizsgálat indult, csak egy ember merte vállalni, hogy Jézus gyógyította meg. Amikor pedig virágvasárnap bevonult a jeruzsálemi templomba, a diadalmenet végzetessé vált számára. Nem tűrhette, hogy a kalmárkodás még a szellem fellegrárába is befu-
rakodjon, és kiűzte a templom előteréből az árusokat. Hiszen ha már oda is benyomult a rideg számítás és az üzlet, hamarosan uralja a szentélyt is. Ezzel Jézus sorsa megpecsételődött. Végleg magára maradt, és jól tudta, a biztos halál, a kínok kínja vár rá pár napon belül. Ahogyan Leonardo az Utolsó vacsora című képén megfestette, még a tanítványai is mind elhagyták.

A keresztyénség alapvető szertartása az utolsó vacsorán történeteket idézi fel. Jézus megtöri a kenyeret, szétosztja a tanítványainak. Testeként adja, hogy ezt tegyék az ő emlékezetére máskor is, az ő mérhetetlen szenvedésének példája adjon erőt számukra életükben. Mert Ő mindezt végig tudta élni, és el tudta szenvedni. Őrájuk is sok szenvedés vár, de ennek csak töredéke. Jézus életének a példája éltessen bennünket, ez adjon erőt életünk küzdelmeinek megvívásához. Majd a vacsora után véreként adta a bort. Jézus vére folyjon bennük, ez váljon életünk hajtóerejévé. Nem alaptalan azt feltételezni, hogy a tanítványok és mindazok, akik akkor és később föld- és természetközelségben éltek, ismerték a kenyér sorsának példázatát, és így érezték és értették, mi történt az utolsó vacsorán és mit jelent ez számukra.

Jézus amikor megtapasztalta Isten végzetetlen szeretetét, úgy érezte, nem lehet az, hogy Istennek az ember iránti szeretete a halállal megszakadjon, hanem ez kiterjed a testi halálon túlra is. Azaz az embernek csak a teste enyészik el, tér vissza a porba. Léte folytatódik, és nem múlik el soha. A Jézus által tanított imádság, a

Miatyánk a mennyek országának és a földnek az összefüggő rendjéről beszél. Legyen itt is úgy, mint fent a mennyekben van, a mindennapi kenyérünk kérése nemcsak a földi, hanem a mennyei kenyérre is vonatkozik, és a megbocsátás akképpen jár majd, ahogyan mi bocsátunk itt meg másoknak. Akinek az emléke áldott, békeséget áraszt, öröm gondolni rá. Aki viszont nem úgy élt, ahogyan kellett volna, arra nehéz gondolni, nem alaptalan feltételezni, rossz neki odaát. Vagyis a halál utáni lét milyensége annak a függvénye, mint éltünk a földön.

Jézus amit itt, a földön tett, emberként tette, nem mint ideiglenesen földreszállt lény, aki tudja, hogy már csak ennyit kell kibírnia. Egyszeri tökéletes áldozata arra tanít, hogy élte utolsó pillanatáig, szörnyű kínjai, haláltusája közben is tudta szeretni az embereket, odafigyelt rájuk, és még a hóhérainak is meg tudott bocsátani. Ha ezt egy köztünk élő hús-vér ember képes volt megtenni, és Jézus megtette, akkor aki magát Jézus követőjének vallja, nem mondhat olyat, hogy képtelen szeretni és megbocsátani embertársának. Ha valóban Jézus követői vagyunk, akkor életünk példája, amely a környezetünkben lévőket is átalakítja, segít megtörni az eredendő bűn hatalmát, és az ember újra olyan jó lehet, mint amilyennek Isten eredetileg teremtette.

Jézus nem sokat beszélt arról, mint lesz odaát. Jónás megmenekülése, a cet gyomrából három nap után történő visszatérés adott számára reményt, hogy a legnehezebb helyzetben sem szabad feladnia. Keresztre feszítése után a harmadik napon és később is többször megjelent a tanítványainak. Ennek hatására a szétszóródott, reményüket veszített tanítványok hatalmas változáson mentek keresztül. Felbátorodva, erőre kapva szerveződni kezdtek, és megszületett az egyház. Ebben Pál apostolnak meghatározó szerepe volt. Pál nem csak a zsidók számára fogalmazta meg, hogy ki volt Jézus, hanem ahogyan ő jellemezte munkálkodását, zsidóknak zsidó, görögöknek görög volt, és ezzel nemcsak a zsidók egy része vált Jézus Krisztus követőjévé, hanem Pál a Római Birodalom sokistenhívő vallást követő tömegeit is sikerrel térítette a szeretet vallására. Több évszázados kitartó munkálkodással a keresztyén egyház az Európába beáramló népeket Jézus Krisztus tanítványaivá tette. Áldásos tevékenységének jellegét jól mutatja, hogy katonákat nemes célokért küzdő lovagokká volt képes szelídíteni.

Keresztyénség és fenntarthatóság

Amíg a keresztyénség a IV. században államvallássá nem vált, addig az üldözések évszázadai alatt tisztán a szeretet vallásaként terjedt. Testvériségben éltek a hívek egymással, és a hozzájuk csatlakozó gazdagok lemondtak vagyonukról a közösség javára. Amint államvallásként a hatalom részesévé vált, ez a jellege gyengült. Hogy a keresztyénség fennmaradt, annak köszönhető, hogy papjai és hívei között mindig is jelen voltak és mindmáig jelen vannak a jézusi szeretet megélői és így továbbadói. Főleg a XVII. század, az újkori tudományos forradalom, majd később az ipari forradalom kibontakozása óta szorul vissza az egyház. Gyengül az emberekre gyakorolt befolyása, és most, a XXI. században, elsősorban Európában és az Amerikai Egyesült Államokban gyorsuló ütemben veszti el híveit. Pedig ha valamikor, manapság volna mit mondani a nagy vallásoknak, különösen a keresztyén egyházaknak.

Mai világunk bálványimádó. Nem a világ valóságában, hanem a teremtett világ rendjétől idegen, a természettörvényeket semmibe vevő, csak a saját fejében lakozó

gondolati szörnyeknek hódol az ember már jó ideje, és az utóbbi száz évben egyre erősebben. Saját találmányának, a pénznek lett az ember alávetve, annak áldoz fel mindent, saját jelenét és utódai életésélyeit a pénz uralmának rendeli alá. Valójában a legfontosabb, amire figyelniük kellene, a természet állapota, ez szabja meg, mennyien, és miképpen élhetünk és maradhatunk meg az adott térségben, azaz hogy milyen lehet a társadalom. Ehhez kellene igazodnia a természeti erőforrásokat fogyaszthatóvá alakító gazdaságnak. A gazdaság a társadalom része, mindenekelőtt pazarlás nélkül, csak a valódi szükségleteket kielégítve kellene gazdálkodnia. Ezt kellene szolgálnia a pénzrendszernek vagy helyette más, a gazdaságot szervezni képes rendszernek.

Tényleges viselkedésünk a valóságnak homlokegyenest ellentmond. Nem a természet, társadalom, gazdaság és pénz a rangsor hanem ennek a éppen a fordítottja. Legfőbb, legfontosabb a pénz, ha a jelenlegi pénzügyi válságból végre kilábalunk, akkor beindulhat a gazdasági növekedés, ha rendbejön a gazdaság, gondolhatunk a társadalomra, az emberekre is, és majd ezután figyelhetünk arra is, hogy ne vágjuk ki az utolsó fákat, ne taroljuk le teljesen a természetet. Amikor a híradásokból folyamatosan azt halljuk, hogy most már végre be kell indítani a gazdaság növekedését, és így lesz több munkahely, fel sem merül az emberekben, hogy dolgozni azért kellene, mert szükség van a munkánk gyümölcsére, és a Föld véges rendszerén szó sem lehet állandó növekedésről. Mindez csak azt szolgálja, hogy a gazdagok még gazdagabbak lehessenek, ezért pedig nem kellene az emberiségnek annyit szenvednie és végpusztulásba sodornia magát. Nem véletlen, hogy a bálványimádás legismertebb esete az aranyborjú körül hódoló, táncoló embersereg.

Ne féljen az egyház a szószekről ostorozni a bálványimádást. Mindennapjainkból vett példákkal szemléltessük, mennyire képtelen és főleg tarthatatlan módon élünk, és hogy ez nem fér össze a szeretet vallásával. Nemcsak egymást kell szeretnünk, hanem Istent, Isten teremtett világát és benne az utódainkat is. Már mi is fizetünk a bálványimádásért, de elsősorban gyermekeink, unokáink és az utánuk következők viselik mindennek a következményeit. Gondoljunk arra, miképpen fognak apáink féltelen pazarlásra, az irántuk érzett felelősség teljes hiányára gondolni. Miként emlékeznek meg majd rólunk, áldó imádságot mondanak majd sírhalmaink felett, vagy inkább valami mást? Kétséges, hogy képesek lesznek mindazt megérteni és megbocsátani nekünk, amit mi közösségben ellenük elkövettünk. Az idők végezetével, az utolsó ítéletkor a legfőbb bíránk ítélkezik majd felettem, aki, akárcsak kortársaim elsőprő többsége, én is imádtam az aranyborjút, vagy csak szóltanul túrtem, hogy a többiek hajlongjanak előtte.

Bár a válság egyre súlyosabb, és világunk vonata gyorsuló sebességgel rohan a szakadék felé, és a fölötte átívelő híd már összeomlott, ne essünk kétségbe, hanem tegyük, amit tehetünk, és Isten is megsegít. Ne a csodában reménykedjünk, hanem munkálkodásunk eredményeképpen legalább a hazánkban legyen könnyebb azoknak, akik utánunk jönnek. Valamennyiünknek megvan a maga adottsága, lehetősége, feladata. Legelőször is vetközzük le a Jézus által annyira kárhoztatott farizeusi viselkedést. Mai változatban ez úgy hangzana, hogy de jó, Krisztusom, hogy a választottad vagyok, így én Hozzád, a mennybe jutok majd, míg a sok hitetlen elkárhozik. Jézus ugyanis világosan megmondta, hogy mindenkor, tehetségünket és lehetősége-

inket minél teljesebben kihasználva kell követnünk őt, segítve mindazokat, akik rá-szorulnak. Jelenleg a legfontosabb a pénz bálványozásával szembeni fellépés. Minél több körülöttem a bálványimádó, a hitetlen, valamint a reménytelen helyzetbe csúszó ember, annál több múlik rajtam, mert az életem példája, és az irántuk is megmutató szeretetem és megbocsátásom valamennyire jobbá teszi a környezetemben levőket. Ez nem váltja meg a világot, de ez az én részem, ez rám van bízva, és ezzel számadással tartozom. Jézus Krisztus ítélete előtt akkor állhatok meg igazán, ha velem együtt azok is üdvözülnek, akik az életem során reám bíztak, akikre hatást gyakorolhattam.

A pénz mindenek fölé helyezésétől, a bálványimádásnak az emberiséget leginkább fenyegető változatától, az egyház sem mentes. A pénzen megváltható bűnbocsánat botránya is hozzájárult a reformáció mozgalmának beindulásához. De a hitújításhoz kötődő eszmei harc sokkal inkább a bűnbocsánathoz kötődő hittételekről folyt, és a pénz bálványként való imádása az idővel csak erősödött. A részekre szakadó egyház egyre gyengült, és az emberek számára lassan a piac láthatatlan keze vette át Isten szerepét.

A vallásos oktatásra a leginkább megfelelő életkor 12-13 éves korig tart, addig a gyermek sokkal fogékonyabb a tanításra. Elsősorban a képszerű történetekből tanul, és a felnőttek is gondot okozó elvontabb eszmeifuttatásokkal aligha boldogul. Tapasztalataim szerint, a hitoktatásban részesült és a vallástól el nem távolodott hallgatók többsége és más is, függetlenül attól, hogy katolikus vagy református hitoktatásban részesült-e, nem tud igazából mit kezdeni azzal, hogy Krisztus valóságos ember és valóságos Isten. Veszik a kettő közül a nagyobbat, és Krisztust mint Istent imádják, és meglepetéssel hallják, hogy Jézust mint embert követnünk kell. Ez azzal a nemkívánt következménnyel jár, hogy csaknem kizárólag a haláltól való félelmet enyhítő, oldó, örök életről szóló tanítások érdekesek és értékesek számukra. Pedig az evangéliumok Jézusnak mint embernek a követésére szólítanak fel, és az ítéletkor Krisztus csak akkor ismer meg engem, ha én is megláttam őt a gyengékben, a szenvedőkben és másokban itt a földi világban.

Jézus élte legvégéig, szörnyű kínjai, haláltusája közben is oda tudott másokra figyelni, és még a hóhérait is megszánta, megbocsátott nekik, és fohászkodott értük. Ha erre irányítjuk a gyermek figyelmét, akkor Jézus példája belé ég, és ezzel megtanulta, miként kell mást szeretni és másnak megbocsátani. Ezt a gyermek is fel tudja fogni, és mindezt megfelelően tanítani csak a hitoktatás képes. Hasonlóan beírható a fiúkba az is, hogy ne egymással vetélkedjenek, hanem mindenki önmagával keljen versenyre, mert Jézus így élt, és a talentumok példázatában ezt tanította nekünk. Jézus nem akart gazdag lenni, tudta, hogy a gazdagság igazából csak arra való, hogy kérkedjünk vele mások előtt. Jézus az út, az igazság és az élet. Csak az ő életének útját követve juthat el az eredendő bűn súlya alatt nyögő ember oda, hogy viselkedése közeledni kezdjen az eredeti természetének megfelelőhöz.

JEGYZETEK

1. Részletesebben erről a szerzőnek a Confessio 2011/1 első számában megjelent írásában olvashatunk. – 2. Az amerikai hadsereggel kapcsolatos kutatások Dave Grossmann nevéhez kötődnek. A világhálón a neve mellett az általa bevezetett killology fogalmat beírva található meg a könyvei és írásai.

SZALAY LÁSZLÓ PÁL
Hittel fordulva a kék bolygó felé

Apokaliptikus potenciál

Milyen a mi világunk? Érdeemes érte könnyeket hullatni? Talán a józan gondolkodás is elégséges, hogy a helyén kezeljük a planétát, ami létünk egyedüli bázisa. A birtokában vagyunk-e a hűvös, megfontolt ítéletalkotásnak, amikor fenyegetéssel nézünk szembe? A harsonákat megfújták, a szirénák visítanak, az ökopróféták az utca-sarkokról és a tv stúdiók süppedős foteljéből üzennek az emberiségnek: a vég közel.

A Melancholia című film egyedi látásmóddal, meghökkentő történetekkel beszél el a modern ember utolsó napjait. Lars von Trier, dán filmrendező példázata egy szürreális lakodalomba vezet bennünket. Bár egy pusztító bolygó közelít a Föld felé, az élet mégis marad a maga sáros keréknyomában. Mulatság, részegség, bolondság, tobzódás, pénz és hatalom mozgatja az ember kiaszott porhüvelyét. Justin és Clair testvérpár beszélgetése két ellentétes meggyőződés hátborzongató találkozása a Melancholia árnyékában. Szavaikon át a sors kopogtat:

J: *A Föld gonosz. Nem kell bánkódnunk miatta.*

C: *Mi van?*

J: *Senkinek nem fog hiányozni.*

C: *De hol fog felnőni Leo?*

J: *Csak annyit tudok... az élet gonosz a Földön.*

C: *Lehet, hogy van élet valahol máshol...*

J: *Az élet csak a Földön létezik. De már nem sokáig.*

Clair félelmében az interneten keres információkat a csillagászati jelenségről. Ott találja, hogy a Föld és a Melancholia halálos táncukat járják. A szereplők és az élőlények mindegyike valamilyen módon menekülni próbál, hogy elkerülje a megsemmisülést. Amikor a kétségbeesés a tetőfokára hág, Justin és a kis Leo varázsházat épít. Kimennek az erdőbe. Ágakat faragnak, amiket egymáshoz támasztanak sátrat formázva. Sorban beülnek a mágikus kuckóba, megfogják egymás kezét és lehunyják a szemüket. Hová érkeznek végül? Kivonulnak a csodálatos vidéki kastélyukból, az életük józan biztosítékait sutba vágják, a természet adta nyers karókból jelképes templomot építenek. Mert, amikor már nincs hová menekülni, akkor mindennél erősebben megjelenik a hit dimenziója.¹

A Földnek nincs szüksége külső fenyegetésre ahhoz, hogy nehéz helyzetbe kerüljön. A képzeletbeli Melancholia nélkül is van okunk a félelemre, amikor a jövőre gondolunk. Lord Northbourn, aki a biogazdálkodás fogalmát megalkotta, három tényezőt emel ki, ami a vesztünket okozhatja: a természeti források kimerülése, a népesség hatványozott növekedése és a hidrogénbomba megalkotása. „*E három csoport közül bármelyiknek a figyelembevétele önmagában elegendő okot adhatna az aggodalomra; együttesen egész nyomasztó a hatásuk, különösen, hogy az időskálán évtizedekkel és nem évszázadokkal kell kalkulálni.*”² Sőt a bármelyik pillanatban meghatározás sem túlzó, ha a radioaktivitás és maghasadás feltalálására gondolunk. Frederick Soddy óva intő szavaira élesítsük füleinket: *Egyetlen hiba és nemhogy mosolygós Édenkert köszönt ránk, hanem végletesen katasztrofális következményekkel kell az emberiségnek szembenézni. Talán ez visszazuhanást jelent a kőkorszakba,*

vagy még annál is rosszabbat.³ Hans Jonas német filozófus 1985-ben írt esszéjében egyértelműen fogalmaz: *A technika az embert apokaliptikus potenciálhoz juttatta.*⁴

Egy közelítő bolygót nem igazán tudnánk eltéríteni, de még lelassítani sem. Ami a legszörnyűbb, hogy eszköztelenek vagyunk egy ilyen helyzetben. A Föld pályáját szintén nem vagyunk képesek módosítani. Nincs vészfékfunkció. Viszont azon módosíthatunk, hogy magával a Földdel mit teszünk. Egyelőre úgy áll, hogy egyre feljebb pörgetjük a magunk és a bolygónk pulzusát. Ha a futurizmus korának a jelképe az autó volt, a mai kor ikonjának a processzort tekinthetjük. A kitermelt nyersanyagok, a kutatásfejlesztés mind a növekedés, a gyorsulás szolgálatában állnak. Az elért sebességünkhöz azonban szükség lenne megbízható előrelátásra és ítéletalkotásra. Mielőtt még magasabb fokozatba kapcsolunk, mérlegelnünk kellene az irányt. Ha viszont úgy ítéljük meg, hogy a csábító előrelépésnek bizonytalan, kétes a kimenetele, lassítsunk és lépünk hátra kettőt, hogy vonzásából kikerülve higgadt ítéletet hozhassunk.

Ehhez segíthet hozzá az 1986-ban Rómában megalakult *slow* mozgalom. Ott a gyorséttermi láncok tapogatózása váltotta ki a *slow food* elnevezésű filozófiát. Ezt követte 1999-ben lényegesen szervezettebb formában a *slow city*, amit Bra, Greve in Chianti, Orvieto és Positano kisvároskák kezdeményeztek. 2010-ben Hódmezővásárhely is teljesítette a kritériumokat és csatlakozott a világon kb. 142 települést érintő mozgalomhoz. Ne végtelenen éljünk, apokaliptikus potenciállal az idegrendszerünkben, hanem éljünk teljes életet.

A hit világa, rítusai valóságosan hatat üzennek a gyorsuló időnek. Kiszakítanak a pörgésből, megtörik az állandó cselekvéskényszert, hogy átengedjük a dolgok alakítását másnak. „*Jó csendben várni, az Úr szabadítására.*” (JerSir 3:26) A kihívás nagysága, a tornyosuló feladatok nem indokolják a transzcendens jelenlét hanyagolását. Luther Mártontól származik az idézet: „*Ma sok dolgom lesz, ezért ma reggel a szokásosnál is többet imádkozom.*”

A válság jegyei

Még hogy veszélyes útirány, túlzott tempó? Még hogy válság? Nem túlzás ez egy kicsit? Borzalmat kiáltani és összezavarni az embereket? Láttunk mi már holdbéli tájat, háborútól felperzselt vidékeket, elnéptelenedett városokat, elkorcsosult emberpalántákat. Akarom mondani többnyire csak látni véltük mozivászonról, TV képernyőről, regények lapjairól legaloppozó rémhistóriák tolmácsolásában. Meg tudjuk ítélni a helyzetünket, úgyis felismernénk, ha komoly baj lenne.

Ha a saját generációmrá gondolok, akkor lassan harminc esztendeje folyamatosan halljuk, hogy a kihalás szélére sodródnak fajok, tankhajó katasztrófák történnek, az Antarktiszról óriási jégtömbök szakadnak le. A fejlődés pedig nem hogy megállt volna, hanem geotermikus, nap-, víz- és szélerővel halad tovább. Sorra alakulnak a zöld szervezetek, akik éberren figyelik a bálnavadászokat, a nukleáris anyagot szállító vonatokat és a ciántechnológiával dolgozó bányavállalatokat. Mindeközben épül a szép, új világ. Csodáljuk a csillogó bevásárlóközpontok kínálatát, irigyeljük a hatalmas, luxus limuzinokkal közlekedőket, de önmagunk kárpótlásaként legalább egy plazmatévét a kosárba teszünk, hogy élesebben láthassuk az emberiség hatalmas teljesítményeit. Valami hiba mégis becsúszik a készülék beüzemelésénél. A harmóniát megtörő képek, hangok is eljutnak hozzánk, amik nem a haladásról, a győzelemről szólnak.

Marshall McLuhan kanadai tudós kifejezésével élve a világfaluvá vált bolygónk majd összes fájdalma a nappalinkban landol. Olyan intenzitással érnek bennünket a híradások, hogy szinte egymást taszítják le az elménk értő, elemző, beleérző trónusáról. Rüdiger Safranski német filozófus erre a helyzetre a következő definíciót adta: „*A világ minden tájáról globális imperatívuszok hallatszanak. Minden egyes információval együtt jár a tehetetlenség érzése is. [...] A globalizáció kezelése feladat, amellyel csak úgy lehet megbirkózni, ha nem mulasztjuk el önmagunk formálását. Mert az individuuum is Egész, ahol összeér a menny és a föld.*”⁵ A hírek nemhogy ösztönöznének a megmentő cselekvésre, az együttérés kifejezésére, a békéltetés szolgálatára, hanem bénítóan hatnak ránk. A globalításban nem csak az együtt szenvedés, hanem a pozitív együttetés óriási lehetősége is ott rejlik. Ehhez azonban változnunk kell, és a fájdalom, zavaró képeknek nem az elhessegetése, hanem komolyan vétele szükséges.

Chesterton 1926-ban megjelent *A józan ész nevében* c. kötetében arra vállalkozik, hogy megértse kora Angliáját. Szembenéz azzal a kellemetlen kérdéssel, amit nem szívesen gondolunk következetesen végig: „*Miből adódhat a probléma?*” Az érintett nagy témakörök az üzleti életéről, a földkérdésről, a kivándorlásról, mind tartogatnak érvényes megállapításokat a fenntartható közösségekre nézve. Talán a legizgalmasabb megközelítést a gépesítés, a technicizálódás kapcsán veti papírra. Nem ördög-től valónak tekinti az automatizált munkafolyamatot, de a következő fenntartásokat fogalmazza meg:

A találmányoknak nincs igazán kifutási idejük, mert agyoncsapja őket a következő fejlesztés.

A változatosság, a meglepetésnek és a személyességnek a gyilkosa, hiszen a gép titka a megbízható és pontos ismétlés.

Az élettelen és az egyhangúság garantált, ezt semmi nem törheti meg.

A gépek által megspórolt időt is mesterséges, az általuk előállított világban töltjük el.

Az egyetlen jó megoldás Chesterton szerint az automobil használatára, ha kikocsikázunk a tanyára. Ott megfigyelhetjük „*a sövény, a fa, a rét tökéletes egyensúlyát és egyesülését, amelynek fényében bármely modern gép abszurditásnak tűnik, ráadásul elavult abszurditásnak. Valószínű, hogy a boldog ember, rátalálva igazi otthonára, folytatásképpen vidáman nekiáll, hogy nagykalapáccsal szétverje az autót, és vaslemezeiből – első ízben értelmesen használva fel azokat – konyhai edényeket vagy kerti szerszámokat készítsen.*”⁶ Chesterton finom humorral fűszerezve, de kíméletlen őszinteséggel mondja ki, hogy a technikai fejlesztések a természet erőforrásainak, szépségének, egyediségének, megismételhetetlenségének a terhére történnek.

Ha a technikához nem fordulhatunk feltétlen bizalommal korunk problémáinak orvoslására, akkor talán egy régi szövetséges, a vallás válaszokkal szolgálhat. Lynn White-nak, a Princetoni Egyetem egykori professzorának érvelését olvasva gondolkozóba eshetünk, mert előfordulhat, hogy ismét rossz ajtón kopogtattunk. White szerint a nehézeke elterjedése okozta a Föld első igazi, komoly sérüléseit. A földfelszín mély rétegeinek a felhasítása meggyorsította a talajeróziót. Az ember többé nem része a természetnek, hanem kizsákmányolója. Az észak-európai parasztok nem véletlenül kezdtek bele a szántóföldjeik intenzív művelésébe. A Science c. lapban közölt értekezésében és a *Középkori vallás és technológia* c. könyvében levezeti, hogy mindezt a keresztyénség a felelős. Egyrészt a hívő emberek rendelkezésére állt az ideológiai

hátter. A Biblia első lapjain olvasható: „*Megteremtette Isten az embert a maga képmására, Isten képmására teremtette, férfivá és nővé teremtette őket. Isten megáldotta őket és ezt mondta nekik: Szaporodjatok, sokasodjatok, töltsétek be és hódítsátok meg a földet. Uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain és a földön mozgó minden élőlényen!*” (1Móz 1,27-28) Az embernek jogosítványa, megbízatása van személyesen a Tulajdonostól, hogy a maga céljaira használja a teremtett világot. A másik érvét arra alapozta, hogy a tudomány fejlődését szintén a hit hajszolta az újabb és újabb felismerések felé. A természet kutatását Isten lénye és akarata jobb megismerésének tekintették.⁷ *Hiába a világ szépsége, ha nincs egyetlen nézője sem. Egyedül az ember képes felfogni a mindenség csodás gazdagságát. Az ember azzal a céllal jött létre, hogy tanulmányozza a Teremtő művét, észrevegye isteni bölcsességét – vallotta Carl von Linné.* A teológiának a White által rákényszerített defenzív állapotából kell kilépnie, majd feltenni a kérdést önmagának, hogy van-e mondanivalója a mai ember számára a környezeti válságról. A teológia krízisét az ökológiai problémák is tetőzik.⁸

Aldous Huxley, brit író, Lynn White ominózus cikke előtt majd egy évtizeddel, 1959-ben tartotta meg 16 előadásból álló sorozatát az emberről. Fantasztikus választás, nagyszerű téma, de benne rejtezik egy kicsit a szomorúság is. Az ember diadalmenete, és nyomában azok, akik áldozatul estek a grandiózus terveknek. Huxley kiszélesíti a környezeti válság vizsgálatának a bázisát, visszanyúl az időben, majd onnan közelíti meg a jelent. Egyértelművé teszi, hogy a vallás, a keresztyénség csak egy a sorban, akinek lapot lehet osztani, amikor a számonkérésre sor kerül.

A második előadását a libanoni cédrus sötét történetével vezette be. Saját terepbejárására támaszkodva megállapította, hogy alig lehet őshazájában mára több ebből a csodálatos fából, mint 1500 példány. Majd az ószövetségi Salamon intézkedésére emlékeztetett, aki a Jeruzsálemi Templom építéséhez óriási mennyiségű cédrust, ciprust és ébenfát rendelt Hírámtól, Tírusz királyától. Ezek után a legjelentősebb környezetrombolásokat veszi számba, elemezve az utazó galambok eltűnését, az indiai rinocérosz számának drasztikus csökkenését és az afrikai nagyvadak mértéktelen irtását. A hatalmas erdőségek eltűnését a nagyvárosok téli tüzelőigényével, a hadiflották építésével és az ipari felhasználással magyarázza. A talajerózió platóni dokumentációja mellett tényekkel támasztja alá a kecske- és birkalegeltetésnek a termékeny földfelszínre gyakorolt káros hatásait. Összegezve Huxley okfejtését: „*Az ember túlságosan gyakran is úgy élt a Földön, ahogy a parazita élősködik az állaton. A legtöbb élősködő elég bölcs ahhoz, hogy a gazdaállatot ne tegye tönkre, hiszen akkor végső soron ő is bevégezné. Az ember azonban nem tartozik a bölcs paraziták közé. Ehelyett sokszor úgy élősködött a Földön, hogy közben teljesen tönkre is tette azt.*”⁹

Az ökológiai krízis okát Lewis Moncrief szociológus az Atlanti-óceán túlsó partján a „határvidék élményben”, Európában pedig a francia forradalomban látja. Az amerikai telepéseknek a nyugati irányba történő szabad terjeszkedését „*frontier experience*”-nek nevezték, ez a források korlátlanágát sugallta. A francia forradalom pedig a javak újrafelosztásával az eddigihez képest egy sokkal szélesebb réteg számára vetette meg a jólét alapjait.¹⁰ A lehetőségeknek és a szabadságnak egy olyan fokát értük el, ami gyökeresen megváltoztatta az önmagunkról alkotott képet. A birtoklás vágya és realitása találkozott, ami egy zsigeri elven működő civilizáció alapjait vetette meg, amit úgy nevezünk, hogy fogyasztói civilizáció. Az egykori királyok

gazdagságát idézi ez a világ. A boldogság netovábbja a szerzés, ami félelmeink és a stressz szintünk csökkentőjévé is vált. Nincs más érték, mint a pénz, amivel a szellemiség és a lélek világától sikeresen elbarikádoztuk magunkat. A szinten maradás érdekében a munkát fokozzuk, kapcsolatainkat felületesre cseréljük vagy leépítjük, kincseskamráinkat színültig töltjük. Itt az lenne az igazi luxus és extravagáns viselkedés, ha valaki önmérsékletet tanúsítana. Ez a tendencia a „végtelennek hitt források kimerüléséhez, a bolygó feléléséhez, az ember elmagányosodásához, az igazi értékeknek átprogramozásához vezet”.¹¹

Hamvas Béla filozófus a jelenségnek az egyetemességét felismerve megdöbbentő következtetésre jutott: „Visszafelé haladtam a múlt század közepétől a francia forradalomig, a felvilágosodásig, a racionalizmusig, a humanizmusig, át a görögökig, a héberekig, az egyiptomiakig, a primitívekig. A válságot mindenütt megtaláltam, de minden válság mélyebbre mutatott. A jellegzetes európai hibát követtem el, a sötét pontot magamon kívül kerestem, holott bennem volt.”¹² A krízis, az emberi lélek ezerfejtű sárkánya, aminek ébredése felmérhetetlen következményekkel jár. Belső változás nélkül nincs menekvés, mert a lélek pusztító tüze, mielőtt elemésztené gazdáját, megzabolázhatatlan erejével hegyek gyomrát termeli ki, tengernyi vizet nyel el izzó fájdalmában, izgágaságával népeket uszít egymásra, s az eget vérbe borítja kegyetlen szenvedélyében.

Forrásvidékek felé tartva

A jövő iránt bizalommal vagyunk, mintha minden bajunkra a gyógyír a holnap kertjében bigyeredne. Mi sem bizonyítja ezt jobban, minthogy növekszik a hibernáltak száma. Jelenleg 100 vannak, akik mínusz 196 °C-on várják az élhető jövő érkezését. Az egyik ilyen profillal rendelkező cégnél több mint 700-an fizetnek a szolgáltatásért tagdíjat. Persze van, aki az utazás olcsóbb változatára szavaz, és a múltba indul egy kis sétára. Chesterton is inkább a múlt mellett teszi le a voksát. Az előre menekülés nagyon tetszetős, de a jövő még nem létezik, azt létre kell hozni, ki kell érdemelni. „Valami furcsa okból az emberek mindig ültetnek gyümölcsfát a temető kertbe. Az elevenek csak a holtak között lelik meg az életet.”¹³ Mi is oly rettentő a múltban, hogy menekülünk tőle? Elrontottuk? Túl dicsőséges, hogy felérjük? Élhetetlenné vált? Esetleg a jelen ismeretében és a jövő ígéretével a zsebünkben nem elég vonzó? A történelmi idők nagy változásánál a megoldás mindig mélyről, a régebbi korokból érkezett, legyen az a reneszánsz, a reformáció, vagy a francia forradalom. Nem kétséges, hogy az ökológiai probléma megoldására is vannak válaszok, használható életgyakorlatok, amit szem elől tévesztettünk. Az is előfordulhat, hogy ezek ismeretében nem kell visszacsúsznunk egészen a kőkorszakig.

Elég lehet az is, hogy John Gowdy, a New York-i Rensselaer Polytechnic Institute professzora által tanulmányozott dél-afrikai, vadászó-gyűjtögető társadalmak néhány alapelvét beépítjük a mindennapjainkba. Egyik ilyen kedvencem a heti 40 óra munka helyett csupán 19 óra robotolás. A többi időt pedig nem a semmittevés, hanem a játék, mint értelmes kikapcsolódás, valamit a társadalmi élet tölti ki a kung törzsnél. Ha a munkán és a pénz hajszolásán túl meglátjuk az élet más dimenzióit, akkor előfordulhat, hogy a versenyszellemet is mérsékelni tudjuk. A vadászó-gyűjtögető törzsek pontosan szabályozzák a hús egyenlő elosztását, és szankcionálják a birtoktár-

gyak felhalmozását. Ebből következik, hogy a kung és hadza törzs háza táján senki sem spájzol be az élelemből, amíg más valaki éhes. Ezeket olvasva senki sem lepődik már meg rajta, hogy Gowdy ezt a szemléletet a „*Vissza a jövőbe és előre a múltba*” kifejezésben összegezte.¹⁴

Daniel Goleman amerikai pszichológus az ökológiai intelligencia fogalmát egy 1000 éve fennálló tibeti kis faluval illusztrálja. Sherben az élet mit sem változott. Egy élő időkapszula ez a közösség, ahol a szűkös lehetőségek és a zord körülmények megtanították az itt élőket alkalmazkodni az őket körülölelő környezeti rendszerekhez. Nem terjeszkednek túl, igényeiket nem szabják XXL-es méretűre. A hegyoldalon legelő juhok gypjával védekeznek a hideggel szemben, házaik tetejét a csatorna partján növekvő fűzfaágakkal javítják ki, a zöldségeket, gyógynövényeket, árpát maguk termelik meg és minden csepp esőt öntözésre használnak.¹⁵

Egy kézlegyintéssel elintézhethetjük a fenti gondolatokat, mondván, mi már réges-régen túlhaladtunk ezen. A mi életünk egészen más szabályok szerint van berendezve. Sőt, nekünk vannak céljaink az egyszerű létezésen túl is. Pontosan a nagybetűs létezést sodortuk veszélybe azokkal a kollektív víziókkal, aminek az igazsága az emberiséget pórázon vezeti. Friedrich Romig osztrák közgazdász öt pontból álló diagnózisának záró tézise erre a halálugrásra vonatkozik: *Az ember minden tekintéllyel szakít, autonómmá válik, kivonja magát az embertársa és Teremtője iránti felelősség alól.*¹⁶

Az előzőekben vázlatosan bemutatott két példában az emberek mind a természetre, mind pedig társaikra tekintettel voltak. Egynek érezték magukat velük. A látható, érzékszerveikkel felfedezhető világgal való sorsközösségen túl az ember a lelki egységet is megélte. A személyiség úgy teljes, ha benne az égi és földi világ termékeny násza valósul meg. Ennek az egyesülésnek a gyümölcse a lelki üdvön túl a mindennapok szintjén is képes éreztetni hatását.

Az ebben lévő potenciálokat érezték az előzőekben megidézett gondolkodók. Nyilvánvaló, hogy a vallási elkötelezettség egyfajta értékszempontot is tükröz. Így, ha tudatosan a vallási közösségek tagjaiban, hogy nem csak a felebarát, hanem az állat- és növényvilág is számít az együttérzésére és az irgalmára, akkor érzékennyé válhatnak ezekre a kérdésekre. Lynn White, akinek a keresztyénséggel szembeni fenntartásait már ismerjük, mégsem mond le a hitélet belső változást hozó erejéről: „*Hogy hogyan nyúlunk az ökológiához, az az ember és a természet viszonyáról alkotott elképzeléseinken múlik. Még több tudomány és technika nem fog kivezetni minket a jelen ökológiai válságából, amíg nem találunk új vallást, vagy nem gondoljuk újra a meglévőket.*”¹⁷ Carl Sagan, a világhírű fizikus több hírességgel együtt felhívást tett közzé a New York Times-ban, hogy a vallási vezetők és a tudósok fogjanak össze az Föld érdekében. Szerintük olyan mérvű problémával állunk szemben, hogy a megoldás minden aspektusát figyelembe kell venni.¹⁸

Huxley hasonló feltételezéssel él az egyik előadásának zárszavában: „*Ezekről a brutális tényekről ugyanis nem kizárólag gyakorlati szempontból kell gondolkoznunk, hanem metafizikailag, etikailag és esztétikailag is. [...] nem csupán technológusként, nem csupán enni kívánó lényként, nem csupán olyanként, akinek fára van szüksége, hanem teljes emberi valónkban erkölcsi, esztétikai, filozófiai természetünkkel együtt.*”¹⁹

Seyyed Hossein Nasr muszlim vallástudós, aki a George Washington Egyetem iszlám tanszékének professzora, bizonyos reszakralizációról beszél, amit a természetben kell véghezvinni. Ez együtt jár a megszentelt minőség észlelésének újbóli elsajátításával. „*Ilyen átalakulás a természeti rendre vonatkozó vallási tudás felelevenítése révén mehet végbe.*”²⁰ Korábban élt egy bizonyos tisztelet az emberekben, amikor közelítettek a patakok, tavak, ligetek, erdők, barlangok felé. A XVII. századig a világegyetemet egységesnek, organikusnak vélték, s a természetre, mint életet adó anyára tekintettek. A reneszánsz korszakban még egy új bánya megnyitását is komoly vallási rítus előzte meg, mivel a föld feltárására úgy tekintettek, mintha megbecstelenítették volna azt. A mechanikus szemlélet a környezetet élettelenként fogja fel, és a leigázás, kiaknázás parancsutasításoknak engedve közelít felé. Francis Bacon egyértelműen hódító attitűddel viseltetett a természettel szemben, akinek a vadságot, zabolátlanságot le kell gyűrnie. „*Bacon tudománya és technológiája jól jött a kereskedőknek, a bányatulajdonosoknak és a ruhágyáros kapitalistáknak, így az új mechanisztikus világbépe hamarosan átforgalmazta az ember természethez és társadalomhoz fűződő viszonyát.*”²¹

James Cameron amerikai filmrendező 2009-ben debütált Avatar c. filmje, ami teljes egészében egy öko-apológia, kitűnően mutatja be a természet tiszteletét. Ehhez a távoli jövőt és egy kitalált világot használt díszletként, hogy kötöttségektől mentesen szóhessen nagy tanító példázatát. Az emberiség felélte és a háborúban elpusztította javait, így egy másik naprendszerben próbálja megvetni a lábát, ahol egy még érintetlen bőségszaru várja. A Pandóra holdat viszont a na'vi nép lakja, akik bensőséges kapcsolatot ápolnak az állat- és növényvilággal. A bennszülötteket különös kapcsolat köti össze az élőlényekkel. A törzsnek van egy Lélek Fája, amiben az őseik kollektív emlékezete él, és a növény nyúlványaira rácsatlakozva képesek vele kommunikálni. A vadászat során elejtett állattól pedig agóniája közben bocsánatot kérnek és az elköltözött lelkének megnyugvásáért imádkoznak.²²

Hittel fordulva a kék bolygó felé

Hogy néztünk eddig a kék bolygóra? Azt válaszolnám rá, hogy szelektív látással. Ahogy az idősebb generációt vádoljuk azzal, hogy csak azt hallja meg, amit akar, én az emberiséget fogom perbe, hogy csak a kívánatosat, a kellemeset, a jólesőt látja meg. Ami csúf, ami büzlök, aminek káros sugárzása van, ami mérgező, ami halált hoz, attól elfordítjuk az orcánkat.

Ha a vallásos körökben vizsgálnánk a jövő forgatókönyvét, meglepő eredményekre jutnánk. Azt vetítenénk előre, hogy a hitüket gyakorlók egy globális környezeti válságra konstruktívan, a segítő megoldást keresve válaszolnának. Amennyiben így gondolkodunk, akkor tévedünk. Kevesen döntenének egy ilyen katasztrófa esetében az áldozatvállalás, a lemondás és az aszkézis mellett, ha lenne választási lehetőségük. Sokkal inkább az egészség és gazdagság isteni áldása felé fordítanak a figyelmüket. Ők jó emberek, megérdemlik, hogy Isten felettébb gondot viseljen róluk. Az anyagi szempontok, a jólét erősebben vannak jelen a gondolkozásukban, mint a spiritualitás, ami egy személyes terápia lehetne a bekövetkező válság elfogadására és feldolgozására. Tehát, ha valami negatív közelít, akkor inkább máshová nézünk, állapítja Lauren Kearns teológus.²³

Jézust Betániában három testvérhez, Máriához, Mártához és Lázárhoz szoros, mély barátság fűzte. Egy alkalommal hírt kapott arról, hogy Lázár beteg, majd kis idő múlva meg is halt. Jézus a tanítványaival elindult a gyászoló családhoz. Amikor odaértek, megkérdezte Máriát, hogy hová temették Lázárt. A sírnál kérte az ott lévőket, hogy hengerítsék el a követ a bejárattól. Mártának ebben a kilátástalan és reménytelen helyzetben a következő szavak tolulnak az ajkára: „*Uram, már szaga van, hiszen negyednapos.*” (Jn 11,39) Gyakran mi véglegesnek tekintünk emberi és környezeti állapotokat, s nem hiszünk abban, hogy bármilyen változás bekövetkezhet. Lemondunk róluk, mert büzlenek, mert esélytelennek érezzük a helyzetünket. Lázárt valóban elhagyta az élet, Jézus mégsem fordult el tőle, hanem megmutatta a hit semmivel össze nem hasonlítható erejét. „*Én vagyok a feltámadás és az élet, aki hisz énbennem, ha meghal is, él; és aki él, és hisz énbennem, az nem hal meg soha.*” (Jn 11,25-26) Ezzel a hittel kell a kék bolygó felé fordulnunk, s az egyházaknak erre a fajta, a láthatókon túlmutató szemléletre kell tanítania a társadalmat.

Már az 1960-as évben az USA-ban a National Council of Church elindította a tudomány és a vallás párbeszédét a „*Hit, Ember és Természet*” névre keresztelt programjukkal. John Cobb amerikai teológus 1972-ben, a Romai Klub a „*Növekedés határai*” elnevezésű kiadványával egyidőben adta közre teológiai felhívását „*Már túl késő?*” címen. A '80-as években az Egyházak Világtanácsa az „*Igazság, Béke és a Teremtés egysége*” hívószavakat tűzte a zászlajára. 1987-ben jelent meg Amerikában a „*Méregző szemét és a Faj*” c. kutatás, amit a United Church of Christ végzett. Ebben az anyagban kimutatták, hogy a szegénység és a faji hovatartozás jelentős tényezők, amikor a hulladéklerakó-helyeket kiválasztják. II. János Pál pápa 1990-ben, a Béke Világnapján tartott beszédében figyelmeztette híveit, hogy az ökológiai krízis erkölcsi kérdés, és a keresztyéneknek komoly felelősségük van a teremtés megóvásában.²⁴

A Canterburyben, 2008-ban megrendezésre került Lambeth Konferencia foglalkozott a hívő emberek és az egyház ökológiai feladatával. A leirat címe a következő: „*Mit tehet az egyház? Cselekedj! Ne várj tovább!*” Öt pontban nevezi meg azokat a területeket, ahol lépni kell:

- *Oktatás* – Meg kell tanítani az egyház minden szintjén, a laikusoknak, klerikusoknak, gyermekeknek és a felnőtteknek egyaránt, hogy a környezeti problémákat személyes ügyüknek tekintsék.
- *Jó gyakorlat/Képessé tétel* – Egyszerű, könnyen átvehető példák bemutatása a környezettudatosság területén, amit bárki meg tud tenni. (Pl.: faültetés, PET palack zsugorítás, autó helyett bicikli használata.)
- *Támogatás/Képviselet* – Együttműködni a politikai és üzleti szereplőkkel, valamint a különböző egyházakkal az ökológiai változás előmozdításában.
- *Liturgia* – Az egyházi cselekményben, hitéleti gyakorlatokban jelenjen meg a zöld gondolat. Ilyen lehet például, amikor a böjtöt az energiahasználatra is kiterjesztik.
- *Cselekvésre buzdítás* – A Föld és az itt található élő és élettelen világ megőrzése érdekében lobbizási tevékenység folytatása a törvényhozás és a nemzetközi szereplők körében. Az egyházi vezetőknek el kell sajátítaniuk, hogyan gyakorolhatnak nyomást a kormányzatra a környezeti kérdésekben. A jegyzet végkövetkeztetése, hogy az ökológia kérdését szívügyé kell tenni, és nem elégséges, ha csupán intellektuális kihívás marad.²⁵

XVI. Benedek pápa első hivatalos Németországi látogatására 2011 szeptemberében került sor. A Bundestagban elmondott beszéde óriási visszhangot váltott ki, mert nem arról szólt, amit vártak. A római katolikus egyház feje húsz perces beszédében a '70-es években elindult zöld mozgalmak jelentőségét emelte ki. A politikusoktól pedig a környezeti kérdésekben is erkölcsi alapon hozott döntéseket vár.

Nem lehet kérdés, hogy a vallások az ökológiai párbeszédben nem csupán egy érdekes színfoltot képviselnek, hanem új szempontokkal gazdagítják, és egyben el is mélyítik a véleményalkotást. Sok teológiai kérdés tisztázódhat a teremtésvédelem kapcsán, hiszen új megvilágításba kerülnek olyan tanítások, amelyek talán a hallgatóság számára eddig homályban maradtak. Nacsinák Gergely András vallástörténész ilyen félreértésnek érzi a keresztyén teológiában az anyagi világ leértékelését a szellemi világgal szemben. Az embert körülölelő világ, annak anyagi megformáltsága egyszerre jelent kísértést, de másrészt a szentség megtapasztalását is. Az emberi szervezet egy olyan univerzális érzékelő, amit könnyen rosszul, nem rendeltetésszerűen használhatunk. Nem csupán a világ fizikális ingereinek befogadására vagyunk képesek, hanem a testünk a Szentlélek lakóhelye is. „*Nem tudtátok, hogy Isten temploma vagytok és az Isten Lelke bennetek lakik? Ha valaki az Isten templomát megrontja, azt megrontja Isten, mert az Isten temploma szent, és ez a templom ti vagytok*” (1Kor 3,16-17). Isten, ahogyan a lelkünk karbantartását és a vele való hódolatot, ugyanúgy a testünk megóvását és az azzal történő szolgálatot szintén elvárja. A természeti világ nem akadályozza meg a lelki életet, viszont az anyagi javak kísértése jelentős teherként jelenthetnek.

„*A keresztyén ökoteológia alapvető vonása, hogy szemében a teremtett világ megőrzése nem pusztán biológiai optimalizációs feladat, hanem az anyagi létezésen túlmutató, üdvtörténeti jelentőséggel bír.*”²⁶ Nem felejtethjük el, hogy miközben itt munkálkodunk és küzdünk ezen a világon, ezzel egy időben mennyei állampolgárok is vagyunk. Életünk nem lehet csupán az adott körülmények függvénye, hanem állandó előretétekintés. Így szolgálatunk nem szürkül el és nem keseredik meg, még akkor sem, ha eredményeink messze elmaradnak Mesterünkétől. „*Mert a teremtett világ sóvárogva várja Isten fiainak megjelenését*” (Róm 8,19).

Édeni látogatás

A figyelmünk fókuszálásához néhány sajátos ökoteológiai megközelítést kínálok fel, hogy a téma feletti gondolkozásunk szabad, tágas térre érkezhessen, mondjuk az Édenbe. „*Ültetett az Úristen egy kertet Édenben, keleten, és ott helyezte el az embert, akit formált.*” (1Móz 2,8) Nem az idézett mozzanat kötötte le a gondolkodó elmék figyelmét a legerősebben a teremtés történetéből. Sötét füst és pusztító lángcsóva szállt fel az „*elnyomás- és pásztor-iskola*” nézeteinek ütköztetéséből. Örök kérdés marad, hogy mit is jelentenek a „*meghódítani és uralkodni*” (1Móz 1,28) fogalmak, és módosít-e valamit az értelmükön a „*művelje és őrizze*” (1Móz 2,15) későbbi parancs? Igazságot lehet-e tenni a kérdésben, hogy Isten a teremtéstörténetben az embert a Föld korlátlan felélésére utasította, vagy épp ellenkezőleg, gondos gazdához, gondnokhoz illő magatartást vár tőle? Itt lenne tényleg minden bajnak a gyökere?

Igazából nem az ember felhatalmazásával, megbízásával kezdeném a sort, hanem ami ennél előrealóbb időben, térben és fontosságban, ez pedig a cselekvő Isten. Ha valaminek üzenetértéke lehet ma, az a felettebb gondoskodó Isten képe. Az

ember nem egy vad, ellenséges, kiszámíthatatlan világba érkezik, hanem egy megtervezett, gazdag, harmonikus és befogadó élettérbe. Az ember maga tökéletesen illeszkedik a földi és mennyei világba, hiszen fele-fele arányban részesül mind a két valóság esszenciájából. A föld pora és az isteni lehelet együttesen iktatja be Ádámot a „földi-ég” vagy a „mennyei-föld” határozatlan idejű birtokosává. Ezért számomra a vita, hogy az Éden kertje szellemi vagy fizikai valóság, esetleg mind a kettő együtt, a lelkemben eldőlni látszik. Annyit mondanék rá, hogy más valóság, mint amit ma ismerünk. Mert hogyan is nevezzük azt az állapotot, amikor Istent leplezetlenül szemlélhették teremtményei: „szellős alkonyatkor járt-kelt a kertben” (1 Móz 3,8) Isten, aki nem tagadta meg saját lényét sem az embertől, ügyelt arra, hogy összehangolja egymással teremtményeit. Ezt szolgálta az állatok névadásának, és a segítőtárs megteremtésének az aktusa (1Móz 2,18-25). Isten egyenként vezette az ember elé az állatokat, hogy megismerhesse őket, és úgy nevezze el az egyedeket, ahogy neki tetszik. A teljesebb és kiegyensúlyozottabb élet esélyét pedig a férfi számára a hiányosságait kipótló asszony teremtésével orvosolta a Mindenható.

Lelki és anyagi kincsek díszítették az első emberpár otthonát. Nézzük, hogyan írják ezt körül az apokrif iratok. Péter apokalipszisében általános bevezetést kaphatunk a ketről: „Megmutatott nekünk egy nagy tágas kertet, termékeny fákkal, illattal teli áldott gyümölcszel, tele szép illattal, és illata elérkezett hozzánk. És benne csodálatosan sok gyümölcsöt láttam.”²⁷ Hénoch könyve árnyaltabbá teszi ismereteinket: „Így érkeztem az igazság kertjéhez és az előbbi fákon kívül sok nagy fát láttam, mindegyike illatos, hatalmas, egyik csodálatosabb, mint a másik. És láttam a bölcsesség fáját is. Aki ennek a fának a gyümölcséből eszik, az nagy tudásnak lesz részese. A fa olyan volt, mint a szentjánoskenyérfa, gyümölcse pedig olyan volt, mint a szőlő, csodálatos és illata messze földre terjedt.”²⁸ A Biblia a gazdagságot a bő folyamokkal való ellátottsággal, az arany, az onixkő és az illatos gyanta felsorolásával érzékelteti. A Tertullianus egyházatyának tulajdonított *De Iudicio Domini* c. vers hasonló eszközöket vesz igénybe az Édenkert bemutatásánál: fahéj- és kardamomillat, csobogó források, smaragd, rubin és egyéb drágakövek.²⁹

Az idézett leírásokban karakteresen jelenik meg a levegőt átható kellemes aroma. Az Éden megédesített levegője a természet illatáldozata az Úristennek. Izrael kultúrszaki gyakorlatában az illatáldozat elengedhetetlen kelléke volt a gyanta. Tömjént, balzsamot, galbanumot, masztixot használtak az elkészítéséhez, amit sóval elegyítettek. A füst ég felé gomolygása jelképezte az Istenhez szálló imákat. Pál apostol a hívő életgyakorlatot, Jézus Krisztus követését, a prédikációban közvetített isteni jelenléte nevezte illatnak. „Mert Jézus Krisztus jó illata vagyunk Isten dicsőségére, mind az üdvözülők, mind az elkárhozók között: ezeknek a halál illata halálra, azoknak az élet illata életre” (2Kor 2,15-16).

Az édeni vidék egy töredékét örököltük eleinktől lelki és fizikális sikon, és ehhez vágyik vissza minden kor embere. Noé az özönvíz után szőlőt telepít, hogy lelki békére leljen. Lót édeni vidéknek látja Sodoma és Gomora környékét, amikor elválnak útjaik Ábráhámmal. Isten ígéretet tett Izrael népének, hogy új földet kapnak a rabszolgaságból való szabadulás után. Ez lett Kánaán földje, ami szintén az elvesztett Paradicsom vízióját nyújtotta. „Le is szálllok, hogy kimentsem őket Egyiptom hatalmából és elvigyem őket arról a földről egy jó és tágas földre, tejjel és mézzel

folyó földre” (2Móz 3,8). Mircea Eliade vallástörténész az ősi rítusokat kutatva arra a megállapításra jutott, hogy az ősi társadalmakban a sámánok extatikus állapota a Paradicsomba való visszavágyást fejezte ki. A Föld és az Ég összeköttetésének a helyrehozatalára, megvalósítására történt kísérlet a szertartáson. A sámán az önkívületi állapotban az állatok rokonszenvét, barátságát is újra átélhette.³⁰

Icik Manger XX. századi író, a zsidó hagyományt ironikus módon alkotta újra. Az Édenkert könyve c. novellafüzérben a kiűzetés után Ádám és Éva visszalopózik a Paradicsomba. Ádám frakkban és cilinderben, Éva krinolinban, struccotlallal díszített kalapban és kistáska kiegészítővel a hóna alatt. Megállnak a jó és rossz tudásának fájánál, és felidézik kiűzetésük okait, amin aztán jól összeverekednek. Persze, miután dühüket kiadták, felvillannak a boldog órák is, amit az Isten által megáldott kert nyújtott nekik. Szeretnék újra átélni, tapasztalni, ami elveszett. Harmóniába kerülni Istennel, egymással és a természettel. Megpróbálják a régi körülményeket rekonstruálni. Ruháiktól kezdenének megszabadulni, hogy mezítelenül álljanak Isten ege alatt és egymás előtt. De jaj, nem sikerülhet, mert az öltözékük már hozzájuk nőtt. Lehorgasztott fejfel, boldogtalanul hagyják ott egykori életük tragikus színhelyét.³¹

A visszautat a keresztyén tanítás szerint Kerubok őrzik villogó lángpallossal. A történet meg nem reked, sem a forrásához vissza nem tér. Azonban mi a kék bolygó állapota miatt nem mutogathatunk ki a saját életünk sablonjaiból, nem menekülhetünk sem előre, sem hátra. Helyzetben vagyunk, hogy végre ne a magunk piperkőcsége, kényelme legyen az első, hanem a Föld, aminek szépséges arcán az általunk húzott barázdákat kisimíthatjuk. De ehhez meg kell szabadulnunk jelenlegi életmódunk kellékeitől, el kell dobnunk a cilindert, frakkot, krinolint, és a struccotlallal díszített kalapot, hogy új ruhát próbálhassunk. Az öltözet szűkre szabott, durvább anyagból szőtték, mint az elődjét, s talán ez nem is a kifutók fényes világának készült. Viszont előnye az, hogy a belső lényünk kiaknázatlan területei új esélyt kapnak. Felszínre kerülhet az, amit eddig a kulcsin, a kellékek elfedtek. A metafizikai távlat megtörheti az örült mókuskereket, és rácsfolhat Kovács Ákos énekes pimasz és fájdalmasan aktuális megállapítására: „*Keserves fényezés itt minden, saját sorsomnak foglya lettem. Otthonos börtön épült bennem. Rab és őr is vagyunk mi ketten.*”³² Ne így legyen.

JEGYZETEK

1. Melancholia, színes, feliratos, dán – svéd – francia – német – olasz filmdráma, 136 perc. Rendező: Lars von Trier, Zentropa Film, 2011 – 2. Northbourne, Lord: A civilizáció fennmaradása, in: *Ars Naturae* I. évf. 1-2. szám, 121. p. – 3. Easlea, Brian: A lehetetlen születése, in: *A későújkor józansága* I. 141-146. p. – 4. Jonas, Hans: Miért tárgya az etikának a modern technika? in: *A későújkor józansága* II. 180-181. p. – 5. Safranski, Rüdiger: Mennyi globalizációt bír el az ember? 71-72. p. – 6. Chesterton G. K.: A józan ész nevében, 196. p. – 7. White, Lynn: Ökológiai válságunk történeti gyökerei, in: *Környezet és etika*, 171-176. p. – 8. Bolyki János: Teremtésvédelem, 10-11. p. – 9. Huxley Aldous: Előadások az emberről, 48-49. p. – 10. Livingstone, David N.: Ökológiai válságunk történeti gyökerei: újraértékelés, in: *Környezet és etika*, 181. p. – 11. Végh L. – Szám D. – Hetesi Zs.: Utolsó kísérlet, 99-102. p. – 12. Hamvas Béla: Interview in: *Patmosz* I. 279. p. – 13. Chesterton, G. K.: Mi a baj a világgal? 29. p. – 14. Gowdy, John: Vissza a jövőbe és előre a múltba in: *Paradigmaváltás?!* 15-31. p. – 15. Goleman, Daniel: Zöld út a jövőbe, 48-49. p. – 16. Romig, Friedrich: Itt a végünk, in: *Ars Naturae* I-II. 150-151. p. – 17. White, Lynn: Ökológiai válságunk történeti gyökerei, in: *Környezet és etika*, 176. p. – 18. Kearns,

Lauren: The Context of Eco-theology in: The Blackwell Companion to Modern Theology, 475. p. – 19.
 Huxley Aldous: Előadások az emberről, 66. p. – 20. Nasr, Seyyed Hossein: Vallás és a természeti rend in: *Ars Naturae* I-II. 100. p. – 21. Livingstone, David N.: Ökológiai válságunk történeti gyökerei: újraértékelés, in: *Környezet és etika*, 186. p. – 22. Avatar – színes, magyarul beszélő amerikai sci-fi 166 perc. Rendező: James Cameron, Fox Filmed Entertainment, 2009 – 23. Kearns, Lauren: The Context of Eco-theology in: The Blackwell Companion to Modern Theology, 480. p. – 24. Kearns, Lauren: The Context of Eco-theology in: The Blackwell Companion to Modern Theology, 474-476. p. – 25. Cannon, Justin R.: Exploring Ecotheology - Toward a Christian Theology of Creation, Web: http://holyhikes.org/?page_id=1255 – 26. Nacsinák Gergely András: Aszkézis – Az ökotológiai gondolkodás útkeresései, in: *Katekhón*, IV. évf. 3. szám, 272. p. – 27. Péter apokalipszis, 26. p. – 28. Henoch apokalypsise, 68-69. p. – 29. Delumeau, Jean: A Paradicsom története, 23. p. – 30. Eliade, Mircea: Mítoszok, álmok és misztériumok, 100. p. – 31. Manger, Icik: Az Édenkert könyve, 74-76. p. – 32. Kovács Ákos: Keserves fényűzés in: *Ákos – 2084 CD + DVD*, Warner Magneton Kiadó, 2012

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A későújkor józansága I. (Szerk. Tillmann J. A.) Göncöl Kiadó, Bp. 1994.
 A későújkor józansága II. (Szerk. Tillmann J. A.) Göncöl Kiadó, Bp. 2004.
Ars Naturae – Tanulmányok, esszék, előadások ember és környezetének kapcsolatáról, I. évf. 1–2. szám, Életharmónia Alapítvány, Szeged, 2010.
 Avatar – színes, magyarul beszélő amerikai sci-fi, 166 perc. Rendező: James Cameron, Fox Filmed Entertainment, 2009.
 Biblia – Istennek az Ószövetségben és az Újszövetségben adott kijelentése, Kálvin János kiadó, Bp. 1997.
 Bolyki János: Teremtésvédelem – Ökológiai krízisünk teológiai megközelítése, Kálvin János Kiadó, Bp. 1999.
 Cannon, Justin R.: Exploring Ecotheology – Toward a Christian Theology of Creation, Web: http://holyhikes.org/?page_id=1255
 Chesterton G. K.: A józan ész nevében, Kairosz Kiadó Bp. 2003.
 Chesterton G. K.: Mi a baj a világgal? Kairosz Kiadó, Bp. 2004.
 Delumeau, Jean: A Paradicsom története – A gyönyörök kertje, Európa Kiadó, Bp. 2004.
 Eliade, Mircea: Mítoszok, álmok és misztériumok, Cartaphilus Kiadó, Bp. 2006.
 Goleman, Daniel: Zöld út a jövőbe – A tudatos vásárlás mindent megváltoztathat, Nyitott Könyvműhely, Bp. 2009.
 Hamvas Béla: Patmosz I. Medio Kiadó, Szentendre, 2004.
 Henoch apokalypsise, Holnap Kiadó Bp. 1989.
 Huxley, Aldous: Előadások az emberről, Kairosz Kiadó, Bp. 2006.
Katekhón – Keresztény teológiai, filozófiai és kulturális folyóirat IV/3. Petőcz Mihály Alapítvány és a L'Harmattan Kiadó, Bp. 2007.
 Kovács Ákos: 2084, CD + DVD, Warner Magneton Kiadó, 2012.
Környezet és Etika – Szöveggyűjtemény, (Szerk. Lányi András – Jávor Benedek) L'Harmattan Kiadó, Bp. 2005.
 Manger, Icik: Az Édenkert könyve, Európa Könyvkiadó, Bp. 1988.
Melancholia, színes, feliratos, dán – svéd – francia – német – olasz filmdráma, 136 perc. Rendező: Lars von Trier, Zentropa Film, 2011.
 Paradigmaváltás?! – Kultúránk néhány alapvető meggyőződésének újragondolása, (Szerk. Takács-Sánta András, L'Harmattan Kiadó, Bp. 2007.
 Péter apokalipszis, Corvina Kiadó, Bp. 2009.
 Safranski, Rüdiger: Mennyi globalizációt bír el az ember? Európa Kiadó, Bp. 2004.
The Blackwell Companion to Modern Theology, edited by Gareth Jones, Blackwell Pub. New York, 2004.
 Végh László – Szám Dorottya – Hetesi Zsolt: Utolsó kísérlet – Híradás a Föld állapotáról, Kairosz Kiadó, Bp. 2008.

TANÚSÁG

Száz éve született Gyökössy Endre

100 éve, 1913. február 17-én Rákospalotán született Gyökössy Endre, a XX. század egyik legnagyobb magyar református lelkész-pszichológusa, a pasztorálpszichológia első magyarországi képviselője, és mintegy fél évszázadon át a korszak egyik legjelentősebb igehirdetője. S felmérhetetlen azoknak a száma, akik a vele folytatott beszélgetések nyomán kerültek közösségbe az élő Istennel.

A Budapesti Református Theológiai Akadémián szerzett lelképásztori oklevelet, 1939-ben szentelték lelkésszé. Pszichológiai, pedagógiai stúdiumait a budapesti és debreceni, pasztorálpszichológiai tanulmányait pedig a bázeli egyetemen végezte. 1946-ban avatták a pszicho-pedagógia doktorává. 1950-ben magántanári képesítést szerzett Budapesten.

1942–1980 között az Újpest-Újvárosi Református Egyházközség alapító és templomépítő lelképásztora. 1987-ben kutatóprofesszori megbízatást kapott: ifjú lelkészek pasztorálpszichológiai továbbképzéséről gondoskodott lelkigondozói szemináriumban az 1990-es évek közepéig.

1987-től a Confessio Szerkesztőbizottságának tagja – egy évtizeden át – haláláig. 1997. november 20-án, 84 éves korában vette vissza életét Teremtője.

Pályafutása alatt számos könyvet írt, melyek közül némelyik 6-7 kiadást ért meg, még életében. Halála után pedig több tucatnyi kiadványban tették közzé munkáit.

Az alábbiakban a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kara által szervezett „Gyökössy Endre és az európai pasztorálpszichológia” emlékkonferencián (Budapest, 2013. február 23.) elhangzott két előadást adjuk közre. A konferencia teljes anyaga megjelenik az Embertárs c. folyóiratban.

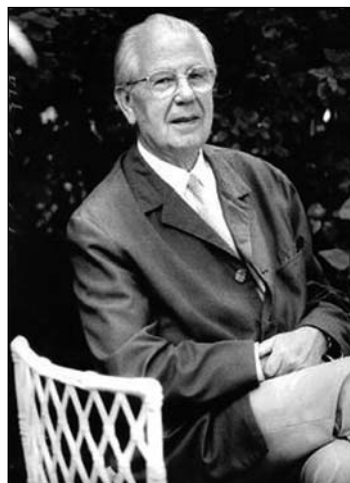
(– A Szerk.)

KOCSEV MIKLÓS

Gyökössy Endre paraklétikus poimenikája az európai pasztorálpszichológia tükrében

Előjáróban

A mai emlékkonferencia tartalmában nagyon sokrétű. Feltehetően a szervezői szándékkal, hogy Gyökössy Endre minden lehetséges oldalról reflektorfénybe kerüljön. A sokféle előadás és azok témái számomra ismételtelen azt üzenik, hogy egy nagyon sokoldalú személyiség volt Gyökössy Endre: teológus, lelkész, pasztorálpszichológus, valláspedagógus – ha csak a fő irányokat említem. Az előttem elhangzott előadások egyben mindig szűkítik is annak lehetőségét, hogy még valami olyat találjunk, mondjunk, ami a hallgatóság számára mondanivalóval bírhat. Én magam nagy tisztelettel adózom személye előtt, annak ellenére, hogy ahogy mondani szokták, valószínűleg ‘felejt-

hető’ az én személyes kapcsolatom vele. Úgy hozta az akkori helyzet, hogy annak idején – pár istentiszteleti alkalom kínálta találkozáson kívül – személyesen én nem beszélgettem vele.

Témám kidolgozása az alábbi felosztást követi: Először szeretnék szólni Gyökössy Endre paraklétikus lelkigondozás értelmezéséről, amihez elsősorban az általa írt munkákat használom. Amikor munkásságát a megadott cím alapján próbálom értelmezni, akkor ebben számomra legnagyobb segítség az a két kézírata volt, amit teológiai jegyzetként is közreadott.¹ Mindehhez csatlakozik még a ‘Magunkról magunknak’ és az ‘Életápolás’² c. könyve, abban is különösen a paraklétikus lelkigondozást érintő fejezet. Majd ezt követően egy összehasonlítást szeretnék végezni, párhuzamokat találni a kortársak lelkigondozás értelmezésével, amelyek esetlegesen hatással lehettek Gyökössy Endre lelkigondozói szemléletére. Mindez elsősorban csak feltételezésre épülhet. Végül pedig egy rövid összegzést adni a fenti kettő összefüggésében. Egyben szeretném előre jelezni, hogy a későbbiekben a poimenika és lelkigondozás fogalmát felváltva használom.

A paraklétikus poimenika Gyökössy Endre értelmezésében

Nézzük azokat a kiindulópontokat, mint rövid önvallomásokat, amelyek meghatározóak a *lelkigondozói identitásának alakulásában*. Gyökössy Endrét egyrészt a felelős szeretet indította el fiatal lelkészként a lélektan felé. Idézem: „Riadtan tapasztaltam, hogy bár ismerem az Ó- és Újtestamentum emberét, de fogalmam sincs, ki az a palotai srác, akit nekem hittanra kell tanítanom. Nem találtam meg a kapcsolópontot a modern ember és a között a tárgy között, amelyet nekem tanítanom kellett. Azt mondhatnám: ijedtemben lettem pszichológus, mivel nagyon komolyan szerettem volna választott feladataimat végezni”.³ Másrészt az 1950-es évek elején történt súlyos műtéte után – mint élete akkori mélypontján - ajánlotta fel életét a lelkigondozás, a lélek- és életápolás szolgálatába.⁴

Az ezzel a lelkiülettel végzett lelkipásztori szolgálata vezette el az egyszemélyes lelkigondozás munkájához, melyet ő az Apostolok Cselekedetei története alapján (Acta 8) Fülöp szolgálatnak is nevezett.⁵ Ebben – mint tudjuk – Fülöp a Szentlélek indítására hosszú utat tesz meg gyalog, hogy az élete megoldását, értelmét kutató etióp udvari ember segítségére lehessen, csatlakozhasson mellé útítársként. Gyökössy Endre értelmezésében ez az etióp férfi egy testileg-lelkileg sérült ember, aki már elmenőben van. Azaz: ha most nem találkozik vele Fülöp, ha most nem beszél neki Isten szabadításáról és gyógyításáról, akkor erre többet nem fog sor kerülni. Így ez az ember elveszett emberré válna. Mindezt mintegy második pünkösd-történetként is értelmezi Gyökössy Endre – részben méltatlankodva áll önmaga is amellet: hogyan lehetséges az, hogy eddig nem vettük komolyabban ezt a történetet, ami számára a paraklétikus lelkigondozás, a paraklétikus együttlét?⁶ Az általa gyakorolt paraklétikus lelkigondozás lényegét összefoglalta több helyen is, így a korábbi teológiai jegyzetei mellett könyveiben is.⁷

Itt szeretnék egyben arra is utalni, hogy amikor ő a paraklétikus lelkigondozás lényegét kibontja, akkor abba a kiindulópontként megadott bibliai történet mellett, az általa ismert és használt lelkigondozói elméleteket folyamatosan beépíti.

Tehát, ha az ő paraklétikus lelkigondozás értelmezéséről beszélünk, akkor egyértelmű számomra, hogy ez: a teológiai alapvetés mellett (a) magában hordozza saját kora, és abból az általa elfogadott és gyakorolt lélektani és lelkigondozói elméleteket (b), valamint néhány, a test és a lélek gyógyítása területén dolgozó szakember (c) munkáját. Vegyük ezeket röviden sorra!

Az itt jelenlévők közül sokan tudhatják, de a pontosság kedvéért visszaidézem Gyökössy Endre ide vonatkozó gondolatainak egy részét. A Kolossé 2,1-2-re utalva⁸ építi fel gondolatmenetét, ami a Szentlélek által végzett szolgálatot jelenti – ha abban a ‘paraklesosin = bátorítás, vigasztalás, erősítés’ szót értelmezzük. Ez a szolgálat egy egyszemélyes lelkigondozói szolgálat, ‘a parakletizált evangélium az őszinte szeretet erőterében’,⁹ amelyet az apostol végez. Így küzd azokért, akiknek írja a levelét, mert számára fontos, hogy azok szíve megbátorodjon.

Ez a megbátorodás összefügg nála azzal az élet-értelmet visszaadó kereséssel és törekvéssel, ami megérintette Gyökössy Endrét is, amikor Frankl logoterápiáját alkalmoszerűen használja a lelkigondozói gyakorlatban. Itt szeretném megjegyezni, hogy Gyökössy Endre írásaiban viszonylag kevés olyan teológiai- vagy lelkigondozói irodalmi utalás van, amiben nyomon követhető, hogy kitől mit idéz, különösen a korai írásaiban, jegyzeteiben.¹⁰ Ha mégis találkozunk hivatkozásokkal, akkor a legmeghatározóbb analitikusok és terapeuták – akikre utal is – Jung és Frankl¹¹ és alkalmoszerűen Rogers,¹² valamint a csoportdinamika és családterápia kortárs tudományos művelői (ez utóbbi két területhez kötődő neveket nem igazán tudtam beazonosítani). Mindezek a különböző területekről befolyással bíró szakmai hangok beleillettek és egyben alátámasztották a paraklétikus lelkigondozói munkáját.

Ennek a paraklétikus lelkigondozásnak az alapelveit folyamatosan ki- és átdolgozta, ami nála végül nem más, mint: lelkigondozás a praktizált evangélium az őszinte szeretet tükrében.

Ehhez engedjenek meg nekem egy hosszabb idézetet tőle:

„Tehát a szeretet az a dimenzió, erőter, ami nélkül a legjobb szaktudás és módszer sem ér semmit. E nélkül lehet operálni, de lelkigondozni, életeket ápolni eredményesen csak a szeretet dimenziójában, erőterében lehet. Csak ebben a dimenzióban valósíthatja meg a lelkigondozó céljait s ezek: partnere az ő segítségével önmagán segíthessen és ő feleslegessé válhassék. Partnere jobban megértse önmagát, saját lelki rugóit... Önállóbbá, másoktól függetlenebbé váljon... Emberszeretőbbé váljon... Tudjon felelősséget vállalni és viselni. Válgék integráltabb emberré... Végül egészségesebb és egységben és rendben éljen Istennel, a természettel, világával, sőt a kozmosszal, amelynek ő is része.”¹³

A test és lélek területével foglalkozó, különböző gyógyítói háttérből jövő szakemberekkel való találkozása és közös munkája arra a megállapításra juttatta Gyökössy Endrét, hogy lehet *tanulni egymástól, ill. jól együttműködni az orvossal és pszichoterapeutával*. Ha az orvost vesszük példaként, akkor a modern orvosi munka szempontjait a pasztorálteológus is jó, ha elsajátítja és megtanulja. Több esetben is utal arra, vagy álmodik arról, hogy ami a jó orvostól elvárható, az a jó lelkigondozótól még inkább.¹⁴ Ami pedig a pszichoterapeutával való együttműködést illeti, ahhoz szívesen említi az akkori nyugat-európai kontextusból példákat arra, miként segítheti egymás munkáját a lelkigondozó és pszichoterapeuta.¹⁵

Azt sem titkolja azonban, hogy világos határvonalak vannak a lelkigondozás és pszichoterápia között. Ezek a határvonalak az idő múlásával mintha jobban láthatóvá váltak volna. A teológusok számára írt jegyzete első fejezetének összefogla-

lója még egy szoros együttműködésre ösztönöz.¹⁶ Ennek lényegére fentebb már utaltam. Aztán a ‘Magunkról magunknak’ c. munkájában már mintha valamivel visszafogottabb és árnyaltabb lenne, bár a lényegi megközelítése nem változott. Újra meg újra hangsúlyozva: miközben a pszichoterapeuta a szimptomákkal foglalkozik, addig Gyökössy Endre szerint a jó lelkigondozó a több szinten is (Istennel – másik emberrel – önmagával) bajba jutott embert bátorítja, erősíti, azaz: gyakorolja a paraklézist.

Tudjuk róla, hogy a Lélek által gyógyító, paraklétikus lelkigondozásra készített fel orvosokat, lelkészeket, pszichológusokat, hogy aztán legyenek olyanok, akik tovább végzik az ő munkáját. Különösen is figyelmükbe ajánlva az ekleziogén-neurózisban szenvedőket, akikre a lelkészek közül komolyan ő maga kezdett egyre jobban felfigyelni.¹⁷

A teológiai alapvetés, a lélektani és terapeutikus szakmai hatások, a gyógyító szakemberekkel való együttműködés lehetősége, valamint ezeknek summája – értelmezve ezt a paraklétikus lelkigondozásra is –, hogy a terápia saját korát nézve nem más, mint segíteni a kapcsolatot Istennel és az ő teremtett világával, kapcsolatot a másik emberrel, kapcsolatot önmagammal.¹⁸

A fentiek alapján feltehető a kérdés, hogy akkor mi is volt Gyökössy Endre számára a legfontosabb? Szerintem nem más, mint hogy önmagát pasztorálpszichológusként határozta meg, aki az önmaga által kidolgozott paraklétikus lelkigondozói szempontok alapján dolgozott. De nemcsak dolgozott, hanem folyamatosan azon fáradozott, hogy felhívja lelkészársai figyelmét arra, milyen fontos a lelkigondozás egy olyan korban, ahol sokszor nincs is többre szükség, mint hogy *meghallgassuk a másikat*. Mindezt nem másért, minthogy: Életük legyen és bőségben éljenek.¹⁹ Ezzel azonban már átlépünk mondanivalóm második részére.

A paraklétikus lelkigondozás az európai pasztorálpszichológia tükrében

Egy bizonyos, hogy a paraklétikus lelkigondozás hazai területen szinte ‘védettséget’ élvezhet, azaz: Gyökössy Endre saját meghatározása ez, amit bevezetett a magyar lelkigondozás területére. Hogy ennek volt-e, vagy lett-e valamilyen nemzetközi visszhangja, erről nincs igazán tudomásom. Feltételezhetően nem maradt azonban ez a gondolatmenet a határainkon belül, számolva azzal, hogy Gyökössy Endrének jó szakmai kapcsolatai voltak azon kortársaival, akik külföldi jeles művelői voltak a pasztorálpszichológiának. Annyi mindenképpen bizonyos: hazánkban ő képviselte ezt az irányzatot részletesen kidolgozva és rendszeresen alkalmazva. Hogy ez mennyire volt ‘vegytiszta’, azt nehéz lenne megállapítani. Szerintem Gyökössy Endre az idők folyamán rendszeresen kiszűrte azt a lelkigondozói irányt, ami a hazai helyzetben akkor a legalkalmasabb pasztorális út volt, és amivel ő teljes személyiségében azonosulni tudott.

Tegyünk egy gyors időutazást a lelkigondozás / pasztorálpszichológia terén, abból az időszakból, amelyik aktív lelkigondozói korszakában jelen lehetett. Természetesen ezt csak feltételes módban teszem, konkrét utalások hiányában mást nem is tehetnék. Ebben az időutazásban nézzük sorjában a következő területeket, témákat:

a) milyen a nyugat-európai, elsősorban német–holland visszacsatolás a paraklétikus lelkigondozást illetően, találhatók-e kapcsolódási pontok;

- b) melyek azok a területek, ahol sejthető és párhuzam vonható Gyökössy Endre és az európai mai pasztorálpszichológia között – ennek alapja az, amit Gyökössy Endre fontosnak tartott ehhez a munkájában;
- c) ami jelenleg – mint európai pasztorálpszichológiai szempont – egyre nagyobb hangsúlyt kaphat (két rövid utalás)

a) *Kapcsolódási pontok a paraklétikus lelkigondozás mentén – tágabb összefüggésben*

Amikor Gyökössy Endre saját korát nézzük, akkor nem lehet megfedkezünk arról, hogy egy *olyan időszakban* volt munkája csúcán, amelynek első időszaka még *a tisztázódás korszaka*. Azaz: ahogy írásaiban a 80-as évek elején látható is: a kérügmaticus és terapeutikus irányzat küzdelmét jelzi ez a korszak, bár Nyugat-Európában akkor ez már lecsillapodóban volt. Gyökössy Endre munkájában visszatükröződik ez ott, ahol és amikor a paraklétikus lelkigondozás és pszichoterápia viszonyáról ír, vagy a pszichológia teológiai megítélése kerül terítékre.

Ebben a tisztázódási folyamatban kétségtelenül hangsúlyos a noetikum-paraklétikus lelkigondozói koncepció²⁰ jelenléte abban az időben, amikor Gyökössy Endre lelkigondozói munkájában a legaktívabb korszakát élte. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy ez a téma valószínűleg foglalkoztatta úgy az amerikai, mint az európai lelkigondozás nagyjait.)

Annyi mindenképpen észlelhető ebből az időszakból, hogy Thurneysen gondolatmenete egy Tacke által kibővített formában jelen van és tovább él. Jellemezhető ez egy kettős, egymásba fonódó úttal, mint a kérügmaticus-paraklétikus lelkigondozás találkozása, ami a dialektikus teológia egyik lecsapódása, revidéált formában. Ez a két értelmezési út természetesen egymástól függetlenül is megáll és saját értelmezési területtel bír.²¹ Tacke számára a lelkigondozás Isten vigasztalásának a közlése egy olyan világban, ahol erre abszolút igény van – mintegy kompenzálásaként a vigasztalan emberi sors-valóságának. Ezzel nem elhallgattatva az emberi lélek Istenhez kiáltásának szavát és szívének panaszát. A vigasztalásban ott ég a megsebzett testvér iránt a reménység és a testvéri szeretet tüze, akit nem el- vagy megítélni, hanem meglátogatni és vigasztalni kell.²²

Ha európai összefüggésekben nézem – fellapozva a legutóbbi években megjelent német nyelvű, lelkigondozásról írt kézikönyveket –, akkor rövid keresés után néhány összefüggésben még rátalálhatunk *a paraklétikus lelkigondozói gondolatmenetre*.²³ Igaz közel sem olyan kibontásban, ahogy azt Gyökössy Endre megtette. Legbővebben viszont láthattam ezt a lelkigondozói megközelítést, ill. fogalmat Klaus Winkler könyvében. Kétségtelen ugyanakkor az is, hogy amennyire én átláttam, a paraklétikus lelkigondozás *nem jelentett* egy önálló lelkigondozói szemléletet és elméletalkotást. Azt viszont igen, hogy a lelkigondozás paraklétikus tartalommal bírhat. Különösen látható ez Seitz munkájában, akit Winkler többször is idéz. A Seitz által értelmezett paraklétikus lelkigondozás propriuma nem lehet más, mint az Isten Országába való meghívás.²⁴ A magam részéről ezt úgy értelmezem – inkább csak sejtés alapján az idézett hely összefüggéseinek hiányában –, mint egy visszafogása annak az amerikai irányzatnak, amelyben a terapeutikus lelkigondozás (S. Hiltner), vagy Clinebell önmegvalósító és szubjektum növekedését segítő lelkigondozói szemlélete van jelen.²⁵

Itt szeretnék egy rövid kitérőt tenni. Ebben a kitérőben felerősítve azt a szellemi hátteret, ami személyes formálódásomban maradandó nyomokat hagyott. Nevezetesen a holland református teológia és annak ide vonatkozó lelkigondozói szemlélete, témánkat illetően pedig Jaap Firet. Firet doktori dolgozatában (1968)²⁶ Isten közeledését az emberhez, a közvetítő (intermediair) személy, a lelkész pasztorális jelenlétén keresztül, három tartalmi elemben értelmezi, melyek a: kerügma – didache – paraklézis. A paraklétikus jelenlét az Újszövetség prófétai és egyben vigasztaló jelenléte úgy a kerügmán, mint a didachén keresztül. Ezt lehet többféle módon is értelmezni, de a pasztorális szolgálatban ez: az adott helyzetben lévő személyre vagy csoportra való, törődő odafigyelés.²⁷ Firet lépésről-lépésre elemzi a paraklétikus jelenlét biblikus, teológiai tartalmát. Szabad fordításban hadd adjam vissza ennek a lényegét: a paraklézis – ami a lelkigondozás központi modusa – nem más, mint amelyben Isten a félelem, szenvedés, bűn, kétely, tévút, és töredékesség helyzetében lévő emberhez jön. Jön ehhez az emberhez, hogy kiszabadítsa a helyzete adta szűkségből a közösségben való, Krisztusban megadott üdvösségre: megvigasztalva és bátran, új engedelmisségben. Isten elvezeti az embert az ő saját helyére, és képessé teszi saját feladata ellátására, Krisztus testének egységében.²⁸

b) Párhuzamok Gyökössy Endre paraklétikus lelkigondozás értelmezése és a többi európai pásztorálszichológiai felfogás között – visszacsatolás

Itt szeretném felsorolni azokat a lehetséges párhuzamokat, amelyekre Gyökössy Endre lehet, hogy soha nem is gondolt, csak bennem áll ez ilyen formában össze. Ehhez használom azokat a lelkigondozói alapelveket, amelyeket a 'Magunkról magunknak' c. könyvében vesz sorra (216 kv.), és amelyekről már szól a 'Bevezetés a pásztorálszichológiába' c. teológiai jegyzetében (14 kv.) is. Ezen a párhuzamoson keresztül is keresve a találkozási pontokat közte és volt vagy leendő kortárs lelkigondozói és terapeutái között. Ezekben a párhuzamokban visszanyúlok a 20. sz. második felétől fellelhető egy-egy szakirodalmi forráshoz, szinte csak példaszerűen, a teljesség igénye nélkül.²⁹ Gyökössy Endre alapelvei mögött gyakorta egy bibliai ige is áll. Ezeket itt nem idézem, viszont kísérletet teszek egy-egy csatolási pont, szakirodalom vagy teológus ide kapcsolható gondolatának beillesztésére. Mindebben jelezve az esetleges ütközési pontokat is.

– *A partner befogadása.* Rogers szemléletében az elfogadó és empatikus terapeuta a kiindulási pont.³⁰ Gyökössy Endre írásaiban nem visszaigazolható, hogy Rogershez fűződne, de jelen van a hiteles / kongruens terapeuta hozzáállás, ami a lelkész esetében szintén alapfeltétel, erről szólok még más helyen is. Egyébként Gyökössy Endre írásaiban csak nagy óvatossággal kezeli Rogers szemléletét.³¹ Mindez azonban nem vesz el Rogers értékeiből, amit a pasztorális kapcsolatban használhatunk – vélekedik az imént idézett holland szerzőpáros.

– *A beszélgetés eredményessége* sokszor az első tíz percben eldől. Ehhez szükséges az a kommunikációs készség, ami a lelkigondozótól – mint alapképesség – elvárható.³² Valamint a bizalmi légkör³³ kialakítása: a 'kettesben – hárman' együttlét Klessmann megfogalmazásában. Rajtunk kívül az elhangzottak még Istenre tartozhatnak.

– *A beszélgetésben helye van az érzelmeknek.* A beszélgetésben az érzéseknek teret adni, egyben segíthet megtanulni ezekkel bánni. Amennyiben nem adunk teret az érzéseknek a beszélgetés kapcsán, akkor azok más utakat keresnek, deformálódnak, és káros hatással bírnak.³⁴ Ki tudna erről hitelesebben beszélni, ha nem egy katolikus nő, Halkes, az 1970-es években, mint katolikus és szinte exkommunikált teológus.

– *A lelkigondozó sohasem vitatkozik partnerével.* Ebben bizonyára igaza van Gyökössy Endrének, de azt is látnunk kell, hogy nála a szeretet ‘mindent vitt’. Ennél a pontnál azonban meg kell jegyezni, hogy az esetleges konfrontáció mögött ott húzódnak az, hogy: nem értek egyet, vagy nem tudom elfogadni a beszélgetőpartner érvelését, elképzeléseit, mert abban pl. ellentmondások vannak. Vagy, hogy egy másféle argumentációval arra juttathatom el, hogy át- és újragondolja saját elképzeléseit.³⁵ Így válhat a lelkigondozás kihívássá és konfrontációvá is – vallja Weiß.³⁶ Ezzel a pásztori etikai felelősségem is kiteljesedhet.

– *Mindent meg kell hallania.* Az aktív hallgatás egy teremtő folyamat, ami időt ad a kibontakozáshoz is. Meghallva azt is, ami ‘mellékesen’ hangzik el – mintegy a ‘harmadik fül’ használatával.³⁷ Ez azonban nem juthat el oda, hogy nem tudok kellő távolságot tartani köztem és az elhangzottak között. Az aktív hallgatás alatt azt értem, hogy a hallottakat be kell fogadni és fel kell dolgozni – így Weiß.³⁸

– *Segítségére szoruló partnerünket sose vizsgáljuk önmagában.* Az emberhez, beszélgetőpartnerünkhöz egy többdimenzionális ember- és valóságképből közeledhetünk a legjobban. Ez azonban nemcsak teher, hanem lehetőség is, hiszen az élete rendbetételéhez több dimenzióon keresztül kereshet erőforrásokat, találhat tartalékokra.³⁹ Ez egyben a kontextusában⁴⁰ vagy rendszerében⁴¹ való ember-értelmezést is előtérbe hozza, vélekednek egyre többen. Ez a szemlélet – Heitink szavaival élve – egyben egy holisztikus, vagy más néven hermeneutikus lelkigondozói megközelítésről is szól. Ebben a lelkigondozott kognitív – emocionális – egzisztenciális élettörténet összetevői kerülnek fókuszba,⁴² amelyben az Ige tekintélye nem csorbul. Így jelenhet meg ebben az emmausi tanítványok képe is.⁴³ Visszakanyarodva Böszörményi-Nagy Ivánhoz, ill. szemléletének teológiai és pasztorális értelmezéséhez ebben az összefüggésben, akkor a kontextuális lelkigondozás útjára léphetünk. Ez pedig nem más, mint lelkészként szövetséges társává lenni mindazoknak, akik szerepet játszanak annak életében, aki hozzám fordult segítségért.⁴⁴

– *A lelkigondozónak szüntelenül ellenőriznie kell önmagát.* A lelkigondozó személye a lelkigondozás eszköze. Ezért egyre fontosabb ismernie, és szükség szerint szupervízióba is vinni önmagát. A lelkigondozói kapcsolatban a lelkigondozó önmagát tudja felajánlani, ezért fontos ismernie önmagát, saját lehetőségeit és határait.⁴⁵ Ezért a lelkigondozást végző személy – kibővítve az előző mondatot – felelős: önmagáért és a lelkigondozói kapcsolatért, amelyben saját biográfiája, hitbeli és morális fejlődése egyaránt hangsúlyt kaphat. Minderről bőven ír Klessmann is.⁴⁶

– *Óvakodjék bármilyen elsietett vagy elhamarkodott ítélettől.* A pasztorális kapcsolatban óvakodnom kell attól, hogy elhamarkodottan véleményt mondjak, ‘címkezzem’ a másik embert. Ezért a pasztorális kapcsolatban az ítéletalkotás – a *diagnosztizálás* fogalmi körébe tartozva – sokszor, mint anti-humánus cselekvés van számon tartva. *Pruyser ezzel szemben úgy véli:* a lelkigondozó által képviselt teológiai diagnózisnak van helye – és nem anti-humánus – abban az esetben, ha az autoritás-

mentesen, pontos érzékeléssel, tiszta látással és jó érvekkel párosul.⁴⁷ Ennek helye van és kiteljesedhet abban a pásztori alaposságban, amelyben a pásztor váltakozva van jelen, mint: detektív – docens – és coach, hogy teljesebb képet kapva, nehogy elhamarkodottan mondjon véleményt a lelkigondozotról.⁴⁸ Ezzel elkerülve a negatív kicsengésű ítéletalkotást, de egyben helyet adva a saját benyomásoknak, amelyből kiindulva felépülhet a pasztorális kapcsolat. A pasztorális diagnózis nem örökérvényű, hanem rugalmasan szívja magába mindazt, ami egy beszélgetés folyamatában igazíthat a ‘diagnózison’.

– *Mindig azt tartsa szem előtt, amire a partnerének szüksége van. Sosem elfelejtve, hogy partnerével szemben nem atyáskodó, felsőbbrendű szakember.* Itt két Gyökössy Endre féle alapelvet kapcsolok tudatosan egybe. Az utóbbi alapelvvel kezdve. Heitinket idézem ehhez kapcsolódva, miszerint a mai pasztorális gyakorlat arra tanít, hogy a lelkigondozói kapcsolat egyrészt egy szimmetrikus (ember embernek pásztor a gyülekezet közösségében), másrészt egy aszimmetrikus kapcsolat (amelyben a lelkész szerepéből, a ‘tisztaságból’ való jelenlét, valamint a lelkigondozói kvalitás és képzettség arra való, hogy professzionális módon segítsem a másikat, hiszen lelkigondozói funkciómban fordult hozzám).

Ennek a gondolatmenetnek a másik fele a partner szükségének figyelembevétele pedig – ugyancsak Heitinket idézve – azt jelenti, hogy egy klasszikusnak mondható, négyes összefüggésben keresem a legaktuálisabb jelenlét lehetőségét. Ez a felosztás Clebsch és Jaekle (1964) tanulmányára alapul (igaz, ez amerikai). Eszerint a pasztorális kapcsolat bázisfunkciói: healing (gyógyítani) – sustaining (támogatni, erősíteni) – guiding (vezetni) – reconciling (megbékéltetni, kiengesztelni). A lelkigondozói jelenlétben eldönteni, hogy vajon amit hallok, annak alapján mire lehet szüksége a beszélgetőpartneremnek.

Meg kell tanulnunk tanulni. A lelkigondozás egy igényes munka – véli Weiß. Ennek értelmében minősített képzések segíthetnek abban, hogy a minősége ennek a lelkészi munkaterületnek garantálva legyen. Aligha lenne kérdés, hogy a területi kompetens jelenlétet elméletben és gyakorlatban is tanulni kell. Erre lassan száz éve, hogy Anton Boisen is rájött. Legfeljebb az lehet a kérdés, melyik lelkigondozói irányt sajátítom el. Az egyik első és nyugat-európában meghatározó munka a lelki-gondozói képzés felépítéséhez már az 1960-as években megjelenik Európában.⁴⁹

*Külön terület lehet ebben az alponthan a csoportdinamikai szempontokból származtatható*⁵⁰ hatás. Ezzel itt nem szükséges foglalkoznom, bár Gyökössy Endre egyre nagyobb fantáziát látott ebben. Érthető ez talán abból a megközelítésből is, amelyik a csoportmunkában és annak dinamikájában egy gyógyító lehetőséget látott – mint kiút az egyház kríziséből.⁵¹

c) *Két hangsúlyos pasztorálpszichológiai szempont a jelenből.* Az európai pasztorálpszichológia visszacsatolódási pontjai Gyökössy Endre munkájában a fentiek alapján számtalan összefüggéssel bír. Az is igaz, hogy ezeket bőségük miatt itt nem lehetséges és szükséges mind sorra venni. Azért sem, mert vannak olyan irányzatok, amelyek Gyökössy Endre személyéhez kevésbé kapcsolhatók. A fentiekből is láthatjuk, hogy részben a kortársak, részben már az öt meghaladó időszak irányzatai vannak jelen. Ebből a felsorolásból számomra két olyan szempont hiányzik, ami szerintem

egyre sürgetőbb kérdése a mai lelkigondozói munkának – de Gyökössy Endre idejében még nem volt olyan aktualitása, mint manapság.

Ez pedig: *a pasztorálpszichológia mint diakónia és a lelkigondozás mint prezenzió*. Mindkettőt a gyakorlati teológián belül, az empirikus fordulat következményeként értelmezem. Azért említem ezt a kettőt, mert Gyökössy Endre munkáiban erről direkt módon nem esik szó, de ő maga szinte öntudatlanul is gyakorolta. Ez a két terület közel van hozzám, hozzánk úgy geográfiai, mint tapasztalati szempontból nézve. Nem mehetünk el a lelkigondozás ezen színei mellett azért sem, mert a mindennapi élet egyre jobban rászorít bennünket erre.

A pasztorálpszichológia, mint diakónia egy deficit következménye: ha minden ember életében a test és lélek biblikus értelemben vett jóléte valóság lenne, akkor erre a megközelítésre nem lenne szükség. Viszont egyre jobban látjuk ebben a világban is, hogy a gazdag-szegény közötti különbség nem csökkent, hogy a gazdagság még nem minden esetben lelki többlet. Az emberi biográfia, az élettörténetek hallgatása közben észrevehető, hogy nem mindenkinek sikerül rekonstruálni az életet, mert nincs miből – ami elsősorban materiális, másodsorban mentális, lelki hiányra utal. Amennyiben a keresztyénség fél lábbal a mennyben, fél lábbal a földön jár – idézi Bonhoeffert a Graz közelében élő katolikus barátunk és kollégánk, Ladenhauf –, akkor ideje, hogy foglalkozzon azzal, ami a földön is van. Ezzel teszi hitelessé és szavahihetővé magát az egyház.⁵² Ladenhauf szerint a pasztorálpszichológia diakóniában való konkretizálásának egyik útja kifele, a másik befele mutat.

A kifele mutató konkretizálás arra biztat, hogy igazságot keresve irgalmas jelenléttel támogassuk a rászorulókat – látható módon, ahogy Jézus keresztyén alatt ott voltak az asszonyok is. Ez pedig nem egy egyszemélyes, hanem közös fellépése a keresztyénségnek azokért, akik testi-lelki nyomorúságban szenvednek. Számptalan korszak arról beszélt, hogy az egyház ‘Sprachlos wird’, ha meg megszólalt mások érdekében, akkor életveszélyes akcióba kezdett. Ezen a téren van mit tennünk, hogy hallható legyen a szavunk.

A befele mutató konkretizálása a pasztorálpszichológiának, mint diakóniának pedig arra biztat: egy masszívan individualizálódó, gazdaság-orientált világban, ahol a vallásos hitmegélés pluralizálódik, egyre jobban szükség van egy személyre koncentráló lelkigondozói jelenlétre. Egy sok oldalról megnyomorított egyén és közösség fellélegzésének elősegítése az egyház feladata a saját lelkigondozói praxisán keresztül is. Ezzel válik az egyház igazán egyházzá, jelezve, hogy ott van egyház, ahol megvalósul: a misztikus kapcsolat Istennel – a közösséget vállalás egymással – és diakóniát gyakorol kifele. Ezzel óvja is magát az egyház a hiteltelenségtől – véli Ziemer, mert nem kínál hamis vigasztalást, nemcsak a személyt, hanem annak strukturális összetevőit is nézi, szolidáris jelenlétében el tudja mondani megérintettségét, és be tudja vallani tehetetlenségét.⁵³

A lelkigondozás, mint ‘jelenlét (prezencia)’ valószínűleg nem eléggé hangsúlyozott pasztorális alapállás, pedig gyakran ‘csak’ erről van szó. Mégis használok ezt a gyülekezetépítésből, majd lelkigondozói elméletalkotásból vett fogalmat.⁵⁴ Ebben a ‘jelen lenni’ több, mint csak ott lenni. Ez azt jelenti: a másik javára jelen lenni, a kapcsolatban teljesen ott lenni, mint aki szükség szerint segítségül hívható. Ehhez egy gondolatot idézve Gyökössy Endrétől: ‘...a hozzám fordulók nem kis százaléka se

tanácsot, se támogatást nem kért és nem is várt tőlem, csak éppen velem akart lenni.”⁵⁵ Ennek folytatásaként úgy tűnik, a mai világban felerősödik a ‘Compassion/Mitleidenschaft’ szükségessége. Ez pedig nemcsak egy gazdasági vagy (társadalom)politikai szempont, hanem pasztorálpszichológiai kompetencia kérdése is, mint a samaritánus jelenlétének kézzelfogható és spirituális valósága. Így van úton, és érkezhetsz meg a pasztorálpszichológia a „*Compassion-Kultur*”-hoz (együttérzés/jóságos jelenlét). Ez egyben már túl is lép a csak szigorú keresztyén-hit adta határokon, hiszen ott van ez a többi világvallás ismervei között is.⁵⁶ Ugyanakkor jelen korunkban számomra magában hordoz ez egy kettős üzenetet: a jelenlét fontosságát és gyakori tehetetlenségét. Ott vagyok, és lehet, hogy csak én maradtam egyedül ott, mint lelkigondozó. De számtalan esetben nem tudok tenni semmit, mivel a kilátástalan helyzet megváltoztathatatlan. Így válik a ‘Compassion – Kultur’ számomra bizonyos összefüggésekben egyre aktuálisabbá.

Összegzés

Egy olyan korban és évtizedekben volt Gyökössy Endre lelkigondozói munkássága csúcson, amit végigkísért az európai lelkigondozás és lelkigondozói önértelmezés- és így annak szemléletváltó folyamata.⁵⁷ Feltételezem, hogy ez számára is egy állandó figyelést jelentett önmagára – a frissülő és változó megközelítési tartalmakra –, valamint arra a hazai egyházi összefüggés láncolatra, melyben munkáját végezte. Azt gondolom, hogy a lelkigondozói elmélet és praxis akkor hatékony, ha az számol saját kontextus-függőségével, és abban visszaigazolásra talál. Igaz – mint külső szemlélő - nem sokat olvashattam arról, hogy számára ez utóbbi fontos lett volna. Ezzel nem szeretném persze kizárni azt, hogy személyes beszélgetésekben, vagy a szemináriumi munkájában erre ne utalt volna.

Gyökössy Endre paraklétikus lelkigondozás értelmezése kapcsán visszatértünk pár évtizedet a múltba. Ezen keresztül érthetem meg – kortársai viszonylatában – jobban őt is. Utólag azt láthatjuk, hogy voltak olyan lelkigondozói rész-területek, amelyekkel vagy nem kívánt, vagy nem tudott foglalkozni. Így gondolok pl. akár a feminista vagy éppen hasonló neműek lelkigondozása, annak útja és módja ritkábban vagy egyáltalán nem kerül szóba nála. Mindezt nem is kérhetjük számon tőle. Ugyanakkor mégis egy új irányt adott a hazai lelkigondozó felfogásban, aminek úgy tűnik, ma is itt vannak szép számmal a követői.

Nagyon sokan voltak, akiket dolgozószobája foteljében ülve figyelmesen meghallgatott. Bonhoeffert idézve: „A legtöbb, amit egy testvérnek adhatunk – a meghallgatás.” Ennek művészetét gyakorolta, élte elénk Gyökössy Endre egy olyan világban, ahol ez ritka kincs, mert inkább beszélünk, mint hallgatunk, s úgy élünk, mintha „egy fülünk lenne és két szánk”.

Nem gondolom, hogy őt valamelyik nagy lelkigondozói irányzat sodrásába be lehetne kategorizálni. Annyit viszont láthattunk nála – ahogy erre korábban is történt már utalás –, hogy Jung,⁵⁸ Frankl és néhány általa név szerint nem említett külföldi, a lelkigondozás valamely területén mozgó szaktekintély fontos volt.

Lelkigondozói munkája világossá tette számomra hogy valami olyat végzett, amire ösztönösen ráéreztem, hogy arra szükség van. Ehhez nemcsak az ő elméleti és gyakorlati tudása, hanem határtalan szeretete is kellett. Ez utóbbit én úgy is értékelem – írásai alapján –, hogy nála a lelkigondozói munkában a szeretetbőség divatos

kifejezéssel élve ‘mindent vitt’ – ahogy erre korábban már utaltam is. Mindebben követve Mesterét abban, hogy érdemes jót tenni az emberrel. Ebben hitelessége és szeretetbősége példaértékű a lelkész-nemzedékek számára. Ami pedig a hiteles személyiséget illeti, ezt még Jungtól idézte a múlt század harmincas éveiből, aki szerint a lelkigondozásban nem elsősorban a módszer, hanem a lelkigondozó személyisége a fontos.⁵⁹ Ezzel eljut a máig, mert ha valamikor, akkor most különösen is fontos a hitelesség, mint lelkési erény.⁶⁰ Hiszen az orvos, a lelkigondozó legfontosabb gyógyszere ő maga, mint hiteles személy. Önmagam számára is fontosnak tartva, amit Hendrikstől tanulhattam, és Gyökössy Endre munkájában, személyiségében visszatükröződött: tegyük rendbe önmagunkat, mielőtt másokat szeretnénk rendbe tenni.⁶¹ Gyökössy Endrét idézve: Csak az tehet mást „tisztába,” aki önmagával is tisztában van.⁶²

Kétségtelen érdeme az, hogy a biblikus teológiára épülő lelkigondozói alapállást mesterfokon művelte. Ebben meglátatva azt, hogy a paraklétikus lelkigondozás hordozza az egyén számára az életértelem megtalálásának a lehetőségét, valamint a közösség hordozó erejére való ráhagyatkozást, amely egyben a gyülekezet lételeme is.⁶³ Nála teljesen összhangban volt lelkigondozói alapállásában a: Krisztus – karizma – képzettség hármasság.

Gyökössy Endre paraklétikus lelkigondozás értelmezése volt a cím, amit nem szerettem volna, hogy nagyon beszorítson, mivel véleményem szerint ő maga sem mindig csak ezt a ‘kottát’ olvasta. Ennél sokkal színesebb egyéniség volt. Ahogy utaltam is rá, ill. tudjuk: a mélylélektan – a pasztorálpszichológia – a családterápia – a csoportdinamika szempontjai szinte nemzetközi porondon való megjelenésük után beépültek az ő gondolkodásába és praxisába. Mindemellett megmaradt egy nagyon biblikus, szinte pietista, abszolút szeretetmennyiséggel megáldott embernek, akinél az ‘ügy és az ember’ (J. Hendriks) egyforma hangsúllyal bírt.

JEGYZETEK

1. Gyökössy E.: *Bevezetés a pásztorálpszichológiába /Előadások teológusok számára/* Kézirat 1981. Valamint: *Bevezetés a paraklétikus lelkigondozásba* (Ráday Koll. Sokszt. műhelye, 1983.) – 2. Gyökössy E.: *Magunkról magunknak*, Kálvin Kiadó 1986; *Életápolás*, Zsinati Iroda Sajtóosztálya Budapest 1992. – 3. Külföldi Magyar Cserkészszövetség, 1997/ 87. szám. – 4. Gyökössy E.: *Bevezetés a pásztorálpszichológiába /Előadások teológusok számára/* Kézirat 1981. – 5. Gyökössy E.: *Életápolás*, 17. – 6. Gyökössy E.: *Magunkról magunknak*, 200. – 7. A ‘*Magunkról magunknak*’ c. könyve mellett, megjelent a Klinikai Lelkigondozók Ökumenikus Egyesülete kiadványaként, Budapest, 1983. – 8. „Szeretném, ha tudnátok, mennyit küzdök értetek... és mindazokért, akik engem nem ismernek személyesen, hogy szívük felbátorodjék...” (Biblia, Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1991.) – 9. Gyökössy E.: *Magunkról magunknak*, 227. – 10. Ez lehet, hogy saját korának sajátos hozzáállása volt a forrásfelhasználáshoz, vagy ezzel is védte magát (nem kellett azzal foglalkozni pl. az AEH-nak, hogy milyen szakirodalom van a birtokában). – 11. Gyökössy E.: *Életápolás*, 212 kv. – 12. Gyökössy E.: *Bevezetés a pásztorálpszichológiába*, 15. – 13. Gyökössy E.: *Magunkról magunknak*, 228. – 14. A jó orvos az alábbi szerepszemélyiségeket egyesíti magában: személyes varázssal bíró – látó, sámán (1); a nyugodt és türelmes anya (2); az elemző, szintetizálni képes tudós orvos (3); a fegyelmezett és etikus atya (4); az önmagát gyógyító táplálékul adó pap (5). (*Magunkról magunknak*, 214.) – 15. I. m. 213. Személyes véleményem, hogy: GYE ebben a maga korában szinte egyedüli példa volt. Ezen a területen még sok tennivalónk van, legalábbis az átlagos hazai lelkigondozó és más embert gyógyító tudományok együttműködése kiépítésében. Ebben számomra jelenleg – szinte egyedüli kivételként – a kórházlelkész munkája látszik. – 16. Gyökössy E.: *Bevezetés a paraklétikus lelkigondozásba*, 10. – 17. Erről legbővebben az ‘*Életápolás*’ c. könyvében ír, 108 kv. – 18. Gyökössy E.: *Bevezetés a paraklétikus lelkigondozásba*, 5., ill. az ‘*Életápolás*’, 214. –

19. In 10,10/b. Az igeszakasz ilyen összefüggésben való értelmezése H. Weißtől származik. – 20. Nauer, D.: *Kirchliche Seelsorgerinnen und Seelsorger im Psychiatrischen Krankenhaus?* Kritische Reflexionen zu Theorie, Praxis und Methodik von KrankenhauseelsorgerInnen aus pastoraltheologischer Perspektive, Lit. Verlag Münster 2000, 133 kv. – 21. Plieth, M.: *Die Seele wahrnehmen: Zur Geistesgeschichte des Verhältnisses von Seelsorge und Psychologie*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1994, 128-129. – 22. Tacke, H.: *Glaubenshilfe als Lebenshilfe*, Neukirchener Verlag 1979, 233. – 23. Több szerzőnél is megjelenik ez a fogalom, rövidebben-hosszabban kidolgozva, el egészen az internetes tanácsadók honlapjain is, így pl.: Die *parakletische Seelsorge* ist eine Form der Lebenshilfe, die wiederum psychotherapeutische Ansätze mit sich führen kann. Der Mensch wird in seiner Lebenssituation seelsorgerisch begleitet und erfährt Rat und Trost. Der Ratsuchende bestimmt Tempo und Themen der seelsorgerlichen Gespräche und bringt sich entsprechend ein. Um seine Situation zu ändern, bedarf es neben Ermutigung und Aufforderung hin und wieder auch der Hinweis auf die Fähigkeiten des Ratsuchenden. Womit sich der Kreis der Begriffserklärung zur Paraklese schließt. Ergänzend sollte darauf hingewiesen werden, dass parakletische Seelsorge dort endet, wo eine pathologische Behandlung beginnt. <http://leben-braucht-mut.de/paraklese-oder-die-befähigende-seelsorge/> – 24. Winkler, K.: *Seelsorge*, W. de Gruyter Lehrbuch Berlin 1997, 218 kv. – 25. Morgenthaler, Chr.: *Systemische Seelsorge*, Stuttgart / Berlin 1999, 26-27. – 26. Firet, J.: *Het agogisch moment in het pastoraal optreden*, Kampen 1968. – 27. I. m. 93 kv. – 28. I. m. 109. – 29. A lelkiprendezőz illetően a bőség zavarával is küzd az ember, amikor csatolási pontokat keres. Külön terület lenne, ha egy összevetést tennénk pl. GYE paraklétikus lelkiprendezői szempontjai és pl. azon szempontrendszer között, amivel az egyik pár éve megjelent: *Handbuch der Seelsorge* (Hg. Engemann, W., EVA Leipzig 2007) kötetben találkozhatunk.

30. Merken-Berkius, C. & Meulen van der H.: *Reflecteren kun je leren*, 23 (Rogers en het helpende gesprek). – 31. Gyökössi E.: *Magunkról magunknak*, 223. – 32. Weiß, H.: *Lelkiprendezés – szupervízió – pasztorálszichológia*, Exit Kolozsvár 2011, 118. – 33. Klessmann, M.: *Seelsorge*, 124-126 (Merkmal seelsorgerliche Beziehungshaltung). – 34. Halkes, J.M.C.: *De horizon van het pastorale gesprek*, De Toorts, Haarlem 1977, 31. – 35. Benjamin, A.: *Het helpende gesprek*, De Toorts, Haarlem, 1973, 166-167; Klessmann, M.: *Seelsorge*, 127. – 36. Weiß, H.: *Lelkiprendezés – szupervízió – pasztorálszichológia*, 64. – 37. Klessmann, M.: *Seelsorge*, 134. – 38. Weiß, H.: *Lelkiprendezés – szupervízió – pasztorálszichológia*, 91. – 39. Heitink, G.: *Pastorale zorg*, Kok Kampen 1998, 134. – 40. Itt gondolok Böszörményi-Nagy Iván kontextuális terápiájának teológia interpretációjára a holland szerzőpáros munkájában (Meulink-Korf & Van Rhijn: *A harmadik, akivel nem számoltak*, Exit Kolozsvár 2010.). – 41. Morgenthaler, Chr.: *Systemische Seelsorge*; Friedman E. H.: *Nemzedékről nemzedékre*, Exit Kolozsvár 2008. – 42. Heitink, G.: *Pastorale zorg*, 239-240. – 43. Heitink, G.: *Pastorale zorg*, 142. – 44. Rhijn, v. A. & Meulink-Korf, H.: *De context en de Ander*, Boekencentrum Zoetermeer 1997, 439. – 45. Weiß, H.: *Lelkiprendezés – szupervízió – pasztorálszichológia*, 116 kv. – 46. Klessmann, M.: *Pasztorálszichológia*, Neukirchener 2004, 477 kv. – 47. Pruyser, P.W.: *De pastor als diagnosticus*, De Toorts Haarlem, 1978, 37 kv. – 48. Merken-Berkius, C. & Meulen van der H.: *Reflecteren kun je leren*, 32. – 49. Faber, H. & Schoot, E. van der: *Het pastorale gesprek*, Utrecht 1962.

50. *Életápolás*, 24 kv. – 51. Findeisen, S.: *Gruppendynamik in der Krise der Kirche* (in: *Seelsorge im Spannungsfeld*, /Hg.: Reller, H. & Sperl, A./, LVH 1979, 91 kv.). – 52. Ladenhauf, K. H.: *Pasztorálszichológia als Diakonie*, (in: Kießling, K. /Hg./: In der Schwebe des Lebendigen. Zum theologischen Ort der Pasztorálszichologie, Grünewald Verlag, 2012, 28 kv.). – 53. Ziemer, J.: *Seelsorgelehre*, Vandenhoeck & Ruprecht, 2000, 124-125. – 54. Merken-Berkius, C. & Meulen van der H.: *Reflecteren kun je leren*, 128 kv.; valamint: Schippers, K.A.: *Kerkelijke presentie in een oude stadswijk*, J.H. Kok, 1990. – 55. Gyökössi E.: *Magunkról magunknak*, 212. – 56. Kießling, K. (Hg.): *Pasztorálszichológia auf dem Weg zu einer Compassion-Kultur* (in: In der Schwebe des Lebendigen. Zum theologischen Ort der Pasztorálszichologie, 65-66.). – 57. Ennek egyik összegzése, német megközelítésből a múlt század 70-es éveire vonatkozóan jól látható a fentebb már idézett: *Seelsorge im Spannungsfeld c.* munkában is. – 58. „Jung mindenképpen olyan lélektani dimenziót nyújtott előttünk, amelyben mélyebb teológiát művelhetünk, mint az ő tanítása nélkül” (*Bevezetés a pasztorálszichológiába*, 61.). Mindnyájunk számára vannak tekintélyek, akiket gyakran idézünk, ebben azt gondolom ő sem volt kivétel. – 59. Gyökössi E.: *Bevezetés a paraklétikus lelkiprendezésbe*, 9. – 60. Klessmann, M.: *Seelsorge*, Neukirchener 2009, 360 kv.; Heitink, G.: *Biografie van de dominee*, Ten Have, Baarn 2001, 266 kv.; Gyökössi E.: *Életápolás*, 58-59. – 61. Hendriks, J.: *Terug naar de kern*, Kok Kampen 1995. – 62. Gyökössi E.: *Bevezetés a pasztorálszichológiába*, 46. – 63. Ld ehhez M. Seitz lelkiprendezés értelmezését, mintegy meghívást egy Szentírás-hű spirituális teológiára. (Winkler, K.: i. m. 218.)

STEINBACH JÓZSEF

Farkas József igehirdetéseinek lelkigondozói mozzanatai

Gyökössy Endre kortársa, Farkas József, vele egy időben, ugyanazon hatásokból építkezve, *hasonló felismerésekre* jutott, mint Gyökössy Endre. Ezeket a felismeréseket azonban Farkas József elsősorban igehirdetéseiben kommunikálta; míg Gyökössy Endre az igehirdetések mellett ezeket a felismeréseket publikálta is, és azokat tudományos teológiai rendszerré és praxissá formálta. Kettejük közül Farkas József az akkori, *bevett teológiai kereteket*, e felismerések nyomán, még jobban szétfeszítette, mint Gyökössy. Ezért Farkas József hivatalos magyar református teológiánk és igehirdetés-történetünk ellentmondásosabb nagysága, mint Gyökössy Endre.

Előadásomnak *három része* van: bemutatom Farkas József igehirdetői munkásságának legjellemzőbb vonásait,¹ majd igehirdetésének lelkigondozói mozzanataira térek ki, néhány példával is szemléltetve azokat, majd az értékelésben teológiai-kritikai észrevételek összegyűjtését kísérem meg.

Farkas József igehirdetéseinek általános jellemzői

Farkas József igehirdetéseinek egyik alap gondolata a 2Korintus 3,6-tal foglalható össze: „*A betű megöl, a Lélek pedig megelevenít*”. Vallja, hogy *a kijelentés több, mint a Biblia*. Mi a Szentírásan keresztül találkozhatunk igazán a kijelentéssel, de ahogy az önmagát kijelentő Isten nincs kiszolgáltatva az embernek, ugyanúgy nincs kiszolgáltatva a Szentírás 66 könyvének sem. Hangsúlyozza, hogy a Szentírás Isten Igéjének egy formája, de nem az egyetlen. Vallja, hogy a Szentírás Isten Igéjének írott formája, de hangsúlyozza, hogy ez nem azt jelenti, hogy a Szentírás egyenlő Isten Igéjével, vagy, hogy a Szentírásban teljesen benne van az Isten Igéje, és hogy az Íráson kívül nem létezik az Isten Igéje. A Szentírás nem burka, börtöne, korláta az Isten Igéjének. Ezért nem a betű, hanem a Szentlélek által megelevenített betű, az üzenet számít.

Farkas József hangsúlyozza, a *Szentírás kettős természetét*, így nemcsak az isteni természetét, hanem annak emberi természetét is, hiszen a Szentírás isteni és emberi mű egyszerre. Mindig kitér a kortörténeti háttérre.² Soha nem mulasztja el megvizsgálni az eredeti szöveg többletét.³ Ezekre az ismeretekre alapozva hangsúlyozza a Szentírás előállításának folyamatát, a kijelentés fejlődésének útját, nemcsak Krisztusig, hanem még tovább, éppen abban, hogy mi jobban értjük Krisztust ma, mint Pál akkor. Minden igehirdetésben küzd a Szentírás egyoldalú értelmezése ellen, amely csak a Biblia isteni oldaláról akar tudni, amely teológia éppen ezért zárt rendszereket hoz létre, és ez alapján ítél meg mindent, el egészen odáig, hogy átvéve Isten jogkörét, a saját teológiája alapján üdvözít és kárhoztat.

Farkas József vallja, hogy *nem a Biblia van Jézus Krisztus felett*, hanem Krisztus van mindenek középpontjában, így a Szentírás középpontjában. Krisztus van az Írásban és az Írás felett és minden tan és írásértelmezés felett is.

Mivel Farkas József hangsúlyozza a Szentírás emberi oldalát is, és azt a tényt, hogy a Szentírás nem börtöne az Isten kijelentésének, ezért *tágas nyitottsággal* fordul más keresztyén felekezetek teológusainak meglátásai felé (Teilhard de Chardin),⁴ a teológiai segédtudományok (lélektan, szociológia, pedagógia, filozófia) felé, a művészetek felé, sőt a világvallások igazságai felé is. Vallja, hogy minden szépben,

jóban, nemesben tovább folytatódik az Isten kijelentése. Nem választja ketté a világot vallásos és nem vallásos részre. Hite szerint Isten az egész világ ura, ezért mindenütt megtalálhatjuk Őt.

Sokan vádolták eretnekséggel, amit ő maga is kimond igehirdetéseiben: „lehetséges, hogy ez egy eretnek gondolat”.⁵ *Dogmatikai rendszerek számára nem meghatározóak.* Állandóan feszegeti a hivatalos tanítás kereteit, sokszor szétfeszíti. Ezért bélyegezték Őt sokan heretikusként.⁶ Éppen emiatt nincs vesztenivalója, így vállalja a legnehezebb Igék magyarázatát is,⁷ és izgalmas kérdésekkel kapcsolatban mond egészen szokatlan véleményt.⁸ Evangélizációs sorozataiban a dogmatikai és egyéb bevett keretek túlfeszítése a legszembetűnőbb, ugyanakkor ezek a sorozatok igehirdetői életművének csúcspontjai, amelyek külön vizsgálatot érdemelnek. Itt látjuk igazán, ki volt Farkas József valójában, milyen az ő hermeneutikája, viszonya az Úrhoz, emberhez, világhoz, jövőhöz.

Farkas József hangsúlyozza, hogy „*több az élet*” (Mt 6,25; Lk 12,23). Az ember arra törekszik, hogy az élete boldog legyen, még pedig minél könnyebben és gyorsabban. Isten azonban az élet teljességét akarja nekünk ajándékozni. Farkas József ezt a krisztusi többet hirdeti meg. Több az élet, mint amit mi „élet” címen megélünk. Több az Isten kijelentése, mint ami a Szentírás betűiben benne van. Több az igazság, mint ami gyarló, szimplifikáló értelmünkbe belefér.

Farkas József igehirdetéseinek legfőbb kérdése az, hogy hogyan lehet az evangéliumot a mai *modern embernek* továbbadni, aki az egyház fogalomrendszerét nem ismeri: A régi evangéliumot hogyan lehetne új módon mondani, hogy a ma ember is értse. Hogyan lehetne új edénybe tölteni a régi tartalmat? Kirobbantak a modern korban emberi vágyak, ezek hogyan találkozhatnak Krisztus korszerű alakjával.⁹ Ünnepi igehirdetéseiben erre különösen, tetten érhetően odafigyelt.¹⁰

„Kicsoda Jézus Krisztus? Erre a szentíró úgy felel, egy adott korban, hogy Jézus Krisztus főpap (Zsidókhoz írt levél 4,4-6). Ma ez a kép sokaknak nem jelent semmit. Vannak-e új képek, amelyek a mai ember számára kifejezik Jézus Krisztus személyének páratlan titkát? A konzervatív keresztyénség ma is sajkózza, hogy Jézus Krisztus főpap, a progresszív keresztyénség pedig új képeket keres.”

A *jelen*, az ember, a mai problémák és valós kérdések, és ebből következően a jövő inkább foglalkoztatják, mint a múlt értékes hagyományai. Szerinte erre kell koncentrálni, ebből kell kiindulni, és az emberek hétköznapi, valós kérdéseire kell választ adni. Az Egyháznak is erre a feladatra kell megújulnia. Ez a megújulás mindig időszerűbb, mint régi dicsőségünk emlegetése.

Farkas József gyülekezete nem a hagyományos értelemben szerveződött gyülekezet volt. Farkas József egy speciális összetételű gyülekezetnek prédikált. Nem csak a klasszikus értelemben vett szolgálatok folytak itt. Elsősorban az együtt gondolkodás volt a lényeg. Református keresztyén szellemi műhely (is) volt a Gyulai Pál utcai gyülekezet. Budapest és a környék református és más felekezeti keresztyén értelmisége hallgatta az igehirdetéseit. Ezek az emberek, az Ige üzenetére figyelve teológiai-szellemi élményre is vágytak, és nem csupán a keresztyén-református igehirdetési sablonok újból és újból való ismétlésére. Ez inspiráló, ugyanakkor a bevett teológia nézőpontjából „veszélyes” közeg is volt.¹¹ Ebben a gyülekezetben eleve hangsúlyozta a gondolkodás fontosságát.¹² A gondolkodás követelménye megmutatkozik a fogalmak pontos lehatárolásában, a dolgok mindkét oldalának elemzésében.¹³

„Kedves Testvéreim! Aki úgy döntött, hogy hozzánk jár istentiszteletekre, az ebben a döntésében afelől is döntött, hogy gondolkodni fog. Nálunk ugyanis kötelező a gondolkodás. Sok mindent kérünk a Testvéreinktől. Kérjük, hogy aki ide jár, az imádkozzék, olvassa a Szentírást, szeresse felebarátját, szeresse még akár ellenségét is. Sok mindent kérünk. Nem utolsó sorban azt is kérjük, hogy aki ide jár, az gondolkozzék. A Szentírást is gondolkozva olvassa, az életét is gondolkozva élje. Amikor itt Igét hirdetünk, nem az a célunk, hogy felkorbácsoljuk, vagy feltüzesítsük az érzéseket. Az a célunk az igehirdetésekkel is, hogy tisztázzuk a dolgokat, és keressük az igazságot, mert éhezünk és szomjazzuk az igazságot. A gondolatokat, a gondolkodást szeretnénk tisztázni, abban a reményben, hogy a tisztuló gondolkodást követi a föltisztuló élet is.”

Igehirdetői stílusáról is szólnom kell. A legbonyolultabb fejtegetést is kristálytisza, világos logikával, lehatárolásokkal, érthető nyelven, hétköznapi példákkal, magyarázatokkal tárja elénk. Az igehirdetés nagyobb csomópontjain mindig megáll, összefoglal, újrarahangsúlyoz, mielőtt tovább menne. A retorikus előadás teljes hiányának iskolapéldája az övé. Egy monoton hang, soha nem emeli fel a hangját, lassan beszél. Ez a stílus nem emelkedett, de mégis van benne valami kimondhatatlan méltóság. Olyan, mintha beszélgetnénk. Az igehirdetés szakszavának, a homiletikának az alapjelentése is ez: testvéri beszélgetés Jézus Krisztussal az Írásokról és Isten dolgairól. Ezt az Ő igehirdetéseiben maximálisan átéljük. Nem lehet rá nem odafigyelni. Nem akar semmiről sem meggyőzni, nem akar hatni, egyszerűen csak át akarja adni azt, amire ő eljutott.

Igehirdetői stílusa eleve már igehirdetéseinek lelkigondozói mozzanatára utal, így ez a terület átvezet előadásom tényleges témájára.

Farkas József igehirdetéseinek lelkigondozói mozzanatai

Farkas József igehirdetéseinek lelkigondozói alapmozzanatát, egész igeértését, hermeneutikájának alapját a *Római levél 15,4* képezi: „*Mind ezek ezért írtak meg, hogy az írásokból türelmet és vigasztalást nyerve reménykedjünk!*”

Farkas József hangsúlyozta, hogy a *tanítói, evangélizáló, és prófétai igehirdetés* lelkigondozói aspektus nélkül, a Róma 15,4 üzenet nélkül, embertelenné lesz. Bonhoefferrel együtt vallotta, hogy az ilyen szószéki prédikátorokat démonikusan romboló erők veszik körül, az ember ugyanis démonian szuggesztív lehet a beszédével; de ez a fajta beszéd nem Isten szava; legyen bár tanításnak, vagy evangélizálásnak nevezett beszéd.¹⁴

Farkas József lelkigondozói igehirdető azáltal, hogy *minden Igét Isten Krisztusban közölt megváltó szeretete alapján*¹⁵ *exegetál*.¹⁶ Ez határozza meg Istenről, emberről, világról, megváltásról, jövőről való látását.¹⁷ A haragvó, áldozatban örökké elégtételt váró, egyébként odacsapó Istenkép helyett,¹⁸ egy, a kijelentés-történet során is fejlődő Istenképet hirdet, aki Krisztusban mutatta meg valóságos arcát. A megváltást egészen új aspektusban értelmezi. Ebben a világban minden tettünknek következménye van, amelyeket igyekszünk áthárítani másokra. Krisztus keresztye az egyetlen hely, ahová úgy terhelhetem, háríthatom át az engem nyomasztó tévesztéseket, felelősséget, hogy onnan nincs visszafuvar, mert valaki, Krisztus, azokat elhordozta helyettem. Farkas József Isten Krisztusban közölt kegyelmére koncentrálna, mert szerinte Isten is erre összpontosít. Az alábbi példa egyben kiváló antropológiai, személyiség-lélektani kalauz is.¹⁹

„*Most nem az igéből indulok ki, hanem az igéhez fogok megérkezni. Először elmondom, amit tegnap este életem át, és onnan húzzuk meg később a szálakat az igéhez. Gyülekezetünk fiataljai közül valaki meghívta a feleségemet és engem, hogy menjünk el Martonvásárra egy hangversenyre.*

Csodálatos, gazdag élmény volt. Igen, de számomra ez csak az egyik oldala volt a dolognak, belemerülni Beethoven muzsikájába. A másik része az volt, hogy nagyon keserves, éles fájdalom szaggatta a vállamat és a karomat. Testi fájdalom. Ebben a kettősségben ültem ott, és figyeltem, hogy mindeközben mi zajlik le bennem. Tudjátok, minden embernek van egy titokzatos szellemi centruma, egy műhely, ahol feldolgozzuk az élményeket, egy trónterem, ahol egy titokzatos fejedelem lakik, akít úgy nevezünk, hogy „én”. Miközben ott ültem, azt figyeltem, hogy ez az „én” háromféle is kifejezheti a tevékenységét. Ez az „én” megfélekedezhet a fájdalomról, és koncentrálni a muzsikára, ez az egyik lehetőség. De fordítva is lehet, hogy annyira fáj, hogy megfélekedezik a muzsikáról, és koncentrálni a fájdalomra. A harmadik lehetőség, hogy az „én” önmagát figyeli, hogy most mit csinál az „én”. Ez az emberi pozíció, testvéreim, feszültségek között élünk. Ezek a feszültségek összecsapnának az énünkben, és döntenünk kell, hova fordulok. ... Az Istenben is van ilyenfajta szerkezet, mint mibennünk? Feszültség, amivel koncentrálni kell valahová? Bocsánat, hogy így beszélek Istenről, a szemléletesség miatt teszem. Bizony, Istenben is ott van az irántunk való jogos harag és a kegyelméből következő szeretet összecsapása. Isten pedig az irtalomra koncentrálni, a szeretetre koncentrálni, kegyelmesen dönt.”

Farkas József lelkigondozói igehirdető abban, hogy *bátran tematizálja az embert*. Emberexegézist végez. Gyökössyvel együtt vallja, hogy az Ige gyógyító hatalom, ezért az igehirdetés célja az Ige valóságos üzenetének, Isten Krisztusban közölt szeretetének átadása. Isten emberszeretete azonban nem fejezhető ki emberidegen teológiával.²⁰ Isten Igéje a teremtésben kapott lelki adottságokat veszi igénybe,²¹ hogy az embert megmentetté tegye. Ezzel azonban nem Isten és ember azonosságát tanítja. Isten az emberen kívül létezik, a Krisztusban eljön, megmutatja magát nekünk, és megvált. A Jakab 1,19 fontosságát Gyökössyvel együtt, több igehirdetésben is aláhúzza: tanuljuk meg, hogy legyünk gyorsak a hallásra, késedelmesek a szólásra és a haragra. Jézus tudta, mi van az emberben, de nekünk meg kell ismernünk az embert, önmagunkat, a másikat; meg kell tanulnunk, mi van az emberben; ehhez először is hallgatnunk, figyelniünk, tanulnunk kell; illetve a másik emberhez való viszonyunkat is csak ez határozhatja meg: figyelek a másokra, érdekel a másik, mielőtt rátelepednék.²²

Lelkigondozói mozzanat az is Farkas József igehirdetéseiben, hogy *tematizál konkrét embertani, lélektani témákat*. Ez Gyökössy Endre igehirdetéseiben is folyamatosan tetten érhető.²³ Farkas József szinte mindegyik igehirdetésében előhoz, beágyaz, magyaráz konkrét embertani, lélektani témát, személyiség-lélektani területet²⁴. Naprakészen olvassa, felhasználja az embertudományok új felismeréseit az igehirdetéseiben.²⁵ Baráti kapcsolatban volt Buda Bélával, aki gyülekezetének tagja volt. Empátia című munkáját, és más műveit is gyakran idézi. Engedtesse meg itt is egy paradigma a rengetegből. Egy teljes igehirdetésben foglalkozik a depresszió kérdésével.²⁶ Ez az igehirdetés klasszikus példája annak, hogy a lélektani, mélylélektani ismereteket hogyan lehet igeresen felhasználni a prédikációban. Itt a lélektani ismeretek nem elvisznek az Igétől, hanem közelebb visznek az Igéhez. Mert van arra is példa, amikor a lélektani felismeréseket beleerölteti az Igébe.²⁷ Egy akkori, élet-szerű felütéssel kezdi a depresszióról szóló igehirdetését, majd beilleszti a textus gondolatmenetébe az ebből következő témát.

„Amikor Willy Brandt, akkori német kancellár lemondott, akkor mindenki figyelt, hogy miért mondott le, én is figyelemmel kísértem az eseményt. Az egyik sajtószemlében hallottam ezt, hogy a híres Frankfurter Allgemeine Zeitung vezércikkét írt a Willy Brandt lemondásáról: Undor és fáradtság. Azt fejtegették benne, hogy Willy Brandtot eltöltötte az undor az egész politikai élet iránt, és halálisan belefáradt a sok szurka-piszkálásba, hogy nem becsülték a jóra irányuló törekvéseit. Azt vettem észre, hogy ez az én állapotomat is mennyire jól mutatja: undor és fáradtság. Kezdem beleélni magamat: undor és fáradtság. Félelmetes, hogy milyen fertőzőse lehet a szavaknak. Egy jól sikerült fogalmazásban az ember ráismer a maga állapotára, és szinte rögtön abban az állapotban. Alig tudtam magam kidolgozni ebből, hogy undor és fáradtság. Melyikünket ne tudna eltölteni könnyedén

az undor és a fáradtság. Így van a depresszióval is: ha sokat foglakozunk a depresszióval, akkor nyakig belemerülhetünk. Oltalmazzon meg bennünket az Úr Isten, hogy amikor a depresszióról szólnak, az Isten Igéjére figyelve, aközben ne merüljünk bele nyakig, hanem éppen ellenkezőleg, valamilyen fegyvert ellene, ha le akarna rohanni minket.”

„Egészen más hangulata lesz a történetnek, ha egy megszokott szót egy újfajta szóval cserélünk ki. Megszoktuk azt, hogy ezt a történetet így jelöljük: Illés elcsüggedése. Javaslom, hogy ehelyett így mondjuk, hogy Illés depressziója. Egészen más hangulata lett ennek a történetnek, ha úgy vesszük, hogy Illés depresszióba került, és nehéz volt megküzdenie vele. Ez is tartalmas szó, hogy Illés elcsüggedése, de ezt már megszoktuk, és nem mond különösen újat, ez a manapság divatos, fájdalmas, és aktuális szó. Ha azt halljuk, hogy depresszió, akkor mindjárt új fények gyulladnak, és új összefüggéseket értünk. A történet felől megértjük a depressziót, a depresszió lélektana felől pedig Illést, és színesedik, elevenedik ez a bibliai történet”.

Lelkigondozói motívum Farkas József igehirdetéseiben az is, hogy *mélyszántást* végez: önmegfigyeléseit közli igehirdetéseiben, őszinte, tematizál kényes kérdéseket. Olyan kérdéseket vet fel és boncolgat, amit előtte mások soha nem mertek szószékre vinni. Vall arról, amin gondolkodik, ami izgatja, ami megkínozta; amire pedig eljutott vívódásai során, azt megosztja velünk. Senkit nem akar megbotráncoztatni, de azért nem fogja vissza magát, mert valaki megbotráncozhat, hanem teljes szélességében és hosszúságában és mélységében feltárja a problémát. Olyan érzés támad bennünk, hogy emberként egyetértünk vele, még ha teológusként nem érthetünk is egyet vele, vagy nem merünk vele egyet érteni. Éppen ez az ellentét az, ami őt foglalkoztatja, és amibe nem hajlandó beletörődni. Ezért igehirdetéseit jellemzi az őszinte problémafelvetés is. Ezzel a mélyszántással és őszinte problémafelvetéssel kapcsolatosan egy példát említek.²⁸

„Az, amiben leginkább adós a keresztyénség mondanivalóval, az a férfi-nő kapcsolat. Itt évszázadok óta nincs más mondanivalónk azon kívül, hogy fiaim, ne tegyétek! Nos erről mondok valamit, de úgy, hogy elrejtőzöm Teilhard de Chardin mögé. Amikor ez a tudós teológus beszámol egész szellemi fejlődéséről, akkor nem tudja lezárni a művét anélkül, hogy ne szólna a „nőiről”. Minden csak női szem sugárzatában és befolyására bontakozott ki bennem. Mondja ezt egy jezsuita szerzetes. A nemek kölcsönös vonzódásában rejlt és kifürkészhetetlen erőktől nem durva szakítással kellene elfutunk...”

Farkas József lelkigondozói igehirdető abban is, hogy *az egyes emberrel* foglalkozik elsősorban, legfeljebb a szentek közösségével, és az ebből fakadó teológiai-antropológiai kérdésekkel, valamint krisztusi válaszokkal. A világ ugyan a látóterében áll, de csak az egyes emberhez való viszonyában. A társadalom nagy összefüggései, és az erre adandó igei-teológiai reflexiók pedig alig érdeklik. Ezeket érdekeken alapuló, mulandó, szürke, mindig ugyanúgy működő, gyarló konstrukcióknak tartja, rendelkezzenek bármekkora hatalommal is.²⁹

Farkas József igehirdetéseinek teológiai-kritikai értékelése

Farkas József igehirdetéseinek lelkigondozói mozzanatait kiemelve, bízom abban, hogy azt is hangsúlyoztam, amiben Farkas József *Isten eszköze volt*, az igehirdetés, és a lelkigondozói igehirdetés megújulását illetően. Amikor először hallottam őt, az számomra már önmagában lelkigondozás volt, mert azt tapasztaltam, azonnal, hogy ez az a hang, amit kerestem, és ami református igehirdetői palettánkról teljesen hiányzik.

Előadásom végén összegyűjtöttem néhány gyakori *teológiai-kritikai észrevételt*, amelyeket gyakran megfogalmaznak Egyházunkban Farkas József igehirdetéseivel kapcsolatban. Hangsúlyozom, én elfogult és részrehajló vagyok Farkas Józseffel kapcsolatban, tehát ezek nem feltétlenül az én kritikai észrevételeim. Nekem is vannak értékelő észrevételeim, de ezek megfogalmazására még nem jött el az idő.

Ezek homiletikai észrevételek, de a lelkigondozói igehirdetés során megfontolandó észrevételek is.

1. *Az Írott Ige relativizálása.* Vallja, hogy Isten ma is szól, és nemcsak a Szentírásán keresztül. Ezzel azonban az írott Ige tekintélyét nagyban relativizálja. Ha ez így van, és az általános kijelentés (revelatio generalis) ekkora tekintéllyel bír, akkor nem is lenne szükség a konkrét kijelentésre, és annak dokumentumára, a Szentírásra. Probléma Jézus Krisztus Szentírás fölé helyezése is. Jézus Krisztus valóban a Szentírás középpontja, de ez nem relativizálja az írott kijelentést, hanem éppen kiemeli annak fontosságát, mert Jézus Krisztushoz az út számunkra csakis az írott Igén, a Szentírásán keresztül vezethet. Farkas József szellemi szabadsága irigylésre méltó, ám számon kérhető a sáfár hűsége, a szolgálata alázata, miszerint az igehirdetés nem a mi szellemi teljesítményünk, és briliáns szellemi műhelyünk terméke, hanem az Úr Igéjének utánamondása, hűséges szolgálata.

2. *A téma uralma a textus felett.* Gyakran a témából, olvasmányélményekből indul el az Ige felé, úgy, hogy a téma (az esetek nagy részében lélektani téma) erősen uralja az igemagyarázatot. Sokszor az Ige szinte csak mottója a témának. A textus hű szolgálata helyett gondolatok, meditációk hangoznak el, sokszor önálló betéteként, miközben az írásmagyarázat háttérbe szorul. A téma gyakran úgy eluralkodik, hogy előadássá lesz az igehirdetés, és az Ige üzenetének kifejtésére szinte nem is jut idő és elegendő figyelem.

3. *Tágas nyitottság mindenek felé.* Amennyiben az írott Ige relatívva lesz, akkor lehetséges egy tágas nyitottság mindenek felé, a világvallásokon, és a világi tudományokon túl bármely terület felé. Ez önmagában nem is lenne baj, de ettől kezdve fenyegethet az a veszély, hogy észrevétlenül a „norma normans” többé már nem a Szentírásból, a Szentlélek által kiimádkozott üzenet, hanem az ember, a világ, a szituáció, és annyi minden más, gyakorlatilag bármi. Ezzel pedig annak közelében vagyunk, hogy alapvető reformatori örökségünket adjuk fel, miközben alapvető hitbeli és teológiai igazságaink hullhatnak szét. Zárt teológiai rendszerre nincs szükség, de arra igen, hogy a Szentírás egyre kristályosodó megértésével, jobbra tanítsuk egymást.

4. *Isten szeretetének megkérdőjelezhető értelmezése.* Istennel kapcsolatban gyakran említi, hogy az Isten szeretet. Ez alapigéje. Több prédikációban azonban úgy beszél Istenről, hogy szinte azonosítja Őt a szeretettel: Isten a szeretet és a szeretet az Isten. Így az élő Isten egy fogalommá lesz, szinte elveszti személy jellegét, és biblíátlan gondolatokra ad lehetőséget. A szeretet pedig egyetemes világerővé nőhet.

5. *Az evangélium radikalizmusának hiánya.* Farkas József határozott bizonyóságot tesz a megváltó Jézus Krisztusról, de soha nem meri kizárólagosan konkretizálni, hogy „nem adatott nekünk más név, aki által üdvözülhetnénk”, csak a Jézus Krisztus. Ahogy a megdicsőülés hegyén a tanítványok is „csak Jézus Krisztust látták egyedül”. Ez a „csak”, mint „status confessionis” hiányzik az igehirdetésekből. Miközben tehát nyitottan fordul más meglátások felé, és minden területet felhasznál gondolatai megvilágítására, az evangélium kizárólagos (de nem általunk kirekesztő) üzenete gyengül, csorbát szenved.

6. *Az üdvuniverzalizmus vádja.* Farkas Józsefet gyakran vádolják üdvuniverzalizmussal. Egyik igehirdetésében ki is mondja, hogy az ítélet kérdése őt nem hozza lázba. Egy vendég igehirdető az egyik alkalmon azt az éneket akarta énekelteni, hogy „ments meg Uram engem, az örök haláltól”. Farkas József megtiltotta ezt az énekvá-

lasztást, mert az ő gyülekezetében az örök halálról nem fognak énekelni. A kárhozat kérdése valóban egy teológiai legkevésbé kidolgozott területe a Szentírásnak. Paul Tillichet tudom itt idézni, Hegedüs Loránt gondolataival megerősítve: Krisztusban megszűnik a kárhozat, de Krisztuson kívül a kárhozat most van, a halálban van, a halálon túl van, és mindörökké van. Isten nagyobb a mi szívünknel. Ő megteheti, hogy egy adott pillanatban tisztára sepi a poklot. Ezt felvillantja, de nem garantálja. Mi hú sáfárként nem tehetünk mást, mint hogy a bibliai üzenetnek ezt az elemét is hirdetjük.

Végezetül egy záró gondolat. Ma egy szabad világban élünk, ennek a szabadságnak minden terhével, amiről Victor Frankl is beszél. Átbillent a mérleg a közösségről az egyénre, az Istenről az emberre, az Ige igazságáról a mindenkinek igaza van káoszára. Ebben a világban azt látjuk, hogy lelkigondozás mellett egyre inkább szükség lesz az Ige igazságára, a fix pontokra, a Szentek közösségének bátor hitvallására, az ebben való összefogásra, tanúskodásra, mártíriára. Lehet, hogy saját egyéni bajainkkal való foglalkozás helyett éppen ez hozza majd a gyógyulást mindnyájunk számára is. Ez ugyanis egy más korszak, mint Gyökössy és Farkas József kora volt, más kihívásokkal és küldetéssel.

JEGYZETEK

1. Farkas József munkásságának legalapvetőbb ismertetőjegyeit összefoglalva olvashatjuk, Szántások magatoknak új szántást, alternatív teológia, Somhegyi Kiadó és Nyomda Kft, Velence, 2000. – Menet közben, számadás a megtett útról, Somhegyi Kiadó és Nyomda Kft, Velence, 1999. – 2. Ezzel kapcsolatban 1974. 05. 23-i, mennybemenetel ünnepi igehirdetésében az alábbiakat mondja, mindjárt a prédikáció kezdetén, csak hanganyag: Nem szabad kiragadni az Igét abból a kortörténeti összefüggésből, amiben született. Isten Igéje elsősorban nem hozzánk szól, hanem a korabeli nemzedékhez. Először azt kell megállapítanom, hogy annak a kornak mit mond. – 3. 1974. 08. 08, János 1,11-13. Az övéi közé jött, de az övéi nem fogadták be. A görög nyelvben mindez szemléletesebb: „eis ta idia élthen, kai hoi idioi auton ou parelaben”. Az első tagmondatban először semleges nem van, utána hímmem. Ez azt jelenti, hogy Isten Krisztusban az Ő világába jött, és az Ő világa (világmindensége) engedelmességet neki, a tenger, a vihar, szél, az elemek, a betegség; de az emberek világa, az ő testvérei, az emberiség, az ő népe nem fogadta be Őt. – Ugyanebben az igehirdetésben az eredeti szövegből következően jelennek meg a lélektani ismeretek is az Ige magyarázata során. Isten kezdi el a munkát az újjászületésben, ennek következménye a Jézus Krisztusban való hit, de aztán Isten hatalmat ad az Övéinek arra, hogy Isten fiaivá legyenek. Azt az isteni vázlatot, tervrajzot, amit Istenről kaptunk, azt nekünk kell kidolgozni. Itt az eredetiben nem „dünamisz” szerepel, hanem „ekszuszia”, ami nem pusztán hatalmat jelent, hanem felhatalmazást, kiváltságot. Ha dinamitot kapunk, az magától működik. De itt felhatalmazásról van szó, jogosítványról, azaz rajtunk sok minden múlik. Ezzel élnünk kell, nekünk is cselekednünk kell. Valami módon Isten fiait már, hiszen újjászülettek és hisznek, de ezt az Istenfiúságot ki kell dolgozni. – 4. 1974. 11. 23-i igehirdetése a boldogságról kizárólag Teilhard de Chardin műve alapján hangzik el, közben világosodik meg a textus, a Zsidókhöz írt levél 10,35-39, „Nem vagyunk a meghátrálás emberei” címmel, de az igehirdetés gondolatmenete a jezsuita tudós szerzetes könyvének ismertetése. – 5. 1974. 12. 19-én elhangzott igehirdetés, csak hanganyag, „Pökfonál” címmel. – 6. Hangsúlyozza, hogy Isten szerete a lényeg, Krisztus a lényeg. Isten azonban olykor ruhát vált, mert ruhája megavul (Zsoltár 46), meggyűrődik. Isten új ruhába öltözik. Leveti az egyház, a szervezet, a dogma ruháját, és felveszi a költők ruháját, majd abban is megavul. Nem a ruha a lényeg (a dogma, szervezet a lényeg), az megavul, hanem Krisztus a lényeg. 1974. 10. 27-én elhangzott, reformációi igehirdetés, csak hanganyag, Zsoltárok 46,2-6 alapján, „Emberlétünk stabilitása és labilitása” címmel. – 7. 1974. 12. 19-én elhangzott igehirdetés, az 1Péter 3,18-19 alapján, „Pökfonál – prédikált a tömlőben lévő lelkeknek” címmel. – 8. 1974. 05. 09-én elhangzott igehirdetés, a Kolossé 3,18-24 alapján, „A rabszolgaságról” címmel, csak hanganyag. – 9. 1974. 03. 30-án elhangzott igehirdetés, csak hanganyag, „Mivel ilyen főpapunk van” címmel, a Zsidókhöz írt levél 4,4-6 alapján. – 10. 1974.04.15.-én elhangzott igehirdetés, csak hanganyag, „Kiköltözni e testből” címmel, húsvét, a 2Korinthus 5,4-9 alapján. – 1973. 12. 27-én elhangzott igehirdetés, csak hanganyag, „Az Ige testté lett” címmel, karácsony, a János 1,14 alapján, ahol a „logosz” fogalmat teszi világossá, létezerűvé. – 1974. 08. 08-án elhangzott karácsonyi igehirdetés, a János 1,11-13 alapján, „Övéi közé jött” címmel, ahol a transzplantáció képével érzékelteti karácsony titkát. – 11. A szombat esti, szűk körű beszélgetésekre Farkas József mindig más

és más embereket hívott meg. Ez a másnapi istentisztelet igéjével foglalkozó beszélgetés volt. Ekkor Farkas József már készült a vasárnapi igehirdetésre, de ez a beszélgetés, a közös készülés elmélyítette, sok esetben akár módosította is a már kész vázlatot. – 12. 1974. 08. 11-én elhangzott igehirdetés, csak hanganyag. – 13. Rengeteg példát említhetünk a fogalmak világos, szemléltetett lehatárolására: – 1974. 04. 21-én elhangzott igehirdetés, csak hanganyag, Róma 5,6-8 alapján, az önismeret és az Istenismeret közötti különbség megvilágítása. – 1974. 09. 26-án elhangzott igehirdetés, csak hanganyag, Máté 18,21, az adós szolga példázata alapján, az elintézni és a feldolgozni fogalmak közötti különbség és kapcsolat megvilágítása képezi az igehirdetés magvát. – 1974. 08. 11-én elhangzott igehirdetés, csak hanganyag, Dániel 3,11-19 alapján, a prófécia és az apokaliptika közötti különbség magyarázata. – 1974. 12. 25-én elhangzott karácsonyi igehirdetés, csak hanganyag, az Efezus 5,14 alapján, mit jelent megismerni a Krisztust, és mit jelent, amikor felragyog a Krisztus. – 14. Dietrich Bonhoeffer, Finkenwaldi Homiletika, Theológiai Szemle, 2001. – 15. Ennek nyomán nem érdekl semmiféle tanbeli fegyelem, nem érdekl, hogy az üdvüniverzalizmus hirdetésének eretnek gondolatával vádolják: bár ezt ő így soha ki nem mondta, de azt mondta, hogy nem az ítélet prédikálására hívatott el, hanem a kegyelemére, a többi pedig nem az Ő dolga. – 16. Farkas József igehirdetéseire alapvetően jellemző, hogy az eredeti szövegből indul ki, keresi és felhasználja az eredeti szöveg többletét. Szinte daczból, hogy mindezek ellenére hangsúlyozza Krisztus elsőbbségét, mint aki a teljes Írás tartalma, direkt ellene megy az eredeti szövegből következő szabályoknak. Az 1974. 08. 04-én mondott prédikációban arról a szócskáról prédikál, hogy „felettből”. Ez szólította meg. Kihangsúlyozza, hogy a Károli fordításban szerepel ez a szócska. Megnézte az eredeti szöveget is. A héberben ez a szócska nincs benne. Őt azonban ez szólította meg. Ez a prédikáció egy szócska ihletésére született prédikáció, ami azonban az eredeti héberben nincs benne. Most készül az új bibliafordítás, ami biztos joggal ki fogja hagyni ezt a szócskát. De addig még gyorsan elprédikálja azt az üzenetet, amit ebből kapott. Ez az üzenet persze koherens az evangéliummal. – 17. Mit mond a Biblia Istenről, emberről, világról, megváltásról, jövőről, Kis dogmatika, Typofot gmk, 1990. – 18. Szerinte Istenről valóban nem szabad faragott képet készíteni, vagyis Istent rögzíteni, hogy csak ilyen és ilyen az Isten. – Mit mond a Biblia Istenről, emberről, világról, megváltásról, jövőről, Kis dogmatika, Typofot gmk, 1990. – 19. 1974. 08. 25-én elhangzott igehirdetés, csak hanganyag, „Dönteni” címmel, a Hóseás 11,1-9 alapján.

20. Vallja, hogy van kapcsolópont Isten és ember között. Az isteni pecsétnyomó emberi lenyomata ott van az emberben. Ez az azonosság, „istenképűség” metodikai és nem lényegi azonosság. A psziché ezért tud rezonálni Isten hangjára (C. G. Jung alapján). – 21. Ezek: pszichikus szükséglet, energia, viselkedési motívum, személyiség-típus. – 22. Ez egy közérthető, szemléltetett emberexegézis: egyik igehirdetésében a Margitszigeti szökőkút képével szemlélteti a pneuma, pszüché, szóma, szarx közötti különbséget és egységet, évszám nélküli kézirat, beazonosítása még folyamatban van. – 23. Ahogy például Gyökössy a Jézust éjszaka meglátogató Nikodémust elemzi, a „fedőmondatait”, ahogy a bajáról próbálja elterelni először a figyelmet, Jézust megdicsérő szavaival, vagy pedig valójában egzisztenciális szorongással küzd, mert öregségére feltámadt szívében a hátralévő élettől és a haláltól való félelem; vagy ahogy Gyökössy a Mária és Márta történetében az extrovertált és introvertált típusról beszél, vagy Lévi-Máté elhívásában annak komplexusairól, vagy karácsonyi ünnepén a karácsonyi neurózisról. – Gyökössy Endre, Kézfogások a magasból 1, A tanú, Szent Gellért Kiadó, Budapest, Az öreg, János 3 alapján. – Gyökössy Endre, Kézfogások a magasból 80, Tanuljunk elmélkedni, Szent Gellért Kiadó, Budapest, Amikor kezdjük mélyebben érteni az Igét, Lukács 10,17-20 alapján. – Gyökössy Endre, Kézfogások a magasból 6, Jézusi fokozatok, Szent Gellért Kiadó, Budapest, Régi életből az új életbe, Márk 2,13-17 alapján. – Gyökössy Endre, Kézfogások a magasból 63, A szeretet a földre született, Szent Gellért Kiadó, Budapest, Keresztelő János három tanácsa a karácsonyi készülétre, János 1,20-21 alapján. – 24. A személyiség-lélektan felhasználása kapcsán említem az 1974.08.04.-én elhangzott igehirdetést, csak hanganyag, a Zsoltárok 62,1-9 alapján, „Nem rendülök meg felettből” címmel, itt a ló, a lovasa, és a lovászegény képével szemlélteti azt, ahogy az Úr egységben tartja értelmi és érzelmi létünket. – 1974. 11. 03-án elhangzott igehirdetés, csak hanganyag a Galata 6,10 alapján, „Cselekedjünk jót” címmel, ahol egy pályaudvarral szemlélteti az emberbe, az én centrumába érkező ingereket, és azok távozását, és a torlódás okozta feszültséget, jelezve, hogy olyan ez, mintha a pályaudvarra tíz pálya vezetne be, de csak egy sín pár tartana kifelé. – 25. Rendszeresen említi Freud, Jung, Frankl, Rogers felismeréseit, akárcsak Gyökössy Endre. – 26. 1974. 05. 16-án elhangzott igehirdetés, Illés depressziója címmel, az 1Királyok 19,4 alapján. Olvasható: Vigyázzunk egymásra, Hová lett a ti boldogságotok?, 8 igehirdetés, Somhegyi Kiadó és Nyomda Kft, Velence, 2008. – 27. 1974.10.13.-án elhangzott igehirdetés, csak hanganyag, „A szegény, de bölcs gyermek, és az ostoba király” címmel, a Prédikátor 4,13-14 alapján. – 28. A világ tele van Istennel – 3., Magunk rontjuk el az életünket, 1Korinthus 2,6-12 alapján, Egy éven át Farkas Józseffel, Pápa, 2011, 183. – 29. Egyik igehirdetésében nyersen ki is mondja, hogy az egykor hatalmasok mind eltűntek, mind „megrothadtak” – ez a kifejezés a zsoltáros szóhasználat – 1974. 12. 08-án elhangzott igehirdetés, „A Sátánnak is tetszik” címmel, a Zsoltárok 91,9-12 alapján.

SZÉPMÍVESSÉG

PETRŐCZI ÉVA

Egy szelíd költő – Néhány szó Sebestény-Jáger Orsolyáról

Vad és nyers század ez a huszonegyedik. Vad és gyakran a hit dolgaitól elforduló. Ezért is olyan nem mindennapi élmény egy szelíd hanggal és hitelesen Isten közelében élő egyéniséggel találkozni, akiben ráadásul nyoma sincs a jámborságukat fitogtatók, az utcai, vagy otthonunkba becsöngetgető térítgetők agresszivitásának. És az önjelölt poéták-poetessák rámenőssége, erőszakossága is fényévekre van tőle. Orsolyát, a zempléni Sátoraljaújhelyen 1969. december 9-én, erdőmérnök szülők gyermekeként világra jött lelkipásztortanárnőt jómagam majdnem tizenöt esztendeje ismerem. Mi 1998 nyara óta vagyunk a budapesti németajkú református gyülekezet tagjai, ahol ő 1997–2001-ig szolgált. Érdekes, hogy – bár sokat beszélgettünk, s köteteim egy részét is jól ismerte – arról a rá jellemző szerénységgel akkoriban egy szót sem szólt, hogy tizennégy éves kora óta ő maga is ír verseket és elbeszéléseket, s ez a szívének kedves „íróasztalfiók-gyarápítás” az évtizedek során egy percre sem maradt abba. Sem az ELTE francia nyelv és irodalom szakán, sem a Budapesti Református Teológiai Akadémián (ma: a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kara) töltött tanulóévei alatt. Sőt, azokban az években sem, amikor az Újpest-Belsővárosi gyülekezetben, majd – a németajkú gyülekezetünkben töltött négy év után – a Szentendrei Református Gimnázium hittan-francia szakos tanáraként dolgozott. Rövid, de kevés szóval is sokat mondó (nagyon nehezen kicsikart) önvallomásában Sebestény-Jáger Orsolya ezt írja önmagáról: „Háromgyermekes édesanya vagyok, férjemmel hitben élve csiszolgatjuk, terelgetjük a ránk bízott kincseket. Édesapámnak köszönhetően mindig versek vettek körül. Ő maga is ír. Nincsenek kedvenc költőim, csak kedvenc verseim vannak. Tizennégy éves korom óta írok verseket és elbeszéléseket. Az írás lehetőség, adottság, hogy az Úr Jézust szolgáljam és dicsőítsem.”

Szerencsénkre azonban Orsi, minden szerénysége ellenére, 2012 karácsonya előtt – egy korábbi e-mailt követően – felkeresett otthonomban. Eredetileg csak azért, hogy véleményemet kérje előfutárként nekem elküldött verseivel kapcsolatban. Évtizedek óta szenvedélyes tehetségkutató-dédelgető lévén, egyetemi alkotó írás és műfordítás-szemináriumokon is gyarapodott tapasztalatokkal, már kész tervekkel

vártam, s a kinyomtatott versek majdnem mindegyikére ráírtam, melyiket melyik irodalmi lapnak javasolom elküldeni. Tekintettel arra, hogy a verseket „ömlesztve”, s egyenkénti névalírás nélkül kaptam meg, először megállapodtunk az itt olvasható, édesapja és férje iránti szeretetét egyaránt tükröző, kettős szerzői névben, majd ebben a formában megkaptam az eredeti küldemény egy részét. Legnagyobb örömömmre már első próbálkozásom sikerrel járt, a Confessio mellett a Vár című székesfehérvári és irodalmi lap és az Egerben megjelenő Agria is elismerő szavakkal fogadta Orsolya verseit, s ráadásul közeli megjelenésre is elfogadta küldeményemet. Ha költeményeihez előzményeket, igazi „ősanyát” kell keresnünk, hirtelenjében két költőnő juthat az eszünkbe. Az első Anne Bradstreet, Új-Anglia tizenhetedik századi puritán költőnagyasznonyja, akinek lírája ugyancsak hárompillérű: hite, férje és gyermekei, érettebb éveiben már unokái iránti szeretete szólal meg verseiben. Magyar elődje is akad, a köztünk élő balatonfüredi lelkipásztor-költőnő, az ugyancsak több szempontból Bradstreet lelki örökösének tekinthető – erről díszpolgári portrékötetében nemrég írtam is – Petrőcz Mária kedves személyében. Friss „felfedezettünk” természetesen egyik lehetséges modelljét sem utánozza, ismerni (legalábbis tudtommal) legfeljebb egy generációval idősebb füredi pályatársa verseit ismeri. Költészetében az a különleges érték, hogy *egyszerre* képes elénk hozni életének minden fontos elemét: Istent, a házastársi szerelmet, s gyermekei és édesapja iránti szeretetét. Versei nyomán eszünkbe juthat még a francia arisztokrata szülők németországi emigrációban született fia, Adalbert Chamisso, s az ő „Asszonyszerelem, asszonysors” című versciklusa, amely Schubert dalfűzérében vált világhírűvé. Ugyanaz a finomság, ugyanaz a mélység fogad bennünket ezekben a versekben, mint Chamisso világában! Szép példa erre *A reggelek* című Sebestény-Jáger Orsolya vers négy utolsó sora:

„A kapuban megállunk. Búcsúzni kell
kiszakadva is körülveszel,
s amint felénk integet a három kis tenyér
legbensőbb lényünk csöndben összeér.”

De hasonlóan konfesszionális erejű – s így igazán a Confessio lapjaira illik – a *Nyári emlék* gyönyörű, bensőséges lezárása is:

„mert hordozzuk egymást önmagunkban,
fénytelen napokat fényesek ölelnek,
s mint ezüstön cizellált szál fonódik ránk
Isten ajándéka: a gyermek.”

A csak-istenes versek közül pedig egy igazán egyetemes üzenet kerül közlésre, számtalan közvetlen biblioparafrázisa mellett a hit-vezérelte életek csöndes himnuszaként ható *Az ajtó*, amelynek azt a két sorát idézzük, amelyre egy, a mindig a lát-hatóra-hallhatóra, csillogóra és harsányra kihegyezett korban olyan égető szükségünk van:

„és valahol, túl e földi láthatón
az ajtót az Úr csöndben kinyitja”

S figyeljünk végül a költőnő erdómérnökök gyermekeként magába szívott panteizmusára, arra, hogy a zempléni hegyek, később pedig Kemencepatak és Balatonfüzfő, s végül egy somogyi kisváros, Nagyatád mindmáig – bár néven nem nevezi őket – jelen vannak verseiben. Ez a teremtett világra csodálkozás, Isten kezének boldog felfedezése a nagybetűs Természetben egy valamikor ugyancsak Dunakanyar-lakó költő, Áprily Lajos hangjának, versbeszédének női változata. Az *Égi vándor* egyébként olyan, mint egy mindnyájunk számára ismerős álombéli röplés, amelynek során az égi és a földi dolgokat egyaránt látjuk, letekintünk a tempomtoronyra, s közben érzékeljük, hogy életünknek egyedül a hit adhat távlatot:

„Majd így lépkedsz súlytalan, egyre feljebb,
Amott egy kopottas templomtorony.
Álmos baglyok néznek rád öntudatlan,
túl tekintve Veled a földi titkokon.

...Az út még hosszú lesz, ne félj,
mint testetlen vándor haladsz tovább,
és úgy úsznak alattad megélt napjaid,
akár a fényben elomló füstkarikák.”

Meglehet, Sebestény-Jáger Orsolya ma még csak így, ilyen éghez közeli, a földi gondoktól távoli hangon, ezen az egy, de nagyon szépen zengő húron tud énekelni, s pillanatnyilag nincs túl sok szava a keserűsége, a csalódásra és a kételkedésre. De éppen ez a patak-frissességű hit, s ez a hiteles, minden mesterkéltég nélküli tiszta hang az, amely a mai magyar versek világában annyira ritka, s amelyre olyan nagy szükségünk van.

Jósolni természetesen négy évtizedes lektori-kritikusi gyakorlattal, s ötven ugyancsak „végigverselt” év után sem merek. Azt azonban bátran kijelenthetem, nagy öröm és megtiszteltetés számomra, hogy éppen én köszönhetem Öt, most, az Olvasók elé lépés első, ünnepélyes és fontos pillanataiban. Örömemet csak fokozzák a nem mindennapi előzmények: az, hogy ő nem „pártfogolást”, nem „menedzselést” kért tőlem, ahogyan ez napjaink (és minden idők!) bevált, s voltaképpen egyáltalán nem kárhoztatható szokása, mindössze egy idősebb, ugyancsak Istennek és családjának elkötelezett tollforgató őszinte véleményét, néhány esetben tanácsait. A merészebb lépést, hogy írásait nyújtsa át másoknak is, már én kezdeményeztem, komolyan véve a Szentírás üzenetét, hogy egyetlen gyertyát sem szabad véka alá rejteni. Mindennapjainkon nem csupán a bevezetésben emlegetett vadság, de a sötétség erői is gyakran úrrá próbálnak lenni, így fokozott figyelemmel és szeretettel kell fogadnunk mindazokat, akik a szavakkal-világítás áldozatos szolgálatát vállalják, és segítenek abban, hogy világunk otthonosabbá, belakhatóbbá válhasson.

Sebestény-Jáger Orsolya versei
 NYÁRI EMLÉK

Lásd, napjaink peregnek egyre,
 mint ősi homokóra öblén a homok,
 hol egy különös, zárt világ
 csiszolt üvege mögül csillan fel
 az örökkévalóság utáni vágy.

Ülünk a parton váll-vállnak vetve,
 felold és megold e vízparti zsongás,
 köröttünk tűnt időnk nyomait
 hullatja ránk e pompás zszibongás -

mert hordozzuk egymást önmagunkban,
 fénytelen napokat fényesek ölelnek,
 s mint ezüstön cizellált szál fonódik ránk
 Isten ajándéka: a gyermek.

ÉGI VÁNDOR

Talpad majd súrolja a fák csúcsait,
 alattad álmodik a jól ismert világ.
 Még begombolnád lelkesen a múltat,
 öleljen szorosán, mint testté lett kabát.

Majd így lépkedsz súlytalan, egyre feljebb.
 Amott egy kopottas templomtorony.
 Álmos baglyok néznek rád öntudatlan,
 túl tekintve Veled a földi titkokon.

Az út még hosszú lesz, ne félj,
 mint testetlen vándor haladsz tovább,
 és úgy úsznak alattad megélt napjaid,
 akár a fényben elomló füstkarikák.

A REGGELEK

Aranyló reggelek ébredésein
fölnék hajolnak fátylasan a fák.
Ötféle lépés koptat egy utat,
míg elérjük együtt az iskolát.

Tűnődő emlékek ködéből
földereng félénk kislánykorom;
előttünk baktató gyermekeinkben
önnönmagam is ott hordozom,

s hordozlak téged is mintegy múlhatatlan,
ha párna lennék, köröttem vagy a paplan,
ha meg kéne halmom tölgyfamódra,
rád bíznom titkaim, mint zegzugos komódra.

A kapuban megállunk. Búcsúzni kell
kiszakadva is körülveszel,
s amint felénk integet a három kis tenyér
legbensőbb lényünk csöndben összeér.

ZSIRAI LÁSZLÓ

Rózsailat

Mióta beszerelték lakásába a mellékvízmérőt, Gézaváry a közeli kútról hordja a vizet. Ingyen. A kutat szépen felújították vállalkozó kedvű szakemberek. Lokálpatrióták, akik úgy gondolták, ennyivel igazán tartoztak a hazának. Gézaváry is sokkal tartozott, adósságainak egy részét sikerült törlesztenie, ám permanensen jelen van életében a pénzügyi gond. Mondhatni, az író sokkal korábban került válságba, mint a világgazdasági válság megmutatkozott.

A kultúrház felújítás miatt bezárt, a kút körül alakul a társasági élet. Feltehetőleg többen járnak a kúthoz, mint a művelődési házba. Műanyag palackokkal, kannákkal felszerelve érkeznek különféle korú, és társadalmi rétegekhez tartozó nők és férfiak. Hordják-viszik a forrás vizét gyalogosan húzott kerekes szatyorban, kerékpárral és motorkerékpárral, s nem ritka esetben Mercedesszel, Audival, BMW-vel. Változatos arcvonású, testtartású és öltözetű asszonyok, férfiak vonulnak fel a kúthoz.

Gézaváry napi öt liter vizet cipel haza, sérvműtétje óta nem emelhet többet. Leteszi a palackokat a lakás leghűvösebb helyiségébe, az éléskamrába. Az egyikből tölt magának egy pohárnyit, leöblíti a torkán. Fél hétkor, még mindig harminckét fokos melegben indul a közeli vasúti megállóhelyre, hogy az egy megállónyira lévő bevásárlóközpontba utazzon. Piroska, az elővárosi vonat, szokása szerint késik. Gézaváry nem vitt magával sapkát. Úgy gondolta, hogy erre a rövidke útra nem érde-

kes, hiszen tíz perc alatt eléri úti célját. Viszont a valóság betontalapzatán állva a vandálok által tönkretett peronon, az egyik tetőtartó oszlop árnyékának egyáltalán nem hűvösében álldogál húsz percet, míg lomhán begördül a vonat.

Megnyomja a szerelvény legközelebbi ajtaján lévő gombot. Nem kap libacombot. Ekkora hőségben az embernek nincs is kedve a combokhoz. Fürgén nyílik a vonat ajtaja, s Gézaváry egy lépést követően úgy érzi magát a személyvagonban, akár a hűtőházban fellógatott félsertések. Nem telik bele három percbe és kiszáll célállomásánál. Eddig ingyen van ez a túra, mert általában a kalauz ennyi idő alatt nem ér el hozzá a vonaton, a megállóban pedig nincsen pénztár.

Tűz a Nap, mintha olthatatlan vággyal izzana, úgy szórja a hőséget az ember fejére. Gézaváryra is a lépcsőkön, amint szedi lábait felfelé. Télen azért siet, mert fázik és igyekezne mihamarabb a légkondicionált épület melegébe jutni. Nyáron pedig azért, mert melege van és igyekezne minél előbb a légkondicionált áruház kellemes hűvösébe kerülni.

Első ténykedése, hogy lekérdezze bankkártyája egyenlegét. Úgy tűnik, a bankautomata nyáron nem fázik, télen nem izzad, egyöntetű robotmunkával szolgálja az ügyfeleket. Gézaváry az automatából kigördülő cédulára tekintve szomorúan állapítja meg, hogy még nem utalt egyik kiadó sem. A bankszámláján szereplő összeg mindössze kétszázhuszonhat forint. Egy gombóc fagyira elég, esetleg még néhány zsemlére.

Ez az összeg a szomszédját időnként az egész házat felverő csengőfrással kereső cigányasszony szánakozását is kiváltja. „Maga abból él, amiket az írásaiért összevissza kap?” – kérdezte egyszer a romacsaj, akinek se állása, se nyugdíja, se tb-kártyája, börtönre érett élettársa üti-veri-rúgja, mégis létezik valami titokzatos módon.

Az egyik mellékfolyosó falán függeszkedő nyilvános telefonhoz lép, mivel ott-honról nem tud telefonálni. A dugaszolóaljzattal történt valami, mert a készülék süket, s nem mer szerelőt hívni, hiszen ki tudja, mennyibe kerülhet az alkatrészcsere, a javítás. A vonatjegy megspórolt árát a készülékbe dobja. Egy vidéki telefonfülke számait nyomkodja a készüléken, mintha gyors futamot zongorázna, mintha a számítógép billentyűzetét verné egy viharos glossza írása közben. A telefon kicseng, mint évek óta kevés kivétellel minden kedden és pénteken a megbeszélte időpontban.

– Igen – hallatszik barátnője szomorú-megtépzott hangja.

– Mi újság a szaunában? – kérdezi köszönés helyet Gézaváry.

– Ne is mondd! Egyébként is sanyargat a sors.

– Miért? Mi történt?

– Csak tizenkilencezer forintot hozott a postás, hatezerrel kevesebbet a szokásosnál.

– Hogyhogy? – döbrent meg Gézaváry.

– Rögtön átadott egy levelet is. A határozatban az állt, mivel az új rendelet már az előző havi szociális járadékra is vonatkozik, azt is most vonták le. Havi háromezer forinttal csökkent.

Az író, miközben részvétellel hallgatja barátnője elkeseredett szavait, arra gondol, hogy miféle világ az, amelyik elvesz. Miféle világ, amelyik megengedi, hogy művészek nélkülözzenek, mindenféle gazemberek pedig büntetlenül dözsojlenek? Megette a rosseb! „Ezért harcoltunk. Nem?” – kérdezte egyik szomszédja a kapualjban a postaládák előtt, amikor egyszerre öt befizetési csekkel dekorált számla érkezett, megemelt és azóta is folyamatosan emelkedő összegekről.

– Ezért harcoltunk. Nem? – szól Gézaváry és elneveti magát. – Hát nem röhej? Történt valami rendszerváltásnak becézett dolog, és itt tartunk, hogy egyesek jó dolgukban azt sem tudják, hogyan rázzák a rongyot, másoknak pedig az agyára megy a rosszullet.

– Ne is mondd! Gyomorfájdalmak reggelente, és lehet vagy kétszáz a vérnyomásom. Ja, és megjött a felszólító villanyszámla is, valamint meg kellene adni Szilviának az ötezet, amit a múlt hónap végén szíveskedett kölcsönözni.

– Voltál a munkaügyi hivatalban?

– Igen.

– Mít ajánlottak?

– Azt, hogy két hónap múlva megint menjek, mert akkor sem lesz munkahely.

– Állás, munka semmi? Takarítás, kapálás, fűnyírás se?

– Tudod, hogy fizikai és lelkileg megerőltető munkát nem végezhetek, amint az orvosi vizsgálat meghatározta. És valóban nem is bírnám. Negyven forintom van.

– Én sem tudok most segíteni. Két folyóirat tiszteletpéldányát hozta ma a postás. Az egyikben novellám jött, a másikban könyvismertetőm. Szerződés nem volt a borítékban, nem tudnak fizetni. A könyvkiadók is csak akkor állnak szóba az emberrel, ha tud szponzorokat szerezni. Több száz céget, úgazdag embert kerestem meg, akik közül néhány megválaszolta, hogy miért nem tud segíteni.

– Olvasnak ezek könyvet egyáltalán?

– Gyanítom, hogy kizárólag az érdek a bibliájuk...

– Nem megy ez így! Mit lehet kapni negyven forintért?

– Ha szerencséd van, akkor öt akciós zsemlét.

– Legfeljebb gutaütést, mert nekem nincs szerencsém.

– Látogasd meg Szilviát! Talán megérti, hogy milyen helyzetbe kerültél, és ad halasztást a tartozásra, meg valami enivalót.

– Az lesz.

– Kértem segítséget innen-onnan, de a többségnek fogy az anyagi ereje. Sehonnan semmi. Bízunk benne, hogy egyszer csak valóban jobbra fordul... Nem lehet örökösen a rokonok rokonszenvéből meg a barátok, ismerősök szánalmából élni.

– Hát nem. Bizony, hogy nem.

Gézaváry barátnője elcsukló hangon teszi le a telefonkagylót, mert hallja a jelzést, hogy letelik Gézaváry bedobott forintjainak érvényessége.

Az író bemegy az áruházba. Vásárol tíz darab akciós zsemlét, egy szál olcsóbb főzőkolbászt, két darab leárazott banánt, meg két kiló francia krumplit. Az utolsó ezresét adja oda a pénztárosnőnek, aki visszaad belőle háromszáz forintot és mosolyog. Mosolyog Gézaváry is, ám ez csak a műmosoly. A művész műmosolya, mert adni kell a látszatra.

Az áruház előterében újságíró ismerőse mosolyog rá, aki a közeli iskola RózsaHír című újságjának tördelőszerkesztője.

– Mi járatban itt, ebben a melegben?

– Az iskolaujság számára készítettem fényképet a református templomról. Ki kellett jönnöm, mert holnap lesz lapzárta. Mondta a főszerkesztő, hogy csak bennem bízik.

– A templom kapuja fölé is kiírták: „Tebened bízunk eleitől fogva”.

– Igen-igen, de azt azért persze nem miattam. Na, sietek a buszhoz, mert még ma szeretném beilleszteni a képet a címoldalba.

Elköszönnek, miután Gézaváry arra gondol: „Dehogynem miattad! Csupán azért, hogy soha ne felejtst el Isten fáradhatatlan jó szándékát a sorsod érdekében.”

A vonat indulásáig ötven perce marad.

A hőségekben nincs kedve kiülni a peron összefirkált padjainak egyikére, ahol a töltés másik oldalán az ártéri liget fái hajléktalanok eszkábált kunyhóját takarják. Vajon mennyire nyugtatja meg a hajléktalanokat a lét tavasztól őszi tartó természetes gyönyöre, a madárkórusok hajnali és esti koncertje? Hiszen előbb-utóbb fagyos körmeivel fenyeget a kíméletlen tél. Csakhogy az emberi elme szerencsétlen körülmények között eljuthat olyan állapotig, amelyben már nem érzel sem hideget, sem meleget, sem értelmes emberi szót. A kilátástalanság vagy a lecsökkentett ágyszámú zárt osztályra, vagy egyenesen a temetőbe vezet.

Ezért harcoltunk, gondolja Gézaváry, amikor úgy határoz, hogy visszaútban megspórolja a vonatjegyet. Átkel a széles főútvonal zebraján az árnyas túloldalra. Ott megáll a járdán, és a kerítésen át bámulja a csodát, a természet szépségének igézetét. A Babits-kisregény alapján készült Ranódy-film, a Hatholdas rózsakert nyitó jeleneteit a budatétényi Rózsakertben, a György-villa környékén forgatták. Hol van ma már az ezer színben pompázó hatalmas kertészet? Olvasta az újságban, hogy a kerület országgyűlési képviselője felkarolta a rozárium megmentésének ügyét. A szépen kitakarított, hatalmas kertben ismét különböző színekben pompáznak a rózsabokrok. Megképződött a csoda! Az autóforgalom enyhültével finom-nemes rózsaillesletet érez. Imént, az áruházban, amikor egy nyári diákmunkát végző lány különféle francia kölniket fújta a kezére, nem érzett semmilyen illatot. Hasból vágta rá a leányzó kérdésére, hogy melyiket tartja jobbnak. Direkt marketing. Persze, a maradék pénzből nem tellett költni. Ahogy fogy az ember anyagi lehetősége, egyre elérhetetlenebbé és feleslegesebbé válnak a régen áhított tárgyak is. Mit szólna a barátnője, ha most kölnit küldene neki, amikor éppen éhen halásra készül kényszeríteni a sorsa.

Gézaváry csak áll a budatétényi rózsaillesletben, s úgy fogja fel, mint Isten vigaszának jelét. Hallja az esti harangszót is a hegyről. Nem siet, ugyan messze lakik innen, de ideje bőven van. Vagy ki tudja... Nézi a területileg zsugorodott rózsakertet és annak ellenére örül, hogy valami megmozdulni látszik a tespedésből. Újra menteni, ami a régmúltban jó volt. Miért is kellene mindennel szakítani, ami az ember hasznára vált? Badarság.

Egy, a televízióban régen látott film is eszébe jut. Abban a munkanélküli főhős ebédet visz a bútorgyárban dolgozó kisfiának, akinek hétvégén is fényesítenie kell a lakkozást, hogy a megrendelő kastélyába szállíthassák a szép bútorokat. Háború előtti, megható történet. Ki gondolta volna, hogy érvénye még ma is él!

Imént, alig negyedórája, mielőtt kilépett a bevásárlóközpontból, a könyvesbolt kirakata előtt lépegetve figyelte a politikailag túlhaladott liberális eszmék makacs önérdékből ragaszkodó hirdetőinek csicsás, masszív nyomdai előállításban készült könyveit. Érthetetlenül áll a tény előtt: nemcsak, hogy műveit hiányolja a könyvesboltok kirakataiból, hanem ráadásul időnként szembesül a személyes ellehetetlenüléssel. A múltkor is, amikor laboratóriumi beutalót kért a kezelőorvosától, a rendelőtintézet számítógépe kijelmezte, hogy érvénytelen az egészségbiztosítási kártyája.

Persze, az utóbbi évek gyakorlata szerint mindig csak tartozása részletfizetésére futotta keresményéből. Eddig működött. Most meg majd előfordulhat, hogy megjelenik az önkormányzati kommunális adó nem fizetése miatt az adóvégrehajtó, aztán sorra kapcsolják ki a lakásában az áramot, a gázt, a vizet, majd végül mindenféle részvétel nélkül úgy lakoltatják ki a saját lakásából, mintha egy darab mocskos rongyot dobának ki a szemédtombra. Annak ellenére, hogy vezető politikustól kapta a következő véleményt egyik könyvére: „Írásai közvetve engem is megerősítenek; hiszen mindnyájunknak szükségünk van harmónia-teremtésre. Kívánom, hogy pillanatnyi nehézségei ne tántorítsák el valós küldetésétől. Alkotókedve maradjon töretlen, kísérje életét Isten áldása.”

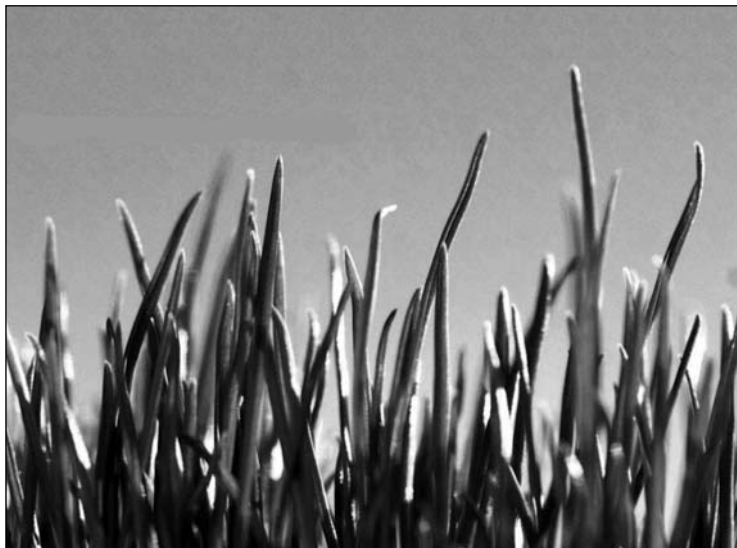
Az író, bár pontosan tisztában volt művészi küldetésével, meg az évek óta tartó pillanatnyi helyzetével, azért örült, hogy könyve pozitív véleményt váltott ki hazájának egyik főemberéből.

– Azt nem írta, hogy a nyelvedbe harapj, ha éhes vagy? – kérdezte elhunyt barátja édesanyja, aki tudott hullámozó anyagi körülményeiről.

Gézaváry alaposan, a saját bőrén tapasztalta meg a szenvedés stációit. Harminc éve nem volt festve a lakása, elkorhadt autóját több mint tíz esztendeje adta el potomon áron, s amíg azon töpreng, hogy mennyi időre lesz képes beosztani a pénztárcájában kushadó hatszáz forintot, egyre soványabb reménnyel bizakodik. De bizakodik abban, hogy az új miniszter ígérete szerint előbb-utóbb végre számára is megteremtődnek a boldogság keretei.

Persze, ahhoz az kellene, hogy a magyar földön ismét elegendő magyar krumpli teremjen, s a belülről hamar feketedő francia krumplik meg az orra alá fűjt francia parfümminták karonfogva tűnjenek a francba, s felélénküljön a hazai piac.

Az a piac, ahol nagyobb példányszámban kelnek el Gézaváry primórnek ugyan egyáltalán nem nevezhető – hiszen megírásuktól fogva általában hat-nyolc év telik el megjelenésükig –, jószágot hirdető művei is az emberi lelkeket karbantartó, boldogságos rózsaillesletben.

FIGYELŐ

NYÁRÁDI ZSOLT – REJTŐ ANDRÁS

Kissolymos református gyülekezete a XVII–XIX. században

Kissolymos a középkori Keresztúr-szék nyugati szélén található, a kissolymosi patak völgyében, 450 méteres magasságban. A települést nyugatról és keletről dombok határolják. Északra a 745 méter magas *Antal keresztje* alatt található a *Láz* nevű fennsík, melyeket a falubeliek tanyái színesítenek. Keleten helyezkedik el a 649 méter magas *Bérckapu* és délen a 611 méteres *Görgény-tető*. Közvetlenül a település körül szántók, legelők és kevés szőlő található.

A település XVI. században történő első okleveles forrása ellenére már az Árpád-korban létrejön a közeli Nagysolymos határában. A XII–XIII. század fordulójáról a régészeti terepbejárások a mai falu belterületén azonosították a középkori település első régészeti nyomainak.¹

Kissolymos első írásos említése már a fejedelemség időszakából, 1566-ból való melyben a falut *Kws Solijmos* formában említették. Egy évvel később a lófök 25 dénáros adóösszeírásában a településen 32 portát írtak össze.² 1576-ban Kissolymos egyetlen főrendű birtokosa maga a fejedelem, aki 31 egész jobbágytelket birtokolt a főemberek 50 dénáros adólajstroma szerint.³ 1591-ben a lövétei Barchaj Boldizsárné kezére került hét jobbágytelek, amely az 1562-es felkelés után fejedelmi jobbágygyá vált székelyektől való.⁴

A középkori katolikus falu a XVI. század első felében unitáriussá válik. A katolikus múltjára emlékeztetnek olyan helynevek, mint az 1591-es oklevélben előforduló *Szentegyház*,⁵ vagy az 1711-ben említett *Antal keresztje*⁶ határnevek.

Az unitáriussá lett települést 1614-ben 56 család,⁷ hozzávetőlegesen 280 személy lakja. Ez a szám 1635-re 84 családra gyarapszik.⁸ A következő század elejére a lakosság szám visszaesik az 1614-es állapotok szintjére, 1722-ben az udvarhelyszéki adófizető lakosság összeírásában összesen 56 családfő szerepel.⁹ II. József népszámlálása a faluban 183 házat írt össze, amelyekben a 182 családban összesen 792 főt talált.¹⁰

A XVII. század elején a még szinte kizárólagosan unitárius felekezeti település nagyobb átalakulásokat szenvedett el. A szomszédos szenterzsébeti Eőssy András és fogadott fia, Péchi Simon teret nyitnak a szombatosoknak Kissolymosban is, akik templomot is építenek a faluban Égető János kertjében.¹¹ I. Rákóczi György fejedelemmé választását követően erélyesen fellép a szombatosok ellen, és 1635-után az unitáriusokkal szemben is egyre türelmetlenebb és támadóbb hangvételt ütött meg.¹² Így kerülhetett rá sor, hogy a felszámolt szombatosok református hitre tértek, és a fejedelem által támogatott felekezet egyre jobban megerősödött. 1638-ban a fejedelmi bizottság még az unitáriusok birtokában hagyja a templomot, de 1640-ben „*mikor az Szombatosokat megfogdosták, osztán az után Rákóczi Urunk, egy utazásában idejővén, sokat az Unitáriusok közül megh esketének az Calvinista vallásra erőszak alatt*”¹³ – számolt be a későbbiekben egy tanúvallatási jegyzőkönyv. A megújult református felekezet saját papot is kapott, és sokáig a település uralkodó többségű

felekezetévé válik. Az 1697-ben felvett tanúvallomásokból kiderül, hogy az unitárius felekezetben csupán kilencen maradtak, akik templom híján az egyik házhoz jártak istentiszteletre.¹⁴ Ezzel magyarázható, hogy az unitáriusok elvett templomuk helyére csupán a XVIII. század első évtizedeiben tudtak saját egyházi épületet emelni. A református felekezet a faluban fokozatosan teret veszített, így 1850-ben az 1181 lakosból mindössze 267 református, a század végére a helyzet tovább romlott, így a 871 unitárius lakos mellett mindössze 139 református lakost találtak az összeírások.¹⁵ 1897 után már saját lelkészt sem tudnak fenntartani, így a gyülekezet egyházi teendőit beszolgaló lelkészek látják el, mind a mai napig.

Levéltár és forrásanyag

Az egyházközség történetének forrásanyagát nagyrészt az egyházközség birtokában levő iratanyag teszi ki. Ezt az anyagrészt egészíti ki az udvarhelyi egyházmegyei és a kolozsvári püspöki levéltárban található vizitációs jegyzőkönyvek sora, amelyek azonban sok kérdés kapcsán némák maradnak. Az 1802-1894 között keletkezett anyakönyvek az állami levéltár csíkszeredai kirendeltségében találhatóak.¹⁶

A kissolymosi református gyülekezet történetének legfontosabb forrásai, a részletes vizitációs jegyzőkönyvek, a különféle szerződések az érdektelenség és a hozzá nem értés áldozatává váltak, akárcsak az egész egyházközségi könyvtár. 2012 áprilisában mintegy az utolsó utáni pillanatban tett látogatásunk, amelynek célja olyan forrásanyagok felkutatása volt, amelyek a református egyház elpusztult templomaihoz nyújtottak volna segítséget – katasztrófális állapotban találta az iratanyagot. Maga a gyűjtemény és a könyvtár is az újonnan felújított lelkészi házban van elhelyezve, ezt megelőzően hosszú ideig a templom hátsó részében, a karzat alatt a nedves földön voltak tárolva. Így az anyag, amely túlélte a tűzvészt, a két világháborút, végérvényesen az emberi gondatlanság áldozatává vált. A papíryanag a magas páratartalom, nedvesség (beázás) hatására erőteljes penészedés nyomait mutatta. Ezek a penészgombák képesek elbontani a papír cellulózt, ezek mellett az iratok tartalmazznak olyan mikroorganizmusokat (baktériumok, penész- és élesztőgombák) amelyek az anyagok kezelése (rendezés, csomagolás, lapozás, stb.) során kerültek a papír felületére. A penészgombák micéliumaikkal (penész-fonalak) behatolnak a papír szerkezetébe, azt teljesen átszőhetik és tönkretesznek. Növekedésük során savas anyagcsestermékeikkel és pigment-képzésükkel elszínezhetik, olvashatatlanná tehetik az anyagot. A levéltári anyagban ezekre mind számos példa akadt. A források mellett a teljes könyvtári állományon lisztszerű fehérpenész szaporodott el. A helyi gondnok elmondása szerint az átszállításkor az iratanyag legsúlyosabb állapotban levő részeit „kiselejtezték”, így a XIX–XX. századi állomány egy, számunkra ismeretlen része teljes mértékben megsemmisült. A zűrzavaros állapotok tisztázásában nagy szerepe volt az 1916-ban elkezdett, majd a későbbiekben is folytatott levéltári leltárkönyvnek,¹⁷ amely tételesen felsorolja nemcsak a jegyzőkönyveket, hanem a teljes könyvtári állományt, és az önálló ügyiratokat is. A levéltárra vonatkozóan korábbi rendezés nyomaira utalt egy 1886-ból található adat, amely szerint 2 Ft és 18 koronáért megbíznak valakit, hogy készítse el a levéltár leltárát, mely 1888-ra el is készült.¹⁸ Ez az alapja az általunk is megtalált levéltári nyilvántartásnak, bár ezt a készítés óta többször felülvizsgálták, és rögzítették a hiányokat.¹⁹ Szerencsés módon van egy

1814-ben kelt összeírás a levéltárban őrzött néhány levélről, melyben szöveghűen lemásoltak 7 darab korábban kelt dokumentumot. Itt olvasható a református egyház legkorábbi emléke az 1706-os évből.²⁰ 1854-ben készítettek egy vagyonelejtárt, melyben 12 ügyiratot és további 8 más okiratot is számba vesznek. A lista mellett ceruzával írt számozás is látható, mely egy későbbi rendezés nyoma. Ez a korabeli leltár jelen tanulmányunkhoz nagy segítséget nyújtott a levéltár és a klenódiumok témakörének vizsgálatánál.²¹

Ritka módon a település régi levelei, ha töredékesen is, de majdnem hiánytalanul megvannak. Ezek tematikailag négy főbb csoportba voltak sorolva, és fontos adatokat tartalmaznak nemcsak magának a közösségnek a történetéhez, hanem birtokügyekhez, a templomok fenntartásához, működtetéséhez is. A legfontosabb jegyzőkönyv a vizitációs leírásokat és az évenkénti számadásokat tartalmazza, ebben a legrégebbi bejegyzés 1756-ból való.²² Sajnos egyszersmind ez volt a legrosszabb állapotban is. A penészes, összeragadt lapokról csak töredékes információkat ismerhetünk meg a XVIII. századról és az akkori eklézsia mindennapjairól. További vizitációs és számadási jegyzőkönyvek maradtak fent az 1823–1889 közötti időszakból. Ebből rekonstruálható a református egyház története a településen.

Régi és új templomok

Dávid László,²³ majd a későbbiekben Benkó Elek²⁴ kutatásai nagyvonalakban vázolják a templomok építéseinak időszakait, azonban a levéltári adatok részletes tanulmányozása sok esetben pontosításokat és kiegészítéseket tesz lehetővé. A már elpusztult vagy hiányos forrásanyag sok esetben megválaszolatlan kérdéseket hagy még így is nyitva. Ezekre a szélesebb, más levéltárak forrásainak ez irányú felkutatásai sem fognak újabb adatokat szolgáltatni, hiszen sok esetben csupán egy példányban (pl. szerződések), a helyi egyházközség tulajdonában voltak meg kizárólag, így

mindörökre elpusztultak. Sajnálatos módon vidékünk nélkülözi mind az egyháztörténészek, mind a művészettörténészek széles és átfogó kutatásait ebben a témakörben. Így, ha az érdektelenség és a szerény helyi körülmények társulnak, akkor visszavonhatatlanul korlátozhatják egy-egy egyházközség múltjának megismerésének a lehetőségeit. Sajnos, hasonló példákkal számos udvarhelyszéki egyházközség esetében találkoztunk kutatómunkánk során. A kissolymosi református templom építéstörténetére az eddig publikált tanulmányokból és az általunk feldolgozott egyházi dokumentumokból próbálunk kísérletet tenni, amelyeket a helyi terepbejárás adatainkkal egészítettünk ki.

Ahogy azt már Benkő Elek is megállapította, a régi református templom maradványait a falu keleti részében, *Papház-Főle* nevű helyen kell keresni, amelynek kőalapját 1948 előtt ásták ki a helybéliek.²⁵ A terepbejárás megfigyeléseket a népi emlékezet is igazolta. A meredek teraszlépcsőn keletelt tájolásban, 19–20 m hosszúságban mutatkoznak a kiszedett, már részben visszatemetődött falkiszedő árkok nyomai. A kaszálónak használt területen jelentős mennyiségben található téglá és bontási törmelék.

Joggal feltételezhető a település református korszakát megelőző templom, amelynek középkori előzményei is lehettek. Erre utal az 1591-ben feljegyzett *Szentegyház megett*²⁶ helynév. Ezt Orbán Balázs kapcsolatba hozta a Csonkaház-dűlővel, ahol szerinte a középkorban volt a falu temploma.²⁷ A helyszín a település határában, attól délre található, a Kissolymosi-patak bal oldalán, ahol a későbbiekben temető alakult ki, amelyet napjainkban is használ mindkét felekezet. Ezt Benkő Elek nem hozza kapcsolatba a Szentegyház helynévvel, hanem a középkori település kápolnáját látja benne.²⁸

Érdekes megfigyelni, hogy a források még 1697-ben *csonka szentegyház* és *csonka templum*-ról tesznek említést, amely „*vala alsó határban*”, tehát a mai temető helyszínén.²⁹ A későbbiekben elmarad a katolikus múltra emlékeztető tag, és így alakul ki a *Csonkaház* megnevezés. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy 1676-ban a falu alsó határában *Felső Kápolna* nevű helyet említenek. 1711-ben *Also hatarban also Kápolnában*, szintén ebből az évből *felső Kápolnában* megnevezést is használnak. Végig a XVIII–XIX. század folyamán mindhárom megnevezés előfordul a forrásokban.³⁰

A *csonka templom* körül volt „*a Pap és Mester házához való megye földje*”, ami mindenképp megerősíthetné azt a feltételezést, hogy erre a területre helyezzük a XVI. század végén említett egyházas helyet, azonban a későbbiek cáfolják ezt.

A régi unitárius templom sorsáról a XVII. század végi tanúvallomások tudósítanak, amely szerint az „*kik az Calvinista vallásra esküttek, azok osztán elronták az akkori Unitárius templomot, s annak helyére csinálák az mostani Calvinista templumot*”.³¹

Az unitáriusok 1640-ben elveszített templomában joggal látható a középkori előzményekre utaló épület, hiszen a csonkaház temploma vagy kápolnája már a felekezeti viták során romos, és azt már a későbbiekben sem használják. Felvetődik a kérdés, hogy ez a romos épület melyik felekezet tulajdonában is maradt. A XVIII. század első felére az unitáriusok birtokukba veszik hajdani földjeiket. Az építendő templomukkal lehet összefüggésben az 1697-es református panaszlevél, amely arról tudósít, hogy a „*kápolnának a köveit a Sollymosi Unitarius atyafiak potenter el horodták*.”³² Ezen a területen jön létre továbbá az unitáriusok temetője is.

A református közösség szintén egy romladozó épületet örökölhetett meg. A mai templom 1784-ből való márvány szőszékének felirata szerint³³ nem sokkal, hogy

megkapják az unitárius templomot, 1642-ben fából újjáépítik. Ez arra utal, hogy az unitáriusok már egy eléggé rossz állapotban levő épületet hagyhatnak hátra, másképp nehezen értelmezhetőek az ismertetett adatok. A templom a XVIII. század elejére nagyobb felújításra szorulhatott, hiszen 1702-ben Helmeczi Albert lelkész arról számolt be, hogy Veszprémi István püspök és Nánási Mihály esperesek által jóváhagyott kéregetőlevelekkel 36 forint 67 dénárt gyűjtöttek. Ehhez az összeghez adott még Egyedfi György további öt forintot.³⁴ Források hiányában nem tudjuk, hogy ezek a kéregetések pontosan milyen volumenű munkálatokat takarnak.

A templom további történetéről is adatokat szolgáltat a templombeli felirat. Ezek szerint 1742-ben további javításokat végeznek a templomon, marosnémeti Gróf Gyulai István és Losonci Bánffy Mária költségén. A fatemplomot 1784-ben a toronynyal együtt újjáépíttette kőből gróf Gyulai József.

Ha a Gyulai család történetét vizsgáljuk, ellentmondásokba ütközünk a felirat kapcsán. A marosnémeti Gyulai grófok már a tizenhetedik század második felétől felbukkannak Udvarhelyszéken. Id. Gyulai Ferencz fia István feleségül veszi a szombatos Pécsi Simon lányát, Margitot, kezét téve egyes udvarhelyszéki birtokokra is, többek közt a család így kerülhetett kapcsolatba Kissolymossal, a későbbiekben Andrásfalván van udvarházuk. Nekik a fiuk Ferenc, aki kükküllői főispán, udvarhelyszéki királybíró, aki 1694-ben bárói, 1702-ben magyarországi és osztrák örökös tartományi grófi méltóságra emelkedett. Neki az első felesége Barakonyi Klára, második Kapi Mária, az a Mária, aki a felirat szerint a fatemplomot is emelte 1642-ben.³⁵ Az első feleségétől született fia Ferenc, aki 1674 és 1728 között élt, és Udvarhelyszék főkirálybírája, Kükküllőmegye főispánja volt. Neki a felesége volt Losonci Bánffy Mária, aki még 1747-ben Bölönyi Sámuel tisztjének egy nemesi udvarházat adományoz.³⁶ Ferenc öccse volt István, aki az altábornagyi rangig jutott el.³⁷

A templombeli felirat 1742-es vonatkozásában levő felújítását tehát Bánffy Máriához³⁸ és sógorához, Istvánhoz kell kötnünk, aki 1758-ban hunyt el. Neki a fia József, aki a későbbiekben a templomot alapjaiból kőből teljesen újjáépítteti. A levéltárban megtalálható a Gróf Gyulai József 1773-ban kelt, pénzalapot adományozó levele, melyben 500 magyar forintot adományoz az egyháznak.³⁹ A pénzalap létrehozásának az lehetett az oka, hogy már ekkor, 1773-ban megfogalmazódott az új templom építésének igénye a gyülekezetben, mely 1784-re valósult meg. Ennek a kőtemplomnak már tornyot is emeltek.

A szegényes forrásanyagból arról is értesülhetünk egy 1763-as József István és az egyház között született megállapodás kapcsán, hogy a templom közelében egy harangláb is volt.⁴⁰ A patrónus rendelkezett a már használaton kívül levő fatemplomról: „*azon templomot a szentháromsági unitária ecclesiának méltóságos Marosnémeti gr. Gyulai József úr ő nagysága Kis Solymosból, oltan helyette a reformátusoknak új kőtemplomot építvén*”⁴¹ – adományozta el 1803-ban.

A következő századtól a már egyre jobban bővülő forrásanyag lehetővé teszi az új templom történetének nyomon követését a megmaradt jegyzőkönyvek, számadások és levelek alapján. 1809-ben a már álló templom kiigazítására 17 magyar forintot költöttek. Ez nagyobb összeg, így feltételezhető, hogy ez festési és zsindelezési javításokat takarhat.⁴² 1823-ban a nagyharang elrepedt. Az újraöntéshez pénzre volt szükség, egy megmaradt bejegyzés tanúsítja, hogy Imre Mihály 13 magyar forintot

adott erre a célra.⁴³ Egy 1854. január 16-án kelt összeírásból megtudhatjuk a harang feliratát. *a K.Solymosi ev. ref. Ekklesia öntette ujra ezt a Harangot á Gróf Gyulai segedelméből 1823. Mátéfi Moses Curatorsagaba.*⁴⁴ A harang újraöntésének teljes költsége egy 1824-ből való számadás szerint 225 magyar forint 92 dénár volt.⁴⁵ A harangöntésnél tehát szintén a Gyulai grófok patronálását kell megfigyelnünk.

A XIX. század első évtizedeiben az 1820–32 között időszakban is folyamatos felújításokat és javításokat végeztek a templomon 20 és 55 magyar forint közötti költségen. Többször javítják a parókiális épületeket is.⁴⁶

1834-ben készült el az eklézsia pecsétnyomója 1 magyar forintért. Az eklézsia pecsétjének lenyomatát sajnos egy dokumentumon sem találtuk meg.⁴⁷ Szintén ebben az évben nagy erejű földrengés rázza meg a települést. Ekkor a templom és több más épület is súlyos károkat szenvedett. A templom tornya és az épület fala több helyen leomlott. Ezt követően az 1830-as évek második felében folyamatos felújítási munkálatok zajlottak, hogy használhatóvá váljon a templom. 1835 és 1836-ban a számadási jegyzőkönyv szerint még a falakat renoválják 6, illetve 7 magyar forintért.⁴⁸ A következő esztendőben a munkálatok részbeni finanszírozása céljából országos kéregetési engedély kibocsátását kérik.⁴⁹ 1837-re már a torony fedése is elkészült, melyre 32 magyar forint 64 dénárt költöttek.⁵⁰ Az erről szóló szerződés megmaradt a levéltárban, melyben megbízták Havadi Jánost a munkálatokkal.⁵¹ Rákövetkező évben valamilyen okból újból leszedték a torony fedelét.⁵² Két nyugalmasabb év után ismét jelentős káresemény történt az egyház, illetve a település életében ugyanis 1840-ben tűzvész pusztított, mely során a templom, az iskola és a mesteri ház is jelentősen megrongálódott. A nagyméretű károk enyhítésére gróf Gyulai Lajos úr 360 magyar forintot adományozott az egyháznak.⁵³

Ekkor elhatározzák, hogy a sok gondot okozó templomhelyszín helyett újat keresnek. Ebben az évben el is kezdődnek a munkálatok, de mivel az építési szerződések elvesztek, nem maradt fent sem az építőmester neve, sem a pontosabb részletek a kivitelezéssel kapcsolatban. Szintén 1840-ben keltezett, 1854. január 16-i ingóságok összeírásában a 10. pontban említett, szerződést, az új templom helyéről szól, amely időközben szintén elveszett.⁵⁴ Egy későbbi, 1846-ban történő adománylevél mégis eligazít a helyszínt illetően. Az új templomhelyet a faluközösség adományozta, de mivel ez igen szűk volt Benkő Péter emellé saját birtokából adományozott hat német öl hosszú területet a nyugati oldalon, szintén hat öl az út mellett, ahová a templom nyugati oldala épül, és a torony felől nyolc öl széles, két öl hosszú területet. Maga az adománylevél egyszersmind bizonyítéka, hogy a régi helyszínről ekkor, és nem korábban, ahogy azt sokan vélték – költözött át a templom. A levél nemcsak az új helyszínt nevezi meg, hanem az átköltöztetés okait is: „*ezen K. Solymosi ev. ref. Egyháznak a temploma a földingás és helyly alkalmatlan volta miatt a kívánt célra használhatatlanná válván kényszerítettett régi helylyéről a Simény utzában a tks faluközönségtől ajándékozottatott részére építeni de a falusik ajánlott hely nem lévén elég nagy a templom építésére.*”⁵⁵

1841-ben már javában zajlottak a munkálatok, ekkor bontják le teljesen a régi épületet és kezdik el az új építését, amit már az ablakok magasságáig sikerül felhúzni. Ebben az évben 641 magyar forint 52 dénárt költöttek az építkezésekre.⁵⁶ A következő esztendőben már a templom vasalásánál tartottak, amire 40 magyar forintot köl-

töttek.⁵⁷ Egy év múlva még mindig tetemes, 141 magyar forintos költséget fordítanak az épülő templomra.⁵⁸

1843-ban elakadni látszanak a munkálatok. Az egyházközség a folytatásához külső segítséget igényelt, mivel „*bevégezése meg kívántato szükséges költségei nem lévén*” a munkálatok már egy esztendeje leálltak. A kéregetőlevél kibocsájtása kapcsán bizottság szállt ki a helyszínre. Nekik a jelentésükből tudjuk meg, hogy „*maga a templom fala felépítetett, bé is fedetett az északi és déli részekről, a keleti és nyugati részek még fedetlen állnak és az egész épületben ajtók ablakok alsó padlás és felső mennyezet kívántatnak.*”⁵⁹ Ebben az évben a vizitációs jegyzőkönyvből csupán az az adatunk van, hogy az egyház felszólítja Lévai Pált, hogy készítse el azt a *küpu*-t⁶⁰, amelyről már korábban megállapodtak. Ennek célja a hegyről lefolyó esővíz elvezetése volt, elkerülendő, hogy az új templom beázzon. Az ehhez szükséges faanyagot Benkő Péter kurátor adta.⁶¹ Szintén ebből az esztendőből találunk egy érdekes adatot, amely szerint az egyházat megrovásban részesítették, mivel a Simény utcában a Simény árkánál lévő emberemlékezet óta használt agyagvermet az *új templom* építése során betemették.⁶²

A szűkös erőforrásoknak köszönhetően a munkálatok igen elakadnak, 1845-ben újabb országos kéregetőlevelet igényeltek, arra hivatkozva, hogy az előző évek földrendései, a tűzvész és az ezzel járó, az új templom építéséhez felmerült költségeket az egyház nem tudja elviselni.⁶³ A jóváhagyott kéregetésekből még abban az évben 204 magyar forint és 74 dénár folyt be, amiből már újból nekikezdhettek a munkálatoknak. Ekkor a templomra 334 magyar forint és 16 dénárt költöttek.⁶⁴ Az új templom építésének idején a faluban 20 gazda van összesen, amely 280 református hívet jelentett.⁶⁵

1848-ban végeztek a templom befedésével, valamint helyére került a Mátéfi Mózes adományozta kazettás mennyezet is. 165 darab korábban szürke, jelenleg kékre festett kazetta fedi, melyből egy darab mívesen festett és a nemzeti színekkel keretezett részében a következő felirat olvasható: *Ezen Mennyezet K.:Solym: id Mátéfi Mozes Kegyes Ajándékából Készült az 1848-ik Évben Mátéfi Sigmond Mgve Biroságába Pap Istv. által.* Az elbontott templomból áthozták az 1784-es szószéket, amely a régi templom építési feliratait jelenítette meg. Ez volt a fő oka, hogy a kutatás ezt a templomot mindmáig erre a dátumra keltezte. Az új templom építésében, ha olyannyira nem is aktívan, mint korábban, de most is részt vállal a szomszédos Andrásfalván udvarházat fenntartó Gyulai család. A már említett nagyobb pénzadományokon kívül 1849-ben 90 kalgya búzával és 60 forinttal segítették az építkezést.⁶⁶

A kis gyülekezet nem volt túl szerencsés új templomával, hiszen az a szabadságharcban komolyabb sérüléseket szenvedett. 1850-ben arról értesülünk a számadások könyvéből, hogy jelentős, 243 magyar forint és 23 dénáros felújítási és további építési munkálatokat végeztek a templomon.⁶⁷ A harcok alatt elviszik a felekezet harangját is, ennek pótlására csupán 1855-ben határozott a megyegyűlés. Két harang öntését tervezik el, amelyet a segesvári harangöntővel szerződött meg Demeter Lajos lelkész, Benkő Péter megyebíró és Palkó János presbiter. A meglévő pénzek pótlására önkéntes adományokra is számítottak. Megmaradt az adakozók névjegyzéke is, melyből tételesen megismerhető, hogy az egyháztagek közül ki mennyivel is támogatta az új harang elkészítését.⁶⁸ A 206 fontos harang felirata *á K. Solymosi ev: ref: Eklésia számára öntetett 1855.*⁶⁹ Ennek értelmében 1855-ben csak egy harang készült a tervezett kettő helyett. 1871-ben ez az újonnan öntött harang elhasadt. Döntöttek arról, hogy a jelenlegi, 206 fontos harang helyett – amennyiben az öntő vál-

lalja –, ha ugyanilyen hangzás 130-150 fontos mellett is megvalósul, akkor elég az olyan súlyú. Ha ez nem kivitelezhető, akkor elég a 130 fontnál kisebb harang is. A harangöntés költségére önkéntes adományokat is vártak a hívektől.⁷⁰ A harangöntés végül 277 magyar forint és 93 koronába került.⁷¹ A harangöntésről, illetve, hogy a régi harang elhasadt részét levágták, és új anyagból pótolták, az 1871. augusztus 19-én Segesváron Gotshing Frigyes műhelyében kelt kötlevel tanúskodik.⁷²

1872-ben új harangláb építése 31 magyar forint 56 krajcárt tett ki.⁷³ A következő esztendőben a megye határozott a régi harangláb közárverésen történő értékesítéséről. Ezért 6 magyar forint 31 krajcárt kaptak.⁷⁴ Az új harangláb építése további kérdéseket vet fel, hiszen a tervek szerint torony építésével is számoltak. Ennek a nyomai még ma is látszanak, a karzatból egy elfalazott ajtó egyértelműen erre utal. Azonban a forrásainkban nem találunk adatot, amely a torony felépítésének befejezésére konkrétan utalna. Az mindenképp bizonyos, hogy az építésének hozzákezdtek. 1843-ban „*a templom oldalához ragasztatott torony is még egy öhnyire emelkedett felyül a földön.*” Az ekkor kiszálló vizsgálóbizottság azonban előrevetíti a történeteket, hiszen „*az elkezdett templom további építkezésére megkivántató szükséges materiák mész, kövek és fák nélkül szükölködnek.*”⁷⁵ Feltehetően itt is azzal a példával állunk szemben, amikor a felekezet az építkezésekben végleg kimerül, és a terveket módosítva fejezi be az építkezést. Hasonló példával találkozunk Tarcsafalva esetében is, ahol az új templom építését követően lemondtak az elkezdett kőtorony megépítéséről, amelyet szintén elkezdtek, majd azt visszabontva, a továbbiakban is a kis haranglábát használják.⁷⁶ Hasonló esettel számolhatunk ebben az esetben is, hiszen a régi templom helyszínénél egy kis harangláb működik mind a mai napig, benne a reformátusok egyetlen harangjával, amelyet 1938-ban öntettek Nagyszébenben.

A szükös források és a pénzhiány, amely az építkezések során végig fennállt, nagyban befolyásolta az épület minőségi kivitelezését. Így kerülhetett sor, hogy már 26 évvel megépítése után súlyosabb szerkezeti hibák mutatkoztak. 1876-ban a presbiteri gyűlés alkalmával határoztak, hogy a templom északi oldalán jelentkező, aggodalomra okot adó romlást Horváth János és Sándor javítsa ki 42 magyar forintért. Ehhez az eklézsia naponként négy napszámot biztosított a kőműveseknek. A jegyzőkönyv tartalmazza, hogy az északi oldalon lévő párkányzatot, az ehhez kapcsolódó fedélszéket és a templom kívül-belül történő vakolását várták el a megbízottaktól.⁷⁷ 1878-ban újabb 59 magyar forint 40 dénárt fordítottak a templomra és az egyházi épületekre.⁷⁸ 1880-ban arról döntöttek, hogy cseréljék ki a templom deszkapadlóját. Ezzel a céllal megbízták a megyegondnokot és presbitert, Szakács Jánost, hogy menjenek el Keresztúrra, és illő árban vásároljanak a *padimentumhoz* szükséges jó minőségű deszkákat, hogy a régit ki tudják cserélni. Ekkor még döntöttek arról is, hogy a templom körül készítsék el a cserefakerítést.⁷⁹ A számadás erre az évre csak egy összesítő adatot közöl, hogy a templom költségeire összesen 28 magyar forintot és 1 krajcárt költöttek.⁸⁰ A XIX. század utolsó két évtizedében a levéltári adatokból csak kisebb javítási és felújítási munkákról értesülhetünk.⁸¹

Templomi kegytárgyak

A református egyházközség első kegytárgyai és templomi berendezései az unitáriusoktól maradnak rájuk: „*az templomot, harangokat, parochialis domust minden ahoz tartozandó reditusokkal az orthodoxa religion levőknek úgy mint major és po-*

tior parsnak assignalók és kezekben adok”⁸² – írták a *comissarius*-ok 1640-ben. A későbbi tanúvallatási jegyzőkönyvekben többen is állítják, hogy a nagy harang és egy ezüstpohár még az unitáriusok idejéből való, és azért pénzt nem kapott az őt megillető felekezet.⁸³ Az unitáriusok XVIII. századi megerősödésével párhuzamosan feltehetően visszakapja régi kegytárgyait, hisz a reneszánsz XVI. századi kehely és az 1632-ből való keresztelőpohár már a legelső összeírásoknál ott található.

A református egyházközség első fennmaradt vagyonelemtárát 1701-ből ismerjük. Ekkor összeírnak egy ezüst poharat, amelynek a teteje és a gombja aranszínű. Mivel elhasadt, a leírás szerint más formára alakították a javítás során. Ekkor összeírtak még egy ón kannát, egy keresztelő kannát, egy ón tányért, egy abroszt, egy gyolcskendőt, egy Egyedfi György által ajándékozott fekete selyemmel varrott kendőt. Az összeírások ekkor már elveszettek nyilvánítják a Kovács Péter felesége által adományozott úrasztali abroszt.⁸⁴ Az összeírók ekkor két harangról tesznek említést. A nagyobb, amelyet az unitáriusoktól kaptak feltehetően időközben elhasadt, mivel az 1697-es tanúvallomások szerint „*az harangot mi az után ujjolag csináltattuk*”.⁸⁵ A kisebbik harangot az összeírás szerint Tofaeus Mihály püspök adományozta, aki 1679–1684 között volt az erdélyi reformátusok püspöke.

A kegytárgyak főként textíliák adományozásával gyarapodtak az elkövetkezendő években. A Szokolyai István esperes vizitációja során felvett leltárban Máthéfi György adományaként találunk egy török abroszt, amely selyemmel volt hímezve. Egyedfi Istvánné Szakács Sára az Ur asztalára adott egy himzett vászon abroszt. Marosi Judit egy kék és fehéres varrott kendőt, Török Mihály feleségével egy vörös gyolcs kendőt és egy abroszt. Az egyházközség Muzsnai Mihály volt felesége, Imre Juditnak köszönhetően egy váradi bibliával gazdagodott, ugyancsak ő adományozott egy keresztelő ónkannát is.⁸⁶

A kegytárgyak között felleljük a patrónus Gyulai család női tagjainak is az adományait. 1741-ben Bánffy Mária, Gyulai Ferenc felesége adott az egyháznak egy négyszögletű óntányért.⁸⁷ 1800-ban maga Ferenc gróf adományoz az Úrasztalára egy fehér kendőt, valamint egy másik kendőt is, amelynek aranyozott, csipkés széle volt, majd lánya Karolina egy virágokkal díszített kendőt. 1816-ban a gróf egy poharat adományozott az Úrasztalára, amelynek egyik része aranyozott.⁸⁸

A XVIII. században további részletes összeírások készültek még 1760-ban⁸⁹ és 1779-ben⁹⁰, amelyekben nem sok változást találunk a már említetteken kívül. Nagyobb változások láthatóak, ha az 1854-es összeírást hasonlítjuk össze a korábbiakkal, értelemszerűen főként az időközben elhasználódott textíliák cserélődtek ki. Az összeírásban kiemelt szerepet kapott, és a klenódiумok közé sorolták a Gyulai család segítségével öntött kis harangot is:

1. *Vagyon egy 162 fontos Harang, illy körül irással a K.Solymosi ev: ref: Ekklesia öntette ujra ezt a Harangot a Gróf Gyulai segedelméből 1823. Mátéfi Moses Curatorsagaba.*

2. *Egy réz kupás on kanna.*

3. *Más ugyan on Kanna egy Kupás kupa.*

4. *Egy kék virágos porcellán régi korso – aloll-fellyül onba foglalva*

5. *Egy arannyal futatott ezüs pohár.*

6. *Más ezüs pohár mellyről az arany futatás levásott.*

7. *Két óntányér – egyik kerek a másik négyszegű.*

8. *Egy fejér virágos abrosz veres bélléssel.*
9. *Egy arany virágos veres bársony.*
10. *Egy fejér sellyem arany csipkés keszkenő.*
11. *Egy kék sellyem arany és ezüs virágos ruha.*
12. *Ezüs rosás fekete csipkével veres színű*
13. *Egy fejér virágos veres pántikával felfoglalt fekete csipkés*
14. *Egy rótos asztal keszkenő.*
15. *Egy kamukás kenyér takaro keszkenő.*
16. *Egy régi a szélin nyomtatott sárgás keszkenő.*
17. *Egy szoszékre valo kék-virágos s rojtos sellyem takaro.*
18. *Egy kék virágos abrosz – fejér rojtal körül varva.*
19. *Egy kék virágos pohár takaro fejér rojtal körül varva.*
20. *Egy Kenyér hordozo ruha tarisnya.*
21. *Egy predikállo székre valo kék Tafora.*
22. *Egy szék takaro sárgás szőnyeg.*
23. *Egy veres ereditor Keszkenyő.*
24. *Egy megyszín bársony selyem rojtos abrosz gróf Kunn Lászlónétól.*

Keresztelésre valók:

1. *Egy on kanna nagy on Tálzajával.*
2. *Egy keresztelő pohár.*
3. *Két főkötő – az egyik fiúnak – a másik Leánynak való.*
4. *Egy ing – két poka ruha – egy ereditor veres fáki – és ezeken egy egybe kötő ruhájok – öszvesen 7 darab.⁹¹*

A templom nyugati részén lévő karzaton található egy 1853-ból való festett láda, ahol jelenleg az egyház textíliáit, illetve sérült óntárgyakat tárolnak.⁹² Ezekről külön, a parókia épületében tárolják a napjainkban is használt klenódiumokat. Itt található az ezüst pohár⁹³, az ónkancsó⁹⁴, az óntányér.⁹⁵ Továbbá van még egy négyszögletes óntányér⁹⁶ és egy réz kehely.⁹⁷

Egyház és mindennapok

Kissolymoson 1638 előtt nincs tudomásunk komolyabb református közösségről. Ekkor a faluban főként unitáriusok és mellettük szombatosok éltek, akiknek már saját templomuk is volt.

I. Rákóczi György fejedelem valláspolitikája következtében a református egyház térnyerése figyelhető meg Kissolymos esetében is. Az 1639-ben a településre kiszállt bizottság a faluban 38 reformátust és 82 unitáriust írt össze, a szombatosokat nem említették szám szerint. A bizottság, mivel ekkor még az unitáriusok voltak többségben, a templomot az ő használatukban hagyja.⁹⁸

A következő évben újra kiszáll a faluba a bizottság, azzal az ürüggyel, hogy „sokan ugyanezen esztendőben spontanea voluntate, nomine cogente megtértek és az igaz helvetica confessiot amplectáltak, kik ő Nagát a mi kegyelmes urunkat találták meg, hogy az országnak constitutioja és articulusi szerént bizonyos Commissariusokat bocsátana ő Naga azon Kis Solymoson Udvarhelyszéken levő templom és parochialis házaknak eligazítására és complanálására”.⁹⁹ 1640 márciusában mintegy két nap alatt 24 unitárius családfő tért át a református hitre. Név szerint ismerjük tovább-

bá a faluban a szombatos hitről áttértett családfők és özvegyek névsorát is, ekkor mintegy 28 névről tesz említést a Vargyasi Dániel János udvarhelyi főkapitány által vezetett *comissariusok* (biztosok) jelentése.¹⁰⁰

1697-ben a 68 esztendő, már református Domokos István visszaemlékezése szerint „akkor az Unitáriusok közül is sokat oda eskettetett erőszak alatt; csak kilencz ember marada megh az Unitárius valláson.”¹⁰¹ Szintén a tanúvallomások alapján tudjuk, hogy az erőszakosnak ítélt térítések mellett másfajta eljárásokat is alkalmaztak: „a pap erőltetett hogy álljak el sporontsolatot mutogatott nekem hogy soha hadban nem megyek, ha oda állok, én osztán ugy állék az Calvinisták közzé.”¹⁰²

Ha az unitáriusok közül sokan át is tértek, a továbbiakban is maradtak szombatosok a faluban. 1662-ben a megbízottak újból kiszálltak Kissolymosra, ugyanakkor a bözödi, ujfalusi és szenterzsébeti egyházközségekbe is, hogy a szombatosokat újonnan felszólítsák az áttérésre.¹⁰³

Az új református gyülekezet hamarosan lelkészt is kapott, amelyet az unitáriusoktól megkapott földek jövedelmeiből tudtak eltartani. A lelkész bérezését 1715-ből ismerjük, ekkor minden családfő köteles volt három kalangya búzát és ugyanannyi zabot, emellett egy szekér fát juttatni. Ezekon kívül minden kereszteléskor a pap egy tyúkot is kapott. A patrónus Gyulai család tíz köből búzával járult hozzá a pap fizetéséhez.¹⁰⁴ 1779-ben minden házasember a papnak két kalangya zabot és búzát, egy szekér fát juttatott, és a továbbiakban is járt a keresztelésért egy tyúk. A tanító fizetése ekkor 1 kalangya búza és zab volt. Ehhez járult még a Gyulai család által szolgáltatott 20 köből búza, amelynek harmada illette a tanítót. A terménybeli fizetés mellett a lelkész 20 forintot, a tanító ennek felét kapta.¹⁰⁵

A Kissolymoson is birtokos gróf Gyulai család két tagja is nagyobb kegyúri adománnyal támogatta a kissolymosi református egyházat a XVIII–XIX. században. A levéltárban erről az első emlék 1773. február 25-én kelt. Ebben gróf Gyulai József 500 magyar forintos tőkével alapot hoz létre, melyből évente 20 magyar forintot az oda való papnak és 10 magyar forintot az éneklő gyermekeket tanító mesternek ajánl fel. Amennyiben az eklézsia végső pusztulása következne be, akkor ezt az alapot szabadon a károk enyhítésre felhasználhatják.¹⁰⁶ Az adományozás után majdnem száz év múlva 1861-ben, ebből az alapból az akkori értéken még 437 magyar forintnak megfelelő összeg állt rendelkezésre, pedig az egyház történetében kétszer is történt súlyos katasztrófa.¹⁰⁷ 1866-ban egy másik Gyulai gróf, Lajos 1000 osztrák értékű forinttal kepe megváltási alapot hozott létre.¹⁰⁸ Az adományozó gróf 1869-ben halt meg Pesten, halotti címere jelenleg is látható a templom belsejében a keleti oldalon.

A XIX. században a faluban a reformátusoknak nincs saját temetőjük. 1871-ben az egyházi vizitáció arról számolt be, hogy az unitáriusokkal közösen használt temető bekerítetlen.¹⁰⁹

A XVIII. században miután az unitáriusok is felépítették saját templomukat sokáig nem hallunk egyenlenségről a két felekezet között, egészen 1835-ig, amikor a közös erdők használatán vesznek össze.

A református egyház földbirtokai

A református templom, iskola és lelkész, valamint a tanító eltartásában nélkülözhetetlen volt az egyházi birtok. A földek jövedelmét a *curátor* tartotta számon, mely-

ről évenként részletes kimutatás készült, melyet a presbitérium és vizitáció felügyelt. Ez a kezdetekben az unitáriusoktól megkapott birtokokat jelentette, amelyeknek viszont nem találjuk nyomát az első összeírásokban a XVIII. század elején. Feltehetően az ekkor már ismét többségbe kerülő unitárius gyülekezet visszaszerzi régi földjeit. Erre utal az egyik XVII. század végi tanúvallatás, amelyből megtudjuk, hogy a környező területeket „*Dániel Püspök nevü Püspök¹¹⁰ adta volt itt Küssolymosban lakott Egyetfi Gergelynek, sokat is veszekettek felette, most azokat az földeket birják Egyetfi Andrásék, s el is cserélgettek benne Benkő Jánusnak.*”¹¹¹ A későbbiekben pedig amikor templomot építenek, ők hordják el a romos kápolna köveit, valamint itt jön létre a temetőjük is.

Az mindenképp bizonyos, hogy 1701-ben a református egyházközség tulajdonában szinte kizárólag újonnan adományozott földekkel találkozhatunk. A legfőbb adományozó Kovács Péter volt, aki a *Kertek Aj*-ba, *Gettze megett* öt vékás földet juttatott a pap jövedelmének kiegészítésére. Szintén Kovács Péter adományozza az erdő alatti földet, amelynek egyik szomszédja Ferenc Pál volt. *Köles osztro*-ban levő föld, amelynek alsó szomszédja Simó István felül Mátéfi Pál szintén az adakozó Kovács Péter nevéhez fűződik. Ezek mellett szintén a pap hasznát szolgálta a *Kerek ájban* levő szénafü, amelynek az alsó szomszédja Simó István, a felső pedig Mátéfi Pál.

Az egyházközség számára Domokos András adományozott egy öt vékás szántóföldet a *Szőlő* alatti határrészben, amit a későbbiekben az alsó határban levő *Kerek áj*-ban levő földel cseréltek el.¹¹² Domokos András és Égető Erzsók 1706-ban újabb földadományozást tettek. A reformátusoknak egy szántóföldet adtak a kissolymosi alsó határban az *Erdőmegi* nevű helyen. Az unitáriusokra szintén egy szántóföldet hagytak a kissolymosi alsó határban a *Szénásvölgy* nevű helyen.¹¹³ Az 1715-ben elkészített leltár idejére további adományokkal bővültek a birtokok. Az alsó határba *Háromszögű* nevű helyben Mátéfi Györgyné, Domokos András a *Csonka ház megett*, valamint a *Sár feje* nevű helyben, Gál Ferenc a Felső határban egy háromvékás földet hagyományozott. Ugyancsak az ő nevéhez kötődik az alsó határban *Kerekáj* helyben történő adomány is¹¹⁴. 1773-ban Katona András kissolymosi nemes ember az eklézsia szükösségére való tekintettel egy szénafüvet adományoz *vicinussa ab una alol a Falu küs Szegletis földe, fellyel Néhai Nagy Máté Pál Relietioja Hógyi Mária Széna Füve, alsó бүтүјјен Kerekállы Szölleire kijáро Falu Uttya, másik бүтүје үткөзик a Falu Temető Hellyére.*¹¹⁵

Az egyházközség a későbbiekben nemcsak adományozások, hanem zálogosítások útján is földekhez jutott. Hasonló eset történik a *Gettze háta megett*, ahol 5 vékás szántóföldhöz jutnak, mivel Hadnagy György, nem fizette vissza az egyháztól felkért pénzeket. Szintén zálogba rakott földdel találkozunk *Sár бүккэнél*, amely Domokos András tulajdona volt.¹¹⁶ 1779-re az egyházközségnek 11 szántóföldje, hét kaszálója egy erdeje és egy gyümölcsöskertje lesz a falu alsó és felső határában. Egy, a kissolymosi levéltárban megőrződött 1810-es összeírás szerint a pap tulajdonában ekkor 5 szántó és három kaszáló van, a tanító hat különféle helyen kapott szántót, amihez egy kaszáló társult.¹¹⁷

1835-ből egy igen fontos birtok összeírás maradt fenn, amely nemcsak tételesen sorolja fel a birtokokat, hanem, rögzíti a föld méretét, és azt is, hogy kinek a használatában van.

1. *A Tiszteletes Ev: Református Eklésia Parochialis jorzágának origia* □ 1250
2. *A Tiszteletes Mester jorzágának* □ 625
3. *A Templom helynek* □ 140
4. *A Harang oldalnak* □ 325
5. *Eperjese Lábon á Tiszteletes Pap Szántó földnek hosza 135 öl, alsó vége 4 öl, közepe 4 öl 8 sub, felső vége 5 öl, origia* □ 630, *Metrata 3, 2 kupa.*
6. *Köles osztoroba a T: Pap földének hosza 148, felső végibe 7 öl, 3 sub közepe 9 öl – also vége 7 öl* □ 1150 *Metrata 3 kupa 12.*
7. *Sárfejin á T Pap földének hosza 130. also vége 6 öl, 2 sub közepi 8 öl, felső vége 8 öl* □ 953 *Metrata 4, Kupa 12.*
8. *Erdő megett á T: Pap földének hosza 147, felső vége 5 öl 3 sub, közepe 5 öl 4 sub, külső vége 2 öl, 3 sub* □ 581 *Metrata 2 Kupa 4.*
9. *Vég lábba á T. Pap földének Hosza 90 öl alsó vége 22 öl, közepe 20, felső vége 11 öl* □ 1590 *Metrata 7, kupa 14.*
10. *Getzeház megett hosza T Papének 80 öl 5 sub, alsó vége 13 öl, közepe 10 öl, felső vége 7 öl,* □ 808 *Metrata 4.*
11. *Kerekájiba T: Pap Szántójának hosza 6 göl, also vége 6 öl, közepe 7 öl, felső vége 3 öl 5 sub,* □ 414 *Metr:2, Kupa 1.*
12. *Kerekájiba á T. Pap Kaszálójának hosza 41 öl külső bútűje 31 öl, közpe 26, belső bútűje 25 öl* □ 1107.
13. *Teke hajtó előtt a T. Pap Kaszálójának hosza 77 öl 3 sub, külső vége 15 öl 4 sub közepe 14 öl belső vége 2 öl 4 sub,* □ 900.
14. *A Pap háza felett valo kaszálonak hosza 38 öl, belső bútűje 25* □ 950.

Következnek a T. Mester Szántó és kaszálló helyei. –

1. *Köles osztoba á T. Mester szántójának hosza 100 öl, alsó vége 4 öl, közepe 10 öl 3 sub felső vége 7 öl 3 sub* □ 733 *metr:3 kupa 10.*
2. *Sárfejin a T. Mester Szántójának hosza 124 öl, alsó vége 3 öl 4 sub, közepe 4 öl 1 sub, felső vége 15* □ 924. *Met:4 Kupa 9.*
3. *Erdő megett á T. Mester Szántójának hosza 147 öl, felső vége 3 öl, közepe 3 öl 5 sub alsó vége 4 öl, 5 sub* □ 267, *Met:4 Kupa 9.*
4. *Véglábba á T: Mester Szántójának hosza 80 öl also vége 11 öl, közepe 12 öl, Felső vége 7 öl 3 sub* □ 813 *Metr:4 Kupa 1.*
5. *Getzház megett a T. Mester szántójának hosza 80 öl, also vége 7 öl 3 sub, közepe 6 öl, felső vége 3 öl 5 sub* □ 453 *Met. 2 kupa 4.*
6. *Kerekájiba á T. Mester Szántójának hosza 55 öl also bútűje 8 öl, közepe 18 öl, felső bútűje 10 öl* □ 599. *Metr: 3.*
7. *Kerekájiba á T. Mester Kaszálójának hosza 351 öl külső vége 9 öl közepe 10 öl, belső vége 11 öl* □ 350.
8. *Á Temetőre T. Mester kaszálójának hosza 38 öl alsó bútűje 14 öl közepe 18 öl, belső bútűje 10 öl* □ 532.
9. *Teke hajtó előtt a T. Mester Kaszálójának hosza 29 öl alsó bútűje 48 öl közepe 26 öl, külső vége* □ 1073.[...] ¹¹⁸

1860-ban újabb adatokat ismerünk, amelyek az egyházi birtokok kiterjedését veszik számba. Ezek szerint a papi birtok 3 hold és 1848 öl szántóból, 2 hold és 460

öl kaszálóból és 331 öl legelőből állt. A mesteri birtok 2 hold 26 öl szántót, 1 hold 407 öl kaszálót, 704 öl legelőt, ezen kívül 547 öl terméketlen helyet jelentett, amelynek nincs jövedelme. Az egyház birtoka 1568 öl szántóból, 660 öl kaszálóból, 1 hold 488 öl legelőből, 91 hold 1446 öl erdőből, tevődött össze, ebből 231 öl terméketlen volt.¹¹⁹

Az egyházközség legbecsesebb tulajdona az erdő volt. A reformátusok csere erdejének ügye a *Sátormány* helyben az írott források alapján a levéltár legrégebbi eredeti dokumentuma, mely 1752. március 16-án kelt, és a szentábrahámi egyházzal kötött megállapodását tartalmazza, melyben 7 pontban rögzítik, hogy a két egyház a határon fekvő erdőt milyen feltételekkel használhatja. Sajnos a levél bevezető felső része hiányos, egy később ráírt összefoglaló alapján tudhatjuk, hogy a Sátormány Csere erdejére vonatkozik.¹²⁰ A Sátormányban lévő csere erdőt említik egy 1835-ben kelt levélben is, melyben a reformátusok arról írnak, hogy az unitáriusok a közös erdőben vágják a fát engedély nélkül. Bogátfalvi Sebessi István királybírónak leírják, hogy a kitermelt fa nem a templom és a parokiális szükségletek kielégítését szolgálja. A királybíró válaszában ígéretet tett, hogy képviselője a törvény erejével megbünteti a fákat jogtalanul kivágókat.¹²¹ Rákövetkező évben 1836. április 9-én kelt és hitelesített tanúvallomási jegyzőkönyvben a 19 tanú a következő kérdésekre egybehangzóan válaszolt. Sátormány csere erdeje a szentábrahámi és más felől a kissolymosi közösség köz erdeinek szomszédságában fekszik. Egybehangzóan állítják, hogy az erdőt fele-fele arányban a reformátusok és unitáriusok használják. A két egyház kurátora felel az erdőrészért és az adott egyház őrzi a területet. A kurátor oltalma alatt áll, és ők jogosultak a büntetések kiszabására is. Tilalmas erdőlés esetén fele-fele arányban fizettetik a büntetést az egyházak.¹²²

A viták folytonossá válása miatt az egyházakban megfogalmazódik, hogy ezt a folyamatos pereskedést, csak az erdő igazságos megosztásával lehetne elhárítani. Az ügy egészen 1841-ig tart, mikorra is a református és az unitárius egyház megegyezett a megosztásról. A reformátusok a megszerzett területeket hét darab táblában rögzítették az 1841. február 28-án kelt dokumentum szerint.

I. Tábla: *Sarbükke* 2790□öl,

II. Tábla: *Kerekhegy c, harmadik szakasz*, 1125□öl,

III. Tábla: *Bálint Sürűje*, 2246□öl,

IV. Tábla: *Veszős berze, a, első szakasz*, 4335□öl,

V. Tábla: *Teke hajtó, negyedik szakasz*, 7470□öl

VI. Tábla: a: *Zongota ajja, negyedik szakasz*, 2750□öl

VII. Tábla: *Zongota tisztásán b: második szakasz*, 4510□öl

Iső Classis: Vég Láb, 475□öl

2dik Classis: Jakab erdeje a: szakasz, 1045□öl

3dik Classis: Nagyjefeje Oldala, 915□öl.¹²³

Az egyházi iskola

A kissolymosi református iskola történetére hiányos adatokkal rendelkezünk. A régi számadásokból, vizitációkból a folytonos iskolatörténet nem rekonstruálható. A meglevő adataink annak működésébe engednek betekintést.

Feltehetően a felekezeti iskola 1640 körül már működik. A XVII–XVIII. századi bíraskodási jegyzőkönyvekből Tóth Levente öt tanító nevét említi, ezekből kettő biz-

tos az unitárius egyház tanítója volt, mert ezt az adatot lejegyezték a név mellé. A többi esetekben biztosra nem mondhatjuk, hogy a tanító a református diákokat tanította. 1639 körül Martonosi Pál, 1649 és 1657-ben Kalmár Ferenc, 1713-ban Mátfői Pál neveivel találkozunk.¹²⁴ 1666-ban minden bizonnyal a faluban működik az unitáriusok iskolája is, ekkor Kapor Mihály iskolamester nevével találkozhatunk.

A XVIII. század elején a falu tanítója a használatába kapott földek jövedelmein kívül minden házasembertől 1 kalangya búzát és zabot kapott, emellett tíz forint készpénz is járt¹²⁵. A bérezés a század végére sem javult jelentősen. Ekkor az addig meglévő fizetség mellé megkapja a Gyulai család által juttatott 20 köből búza harmadát.¹²⁶ 1773-ban Gyulai József 500 magyar forintos tőkével alapot hozott létre, amelyből évente 10 magyar forintot a tanító bérezésének kiegészítésére ajánlott fel.¹²⁷

1855-ből fennmaradt egy dokumentum, amely a református iskolamester fizetését rögzíti tételesen. Ennek alapján gróf Gyulai Lajostól 30 kalangya búza, az eklézsia tanulóitól 28 kalangya búza és zab mellett összesen 10 magyar forint a szegényebb tanulóktól és további 6 szekér fa volt a jövedelme. Emellett bírt a 11 vékás szántóföld, és a 3. fordulóban lévő területől 2 szekér széna hasznát. Fizetségéért cserébe köteles volt énekelni az istentisztelet alatt, a gyerekeket lelkiismeretesen tanítani, továbbá harangozni istentiszteletkor és a temetések alkalmával.¹²⁸

Magáról az iskolaépületről is szegényes adatokkal rendelkezünk, ezek is az iskolaház állagmegóvásáról és folyamatos felújításairól tudósítanak. 1829-ben állagmegóvására 8 magyar forint 72 dénárt költöttek.¹²⁹ 1840-ben a templommal együtt leégett az iskolaépület is. Az 1841. kelt jegyzőkönyvben található, hogy a tűzvész miatt nem volt tanítás abban az évben.¹³⁰ 1842-ben megkezdik az új mesteri ház építését is, melyre 256 magyar forint 21 dénárt költöttek.¹³¹ Az építkezés az 1846-os évben is zajlik, az anyagi források szűkössége miatt, ekkor 25 magyar forint és 24 dénárt jegyeztek le, mint költség.¹³² 1863-ban az iskolaház ablakaira 17 magyar forint 34 dénárt költöttek.¹³³

Az eklézsia leveleiből három foglalkozik az iskola és a mester ügyeivel. A legkorábbi 1820. március 22-én kelt. Ebben gróf Gyulai asszonynak, mint az iskola patronájának tesznek panaszt négy pontban a mester ellen. Ismertetik, hogy az új tanulókat kirekesztette az iskolaépületből, és az ablakok alatt „*kutzorgotak*”, és nem tanítóhoz méltóan bánt velük. A megye bíróját, aki próbálta a mestert jobb belátásra bírni „*Tarka Kutjának-Tarka Agárnak*” nevezte, ezzel megsértve Benkő Pétert. Ezen kívül illegálisan vágja a megye erdejét. „*Nyuzott Lonak*” nevezi a papot és a feleségét és gyalázatos jelzőkkel illeti. A pap is próbált hatást gyakorolni a mesterre. A papot és a templomot sem kímélte a szitkozódásaival „*üsse a Mennykő a Templomot*” – olvashatjuk a panaszlevélben.

Gyulai Ferencné válasza nem késett sokáig. Az esperessel való egyeztetés után Török mester írásba kellett foglalja, hogy jobb belátásra tér, és békességben fog élni az előjárókkal is, és kötelezi magát, hogy halála után az eklézsiaára hagyja vagyonát.¹³⁴ 1835. szeptember 16-án Kis Pál Muzsnán lakó esperestől kéri az engedélyt, hogy sárpataki levita Árus János betölthesse a mesteri állást a településen. Az esperes az engedélyt megadta és rögzítette, hogy fizetése mind a két egyházban a leszolgált idő arányában történjen meg, melyet a hitesek presbitériumok határoznak meg.¹³⁵

Az alábbi táblázat tartalmazza az 1823–1854 közötti időszakban a református iskolába járt gyerekek számát, valamint azt, hogy milyen tárgyakat tanultak.¹³⁶

Év	Fiú	Lány	Tantárgy, Tanító
1823	0	0	Nincs adat
1824	2	4	Olvasás, vallás, éneklés
1825	0	0	Nincs adat
1826	5	17	Olvasás, vallás, szent históriát, számolás, írás,
1827	12	4	Nincs adat
1828	8	7	Olvasás, vallás, szent história, számtan, írás, éneklés
1829	4	10	Olvasás, vallás, szent história, számtan, írás, éneklés
1830	10	7	Olvasás, vallás, szent história, számtan, írás, éneklés
1831	13	8	Olvasás, vallás, szent história, haza ismerete, számolás, írás éneklés
1832	7	5	Olvasás, vallás, szent história, haza ismerete, számolás, írás éneklés
1833	11	6	Vallás, olvasás, haza história, számtan, írás, éneklés
1834	9	6	Olvasás, vallás, szent história, geographia, számtan, írás, éneklés
1835	8	4	Olvasás, vallás, szent história, haza ismerete, geographia, számtan, írás, éneklés
1836	9	3	Olvasás, vallás, szent história, geographia, számtan, írás, éneklés
1837	3	0	Olvasás, vallás, szent história, számtan, írás, éneklés
1838	4	2	Olvasás, vallás, számtan, írás
1839	4	3	Olvasás, írás, erkölcsi regulát, imádságokat, számolást, éneklést
1840	6	4	Olvasás, vallás, imádságok, számolást, írást, éneklést
1841			Iskola ház leégett
1842	4	0	Olvasás, imádságok, írást, éneklést, mester a saját házában végzi a tanítást
1843	3	6	Nincs adat
1845	10	8	Olvasás, vallás, szent história, imádságok, számolást, írást, éneklést
1846	27	10	Olvasás, vallás, szent história, természet tant, számtan, éneklés, írás
1847	31	11	Olvasás, vallást, erkölcsi regulák, számtan, éneklés, írás
1848	19	11	Olvasás, vallást, erkölcsi regulák, számtan, éneklés, írás
1850	7	3	Olvasás, betűk, imádságok, számokat éneklést
1851	3	2	Olvasás, syllabilizálást, könyörgést, számítást
1852	8	5	Nincs adat
1853	5	6	Olvasás, erkölcs, vallási regulák, imák, számok írás, éneklés
1854	n.a	n.a	Nincs adat

JEGYZETEK

1. Benkő 1992, 95-96. – 2. SzOkl ú.s. VII. 61. – 3. SzOkl IV. 39. – 4. SzOkl ú.s. I. 241-243, 254-255. – 5. SzOkl ú.s. I. 203, Szabó 2005, 93. – 6. Benkő 1992, 98. – 7. SzOkl ú.s. IV. 367. (17 lóföt, 11 gyalog puskást, 11 szabad székelyt, 14 jövevényt (inquilini), 2 advenae és 1 job.avitici). – 8. SzOkl ú.s. V. 295. (19 lófő, 19 gyalog puskás, 11 recuperati, 33 recentes és 2 haereditates). – 9. Úszék 1700-1722, 427. – 10. Dányi – Dávid 1960, 364. – 11. Benczédi 1878, 362-365. – 12. Szilágyi 1874, 150-160. – 13. Dávid 1981, 182. – 14. Benczédi 1878, 365. – 15. Varga 1998, 285. – 16. Az Országos Levéltár Hargita megyei Igazgatósága, Csíkszereda. Anya-könyvek Kissolymos református anyakönyve. Leltári szám (ltsz.) 52/641, 642. – 17. KsRekL 44. köt. – 18. KsRekL. 11. köt. 1886. évi bevételek-kiadások, 35 lap 7. pont – 19. KsRekL. 44. – 20. KsRekL. VIII.C.05. irat – 21. KsRekL. VIII.C.13. irat – 22. KsRekL. 2. köt. 1756-os bejegyzés – 23. Dávid, 1981, 181-182. – 24. Benkő 1992, 94-95. – 25. Benkő 1992, 94. –

26. SzOkl ú.s. I, 203, Szabó 2005, 93. – 27. Orbán 1868, 152. – 28. Benkő 1992, 94. – 29. Benczédi 1878, 363. – 30. Szabó 2005, 98–100. – 31. Benczédi 1878, 363. – 32. Liber Eccl. 1644, 43. – 33. „AEDES HAEC SACRA SANCTAE TRINITATI DEO. AEDIFICATA ERAT EX FUNDAMENTO E MATERIALIBUS LIGNEIS ANNO 1642 PROPRIIS SUMPTIBUS ILLUSTRISSIMAE AC MAGNIFICAE DNAE. DAE. COMITISSAE MARIAE KAPI RENOVATA VERO AO. 1742 SUMPTIBUS EXCELL. AC MAGN. DNI. DNI. STEPHANI COMITIS GYULAI DE MAROS NEMETI ET EXCELL. AC MAGN. DNAE DNAE. MARIAE BANFFI DE LOSONTZ TANDEM ANNO 1784 RURSUS EX FUNDAMENTO UNA CUM TURRI E MATERIALIBUS LAPIDEIS PER EXIGUAM HELVETICE CONFESSIOI ADDICTAM ECCLESIAM K. SOLIMOSIENSEM SUMPTIBUS JOSEPHI COMITIS GYULAI INDUSTRIA CURATORUM GEORGI AG ET SIGISMUNDI IUNIORIS MATEFFI EXT-RUCTA” (közli Dávid 1981, 182–183) – 34. Liber Eccl. 1644, 161. – 35. A felirat nagy ellentmondása, hogy Mária, Kapi György lánya 1642-ben nem építhette meg a kis fatemplomot, hiszen ő a század utolsó évtizedeiben kerülhetett kapcsolatba a faluval és a Gyulai családdal. – 36. Nagy 1868, 263. – 37. Pálmay 2003, 93. – 38. Losonci Mária több templom felújításához is hozzájárult, így a somkeréki református temploméhoz is. (Kádár 1903, 107.) – 39. KsRekL. VIII.C.02. irat – 40. Liber Eccl. 1715, 177. – 41. Balogh 1935, 173. – 42. KsRekL. 02. köt. 1809. évi bejegyzés – 43. KsRekL. 02. köt. 1823. évi bejegyzés – 44. KsRekL. VIII.C.13. irat – 45. KsRekL. 04. köt. 1824. évi bejegyzés – 46. KsRekL. 04. köt. 1823, 1825, 1831-es évek bejegyzései – 47. KsRekL. 04. köt. 1834. évi bejegyzés – 48. KsRekL. 04. köt. 1835. évi bejegyzés – 49. Urel régi ügyiratok 52. csomag, 39. irat. 1836 Kissolyos – „*az azon Egyházi Kerületi Kis Solymosi Ekklánk számára – ennek temploma építése segedelmezésére el intézett kéregetésre szükséges engedelelem leveleket kézben szolgáltatás végett ide leküldvén.*” – 50. KsRekL. 04. köt. 1837. évi bejegyzés – 51. KsRekL. VIII.C.07. irat – 52. KsRekL. 04. köt. 1838. évi bejegyzés – 53. KsRekL. VIII.C.09. irat – 54. KsRekL. VIII.C.13 irat (10. pont) – 55. KsRekL. VIII.C. 4/d. irat – 56. KsRekL. 04. köt. 1841. évi bejegyzés – 57. KsRekL. 04. köt. 1842. évi bejegyzés – 58. KsRekL. 04. köt. 1843. évi bejegyzés – 59. Urel régi ügyiratok 73. csomag, 5. irat. A kissolyosi templom és torony 1843 – 60. A küpü kivájt fa, vagy kő, amelybe a forrásvíz összegyűl ÚMTsz, RMNyA. Használata általános. Megj.: köpü értelemben általános népi szó hangalakváltozata. – 61. KsRekL. VIII.C.10. irat – 62. KsRekL. VIII.D.06. irat – 63. KsRekL. VIII.D.03. irat – 64. KsRekL. 04. köt. 1845. évi bejegyzés – 65. Ref. viz. 1849–1849. 35. – 66. Ref. viz. 1849–1849. 35. – 67. KsRekL. 04. köt. 1850. évi bejegyzés – 68. KsRekL. VIII.C.15.a irat – 69. KsRekL. VIII.C.13. irat – 70. KsRekL. 05. köt. 1871. január 29. határozat – 71. KsRekL. 04. köt. 1871. évi bejegyzés – 72. KsRekL. VIII.C.15.b irat – 73. KsRekL. 04. köt. 1872. évi bejegyzés – 74. KsRekL. 05. köt. 1873. január 29. határozat, KsRekL. 04. köt. 1872. évi bejegyzés – 75. Urel régi ügyiratok 73. csomag, 5. irat. A kissolyosi templom és torony 1843 – 76. Kovács–Nyárádi 2008. 481–496. – 77. KsRekL. 05. köt. 1876. október 29. gyűlés – 78. KsRekL. 04. köt. 1878. évi bejegyzés – 79. KsRekL. 05. köt. 1880. március 16. gyűlés
80. KsRekL. 04. köt. 1880. évi bejegyzés, 13 pont. – 81. KsRekL. 11. köt. 1885. évi számadás. – 82. Koncz 1882, 110. – 83. Benczédi 1878. 363–365. – 84. Liber Eccl. 1644. 161. – 85. Benczédi 1878. 362. – 86. Liber Eccl. 1715, 176. – 87. Liber Eccl. 1715, 176. – 88. Liber Eccl. 1779, 100. – 89. KsRekL. 02, 1760. évi bejegyzés – 90. Liber Eccl. 1779, 100. – 91. KsRekL. VIII.C. 13. – 92. A ládatető belső felirata: *Mátéfi Sigmund Megye Biroságába Készült ezen láda 1853.* Van egy nagyméretű hengeres testű gombos fedéllel ellátott füles ónkupa a 19. század elejéről és egy sérült íves szélű úrvacsora osztó tál, melynek szélei töredeztek és hiányosak (Ltsz: RE55). Mindkettő jelzés és felirat nélküli. A textílek közül említést érdemel Bara József és Molnár Zsuzsanna 1888-ból, Máthé István és családjának 1910-ből és Máthé Eszter 1926-ból való terítő ajándéka. – 93. Ltsz. RE59. Sima vonalvezetésű 18. századi kehely. A kupa szájpereménél, nodusán és a talpán aranyozott ezüst, továbbá a nodusa virágos indákkal díszített. Magassága 22 cm, jelzés és felirat nélküli. Már a legelső leltárakban is szerepel, 1701-ben, miután elhasad, kijavítják. – 94. Ltsz. RE56. Nagyméretű hengerelt testű, fedeles, füles ónkancsó a 18. század közepéről. Fedelén kisméretű gomb, ujjtámaszán koronát formáló plasztikus részzel. A hengerelt testen felül és alul két vésett szalag fut körbe. Alja javított. Magassága 30 cm, jelzés nélküli. Már az első fennmaradt leltárban szerepel. – 95. RE53. Óntányér felső peremén két készítőjellel (BB és ismeretlen városkapu). Sérült, közepénél átszakadt. Átmérője 20cm. Már az első fennmaradt leltárban szerepel. – 96. Ltsz.: RE58, ez a Bánffy Mária által 1741-ben adományozott óntányér. – 97. Ltsz. RE58, minden bizonnyal ez Gyulai Ferenc gróf által 1814-ben adományozott tárgy. – 98. Koncz 1882, 220–221. – 99. Koncz 1882, 107–108. 100. Koncz 1882, 107–108. – 101. Benczédi 1878, 363. – 102. Benczédi 1878, 365. – 103. Koncz 1882, 224–226. – 104. Liber Eccl. 1715, 178. – 105. Liber Eccl. 1779, 100. – 106. KsRekL. VIII.C. 02. irat –

107. KsRekL. 04. köt. 1861. évi bejegyzés – 108. KsRekL. 04. köt. 1866. évi bejegyzés – 109. Ref. viz. 1871, 104. – 110. Feltehetően Beke Dániel 1636. december 17. – 1661. március 14. unitárius püspökről lehet szó, ebben az időszakban nincs Dániel nevezetű püspök az erdélyi református egyházkerületben. – 111. Benczédi 1878, 362-363. – 112. Liber Eccl. 1644, 161. – 113. KsRekL. VIII.C. 05. (1.) irat – 114. Liber Eccl. 1715, 178. – 115. KsRekL. VIII.C. 05. (3.) irat – 116. Liber Eccl. 1779, 101. – 117. KsRekL. VIII.C. 03/a. irat. – 118. KsRekL. VIII.C. 03/b – 119. KsRekL. 05. köt. 1847. október 23. gyűlés. – 120. KsRekL. VIII.C. 01/a. irat. [...] *az alsó Végén a Kis Solymosi és a Sz. Ábrámi erdőt Ki határozó Halom, a felső vége a Intzénéál Ki-járó régi el-hagyott ország uttja, veszett Rév Belül vicinussa. Hoszszára á Sz Ábrámi erdő, fejjül Kis Solymos felül az Bértzen elől járó út.* [...] – 121. KsRekL. VIII.C. 01/c. irat. A levél egyik másolatában is szerepel ebben az évben ez az ügy, abból megtudható, hogy a 1835. január 26-án megtartott vizitáció fedezte fel a törvényteleniséget. – 122. KsRekL. VIII.C. 01/e. irat – 123. KsRekL. VIII.C. 01/h. irat – 124. Tóth 2006, 13-23. – 125. Liber Eccl. 1715, 178. – 126. Liber Eccl. 1779, 100. – 127. KsRekL. VIII.C. 02. irat – 128. KsRekL. VIII.C.01/k. irat – 129. KsRekL. 04. köt. 1829. évi bejegyzés – 130. KsRekL. 04. köt. 1841. évi bejegyzés – 131. KsRekL. 04. köt. 1842. évi bejegyzés – 132. KsRekL. 04. köt. 1842. évi bejegyzés – 133. KsRekL. 04. köt. 1864. évi bejegyzés – 134. KsRekL. VIII.D.01/a. irat – 135. KsRekL. VIII.D.02. irat – 136. KsRekL. 04. köt. az illető évek bejegyzései.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

- Balogh 1935
Balogh Ilona: *Magyar fatornyok. A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézete*, Budapest 1935.
Benczédi 1878
Benczédi Gergely: *A kissolymosi, bözödi, bözödújfalui, újszékelyi és szentdemeteri unitárius templomok elvétele iránt 1697. január 19–22-én felvett tanúvallomások*. In: *Keresztény Magvető*, 1878, 362–365.
Benkő 1992
Benkő Elek: *A középkori Keresztúr-szék régészeti topográfiája*. *Varia Archaeologica Hungarica*. V. Budapest, 1992.
Dávid, 1981
Dávid László: *A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei*. Bukarest, 1981.
Dányi – Dávid 1960
Dányi Dezső – Dávid Zoltán: *Az első magyarországi népszámlálás 1784–1787*. Budapest, 1960
Kádár 1903
Kádár József: *Szolnok–Dobokavármegye monográphiája*, VI. köt. Deés 1903.
Kovács – Nyárádi 2008
Kovács Árpád – Nyárádi Zsolt: *A Tarcsafalvi Unitárius Egyházközség a 18-19. században az egyházközség levéltári forrásai alapján*. In: *Kinda István* (Szerk.) *Acta Siculica Sepsiszentgyörgy*, 2008. 481–496.
Koncz 1882
Koncz József: *A nagy- és kissolymosi, szenterzsébeti és bözödi unitárius templomok átadása a reformátusoknak 1639-ben*. In: *Keresztény Magvető*, 1882, 107–110, 217–223.
Nagy 1868
Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. Pótlék kötet. Pest 1868.
Orbán 1868
Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása...*, I, Udvarhelyszék, Pest, 1868
Pálmay 2003
Pálmay József: *Udvarhely vármegye nemes családjai*. Sepsiszentgyörgy, 2003.
Szabó 2005
Szabó T. Attila: *Udvarhelyszék. Szabó T. Attila Erdélyi történeti helynévgyűjtése*, 6 (között. Hajdú Mihály és Bárth M. János), Budapest, 2005
SzOkl.
1872-1934 *Székely Oklevéltár. I-VIII*. Szerk.: Szabó Károly, Szádeczky Kardoss Lajos, Barabás Samu. Budapest-Kolozsvár.
SzOkl. ú.s.
1872-1934 *Székely Oklevéltár*, új sorozat. I–VII. 1983–1999. Szerk.: Demény Lajos, Pataki József, Tüdös S. Kinga. Bukarest–Budapest–Kolozsvár 1983–2004.

Szilágyi 1874

Szilágyi Sándor *Az unitáriusok 1638-ki üldöztetései, s a deési complanatióknak történetéhez.* In *Keresztény Magvető*, 1874. 150–160.

Tóth 2006

Tóth Levente *Udvarhelyszéki schola-mesterek a XVII–XVIII. századi bíraskodási jegyzőkönyvekben.* In: *Areopolisz, történelmi és társadalomtudományi tanulmányok VI, Székelyudvarhely, 2006, 6-23.*

Uszák 1700-1722

Székely székek a 18. században. II, Udvarhelyszék 1700–1722. között (közét. Pál-Antal Sándor), Marosvásárhely, 2009.

Varga 1998,

Varga Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája I. (1850–1992).* Budapest, Csíkszereda, 1998.

FORRÁSJEGYZÉK

EREL Főklvt.– Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár, Kolozsvár, Erdélyi Református Főkonzisztórium Levéltára

Ref. viz. 1849–1849 – Az Udvarhelyszéki (...) Egyházkerület vizsgálati jegyzőkönyve készült 1850-ben.

Ref. viz. 1870 – Az udvarhelyi ev. ref. Egyház kerület vizsgálati Jegyző könyve 1869-évről készült 1870-ben.

Ref. viz. 1871 – Az udvarhelyi ev. ref. Egyház kerület vizsgálati Jegyző könyve 1870-évről készült 1871-ben.

KsRekl – Kissolymosi Református Egyházközség levéltára, Kissolymos

2. köt. Régi számadások jegyzőkönyve 1756–1823.

4. köt. Régi számadások jegyzőkönyve 1823–1889.

5. köt. Presbiteri gyűlések jegyzőkönyve 1844–1879.

11. köt. Presbiteri gyűlések jegyzőkönyve 1884–1901.

44. köt. Levéltári lajstromkönyv 1916–1966.

VIII. köt. Régi ügyiratok.

C. Vagyoni ügyek

1. Osztály és egyezség levelek

a. A kisgalambfalvi eklézsia Sátormány cseréjére való szerződése 1753.

b. Tegehajtó alja nevű helyben levő szénafűrőlvől való levél 1764.

c. Bolgárfalvi Sebesi István királybíróknak írott levél 1835.

d. Az erdőosztó bizottsághoz írott folyamodvány 1835.

e. A vármegyei törvényszéknek intézett levél 1836.

f. Az egyházi erdők felosztásának osztálylevele (másolat) 1841.

g. Az unitárius és a református egyház közös Sátormánybeli erdejének felosztása 1853.

h. A református egyháznak jutott erdők összeírása 1841, 1842, 1853.

i. A Sátormánybeli erdőről való levél 1835.

j. Gyulai Lajos levele nagyapja Gyulai József által létrehozott pénzalapítványról 1867.

k. A református iskolamester fizetése 1855.

2. Gróf Gyulai József 500 forint pénzalapot adományoz az egyháznak 1773.

3/a Az egyházi földek összeírása 1810.

3/b Egyházi földek nyilvántartása 1835.

4/d Benkó Péter ajándéklevele 1846.

5. 1814-1875 közötti összeírás az egyházi levéltárban őrzött szerződésekről

7. Templom és torony javításáról szóló egyezség 1837.

9. Toronyépítésre Gyulai gróf adománylevele 1840.

10. Egyezséglevelél Lévai Pállal küpü építéséről 1843.

13. 1854-es vagyonszámla

15/ a harangöntési adományok

15/b harangöntési kötlevel 1871

D. közigazgatási ügyek

- 1/a mester elleni panasz 1820
 2. Árus János konszenzusa 1833
 3. engedélykérelem a földrengés során megromlott templom kijavítására 1834
 6. utasítás, hogy a templom építése során betömött agyagvermet tisztítsák ki 1843
- UREL – Udvarhelyi Református Egyházmegye levéltára, Székelyudvarhely
- Liber Eccl. 1644 – *Liber Ecclesiae Orthodoxae in Sede Udvarhely existensis Anno verbi incarnati 1644.*
- Liber Eccl. 1715 – *Liber Ecclesiarum ... in Diocesi Udvarhelyiensi existentium... opere et industria manuum Martini P. Csernátfalusi pro nunc minitri ecclesiae Farczádiensis anno 1715.*
- Prot. Ref. 1779 – *Protocollum seu matricula ecclesiarum reformatarum in Diocesi Udvarhelyiensi existentium...renovata anno 1779.*

Pápa választás – protestáns szemmel

KARASSZON ISTVÁN **Ferenc pápa**

Nem tagadhatom, hogy ellentétes, majdhogy nem skizofrén érzések töltenek el, ha Ferenc pápa megválasztásáról protestáns teológusként alkotok véleményt. Hiszen protestánsként állandóan szemem előtt lebeg Zichy Mihály híres képe: Krisztus a pápa előtt (1871), s csak azt tarthatnám elfogadhatónak, ha a pápa leszállna a trónról, s megszűnne a keresztyénség egy személyes vezetője lenni – ehelyett megelégedne azzal, hogy Róma püspökének felelőssége van az egész világ keresztyénségéért, s ennek megfelelően végezné szolgálatát. Ez kétségkívül azt eredményezhetné, hogy protestánsok is elismerjék lelki vezetését – ám az egyházi jogi biztosítékok helyett ekkor a Szentlélek vezetése lenne egyedüli garanciája annak a fontos szolgálatnak, amit Róma püspöke betölthet. – A másik oldalon természetesen az áll, hogy reálisan kell látnom: ha ezt a pápa megtenné, már nem lenne pápa. S ha a teológiai jogosságát nem is vagyok hajlandó elismerni a pápai hivatalnak, az világos, hogy a legnagyobb keresztyén felekezet világméretű vezetőjéről van szó, s így imádkozom azért, hogy döntéseiben, szolgálatában a Szentlélek vezesse a pápát. Merhetem-e azonban remélni, hogy ebben a szinte skizofrén helyzetben a másik oldal megért, elismer? Talán igen! Hasonló gondolatok vezethették már VI. Pál pápát is, aki az Egyházak Világtanácsánál tett látogatása alkalmával kijelentette, hogy tudja: saját személye az egyházak ökumenikus közeledésében az akadály – majd hozzáfűzte, hogy töviskoronájában ez a legfájóbb tövis! Talán mégsem skizofréniáról van itt szó, hanem nagyon is tudatos, átgondolt nyilatkozatról.

Ha nem lelki és teológiai szemmel nézünk a változásokra, hanem inkább az intézmények társadalmi hatását tekintjük, akkor hasonlóképpen kettős érzésünk lehet: egyrészt nyilvánvaló, hogy a protestáns egyházaknak nincs és nem is kell befolyásuk legyen a római-katolikus egyház ilyen kimagaslóan fontos döntésére. Ugyanakkor azonban bárhogy is viszonyuljanak egymáshoz a keresztyén egyházak, a törésvonal ma nem római-katolikusok és protestánsok között van, hanem keresztyének és szekularizált emberek között. Milliók vannak, akik nem tudnak és nem is akarnak különbséget tenni a különböző felekezetek között; a keresztyéneket egy kalap alá

veszik, s a keresztyén tanítást is egységes rendszernek képzelik el. Ebben ugyan aligha van igazuk, annyi igazság mégis van ebben az érvelésben, hogy intézményes konkurenciának nincs helye az egyházak között: senki nem lesz erősebb azáltal, ha a másik gyengül, s a szekuláris társadalomban együtt tudunk igazán hatékonyan eleget tenni elhivatásunknak.

Az összetartozóságnak elméleti és gyakorlati vonatkozásában is fontos tehát, hogy protestánsok is kiértékeljék a pápaválasztás folyamatát és eredményét – kíméletlenül és testvéri szeretetben. Ez annál inkább is fontos, mivel a szekuláris társadalom ezt úgyszintén megteszi, de a „testvéri szeretet” nélkül. Természetes például, hogy mindenkinek feltűnt XVI. Benedek lemondása – egy olyan lépés, ami szokatlan a pápák történetében. Úgy gondolom, Lőrincz Szabolcsnak igaza van, ha azt hangsúlyozza, hogy abszolút kivételnek tekinthető, hiszen a korábban lemondott pápák nem saját elhatározásukból mondtak le – XVI. Benedek azonban igen. A legvadabb fantáziák is megmozdultak, hogy megmagyarázzák a lemondást. A bulvár még olyan híreket is vélt hallani, hogy meg akarták mérgezni XVI. Benedeket, aki inkább lemondott trónjáról. Mások azzal asszociálták a lemondás tényét, hogy az idős pápa nem kívánt szembenézni a római-katolikus egyházra rossz fényt vető pedofil papok ügyével. Ismét mások a Vatikán pénzügyeinek intézésében láttak olyan dolgokat, amelyek a pápa lemondásához vezethettek... Számomra mindazonáltal érdekes, hogy a legegyszerűbb magyarázat sokak szemében nem tűnt hitelképesnek: hogy ti. XVI. Benedek önmagát túl gyengének érezte már (betegsége miatt) a megnövekedett feladatok ellátására. S ugyan igaz, hogy a lemondás nem szokásos dolog a római pápaság történetében, mégis emlékeztetnünk kell: már XIII. János panaszkodott öregsége miatt, azaz hogy önmagát a nagy feladathoz kevésnek érezte, sőt II. János Pál pápa esetében is felmerült a lemondás lehetősége – igaz ő, erős hivatástudatról tévén tanúbizonyságot, úgy döntött, hogy élete végéig marad. XVI. Benedek döntése tehát nem *deus ex machina* – az utóbbi évszázad történetében többször is felmerült ez a gondolat; igaz ugyan, hogy mindig csak gondolat maradt! Úgy vélem, XVI. Benedek nem csupán a „sache venir et sache partir” (tudj jönni, de tudj elmenni is) bölcsességének tett eleget, hanem úgy látta, hogy más többet tud tenni az egyházért a pápai trónuson. Ferenc pápa és a lemondott XVI. Benedek találkozása közvetlen a pápaválasztás után elejét veszi minden olyan gondolatnak, hogy esetleg belső feszültségek áldozata lett volna a korábbi pápa. Bármily szokatlan is egy korábbi és egy későbbi pápa találkozása, ha ketten együtt tudtak imádkozni, az ígéretes jövőt sugall.

Természetesnek tartom, hogy az új pápa megválasztása kapcsán világszerte találgatások kaptak lábra: miért pont J.M. Bergoglio bíborost választották meg pápának, illetve milyen lesz az új pápa pontifikátusa? Ez utóbbira persze az évszázados bölcsesség óvatos választ ad: a pápa akkor születik, amikor megválasztják! Meglehet, hogy valakinek személyes meggyőződése volt korábban, de Rómába kerülve olyan új helyzetbe kerül, hogy szükségszerűen megváltoztathatja véleményét. Emlékeztessünk arra, hogy J. Ratzinger működése sem volt azonos Németországban és Rómában... Az előbbi fölvetésre pedig röviden csak annyit: J.M. Bergoglio bíboros neve már az előző pápaválasztás során is fölmerült; aligha meglepetés az ő pápává választása! Úgy tűnik, inkább az egyszerű forgatókönyvre lehet következtetni a

konklávét viszonylag rövid üléséből! Ezzel együtt úgy azt is láthatjuk, hogy több szempontnak is megfelelt a mostani pápaválasztás: egyrészt nyilván többek számára lehetett feltűnő, hogy az utóbbi két pápa nem olasz volt, s bizonytalán volt egy olyan igény is, hogy ismét olasz kerüljön a római püspöki székbe. Ha így volt, akkor Ferenc pápa olasz származása ezt az igényt kielégíthette! Hasonlóképpen régen felmerült az az igény is, hogy Latin-Amerika jelentősebb szerephez jusson a római-katolikus egyház vezetésében, amire vitán fölülr feljogosítja nagy számaránya. Egy argentin bíboros pápává emelése ezt az igényt is kielégíti, ugyanakkor azonban a kontinuitást is biztosítja. Mondják, a mostani konklávét ülés viszonylag rövid volt, s elég hamar kialakult a többségi vélemény, ami többé-kevésbé akár konszenzusnak is tekinthető. Lehet-e azonban azt mondani, hogy a bíborosi testület nem vette figyelembe az elmúlt évek során kialakult helyzet részleteit? Aligha!

Hogy milyen lesz Ferenc pápa egyházfői működése, azt nem tudjuk megmondani. Lehet ugyan analizálni azokat az összetevőket, amelyek erővektorokként feszülnek egymásnak, néha talán egymás ellenében is, de hogy ezek közül melyiknek lesz döntő, vagy akár csak meghatározó szerepe, azt előre nagyon nehéz lenne megmondani. Annyi igen valószínűnek látszik, hogy Ferenc érzékenysége a világméretű szegénység iránt megmarad, s a római-katolikus egyház kommunikációjában ez erősebben érvényre jut majd. Ez annál inkább is valószínű, mivel ez egyáltalán nem zavarja a kontinuitás hangsúlyozását a római-katolikus egyház üzenetében. Úgy gondolom mindazáltal, hogy sokkalta fontosabb lesz ennél a Vatikánon belülről a hangsúlyok alakulása. Hagyományosan szoktuk mondani, hogy számunkra, protestánsok számára nem mindig érthető, hogy mely döntés származik személy szerint a pápától, s melyik volt a Kúria döntése. S talán vannak még néhányan, akik emlékeznek (és hálával emlékeznek) II. János Pál pápa látogatására 1991 augusztusában a debreceni Nagytemplomban – ott ugyanis tanúi lehettünk valami hasonlónak. Protestánsokról kifejeztük, hogy örömmel fogadjuk a római-katolikus egyház fejét a debreceni Nagytemplomban, ugyanakkor azonban szép gesztus lenne, ha a pápa viszont megkoszorúzná a Nagytemplom mögött álló emlékművet a gályarab lelkészekre emlékeztetve. Az istentisztelet (római-katolikus kifejezéssel: ige-liturgia) után a koszorúzásra került sor, s a résztvevők a legnagyobb meglepetéssel értesültek arról, hogy II. János Pál nem tud ennek tervéről. A pápa lelki nagyságát dicséri, hogy ott helyben, rögtön döntött: igen, ezt meg kell tennie! Úgy tűnik mindazáltal: környezetében nem mindenkinek volt ez a véleménye...

Összességében úgy gondolom, hogy Ferenc pápa személyes hite, a szegényeknek szóló evangélium éppúgy érvényre juthat a jövőben, mint ahogy Latin-Amerika meg-növekedett szerepe is érezhetővé válik majd. Ezzel együtt azonban a többi kérdésben – első sorban az egyre sürgetőbb modernizáció számtalan kérdésében – a Kúria szerepe lesz meghatározó az elkövetkező években. Némelyek ugyan már eddig is arról fantáziáltak, hogy XVI. Benedek lemondásában is belső ellentétek játszottak döntő szerepet; ennek azonban ellentmondani látszik az a tény, hogy XVI. Benedek nem tért haza Németországba, hanem – bár szándékosan nem kíván beleszólni a pontifikátus további működésébe – bármikor segítségül hívható páratlan tapasztalata. A Kúria döntéseinek előtérbe kerülését azonban nem úgy képzelem el, hogy a pápa és közvetlen környezete összeütközésbe kerülne egymással (bármennyire is így

mondja a francia közmondás: „le pape trompé par la curie”). Inkább arról lehet szó, hogy Ferenc pápa fenti érdeklődése mellett örömmel fogja igénybe venni a környezetében dolgozó szakértők véleményét, és sok kérdésben szándékosan átengedi majd nekik a döntést. Nem könnyű, és bizonytalansággal sokszor nem is örömteli döntésekről lesz szó: néhány jogos, vagy talán néhány igaztalan botrány kezelése, vagy az alkalmazkodás az európai és észak-amerikai intézményrendszerhez lesz napirenden, számtalan kényes kérdéseivel. Az egyszemélyes megnyilatkozásokban pásztori hangot, a világegyház égető kérdéseiben pedig kollektív bölcsességet várok el tehát a ránk következő évek római-katolikus vezetésétől!

Egy szót talán lehet arra is fordítani, hogy a pápaválasztás során felmerült nevek között szerepelt egy magyar név is: Erdő Péter érsek-prímás neve többször is elhangzott. Ő maga korrektül mondta, hogy „jelöltek” nincsenek a pápaválasztás során; nem politikai választásról van szó! Ennek hátterén persze ismét a bulvársajtó berkeibe kell utaljuk azt a szenzációs megjegyzést, hogy fél évezred óta először volt ismét magyar „pápajelölt” – nevezetesen hogy Bakócz Tamás óta senki sem került ennyire közel a pápai trónhoz. Vajon azonban helyes szemlélet-e így beszélnünk akkor, amikor a kérdés ténylegesen az, hogy ki legyen a feje a világegyháznak? Úgy gondolom, hogy protestáns fül számára is sértő, ha egy imádkozó közösség, a konkklávé döntéséről ennyire politikai értelemben beszélnek. – Ezzel együtt úgy gondolom, hogy nem véletlenül merült fel Erdő Péter neve, s talán még azt is meg lehet kockáztatni, hogy amennyiben Európából választottak volna pápát, akkor az lehet, hogy ő lett volna. Erős egyénisége és pásztori lelkülete (a sajtó leginkább egyházjogi tudását és a világegyházakkal folytatott párbeszédét hangsúlyozta) kívülről nézve alkalmassá teszi őt főpásztori szolgálatra is. Ahogy viszont helytelen volt róla mint „pápajelöltre” beszélni, úgy legalább annyira helytelen lenne sajnálkozni, mert nem lett „magyar pápa”; inkább adjunk hálát Istennek azért, hogy akár pápának is alkalmas ember ül az esztergomi érsek székében!

Ökumenikus kérdésekben nincsenek vérmes váradalmaim Ferenc pontifikátusától. Idáig nem láttam különösebb érdeklődést részéről, s félek, hogy a római környezet sem ebbe az irányba fogja őt terelni. Személyisége és a világ keresztyénségének helyzete azonban talán azt engedi sejtetni, hogy a többi felekezettel való kapcsolat hangvétele testvéri marad, sőt talán további gesztusoknak is lehetünk tanúi – a római-katolikus egyház alapvető hozzáállásában azonban nem várok változást. Ígéretesnek inkább az tűnhet, hogy egyes világméretű kihívások esetén közös megnyilvánulásokat vállaljon a római-katolikus egyház protestánsokkal és ortodoxokkal egyaránt. Talán azonban mindez nem is túl nagy baj; lehet, hogy az elkövetkező évek inkább az *ortopraxis*, s nem annyira az *ortodoxia* éveivel lesznek!

Ferenc pápát nehéz útján római-katolikus hívők millióinak imája kíséri. Hogyan viszonyuljon ehhez a protestáns hívő? Úgy gondolom, ez nem kérdés: ehhez az imához mi is csatlakozhatunk, s bár sok hitbeli kérdésben másként érzünk és gondolkodunk, mi is a Szentlélek vezetését kérjük számára!

LŐRINCZ SZABOLCS

Gazdasági, társadalmi és kulturális tényezők a római katolikus egyház vezetőségének háttérében

„*Habemus Papam!*” – hangzott fel a római Szent Péter Bazilika erkélyéről a jól ismert mondat, amellyel a kardinálisok képviselője látványosan tudatta a világgal, hogy a római katolikus egyház erre hivatott testülete – a pápaválasztó bíborosokat tömörítő, 115 tagot számláló konklávé (2 fő nem jelent meg) – beteljesítette küldetését, és megválasztotta az egyház 266. vezetőjét. A vatikáni téren ünneplő és zászlóerdőt lengető színes embertömeg üdvívalgása fogadta a bejelentést, az eseményt a világ milliárdjai számára élőben közvetítő televíziós társaságok (így pl. a CNN amerikai hírtelevízió is) azonban – némi zavarral küszködve – néhány perc múltán tudták csak pontosan értelmezni az elhangzottakat, azaz, hogy a legnagyobb keresztény egyház vezetője ezentúl egy Argentínából érkező – az esélyesek között hátrébb sorolt – főpap lesz. Az erkélyen nemsokára megjelenő Ferenc pápa kifogástalan olasz kiejtéssel formálta első pápai szavait, amelyet követően elárasztották a világ médiát a személyét érintő megnyilatkozások: dél-amerikai és olasz származásáról, névválasztásának zsenialitásáról, öltözkékének egyszerűségéről, szerény megjelenéséről, emberközeliségéről, az argentin katonai diktatúra idején végzett egyházi szolgálatáról, futbollszeretéről szölktek a kommentárok. Néhány hét után hírt kaphattunk arról is, hogy az új pápa „szegény egyházat” szeretne kormányozni,^{1,2} hogy a vatikáni bank komoly átalakításra szorul, hogy egy bíborosokból álló reformbizottságot hozott létre, és hogy a pápaválasztáskor szokásos soron kívüli juttatást ezúttal nem folyósította a vatikáni alkalmazottak részére, hanem a szegények között rendelte szétosztani.

Megítélésem szerint az új pápa hivatalában eltöltött idejének rövídsége még nem tesz lehetővé komoly értékelést egyházvezetői munkájáról, a római katolikus egyház életére gyakorolt hatásáról. Hogyan értelmezhető akkor az a hatalmas érdeklődés, amely a világsajtó részéről is megnyílvánul, és a látványos, szimbolikus gesztusok és kinyilatkoztatások sora, amelyek Ferenc pápa első lépéseit kísérik?

Minden jelentős szervezet életében – de a világi betekintéstől jelentősen elzárt, sem hívei sem a társadalom által nem ellenőrizhető és nem átlátható római katolikus egyház esetében különösen – igaz, hogy a szervezet vezetése két alapvető feladatkörnek kíván eleget tenni: a szervezet *adminisztratív* vezetésének (döntéshozatal és végrehajtás működtetése) és a szervezet külvilág felé történő (ön)értelmezésének (külső *kommunikáció*). Minél kevésbé nyomon követhető egy szervezet célrendszerének megalkotása, döntéshozatala, felelősségi és hatásköri kérdései, végrehajtási útvonalai, annál nagyobb súllyal esik latba a külvilág számára a szervezet önmagáról alkotott kommunikációja. Mindezek alapján állítható, hogy a római katolikus egyház életében az egyházvezető megválasztásának hagyományosan demonstratív módja az egyház saját magáról alkotott értelmezésének fontos felülete. Korunk társadalma mindezt visszaigazolja, és a társadalom által működtetett felgyorsult információ-áramlás média, twitter és youtube-világa pedig gyorsan, részletesen, nyilvánosan – és nem mellesleg az egyház számára költségmentes kommunikációs terepként – hírt ad, beszámol, nyomon követ. A felfokozott érdeklődés oka tehát maga a

várakozás, amely elsősorban a döntéshozatalra irányul, azaz arra, hogy az egyházfői pozíció megüresedését megelőző időszakban felhalmozódott egyházi, világi, társadalmi és globális gondokra, kihívásokra adandó válaszul milyen típusú változást tart szükségesnek, és ahhoz milyen típusú vezető személyt kíván felmutatni.

De ha mindez (akár szándékosan, akár kevésbé tudatosan) így is van, mit szeretne üzeni a világnak a katolikus egyház 2013-ban azzal a ténnyel, hogy Jorge Mario Bergoglio argentin bíborost állította kommunikációjának középpontjába? És vajon van-e mindehhez köze a reformációnak és a protestáns egyházaknak? A fenti gondolatmenetből következően a válaszhoz a pápa személyének és döntéseinek megismerése nem feltétlen visz közelebb. Természetesen nem mellékes, hogy az argentin pápa tevékenysége összhangban lesz-e a megoldandó problémákkal, és a képpel, amelyet az egyház és a média vele kapcsolatban sugall. Ennek megítélése a jövő feladata, de több korábbi példa igazolja azt a dilemmát, hogy egy dolog a konklávén bizalmát megszerezni, és egy másik dolog a római katolikus egyházat kormányozni (legutóbb éppen Joseph Ratzinger tapasztalhatta meg ezt az alapvető ellentmondást). A felfokozott *várakozás*, és a döntéssel előállított markáns *üzenet* értelmezéséhez sokkal inkább fontos annak a tanulmányozása és megértése, hogy a márciusi konklávén kialakuló döntési helyzetnek milyen történelmi, gazdasági és szervezeti előzményei vannak.

XVI. Benedek lemondása – egy történelmi pillanat

A pápaválasztók döntésére azért érdemes a szokásosnál nagyobb figyelmet szentelni, mert az annak a lépésnek közvetlen következményeként állt elő, amely során XVI. Benedek pápa (arra való hivatkozással, hogy a feladat ellátásához a továbbiakban már „nincs elég ereje”³) önként – de teljességgel váratlanul – lemondott a pápai trónról.⁴ Ilyen autonóm egyházfői lépésre az elmúlt kétezer évben nem volt példa. (1415-ig bezárólag ugyan öt esetben történelmileg dokumentált lemondás történt, azonban ezen korszakokat és eseteket tanulmányozva nyilvánvaló, hogy a Német-Római Császárság korában betöltött egyházfői szerep az államhatalmi politikával szoros összefüggésben állt, tehát a lemondásokban minden bizonnyal közvetlen politikai motívumok találhatók. Ezekon kívül néhány bizonytalan esetet és ellenpápák „lemondását” ismer még a történetírás.⁵) A lemondás indoklását a világsajtó többféle módon értelmezte. Voltak kommentárok, amelyek a pápa egészségi állapotának romlását, mások lelki befáradást olvastak ki belőle.⁶ Vajon az elmúlt kétezer évben egyetlen pápa egészsége sem romlott meg annyira, hogy az lemondást vonjon maga után? Nyilvánvalóan nem ez a helyzet. Éppenséggel a pápai pozíció az, amely hagyományosan élethosszig tartó megválasztást és szolgálatot jelentett – egészen 2013. február 11-ig (egyébiránt ettől eltérő gyakorlat egyetlenegy választásnál sem merült fel, a konklávén a pozíció betöltésének időtartamát soha nem limitálta, egészségi állapothoz nem kötötte).

A pápa örökös szolgálatának kérdése nem pusztán technikai jellegű, hanem a keresztény világot évszázadok óta foglalkoztató, komoly dogmatikai kérdés. A cím birtokosa a katolikus kánonjog szerint ugyanis Róma püspökeként és Krisztus földi helytartójaként személyében testesíti meg azt a folyamatosságot, amelyet az egyház a legelső pápáig, (Szent) Péter apostolig vezet vissza, s az ő személyén keresztül köz-

vetlenül Istenig, azáltal, hogy kijelenti, hogy az Úr egyedül Péter apostol számára adott hivatalt az egyház vezetésére.⁷ A római katolikus egyház tehát a pápai pozíció ezen értelmezésével – saját, kivételes identitását igazolva – egyszerre demonstrálja egyedi, kiválasztott helyzetét és a hivatal (vagyis az egyház) isteni eredetét (a reformáció során is felmerült súlyos kérdéskör ez), s többek között ezen értelmezés is akadályozza annak, hogy a római katolikus egyház a protestáns egyházakat teljesen egyenrangú egyházaként ismerje el.

A közvetlenül Istentől eredeztethető főpásztori hivatal tehát olyan küldetés, amelyről történő – emberi okokkal alátámasztott – lemondás (függetlenül ezen okok konkrét tartalmától) súlyosan sérti a római katolikus egyház hegemon törekvéseit a kivételezettség vonatkozásában. Talán nem is véletlen, hogy a lemondás a reformáció megjelenése, a protestáns egyházak elterjedése után 2013-ig komolyan szóba sem került. XVI. Benedek pápa mindezek pontos ismeretében, és felelőssége teljes tudatában vajon mi okkal kívánta elbizonytalanítani a saját maga által képviselt egyház évezredes dogmatikáját, illetve magát a pápai pozíciót? Hiszen könnyen belátható, hogy a pápai trón emberi „hivatalként” történő kezelése olyan világi örökséget hagy utódaira, mely a jövőben bármely pápa esetében felvetheti a lemondás, sőt a visszahívás lehetőségét is. Mely folyamatok vezethettek odáig, hogy egy egyértelműen megválasztott, az egyházat évtizedek óta a háttérből, majd nyilvánosan is irányító nagy tapasztalatú egyházvezető a személyes okok előtérbe helyezésével, és a hivatal hivatalként történő újraértelmezésével csendes egyházreform-kísérletre szánja el magát? A lemondás ténye ugyanis az évezredes kontextusban feltétlenül ennek értelmezendő.

Vizsgálódásomat három olyan folyamatra terjesztettem ki, amelyek a római katolikus egyházat olyan jelentős kihívások elé állítják, amelyek szerepet játszhatnak az egyház részéről a felszínen tapasztalható változtatások mögött meghúzódó döntésekben: *a globalizáció római katolikus vetületeire, a protestáns értékrendszerű társadalmakban rejlő konfliktusokra és az egyház belső szervezeti, vezetési technikáinak problémáira.*

1. A globalizáció kihívásai: katolikus térhódítás a fejlődő világban, ezzel párhuzamosan fokozódó igény befolyásuk növelésére az egyház vezetésében. – Az elmúlt ötszáz év történelmének fokozatosan erősödő eleme a globális világ kialakulásának folyamata. Az addig ismeretlen földrész, Amerika felfedezésével vette kezdetét a gyarmatosítás, az új világ meghódítása, s lendült fel a nyugat-európai kereskedelem és feldolgozó ipar, tovább erősítve ezzel a gyarmatosító országok globális hatalmi pozícióit. Mindebben a római katolikus egyháznak – mint a nemzetek feletti, globális szervezetek úttörőjének – meghatározó szerepe volt. Kolumbusz 1492-es hódító misszióját a VI. Sándor pápa által „Katolikus Királyok”⁸ címmel jutalmazott spanyol uralkodópár, Kasztíliai Izabella és Aragóniai Ferdinánd egyházi jóváhagyással támogatta és finanszírozta. Az ún. reconquistát (a mórok európai területeinek spanyolok általi visszafoglalása) irányító, a spanyol inkvizíciót, mór- és zsidóüldözést elindító királyi pár 1492-re nehéz döntési helyzetbe került: a háború felemésztette a kincstári vagyont, a keletre vezető – nagy anyagi haszonnal kecsegtető – kereskedelmi útvonalakat éppen a mórok zárták el Európa elől, a Kolumbusz által felvázolt nyugati irá-

nyú kereskedelmi útvonal ötlete rendkívül kecsegtető volt. Ugyanakkor a római katolikus egyház tisztviselői Kolumbusz személyes (1486/87-es salamancai bizottsági) meghallgatása után a küldetést (a „lapos-Föld” világnézet miatt) nem támogatták.⁹ A kérdésben végül az anyagi kényszer nagyobb erőnek bizonyult, és Granada elestével együtt Kolumbusz útja is zöld lámpát kapott, amely nyomán a tengeri flottával rendelkező nyugat-európai államok rövidesen emberek, áruk irtózatossáramát indították útnak, hogy aztán Európa nyugati részén addig nem látott tőkefelhalmozást, és ipar-, kultúra- és társadalomfejlődést indítsanak el. Megindult a versengés a harmadik világrért.

Most, 2013-ban, 500 év távlatából visszatekintve nem lehet nem észrevenni azt a különbséget, amely életminőség, demokratikus működés, átlátható államigazgatás, gazdasági fejlettség, politikai és társadalmi kultúra, tudományos eredmények tekintetében Észak és Dél-Amerika között fennállnak. Észak már egy évszázada a legfejlettebb vezető globális nagyhatalom, dél pedig csak a legutóbbi évtizedekben indult meg a feltörekvő országok rögös útján. (Ennek alátámasztására ld. az Economist Intelligence Unit életminőség-kutatását¹⁰, illetve a World Economic Forum versenyképességi indexét)¹¹.

Gyarmatosítás: két eltérő modell. – 250 év telt el, míg a hódító hatalmak megtalálták helyüket, súlyukat az újonnan felfedezett földrészen. 1494-ben szintén VI. Sándor pápa közreműködésével született meg a Tordesillasi-szerződés, amely a versengő katolikus hatalmak (Spanyolország és Portugália) között felosztotta a már ismert és később felfedezendő új területeket, predesztinálva ezzel a későbbi Brazília portugál fennhatóságát.¹²

Különös egybeesés, hogy a reformáció megjelenése és elterjedése közvetlenül Amerika felfedezésével és meghódításával egyidőben zajlik le. A társadalmi berendezkedésüket több évtizedes polgárháborúk árán átalakító északnyugati tengeri hatalmak (Anglia, Hollandia) a XVI. század végére olyannyira megerősödtek, hogy igényt formáltak az amerikai kontinensre is. Az egyesített spanyol–portugál katolikus államhatalmi gépezet – V. Sixtus pápa erkölcsi és anyagi támogatását bírva – a gyarmatbirodalom fölötti teljhatalmát az angol flotta kiiktatásával, és a protestáns Anglia elleni szent háborúval és partraszállással kívánta végérvényesen lezárni. Az 1588. május 19. és július 30. között az angol partoknál lezajlott csatákban azonban a Drake admirális vezette (a protestáns szervezési elven működő hadvezetésű) angol flotta megsemmisítő vereséget mért a Nagy Armadára.¹³ Spanyolország elveszítette vezető hatalmi szerepét, a katolikus gyarmatosítás kiszorult Észak-Amerikából. 1763-ban azután Anglia a hétéves gyarmati háborúban egyértelműsítette szárazföldi hatalmát is az északi gyarmati kontinensen, amelyben vereséget mért a protestantizmus és katolicizmus között hezitáló Franciaországra is. Az Egyesült Államok 1776-os Függetlenségi Nyilatkozata már csak megerősítette és írásba foglalta, hogy az önállósodó új állam a protestantizmus által képviselt önkormányzatiság és szubszidiaritás alapelveire épül majd fel, hosszú távra kijelölve ezzel az amerikai kontinens északi részének fejlődési pályáját.

Ezen történelmi, gazdasági és kulturális folyamatok eredményeként a római katolikus egyház államigazgatási és politikai hatalmi befolyásoló szerepét tekintve Latin-

Amerikába szorult vissza, és igyekezett ezen társadalmakat saját képére formálni. (Ez természetesen nem jelenti a római katolikus vallás és egyház teljes észak-amerikai eljelentéktelenedését, de a szekularizálódott társadalmakban a korábbi szerepéhez hasonló államformáló súlyra nem számíthat.) Mivel a reformáció Európában a spanyol-portugál nemzeti határoknál megakadt, a nyelvileg és kulturálisan elzárt Latin-Amerikában a feudalizmus zavartalanul folytatódhatott: virágzottak a római katolikus egyház által is birtokolt latifundiumok, a politikai hatalom és az államigazgatás tekintélyelvű és paternalista volt, a gazdasági hasznot lefölözték a kiváltásos rétegek, a helyi polgárosodás erőtlen, tőkehiányos maradt, s ennek következtében a befolyásos katolikus arisztokrácia és klérus államigazgatási szerepét nem sikerült megtörni. Maradt tehát a gyarmati kiszolgáltatottság, állandósuló társadalmi, politikai és katonai konfliktusokkal. Önálló, önfenntartó polgári államok kiépítésére a XX. századig nem nyílt lehetőség, amely tovább erősítette a leszakadást, a társadalom növekvő kettészakadását. Paradox módon éppen ez a jelenség szolgált táptalajul a római katolikus egyház újkori térhódításának is a kontinensen (amellyel párhuzamosan „harmadik utat” keresve majd’ mindegyik állam kísérletezett a kommunista-típusú társadalmi, politikai reformmal és a katonai diktatúrával is), amely során a globalizáció kiterjedése és a kommunikáció felgyorsulása révén az új utakat kereső Európa-központú egyház, és a jövedelmi egyenlőtlenségeket egyre nehezebben tűrő, a jóléti társadalom ígéretét kereső latin-amerikai tömegek újra egymásra találtak. Ebben az új helyzetben azonban az újkorabeliek már helyet követelnek maguknak a római katolikus egyház vezetési struktúráiban.

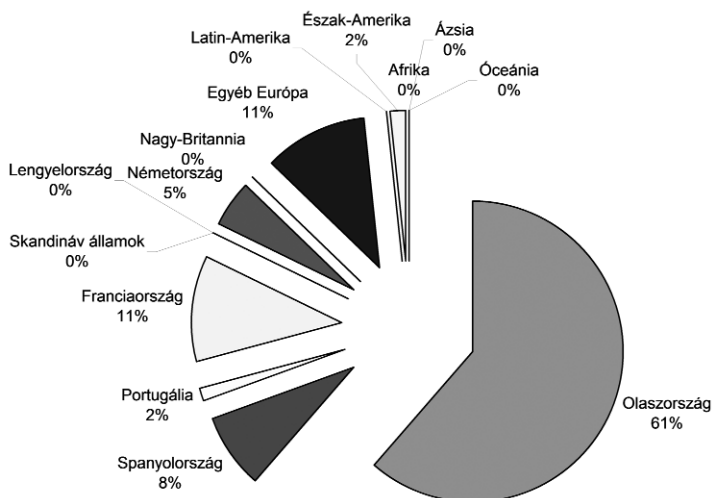
Az alábbi táblázat és a mellékelt kördiagramok szemléletesen mutatják be azt, hogyan változott a pápaválasztói konklávété összetétele, országokkénti csoportosításban 1903 és 2013 között.

1. táblázat: a pápaválasztói konklávén megjelenő bíborosi összetétel országcsoportonkénti bontásban (1903–2013)

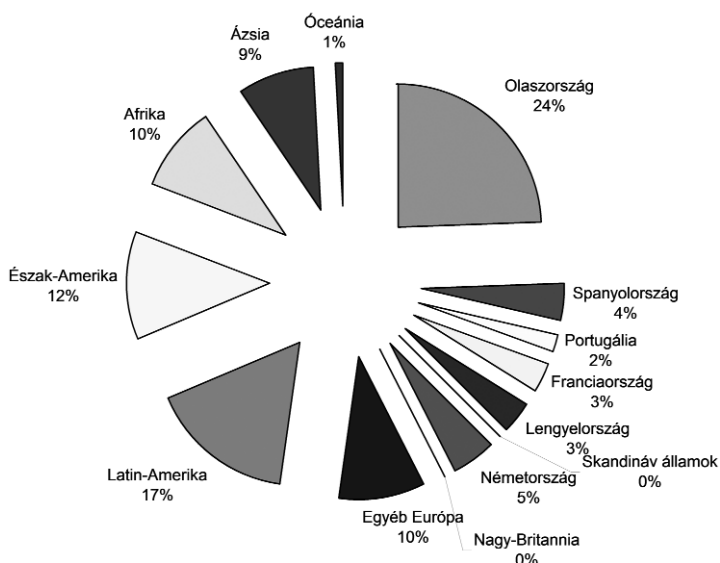
	A KONKLÁVÉ ÉVE									
	1903	1914	1922	1939	1958	1963	1978	1978	2005	2013
Olaszország	38	31	30	35	17	29	26	25	20	28
Spanyolország	5	5	4	3	3	6	4	4	6	5
Portugália	1	2	1	1	1	2	1	1	2	2
Franciaország	7	6	5	6	6	7	7	7	5	4
Lengyelország	0	0	2	1	1	1	2	2	3	4
Skandináv államok	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Németország	3	2	3	3	2	3	5	5	6	6
Nagy-Britannia	0	2	2	1	0	1	2	2	2	0
Egyéb Európa	7	7	6	5	3	5	9	9	14	11
Latin-Amerika	0	1	0	2	9	12	19	19	20	19
Észak-Amerika	1	1	0	4	4	7	11	12	14	14
Afrika	0	0	0	0	1	1	13	13	11	11
Ázsia	0	0	0	1	3	6	8	8	10	10
Óceánia	0	0	0	0	1	0	4	4	2	1
Összes résztvevő	62	57	53	62	51	80	111	111	115	115

A bíborosi összetétel alapján 2013-ban az olasz és francia bíborosok 110 évvel azelőtti súlyuk harmadára, a spanyoloké felére esett, miközben a korábban képviselt nélküli kontinensek (Amerika, Ázsia, Afrika) mára a pápaválasztó bíborosok mintegy felét jelentik! A konkrét számadatok mögötti folyamatos tendencia pedig előre vetíti az arányok további eltolódását a feltörekvő, homogén katolikus országok, térségek javára.

Az 1903-as pápaválasztói konklávé bíborosi összetétele (%)

A 2013-as pápaválasztói konklávé bíborosi összetétele

A fejlődő országok súlyának drasztikus növekedése természetesen nem csak a bíborosi kollégium összetételében mutatkozik meg. A II. világháborútól napjainkig lezajló népességrobbanás nyomán a Föld lakossága Afrika, Amerika és Ázsia javára többszöröződött (ld. 2.sz. táblázat), és várhatóan a tendencia tovább folytatódik. Ezen régiók megnövekedett fontosságát támasztják alá az egyházvezetés kulcspozicióiban egyre gyakrabban megforduló képviselőik, II. János Pál és XVI. Benedek pápák szaporodó külföldi utazásai és tömeges istentiszteletei ezen országokban. *A történelmi múlt és a globalizálódó jelen, a demográfiai trendekkel együtt tehát egyre erősödő ösztönzést jelent a római katolikus egyházban arra nézve, hogy a szervezet hierarchiájának csúcsán álló, szimbolikus személyt is a fejlődő katolikus országok papságából állítsa ki.*

2. táblázat: Népesség kontinensenként százalékos megoszlásban¹⁴

kontinens	Népesség (becslés)					
	1950	1975	2000	2010	2025	2050
Afrika	8.99%	10.31%	13.40%	14.95%	17.48%	21.84%
Ázsia	55.46%	58.59%	60.48%	60.31%	59.57%	57.17%
Európa	21.64%	16.65%	11.88%	10.61%	9.10%	7.55%
Latin-Amerika	6.61%	7.96%	8.52%	8.52%	8.36%	7.97%
Észak-Amerika	6.78%	5.97%	5.21%	5.09%	4.96%	4.90%
Óceánia	0.51%	0.52%	0.51%	0.52%	0.53%	0.56%
Föld	100.00%	100.00%	100.00%	100.00%	100.00%	100.00%

Forrás: ENSZ Statistics Division, Department of Economic and Social Affairs. "World Population Prospects: The 2008 Revision".

2. *A protestáns gazdasági és államszervezeti modell fenntarthatósági fölénye, a római katolicizmus kritikája és térvesztése ezen társadalmakban.* – A protestáns elveket az államigazgatási működésben és a nagy közösségi rendszerek működtetésében is magukévá tevő társadalmakban éppen ellentétes folyamatok játszódnak le. Ezen a ponton rögtön érdemes egy meghatározó megjegyzést is tenni: a tekintélyelvű egyház és társadalom lebontása, az átlátható vezetési struktúrák és felelősségi rendszer kialakítása, az önkormányzati és részvételi elvű egyház mintájára kialakított képviselői demokrácia, az egyéni gazdasági prosperitásra épülő kollektív vezetés, a felelős, progresszív adófizetés a nyugati civilizációban a demokratikus, szociális piacgazdaságnak nevezett államszervezeti modell fontos építőkövei. A római katolikus egyház és a feudális arisztokrácia összefonódó, a társadalmi aktivitást lefojtó hálójából kilábalni igyekvő, feltörekvő, modernizálódó városi polgárság ezen igényeit a hagyományos hatalmi struktúrákat megtámadni kész reformáció karolta fel, rendszerezte s terjesztette ki a könyvnyomtatás és az oktatás új típusú, innovatív eszközeinek felhasználásával. Hatása ebből következően nem pusztán vallási hovatartozás alapján értelmezendő, hanem annak vizsgálatával együtt, hogy a felsorolt értékek milyen társadalmi elfogadottságnak örvendenek egy adott országban/kultúrában. Társadalomkutatásokból megállapítható, hogy a felsorolt értékek Európában és

Észak-Amerikában megkérdőjelezhetetlen zsinórmértéket képeznek, és ezen társadalmak sokat tesznek ezen értékek elterjesztéséért, megszilárdításáért az egész világban. A tapasztalatok azt mutatják, hogy ezen paraméterekkel működtetett gazdaságok és társadalmak versenyképesebbek, hatékonyabban használják erőforrásaikat és szociális ráfordításaikkal újratemmelhető munkaerőt, fenntartható növekedést képesek garantálni. Mindezen előnyökért, és a biztató tapasztalatok miatt ez a társadalomszervezési modell fokozatosan teret hódít az egész keresztény világban, és teljes természetességgel teszi ezt magáévá a római katolikus vallásúak közössége is.

Az elmúlt évtizedekben azonban felütötte a fejét egy újabb probléma: *a protestáns gazdasági-társadalmi modellt leginkább elsajátító, de kiterjedt katolikus struktúrákat működtető országokban (USA, Németország, Nagy-Britannia, Belgium) felerősödtek az igények a római katolikus egyház folyamatainak demokratizálására, a klérus monopol vezető szerepének megosztására, a nők egyházon belüli helyzetének megerősítésére, az egyház fenntartásának és működtetésének transzparenciájára.* A cölibátushoz ragaszkodó papság hétről hétre kénytelen szembenézni a demokratikus sajtószabadság vívmányaival, amely részletekbe menően taglalja az újabb és újabb – egyedi esetnek egyáltalán nem nevezhető – gyermekmegrontási ügyeket, pénzmosás-gyanús vatikáni pénzügyi tranzakciókat és egyéb gazdasági bűnügyeket, korrupció-gyanús eseteket. A médián és interneten keresztül egyre hangosabb csoportok követelik a római katolikus egyház reformját, a felmerült problémák rendszerszintű kezelését. A katolikus egyház pedig nem érti a kialakult helyzetet, valódi szembesülés és valódi válaszok helyett csak a szokásos kliséit puffogatja, a türelmét vesztett társadalom pedig nagy hullámokban ábrándul ki és fordul el (az e társadalmakban) válságban lévő szervezettől. Hozzá kell tenni, hogy ezen társadalmak nem valamiféle hamis kettős mérce alapján kívánják az egyházat szándékosan nehéz helyzetbe hozni, hanem éppenséggel a társadalom egész működését garantáló értékrendszert kívánják az egyfajta zárványként működő római katolikus egyház vonatkozásában is érvényre juttatni.

Tekintettel arra, hogy a világ országai között mind gazdasági erő, mind életminőség vonatkozásában a protestantizmus által inspirált országok foglalják el a vezető helyeket, valamint arra a tényre, hogy a sajtószabadság, mint az átláthatóságot biztosító vezető értékformáló tényező ebben garanciális szerepet játszik, nem meglepő, hogy az angolszász-német orientációjú világsajtó sorozatosan ráirányítja a figyelmet a modern társadalmi igények és a római katolikus egyház működési anomáliáinak fenntarthatatlanságára. A fokozatosan egyesülő, a versenyképesség és a szociális piacgazdaság protestáns értékükörén létrejövő (ezzel együtt magát a kereszténységet önkéntelenül is újra értelmező) Európán belül egyre nehezebben értelmezhető tovább egy feudális, abszolutisztikus államberendezkedés és működési modell, és az európai kultúrkörből kikerülő egyházvezetők számára is egyre nagyobb kihívás lehet azonosulni az Európa által meghaladott római katolikus működési sajátosságokkal.

3. *Belső szervezeti, személyi, gazdasági és vezetési problémák. Botrányok és aggódalmak.* – A külső kihívások mellett a római katolikus egyház egy nagyon feszítő, belülről érkező, régóta gyümömlő problémahalmazzal is szembe találja magát, ez pedig nem más, mint önnön szervezetének feudalisztikus, tekintélyelvű működteté-

se, és a minden nagy szervezetet alapvetően meghatározó gazdasági folyamatok, érdekviszonyok. A gazdasági háttér nem csak a külső szemlélő, a társadalom számára tisztázatlan (a Vatikán nem tesz közzé adatokat az éves költségvetésről, a vagyoni helyzetének alakulásáról, pusztán a Szentszék kormányának bizonyos adatait publikálja¹⁵), hanem a tekintélyelvű működés következtében valószínűleg a működést vezetni és ellenőrizni hivatott egyházi főméltóságok sem teljes mértékben informáltak az összefüggésekről. Rosszszívű cikkek sokasága jelent meg az elmúlt 30 évben a Vatikán „bankjaként” számon tartott IOR (*Istituto per le Opere di Religione*/Intézet a Vallási Műveletekhez) pénzmosás-gyanús ügyleteiről és állítólagos maffiakapcsolatairól. Noha a befolyásos Forbes magazin csak a „világ legtitkosabb bankja”-ként említi, és a közelmúltból két konkrét megkérdőjelezhető ügyről és a vezérigazgató 2012-es menesztéséről számol be,¹⁶ Mráz Ágoston tanulmánya¹⁷ az egyházzal kapcsolatban több szolidaritást mutat, és kitér arra, hogy a bankot már 2004 óta a Price WaterhouseCoopers könyvvizsgáló cég is ellenőrzi. A fent hivatkozott 2011-es üzleti évre vonatkozó vatikáni hivatalos tájékoztatásból annyi tudható, hogy az intézmény a „Szentatya apostoli és jószolgálati küldetéséhez” 49 millió Euró adománnyal járult hozzá.

Az egyébként sem kristálytisza pénzmozgások (amire egyébként Mráz is diszkrét utalást tesz) az Euró-zónához külön megállapodással csatlakozó Vatikán Európai Uniós kapcsolatait egyáltalán nem könnyítik meg. A Németország által vezérelt euró-zóna első számú közellenségnek tekinti az adóelkerülés és a tisztázatlan banki utalások területét, és kegyetlen szigorral sújt le minden tagállamra, amely a hatályos pénzmosságellenes szabályozásoknak nem kíván megfelelni. Ennek érzékeltetésére kapcsolták le a pápai államot 2013 elején a nemzetközi bankközi fizetési rendszerről.¹⁸

További komoly feszültségek forrása, hogy a központi egyház legfőbb finanszírozói éppen a gazdag protestáns európai és észak-amerikai egyháztestek. A világ gazdasági elitjének mértékadó brit hetilapja, az Economist 2012. 08. 18-i terjedelmes, „Földi kételyek”¹⁹ című cikkében bemutatja, hogy az USA római katolikus egyháza biztosítja a teljes katolikus egyház jövedelmének mintegy 60 (!) %-át, megelőzve Németországot, Olaszországot és Franciaországot. A cikk szerint a Szt. Péter Bazilika felújításától a Gregoriana Pápai Egyetem finanszírozásáig szinte mindent nagy részben amerikai forrásból fedeznek. Az összeállítás kitér arra, hogy az amerikai egyház és intézményei 2010-ben kb. 170 milliárd dollárnyi összeget költöttek el, többet, mint az USA emblematisz vállalata, a General Electric! Felhívja a figyelmet arra, hogy a publikus adatok alapján drámaian megnőtt a csődvédelembe menekülő egyházmegyék és egyházi szervezetek száma, tekintettel az elmúlt években megszorított kártérítési fizetési kötelezettségekre (az elmúlt 15 évben 3,3 milliárd dollár értékben), amelyeket az egyház a különféle, kiskorúakkal kapcsolatos szexuális zaklatási ügyekben teljesíteni kényszerült. A szerző említést tesz számos olyan pénzügyi manőverről (megemlítve Timothy Dolan pápaválasztó bíboros egyházmegyéjét is), amely az egyházi vagyon megkérdőjelezhető kimenekítését jelenthette, etikai és büntetőjogi kérdéseket felvetve. Talán véletlen, hogy a cikk röviddel az ún. „Vatileaks-botrány”²⁰ kirobbanását követően született, mindenesetre bizonyosan tovább fokozta ezzel a belső megosztottságot és bizalmatlanságot. A botrány a pápa legbelső bizalmi körét érintette, mivel személyes komornyikja juttatott ki az olasz sajtónak

azon belső feljegyzésekből, amelyek a Vatikánon belül folyó erkölcstelen és korrupcióval átitatott üzemeket taglalták. A fejleményeket a nyugati sajtó (pl. a BBC, Guardian, Frankfurter Allgemeine Zeitung, CNN, New York Times) terjedelmes jelentésekben tálalta. Az ügy megrázta a Vatikánt, XVI. Benedek vizsgálóbizottságot állított fel, majd a jelentést titkosította, amely lemondását követően a konkláv és Ferenc pápa számára is átadásra került, nyilvánosság elé azonban nem.

2013.március 13.: döntés a Sixtus-kápolna falai között – a világtól elzárva

A római katolikus egyház bizonyos értelemben harapófogóba került: a befolyásos és erős protestáns társadalmi berendezkedésű Európa és Észak-Amerika rendszerintű kritikáira a válasz olyan mélyreható egyházreform lenne, amely ezen társadalmak értékvilága számára is elfogadható és vonzó egyházat kínál. Ez lényegében az egyháztagság szerepének megerősítését, a klérus fogalmának kibővítését, a transzparencia fokozását, a kollektív, participációs döntési mechanizmusok kialakítását, az egyházkormányzat világi elemeinek hangsúlyosabbá tételét jelenti: lényegében ajtónyitást a reformáció elemeinek befogadása előtt.

A társadalmi fejlődésben idáig még el nem ért országokban az igény pontosan ellenkező: a római katolikus egyház hagyományos szerepének, működésének kiteljesedését várják, amely a „szegénység elleni küzdelem” jegyében nem bolygatja meg a kialakult hatalmi struktúrákat, nem várja el az állampolgároktól a részvételt a társadalom működtetésében, viszont a „korrupció politika” ellensúlyául a „tiszta egyház” fokozott szerepét kívánja biztosítva látni. Közigény mutatkozik ezek alapján arra is, hogy a világegyház vezetésében is komolyabb szerepet vállaljanak.

Jól látható, hogy a két igény – amelyek kibékíthetetlen ellentétben állnak egymással – csak egymás rovására valósítható meg, és ezzel a mutatóval egy olyan nagy tudású és tapasztalt kötéltáncos, mint a leköszönt egyházfő, sem boldogulhatott.

Meggyőződésem, hogy XVI. Benedek Joseph Ratzingerré változása válasz-kísérlet (egyfajta konszenzus nélküli reform) a modern, protestáns értékű társadalmak számára, ám az ezzel általa kikényszerített újabb döntési helyzetben az egyház – Bergoglio bíboros pápává választásával – csak a második kihívásra tudott/kívánt megoldást kínálni. A mélyreható (nyugat-európai, polgári típusú) egyházreformot – és ezáltal a demográfiailag prognosztizált, növekvő, fejlődő országok-beli tömegbázissal való konfrontálódás lehetőségét – a konkláv nagyobb veszélynek ítélte, mint a protestáns értékvilágú társadalmak meggyőzéséért folytatott küzdelemtől való lemondást. A következő évek, évtizedek mutatják majd meg, hogy mihez kezd ezzel a döntéssel Európa és Észak-Amerika kiábránduló római katolikus egyháztagsága, hogyan formálódik át ennek nyomán a katolikus világegyház, és nem lép-e túl az élet és a társadalom a protestánsok és neoprotestánsok által kínált válaszokon, alternatívákon is.

JEGYZETEK

1. <http://media01.radiovaticana.va/audiomp3/00362615.MP3> – 2. The poor pope (<http://www.economist.com/news/international/21574456-francis-wants-emphasise-churchs-teaching-poverty-what-does-mean-poor>) – 3. Pope Benedict XVI announces resignation (<http://www.guardian.co.uk/world/2013/feb/11/pope-resigns-live-reaction>) – 4. <http://www.bbc.co.uk/news/world-21411304> – 5. http://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_%281913%29/Abdication – 6. Blitz aus heiterem Himmel –

Der Papst tritt zurück (<http://www.welt.de/politik/ausland/article113537415/>) – 7. Code of Canon Law (http://www.vatican.va/archive/ENG1104/_P16.HTM) – 8. <http://www.mult-kor.hu/cikk.php?id=8435> – 9. <http://www.newadvent.org/cathen/04140a.htm> – 10. Economist Intelligence Unit (http://www.economist.com/media/pdf/QUALITY_OF_LIFE.pdf) – 11. World Economic Forum (http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf) – 12. http://hu.wikipedia.org/wiki/Tordesillasi_szerződés – 13. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1588_majus_19_a_nagy_armada_elindul_anglia_meghoidatarara – 14. http://www.geohive.com/earth/pop_continent.aspx – 15. <http://www.news.va/en/news/holy-see-financial-statements-for-2011> – 16. <http://www.forbes.com/sites/realspin/2012/06/26/the-vatican-bank-the-most-secret-bank-in-the-world/> – 17. Mráz Ágoston: Vázlat a katolikus egyház professzionális intézményrendszerének működéséről (<http://jesz.ajk.elte.hu/mraz6.html>) – 18. Italy blocks Vatican credit card payments over financial transparency concerns (<http://blogs.reuters.com/faithworld/2013/01/03/italy-blocks-vatican-credit-card-payments-over-financial-transparency-concerns/>) – 19. Earthly concerns (<http://www.economist.com/node/21560536/print>) – 20. Vatileaks-botrány (http://en.wikipedia.org/wiki/Vatileaks_scandal) és (<http://de.wikipedia.org/wiki/Vatileaks>)

Ökogyülekezeti konferencia – 2013

A szenzibilitás új mezőin

A hívő ember érzékenynek születik, vagy fokozatosan azzá kell válnia. A kinyitkoztatás maga az érzékszervi hajnalhasadás, nyitás a világ azon részére, amire ez eddig tompultan tekintettünk. Elizeus így imádkozott a szolgájáért, aki megszeppent az ellenséges seregek láttán: „*Uram, nyisd meg a szemét, hadd lásson!*” (2Kir 6,17). Ami ezután történt, nyelvi megjelenítésünk szempontjából rázós. Nem földi haderők, hanem mennyei seregek álltak őrt körben a hegyek koronáján. Így néz ki a többlet, vagy mondjuk inkább úgy, ez a teljes képlet. Nem ismeretlen az élet egyenlete, csak nem mindenki oldja meg helyesen. A behelyettesítésnél hiányzik az ismeretlen területek, személyek, mennyiségek iránti érzékenység. Azért, hogy vakságunk ne állandósuljon, ne legyen örökös restanciánk világunk különböző dimenziói felé, 2012-ben elindult az Ökogyülekezeti program. A Magyarországi Református Egyház aktív teremtésvédelmi felhívásával, a mostohán, mellőzöttként kezelt élővilág sebeire és annak gyógyítására kívánja felhívni a gyülekezetek figyelmét. Az érzékenység ez irányú fejlesztésének, a hazai és nemzetközi gyakorlatok megismerésének, a kapcsolatépítésnek kiváló fóruma a már másodszer megrendezett Ökogyülekezeti Konferencia. A *Mesterséges életünk* címen létrehívott ökogyülekezeti napra 2013. április 27-én, szombaton került sor Budapesten, a Zsinati Székházban.

A nyitó áhítatot Kocsis Áron hajdúnánási beosztott lelkipásztor tartotta. Szolgálatát a konferencia vezérigéjére építette: „*Hol voltál, amikor a földnek alapot vettettem? Mondd el, ha tudsz valami okosat*” (Jób 38,4). Isten rámutat az alapok helyes szemlélésére. Rávezeti Jóbot, hogy a kozmikus és transzcendens világ összefüggései hálózák be az életét. A Mindenség pontosan szerkesztett óraművébe beilleszkedve találhatjuk meg Isten szerinti helyünket és méltóságunkat. A környezetünk rehabilitálása csak Krisztusban, mint szegeletkőnek felismerésében lehetséges – fejtette ki szolgálatában a lelkipásztor.

Az előadások sorát Victor András professzor kezdte, aki magának a konferencia témájának is az ötletgazdája volt. Természetes könnyedséggel adott széles áttekintést

a mű-anyag és műanyag kapcsolatáról. Az ember által mesterségesen előállított materiák egyike a műanyag, de problematikussága túlnő társain. Drámai jelképe ennek az a szemétsziget, ami a Csendes-óceánon úszik és kb. 15 Magyarországnyi méretű. A vízen lebegő szemét eltüntetése esélytelen a jelen viszonyai között. Az albatroszokat annyira megzavarta ez a hatalmas mennyiség, hogy fiókáikat is etetik vele, ami a biztos halált jelenti a számukra.

Érdekesség, hogy *A kis herceg* c. regény legújabb feldolgozásában, amit a Minimax mesecsatorna készít, külön bolygója van a feltalálóknak. Minden pillanatban különleges eszközök tucatjai készülnek el, de nagy részük használhatatlan. A selejt a tengerben végzi. A rengeteg hulladék beborítja a vízfelszínt egészen a látóhatárig. Egy-egy hulladék-hullám érkezése katasztrofális következményekkel jár, mert letarol mindent, ami az útjába kerül. Ökológia tanmese kishercegesen.

Victor András előadásában arra próbálta a hallgatóságot rávezetni, hogy különbséget kell tudni tenni a műanyagból készült termékek között. Van olyan, ami több generációt is kiszolgál, mint pl. a LEGO, de az öt-tíz perces élettartam sem kirívó eset, ha egy PET palackos üdítő elfogyasztására gondolunk. Az élet különböző területein az ételektől kezdve az építkezésen keresztül a zenéig láthattuk mennyire trendi, hogy az ember által kreált anyagok váltják ki a természetet. Az előadásból a hallgatóság leszűrhetette, attól, hogy valami mű, még nem biztos, hogy bűnös, környezetpusztító dologról van szó. Az előadó zárásként elmondta: „*Természetes dolog, hogy mesterséges anyagokat kreálunk, a mesterkedésünk azonban nem nélkülözheti az előrelátást és bölcsességet.*”

Karsay Eszter lelkipásztor, az ökögyülekezeti tanács tagja, előadásában a Biblia alapján kereste a választ arra, hogy mi természetes és mi természetellenes. Rengeteg kérdéssel és kétséggel bombázta a konferencia résztvevőit, miközben a Szentírásból nagy ívű panorámát rajzolt fel a témát illetően. A jelenlévők ebből érzékelhették az előadás tárgyának súlyát és a megnyugtató válasz kétségességét. Már a bevezető kérdéssel az előadó a tabuk döntögetésébe kezdett. „*Mennyire lehet természetellenesnek kikiáltani a bűnt, ha Isten úgy alkotta meg az embert, hogy erről szabadadon dönthetett?*” Majd azt is bemutatta, hogy a természetes és természetellenes felfogás mennyit változott az Ó- és Újszövetség kora között. Az utolsó vacsorát megidézve, különleges pozícióba állította a kenyeret és a bort. Jézus két, ember által átalakított anyagban ábrázolja ki megváltó áldozatát. Az előadás végén a természetes és természetellenes fogalma mellé segítségül hívott harmadik, a természetfeletti szolgál megoldással és feloldással. „*Megváltásra szorul az ember, hogy jó legyen, hogy újra természetes legyen. A szeretet az, ami képes az emberbe beoltani az isteni természetet. Az ember a Szentlélek „szélergiája” által alakulhat át. Jézus a természetfelettivel gyógyított. Ezt kaptuk meg Pünkösdkor, hogy a Lélek minket is munkába fogjon, és Isten ábrázatát hordozzuk a világban.*”

A konferencia skót vendégelőadója Alan Werritty a Dundee Egyetemről jött, és arra a kérdésre kereste a választ, hogy mekkora a teherbíró képessége a földünknek. Milyen jövővel számolhat az emberiség, ha már ma is bolygónk kapacitását meghaladó kizsákmányolást folytatunk? Az előrejelzések szerint 2050-re három földre lenne szükség, hogy a fejlődés jelenlegi üteméhez a nyersanyagot elő tudjuk teremteni. Három kockázati tényezőt emelt ki a sok közül: üvegházhatás, természeti

katasztrófák, és a fajok sokféleségének érzékelhető vesztesége. A negatív változásokra válaszul, ellenpontoszásként szintén három területet jelölt meg, ahol gyülekezeti szinten feladatunk van: a lelki élet, a hétköznapi élet és a globális szemlélet. Jó példaként két gyülekezetet mutatott be Skóciában, hogy kis közösségek komoly eredményt és hatást képesek elérni. A Westray-i Gyülekezet a megújuló energiaforrások felhasználásával évi szinten a sziget 600 lakójának 200 ezer Font hasznot hoz. A St. Andrew gyülekezet pedig modern fűtéstechnikai berendezéseket alkalmazva évi 8 tonnával csökkentette a közösség karbonlábnyomát. Az előadásának bevezetőjében elkezdett gondolatot a zárszavában fejezte be: *„Szivárvány alatt élünk, Isten ígéreteivel megtámogatva. Bár eddig nem voltunk hűségesek ehhez az ajándékhoz, mégis arra biztatok mindenkit, hogy a jövő iránti aggodalmainkat helyezzük bátran Isten kezébe.”*

Az előadások után egy fotókiállítás megtekintése következett. Ősszel írta ki az Ökogyülekezeti Tanács a *„Nézzétek az ég madarait”* c. pályázatot, és a beérkezett legjobb munkákat most közszemlére bocsátották. A pályázatról és az értékelés szempontjairól ifj. Gyimóthy Géza szólt, majd Szücs Boglárka és Kodácsy Tamás adták át a jutalmakat az erdőkereseti, a telkibányai és a budai gyülekezetek képviselőinek. Délután szekcióbeszélgetésekre került sor, ahol kötetlenebb formában tovább lehetett boncolgatni a skót és magyar jó gyakorlatokat, valamint betekintést nyerhettek az érdeklődők a háztartásunk kémiaiáiba. Az éves Ökogyülekezeti program egy országos ökoteológiai vetélkedővel folytatódik, majd a Csillagponton is meghatározó tényezőként jelenik meg a zöld gondolat.

Szalay László Pál

Színház

Embertyénészet szatíranagyító alatt

– Tóth-Máthé Miklós összegyűjtött komédiái. A rögcsei csoda ősbemutatója
Debrecenben –

Néhány esztendeje már a betakarítás idejét éli az író-drámaíró-novellista Tóth-Máthé Miklós (Tiszalúc, 1936. július 7.), folyóiratunk szerkesztőbizottságának tagja. Közben születnek új írások, de – a felgyülemlett évtizedek halmán – természetes módon a csűrbe hordás szorgalma jellemzi a mostani időszakot. Korábban Tűz és kereszt címmel megjelentek összegyűjtött drámái (történelmi színművek, tragédiák), most pedig A rögcsei csoda címen a komédiák láttak napvilágot a Debreceni Egyetemen működő Ethnica Kiadónál.

Az látszik igazolódni, hogy igazi, játszható drámát leginkább egy színész tud írni, lásd a klasszikusok, Molière és Shakespeare halhatatlan példáját. Egy színész tisztában van vele, hogy bizonyos mondatok, szavak, gesztusok miként hatnak a közönségre, a színházi univerzumban senki sincs jobban tisztában a befogadás pszichikai összetevőivel, mint egy színész. Vagy legalább színházművész, színházcsináló legyen a szerző, mint például Tasnádi István, aki nemcsak azért sikeres, mert „trendi”, a mainstreamnek megfelelő hangot üt meg darabjaiban (nem beszélve a témák aktuáli-

tásáról), hanem mert mélyen, belülről ismeri az egész mechanizmust, színházi „állampolgárnak, bennszülöttnek” számít. Azért is futott elénk az ő neve, mert ugyan csak látható volt a DESZKÁ-n egyik darabja, a Világjobbítók, a Szatmárnémeti Északi Színház magyar tagozatának előadásában. (A betűszó a Debreceni Színházi Kerekasztalt jelenti, a kortárs magyar drámák népszerű cívisvárosi fesztiválját.) Az is szatirikus mű, mint a Tóth-Máthé Miklóse (A rögcsei csoda), s abból is érződött az értékféléts fájdalma, a hiábavalónak látszó heroizmus fölötti keseregés.

Tóth-Máthé színész volt egykoron (boldogult „úrfikorában”), a főiskolán olyan neves társai voltak az osztályában, mint például Mécs Károly. A kitűnő aktor vállalkozott arra, hogy előszót-ajánlót írjon a komédiáskönyv elejére. Mécs szerint Tóth-Máthé „modern Münchenként varkocsánál fogva kirántotta magát a számára kielégülést csak részben hozó közegből, és még ugyanazzal a lendülettel íróvá vált”. A kötet írásait igazi szatíráknak minősíti, „pontos, nevetető korrajzok emberekről, nem ritkán keserédes helyzetekről”. Fontosnak tartja megjegyezni, hogy nem rontja ezeket a műveket a hatni akarásnak egyfajta voluntarisztikus, átlátszó-erőltetett szándéka, „nem vulgáris szituációkkal operáló röhögésforrások, hanem valódi párbeszéd, melyeknek tartalmában és látszólagos képtelenségében rejlik a humor”. Hat vígjáték sorakozik a kötet lapjain, ezek között rövid jelenetek is vannak, nemcsak egész estés játékokra alkalmas, több felvonásos szcenikai írások. Elsősorban nem nevetetni, hanem gondolkodtatni akar, felmutatni a valóság működésének természetét, alantas mozzanatokat, rávilágítani a „szekrény alá” söpört társadalmi szemétre, lerántani a leplet a közösségi lét és a magánélet szégyellnivaló foltjairól, az emberi létezés esendő-talmi hibáiról. Az olvasó és a néző a ráismerés élményével gazdagodik: hát igen, ilyenek vagyunk, ilyen az életünk. Az író ráeszméltet bennünket a kelletlen dimenziókra, elvisz bennünket a valóság csalánmezejére, írásai görbetükrök, amikbe nemcsak szórakoztató élmény beletekinteni, magunkat meglátni. Ezek mi vagyunk, vagy ha nem vigyázunk, ilyenek lehetünk – ismerjük fel, ismerjük el. Neveltetése nem engedi meg az írónak, hogy alpári legyen, pedig a mocsokszájúság, a szennyes beszéd mindennapjaink elmaradhatatlan tartozéka. Mégis képes érzékelteni kommunikációnk tényleges mivoltát: romlottságát, hiányosságát, célja vesztettségét, tartalmatlanságát. Képes megmutatni, mennyit devalválódtak a szavak. Hogyne, amikor a televízióból ilyesmiket hallunk: „nagyon-nagyon imádom.” Mondjuk a tejfölös lángost.

Írásművészetén érzékelhető, hogy sokat tanult a magyar és a világirodalom (a magyar és a világszínház) klasszikus szerzőitől, halhatatlan komédiaszerzőink „egyenes ági leszármazottja” ő. A téma tudói bizonyára humorának magyar specifikumait is ki tudnák mutatni, a magyaros észjárás és lélekműködés momentumaira is rá tudnának világítani. A honi humoros írásművészetre alaposan rányomta bélyegét Karinthy Frigyes észjárása. Az ő sajátos fonák látása és nyelvi leleményeinek gazdag „esőerdeje” után már nem lehet korábbi metódusok szerint nevetetni, mondjuk a XIX. századvég élclapjainak provincialista módján, modorában.

A Hintaszékben két nemzedék veselkedik egymásnak, s kiderül: egyik sem külön a Deákné vásznánál. Nincs új a nap alatt, nincs fejlődés az emberi jellemet illetően. Ma nem különbek az emberek, mint egykor voltak, s viszont. A Romrázók fantáziatelepülésén, Tárkonyoson várromot hazudnak a nagyvilágnak, ettől remélik a helység felemelkedését. S persze múltat is füllentenek a várhoz, gazdag esemény-

halmaz szolgálja a hamisításipar működését. Rámutat a darab a dalmahodó kivagyiság nevelésére, a „pénzért mindent” tétel pusztító és szálnalmas lényegére. (Effele motívumok munkálnak majd A rögöcsei csodában is.) Mítől rúgott be csótányos? – ez a címe a két képből álló egyfelvonásosnak, amelyben tetten érhető a kisemberi meghunyászkodás gogoli-csehovi természetete, a beosztottak morális kifosztottsága. A béke (helyesebben a status quo) azért marad, mert az érdekek néha összeérnek, azonosak, az a jó a lentnek, ami a fentnek, csak ne változzon semmi, hogy nekünk se kelljen változni. A Vizit alapképlete az, hogy az emberi-családi kapcsolatok nyersekek-durvák-kopottak-felületesekek. Ebbe a megkövült állandóságba „rondít bele” a vizitáló Kőmény Kelemen kedvességgel, udvariassággal, szeretettel – természetesen visszautasítással találkozik.

Az író mikszáthi megbocsátással szemléli az embertenyészet egyedeit, egyfajta bölcsességgel, megértéssel, szeretettel. Ez a helyzet, de lehetne másképpen is. De akkor miért nincs másképpen, jobban? Talán azért, mert mégsem lehetséges másképpen? Ha így van, akkor ez a világ a lehető világok legjobbika. Mert ugye, ha lehetne jobb, megvalósulna. Ami van, arra predesztinál bennünket eszmei és etikai alacsonyosságunk, az ember nem akar megistenülni, nem akar felébredni, szívesebben marad a nem cselekvés, nem változás állapotában.

Már a harmadik ősbemutatója zajlott Tóth-Máthé Miklósnak márciusban a debreceni Csokonai Színházban a 7. DESZKÁ-n. 1984-ben A fekete ember került színpadra Gali László interpretálásában, három évvel ezelőtt pedig a stúdiószínházban az Én, Károli Gáspár című monodrámája Kóti Árpáddal a főszerepben, Árkosi Árpád értelmezésében. Ő rendezte most a komédiát is.

„Egészen trendi kis mai darabnak” mondta A rögöcsei csodát Zappe László kritikus. „Van benne némi álságos antikapitalizmus, keresztény lelkiismeret és az elmaradhatatlan tévéparódia.” A dél-amerikai jellegű vadkapitalizmus által letarolt magyar faluba jutunk el, a beszélő nevű Rögöcsére, ahol az ugyancsak beszédes nevű Tálás Lőrinc fazekasmesterrel találkozunk. Ha ez a „gyilkos gölöncsér” megmintáz valakit (mert utóbb már erre vetemedett), az meghal. A falu vezetői mindjárt meglátják a csodás esetben a meggazdagodás-elhíresülés lehetőségét. Dolgozik a községmenedzsmentben a pénzhajhászat gyarló vágya, s persze a pénzszerzés kényszere is ebben a csatlakozás miatti-utáni csatlakozásos világban. Morálisan vállalhatatlan „vállalatba” kezdenek, s persze már előre sejteni lehet a kezdeményezés kétséges, tragikomikus voltát. A szerzőnek régi darabja ez, a Kádár-éra végén született. Akkoriban arról vitatkoztunk, hogy áru-e a kultúra, erkölcsös-e, ha az „emberarcú szocializmusban” meggazdagodik valaki, ha egy ügyes pénzforgató ember kvázi cégtulajdonosként kizsákmányolja a szocialista, autonóm embert.

Bozóky István direktor elfogadta a művet bemutatásra Nyíregyházán, de nem került deszkákra, az utód igazgató, Léner Péter nem mutatta be. A „legvidámabb barakkban” valószínűleg progresszívnek számított a komédia, hisz aktuális kérdéseket feszegetett, s mutatott bizonyos néző igényelte bátorságot is, amennyiben társadalombírálatra vállalkozott. Többszöri átdolgozás után mai ideinket és „környülállásainkat” mutatja darab. Nagyszerű leleménye az írónak a fazekasmester figurája, aki – innovatív alkat lévén – a hagyományos, unalmas bögrék helyett figurális edénye-

ket készít, ezekre rámintázza ismerősei portréját. Az első modell hamarosan eltűnik Charon ladikján, aztán a másik és a harmadik is elüget Szent Mihály lován az örök feketeségbe. A darab az erre kirobbant lincshangulattal kezdődik. In medias res tehát. Lendületes, ötletes, humoros játékot kapunk, zajosat, sok jó szerzői (és rendezői) poénnal. A magas c-én kezdődik, s mindjárt kerekedik is bennünk a kérdés: hová lehet ezt emelni, fokozni? A problémagubanc kibontása következik, felvonul a rögcsei populáció, típusok, korosztályok, társadalmi rétegek, csoportok képviselői: polgármester, pap, orvos, erdélyi magyar, cserfes nők. S persze a jövevények: a hazalátogató amerikai elszármazott, a kereskedelmi televíziózás hamis fényű világából a „médiáliba” (Szalma Noémi) és a „médiagúnár” (Kiss Gergely Máté).

A babonás atyafiak meg akarják ölni Tólas Lőrincet (Bakota Árpád teszi szimpantikussá), mucsai vendetta tombolna, de az első ember, Bundás Benedek polgármester (Garay Nagy Tamás) azt mondja: nem addig van az. A „messzilátó” (Fernseher) világgá kürtöli a csodát, s jönnek a megrendelések: mintázza meg a mester az anyósomat, a szomszédomat, a főnökömet. Az egyik telefonáló a feleségéről szeretne kancsót csináltatni, egy hiúságában sértett, kispados színész a színházigazgató fejét látna szívesen kancsó formájában. Egy özvegyasszony is felkeresi a fazekast, ő – biztos, ami biztos – az elhunyt férjéről szeretne egy kancsót, hogy véletlenül se térjen vissza. Jogilag EU-kompatibilis kerámiaüzem alapul az ostobaságra és az alantas ösztönökre. (Ígéretes a kalamajka – fenekedik a publikum a zsöllyékben.) Azzal hullik porszem a gépezetbe, hogy Rögcésén egy lélek sem akar meghalni a közösség érdekében, s ez feladja a leckét nemcsak a képzeletbeli képviselőtestületnek, hanem a szatíraíróknak is. A szatíra bohózatba fordul, aztán keverednek a különböző hangnemek. Kárpótol bennünket néhány kitűnő karakter, megírva is remek, eljátszva is: az amerikai businessman Korpás Lóránt a kitűnő Kóti Árpád megjelenítésében, s a mókás néger orvos, Abaló doktor Bakos-Kiss Gábor „tálalásában”. Ugyancsak emlékezetes alak a lófőszékely tornatanárból lett „pénzügyőr” Miske László érzékletes játékában, s a korfestés elemeként a strucctenyésztést erőltető képviselő Csikos Sándor alakításában. Talán nem hiábavaló itt megjegyezni, hogy a darabban rokonszenves figura a falu lelkésze (Dánielfy Zsolt), aki szembe menetel a közösség kapzsi, könnyű, gyors sikerre vágyó vezetőivel, de persze – miként a diabolikus törvények szerint működő világban – tiltakozása pusztába kiáltott szónak bizonyul.

Nem kell árgusszemekkel vizsgálódnunk, hogy észrevegyük: a színészi játék nem képez egységes modort, míg egyesek kevés eszközzel – mondhatni tradicionális stílben – mintázzák meg figurájukat, mások abszurd komédiákba illő mimikát és gesztusrendszert alkalmaznak. Leginkább Szakál-Szücs Kata (Bori) és Újhelyi Kinga (Horgasné) lóg ki a sorból. „Míg előbbi talán az abszurd irányából, a L’art pour l’art Társulattól ismert infantilis Evetkére hajazva hozta figuráját, utóbbi valami erősen karikírozott, burleszkszerű játékkal trenírozta a közönség hasizmait” – állapította meg Hassó Adrienn, a Hajdú-bihari Napló színikritikusa is. Újhelyi Kinga melleleg rengeteg energiát mozgósít magában – hiába, a „kevesebb több lenne” igazsága érvényesül itt.

A médiafigurázás egy idő után okafogyottá válik, a szürkülő párosnak egyre inkább jelenetszervező-díszletmozgató szerepe lesz (egyébként velük a tapsrend nagyon ötletes!), a számos helyszínt megjeleníteni-érzékelteni a rendezőnek és a díszlettervezőnek (Ondraschek Péter) csak bajosan sikerül.

Az előadás állásfoglalásra késztet, mindenki kénytelen így-úgy viszonyulni hozzá. Megosztja a nézőket s a szakmai véleménymondókat is. Egyesek pálcát törnek fölötte, mások lándzsát törnek mellette – mindenesetre olyan előadás, amely figyelmet érdemel, megér egy színházi estét, s ha el kellene helyezni mondjuk a DESZKA Fesztivál produkciómezőnyében, az érdemesebb-érdekesebb-sikerültebb darabok közé sorolhatnánk. Az ősbemutatóknak többnyire zajos siker jár, ezt A rögcsei csoda is megkapta – a szerzői humorérzék, a korismeret és a jellemteremtő képesség, a rendezői lelemények és a színészi érdemek miatt.

Örvedetes, hogy színre került az író régtől oda kívánczó darabja, s nemcsak azért, mert minden kortárs szerző megszületett írásának örülni kell (pláne ha játsszák is), hanem mert a papírsírából megelevenedett komédia szórakoztatva segít korunk tanulmányozásában, megértésében, embertársaink és önmagunk megismerésében. Szemünkre lobbantja megkönyékezhető, könnyen lépre csalható énünket, s ezáltal növelheti a bennünk rejtőzködő emberséget.

Erdei Sándor

Könyvszemle

Zöldellő egyház

– Nyolc vallás a jövőért. Szerkesztette: Miltényi Kinga, Doró Viktória, Dékány Zsolt. Ma és Holnap magazin kiadója. Budapest, 2013 –

Mi az ijesztőbb egy közösség számára, ha megfogyatkozik, vagy ha felhígul? Mind a két lehetőség veszélyeket rejt magában. Az elnéptelenedés a súlytalanná válás rémét vetíti előre. A közösségbe áramlás felfokozódása pedig a régi, megszokott mederből való kilépéssel fenyeget. A legfrissebb népszámlálási adatok szerint a vallási közösségekben csökkent a hitvallók száma. Ha az egyházak hűek akarnak maradni küldetésükhöz, akkor ezt az állapotot nem tartósíthatják. Bár többek, közöttük a német teológus Fulbert Steffensky szerint is a jövő egyháza szerényebb és kisebb lesz, mégis a legtöbb pásztor tele templomokért imádkozik. Korunk gyermeke a hagyományos egyházat ódivatúnak, dohosnak, izgalommentesnek tartja. Tehát olyanak, ami az identitásának az ellentéte, ezért messze elkerüli. A hajtásban vagy az unalomban megfáradt emberek felüldülni vágnak, kizökkeni a mókuserékből, olyan helyre, ami nem megszokott, nem erőszakos, nem sötét. Hol szeretnének lenni? Kreatív, ösztönző, élettel teli és előretekintő közösségben. Ő saját magát a jövő letéteményesének aposztrofálja, tehát elvárja, hogy a saját érdeklődési és kommunikációs csatornáin át szóljanak hozzá. Janicsák Veca fiatal énekesnő nagyszerűen fogalmazta meg az Új generáció c. számában ezt az életérzést. „*Üzenet szól a múltból, misztikus furcsa dallam. / Egy ima zúg a zajból, átjárja testem lassan. / Hányszor felhangzott fohász, a szeretet koldusaként. / De mit ér a zsoldár, ha olvad a jég?*” A több ezer éves hitvilág képes-e megérinteni, motiválni, mozgósítani, változásra bírni a jelen, virtuális emlékekön nevelkedett, energia- és időhiánnyal küzdő nemzedékét?

Erre a kendőzetlen, direkt kérdésre lehet az egyik felelet a 2013. március 26-án a Vidékfejlesztési Minisztériumban bemutatott Zöldellő Egyház c. könyv. A kiadvány

címe azt sugallja, hogy a vallások az élet letéteményesei. Új hajtások, duzzadó rügyek, virágkoszorúk és a terméstől roskadozó ágak, ahogy a képzettársítást a szellem továbbgöngyölti. S milyen jó irányba tereli a gyanútlan, ill. az előítéletekkel terhes olvasó gondolatait. Jézus egy helyen így fogalmazta meg küldetése célját: „*Azért jöttem, hogy életük legyen, sőt bőségben éljenek*” (Jn 10,10). A romlással, pusztulással, fogyással, nincstelenséggel, halállal szemben Jézus áll. Nem csak feltartóztatja jövetelüket, hanem ellentétes irányú folyamatokat indít el. Az eredeti görög szövegben a perisszosz nemcsak bőséget jelent, hanem felesleget is. A szó forrásvidékén járva máris térdig gázolunk a Zöldellő Egyház témájában. Nyolc vallási felekezet vezetője egy interjú kereteit szétfeszítve nyilatkozik az emberiség közös vagyónáról, a földről. Arról a különleges, néhol szakrális, néhol profán térről, ahol különböző hitű és istenektől elhidedült emberiség életfogytiglanját tölti vagy öröklétét kezdi. A keresztyén, zsidó, buddhista, iszlám és Krisna tudatú riportalanyoknak feltett kérdések egyaránt azt boncolgatták, hogy van-e valamilyen különleges kapcsolat az általuk képviselt vallás és a természeti környezet között. Világunk páratlan gazdagsága, változatossága, mondhatjuk úgy, hogy az emberre szakadt bőség, jár-e valamilyen egyedi feladattal a különböző hitelveket követő ember számára? Vagyis „*mit ér a zsoltár, ha olvad a jég?*”

Páratlan téma a környezetvédelem, ha vallások összefüggésébe helyezzük, hiszen valami olyan alapvető, lényegi kérdést hoz elő, amire, ha nem is azonos, de hasonló, távolról is összecsengő válasz születhet. Nem csapnak össze a világnézetek, nem szabdal a kard, nem kerekedik felül egyik a másikon. A keménytáblák a könyv 112 számozott oldalát, minden ellenállás nélkül fogják össze. Maga a borító mélyzöld színével, amelynek közepén egy életfa áll, arról próbál meggyőzni, hogy a leszakított termés az olvasó testi-lelki vitalitását szolgálja majd.

S valóban, a lelki vezetők nyilatkozatai minden mesterkéeltséget nélkülöznek. A természetről, természetesen szólnak, bölcsességgel, emberi bájjal és humorrallal. Olvasva őket, nem lehet kétségünk afelől, lényük, hitvallásuk része a teremtésvédelem. *Beran Ferenc* pápai káplán saját praxisában az éttermek feleslegét közvetíti a budapesti hajléktalanok felé, ezzel követendő példát adva a ránk bízott javak feletti jó sáfárkodásra. *Bölcskei Gusztáv* református püspök gyermekkori élményei közül a szántóföldeken megjelenő első erőgépekre emlékezik vissza, s a változást látó idős emberek profetikussággal aggódalmára. *Gáncs Péter* evangélikus püspök Jézusra, mint a növények és állatok ápolójára, gondozójára mutat, akit feltámadása után Mária „tévedésből” a kertésznek vél. *Frölich Róbert* elmondja, hogyan lett a fáknak saját újévük és milyen különleges szerepet töltenek be növények a zsidó vallás rítusaiban. *Németh Sándor*, a Hit Gyülekezetének vezetője, az ifjúság körében végzett környezeti nevelő munka fontosságát kiemelve beszél a Vezúv Klub tevékenységéről. *Shubail Mohamed Elisa* közvetlen párhuzamot von a Korán alapján az Istenre figyelem és a környezethez való viszonyunk között, s elmeséli Mohamed esetét az égő hangyabollyal. *Sölétormos Jenő* megosztja a Krisna tudatú hívők vegetáriánusságának hátterét és az elégedettség titkát. *Ming Lai* mester életének hajnaláról a Fák Napjára emlékezik, és közben a szenvedés buddhista szemléletére tanít.

Fazekas Sándor vidékfejlesztési miniszter a sajtóbemutatón és a könyvbe írt ajánlásában egyaránt az elkészült munka különlegességét hangsúlyozta, ami a vallások közötti hídverésben testesül meg. Köszöntőjében elmondta, hogy a *carpe diem* felfo-

gást is gyógyítja a Zöldellő Egyház, mert a jövő oázisaiért, az élhető közösségekért és világunkért már ma el kell kezdeni felelősen gondolkozni és cselekedni.

Miltényi Kingának, a könyv megálmodójának a vágya egy olyan kötet volt, aminek az üzenete pozitív. Nem a rémképek rettenetével akart hatást kelteni, hanem a szeretet és az odafigyelés erejében, és a vallási közösségek óvó kötelékében vizionált egy valós megoldási lehetőséget. Természetesen a kötet életre hívásának komoly előzményei voltak. Miltényi Kinga 13 éve foglalkozik a fenntartható fejlődéssel, méghozzá úgy, hogy egy folyóirat keretei között fórumot biztosított a közös gondolkodásra, valamint igyekezett olvasóit megfertőzni a legújabb kutatások és jó gyakorlatok bemutatásával. A Ma és Holnap négy éve indította a Vallás és fenntarthatóság rovatot, ami nem várt érdeklődést váltott ki. 2009-ben külön vallási melléklettel kedveskedtek az olvasóknak, ami az egyetemi oktatásba is beépült. A rovat képes volt folyamatosan megújulni, amiben a legutóbbi évben a Magyar Református Egyházban elindult Öko-gyülekezeti programnak volt döntő szerepe. Ezért is választotta a szerkesztői stáb a könyvbemutató első színhelyül a vidéki Telkibányát, mert a református gyülekezet az országban elsőként nyert öko státuszt, és az Emberi Erőforrások Minisztériumától pályázati pénzt igényelt a Zöldellő könyv kiadására. Az, hogy a könyv nem csak tartalmában, összeállításában izgalmas, hanem olyan minőségben és gazdag képanyaggal jelenhetett meg, a Vidékfejlesztési Minisztérium támogatásának köszönhető.

A Zöldellő Egyház a maga nemében újdonság, de nem előzmények nélküli. Bár a magyar nyelvű szakirodalom a témában elég vékony, mégis van mihez társítani az újonnan érkezőt. A teljesség igénye nélkül megemlíthető Harsányi Pál Ottó Új ég, új föld felé? c. ökoteológiai vázlat, Bolyki János Teremtésvédelem c. munkája, Környezet és etika – Szöveggyűjtemény keresztyénségről szóló fejezete, A Teremtés ünnepe evangélikus kiadvány, valamint az ökumenikus szemléletű, egyházi nyilatkozatok gyűjteménye: Felelősségünk a teremtett világért. Időszerű és elkötelezettséget sugárzó kiadványt vehet a kezébe, aki a könyvespolcának ökoszekcióját bővíti, vagy ha csak rövid felfedezést tesz a vallások világában. Jelenünk kihívása és a kortársak kétségei ezekre a válaszokra fokozottan igényt tartanak. Azt, hogy az egyházak komolyan gondolják, mi sem bizonyítja jobban, minthogy Európa egyik legnagyobb protestáns fesztiválja, a Kirchentag környezettudatosan szerveződött, és a vezéregéje: „*Amire igazán szükséged van*” (2Móz 16,18). Az új pápa, Jorge Mario Bergoglio, a Ferenc nevet választotta magának, aminek a hármaskör üzenete: a szegények pártfogása, a környezet szeretete és a vallások közeledése. Ha nem is jut mindenkinek egy talpalatnyi zöld, a vallások gondoskodnak lelki oázisokról. A Zöldellő Egyház viszont olyan ígéretet is hordoz, hogy a kőkatedrálisok mellett a zöldkatedrálisokban is egyre gyakrabban hangzik majd fel Isten dicsérete. Úgy legyen!

Szalay László Pál

Geréb Zsolt ünnepe

– Adorjáni Zoltán (szerk.): Emlékkötet a 70 éves Geréb Zsolt tiszteletére
(Studia Doctorum Theologiae Protestantis 1), Kolozsvár,
Protestáns Teológiai Intézet. 2011. 436 lap –

Nem vitás: Geréb Zsolt az elmúlt évtizedek kimagasló alakja, nemzetközi szintű tudós, akit a kolozsvári akadémia büszkeségének nevezett. Illő tehát, hogy 70. születésnapját az intézmény kellőképpen megünnepelje, s ennek az ünnepnek legszebb dokumentuma az a tanulmánykötet, amelyet egykori tanártársak, volt diákok, jelenlegi tanárok, testvérintézményekben tanító kollégák írnak, s ezzel bemutatják: a hosszú évtizedek munkája nem volt hiábavaló. Az ilyen alkalmak ugyanakkor arra is jók, hogy az intézmény bemutakozzon: hol áll oktatásban és tudományban; a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet mindkét feladatot kellő módon ellátja ezzel a reprezentatív kötetel, ami örömet szerezhet az ünnepeltnek, büszkeséget kölcsönözhet a szerzőknek, és bizonyos hasznára válik minden olvasónak.

Ugyanakkor azonban veszélye is van az ilyen köteteknek: állandó kérdés, hogy mennyire sikerül egységes egészet alkotni. Jelen esetünkben az összekötő kapocs az egyes tanulmányok között az, hogy minden szerző bizonyos arra gondolt, hogy mivel tudná kellőképpen köszönteni a jubiláns professzort; a szerkesztő pedig megpróbálta kellőképpen csoportosítani ezeket a tanulmányokat. Azt mondhatjuk, hogy a kísérlet sikerült: a kötet leginkább a körkép arculatát ölti, s a tanulmányokat leginkább a közös lelkiület egyesíti.

A „*Theologia biblica*” blokkon belül rögtön feltűnik az első két tanulmány: Balogh Csaba magas szintű, rendkívül hasznos tanulmányt írt a tanítványság fogalmáról az Ószövetségben, kiváló szakirodalmat dolgozott fel, s előre mutató gondolatokat fogalmaz meg a prófétai irodalom keletkezéséről. Mellette Molnár János dolgozata áll, amelynek értékeit a legkevésbé sem kívánjuk tagadni; mindazáltal érdekes, hogy a kolozsvári tanár úgy ír Izrael egyiptomi tartózkodásáról, hogy teljesen zárójelbe teszi a kritikai bibliatudományt. Ismétlem, bizonyos megvan az ilyen írásnak az értéke; magam részéről kicsit furcsállom ugyan, hogy éppen Geréb Zsolt tiszteletére ír a szerző ilyen tanulmányt, aki pedig az európai tudomány virágát tolmácsolta hosszú ideig Kolozsváron. Ezzel szemben A. P. F. Sell személyes beszámolója ifjúkora tanulmányairól hihetetlenül értékes, hiszen olyan jó nevű angol újszövetségeseket ismert meg velünk (pl. T. W. Mansont), akiknek csupán könyveit tudtuk olvasni. Bár egy angol nyelvű hozzájárulás emeli a kötet értékét, magam részéről sajnálom, hogy így angolul nem tudók számára ez a cikk érthetetlen marad. Bekő István Márton arról tanúskodik, hogy az újabb exegetikai módszereket is jól tudja alkalmazni a Mk 1 magyarázatában, ugyanakkor pedig a régieket sem felejt el. Az újszövetségi hozzájárulások egyébként is rendkívül értékesek a kötetben: Lészai Lehel a „*missio Dei*” kétségkívül központi fontosságú fogalmához ad bibliai alapvetést, Kállay Dezső pedig a Róm 6 és Kol 2 összehasonlításával arra a következtetésre jut, hogy a két levél ugyanazon szerzőtől származik – nyilván ezzel provokálja kissé az ünnepeltet, aki talán másként gondolkozik erről. Ezzel ellentétben Pap Géza éppen az 1Kor 15,54c és a 2Kor 5,4c összehasonlítása révén arra az eredményre jut, hogy

a két passzus között jelentős különbségek vannak, annak ellenére, hogy a szerző nyilván ugyanaz a személy. *Herczeg* Pál a tőle megszokott módon stabil eredményekre törekszik a Szentlélek ajándékainak Pál szerinti értelmezésében. *Czire* Szabolcs analízise a Jakab-levéiben megtalálható bölcsességirodalmi tradíciókról kifejezetten élvezetes tanulmány, s ha hivatkozásainak utánanéző az olvasó, meglehetősen friss irodalmat talál. Az eszkhatológia és bölcsességirodalom együttese már így önmagában is garantálja, hogy az újszövetségi kánonban sajátos üzenete legyen ennek a levélnek. *Kurta* József és *Adorjáni* Zoltán tanulmányai számunkra azt bizonyítják, hogy az intertestamentális kor kutatása is hangsúlyos a kolozsvári akadémián – igaz, Adorjáni Zoltán korábbi publikációi is engedték már sejtetni, hogy ez a tudás gyümölcsöző lesz az intézmény oktatásában is.

A „*Theologia practica*” blokk ugyan rövidebb, de hangsúlyát tekintve nem marad el a bibliai tanulmányok mögött. Három tanulmány három témát ragad ki, s ezek mindegyike az egyház mai életének sarkalatos kérdése. *Fekete* Károly a mai istentisztelet hiányosságait szedi ujjhegyre, *Koppándi* Botond a házasság megáldásának homiletikáját tárgyalja – szükségtelen arról beszélni, hogy mennyire sokat vitatott kérdések merülnek föl egyházi mindennapjainkban. Az ekkléziológia sem maradhat el: *Simon* János L. Newbigin nézeteit, a misszió és ekkléziológia egységét taglalja.

A „*Theologia systematica*” blokkban *Juhász* Tamás személyes tapasztalatait teszi ekkléziológiai reflexió témájává. Üdítő az egyházi gyakorlatot és a teológiai munkát ilyen egységben látni. *Ferencz* Árpád tanulmánya a prenatális élet etikai kiértékeléséről igen értékes gondolatokat fogalmaz meg egy immár tradicionálisan problémás kérdéskörrel. *Papp* György tanulmányának címe azt ígéri, hogy Kálvin teológiájában megvizsgálja a törvény fogalmát. Ugyanakkor azonban ez a cikk ennél jóval több, hiszen mindezt összehasonlítja a többi reformátorral is. Örülhetünk, ha valaki ilyen széles körben vizsgálja a reformátorok iratait! Hasonlóképpen örömmre indít *Benkő* Timea tanulmánya: a marosvécsi református templom szimbólumainak kapcsolatát keresi a reformátori megigazulás-tannal. Sok ilyen tanulmány kellene, hogy mi magunk is elhiggyük: a reformátusok nem szenvednek művészeti atrófiában!

A „*Historia ecclesiae*” blokk elején *Postma* Ferenc megnyitja gazdag kincseskamráját a hollandiai peregrinus diákok anyagából, s ezúttal egy 1624-ből származó *Album Amicorum*ot ismertet. *Ósz* Sándor Előd Kálvin újszövetségi kommentárjainak erdélyi elterjedéséről értekezik, s eközben nem csak eleink rendkívül élénk lelki és szellemi érdeklődését mutatja be, de értékes megállapításokat is tesz. Ilyen például, hogy a református és evangélikus irány szétválása után is fennmaradt a békesség a két felekezet között Erdélyben. *Kovács* Sándor dokumentumot közöl: Fejérvári Sándor útinaplóját a XVIII. század közepéről, *Kolumbán* Vilmos József pedig a Telekiek és Kiss Gergely kapcsolatát írja le, értékes hozzájárulást adva a magyar peregrinusok történetéhez. *Buzogány* Dezső – a *similis simili gaudet* elve alapján – Bod Péter egyháztörténeti munkáiról ír, s felvázolja azok „viszontagságos” történetét. A kötetet végül Margriet *Gosker* tanulmánya zárja a református ökumenéről. A szerző (Postma Ferenc felesége) Hollandia ökumenikus életében aktívan részt vesz, s ezúttal a református egyházak közösségéről számol be, német nyelven.

A kötetet végül Geréb Zsolt rövid életrajza, s publikációinak listája zárja, így teljes lesz a kör az ünneplők és ünnepeltek között. Ez igen fontos, hiszen egy ünnepi kötet az

egyes tanulmányok fontosságán túl még egyebet is mond nekünk, olvasóknak: azt, hogy a kolozsvári akadémia testvéri közösségben és jól működik. Egy jól sikerült generációváltás dokumentumát tartjuk kezünkben, ahol régi értékek ápolása mellett új utakon is járnak azok, akikre ez a feladat bízott. Így legyen, és így maradjon!

Karasszon István

A fájdalmas anya balladája

– Kosáryné Réz Lola, *A föld ködében*, Kráter Kiadó. Pomáz, 2012 –

A 2011-ben indult, sok olvasót vonzó Kosáryné Réz Lola Regénytár legutóbbi kötete – bár prózai alkotás – az író kevésebbé ismert arcát, a költőit is megmutatja nekünk. A megrendítő, misztériumjátékhoz (sőt, helyenként a danse macabre, a haláltánc középkori műfajához is!) hasonlító szöveg egy mindenórás fiatalasszony, Rozálka filmszerűen lepergő rémálmának „forgatókönyve.” A fiatalasszony boldogan éldegél derék férjével, Péterrel, „valahol Európában”, valahol Közép-Európában, talán éppen Kosáryné szülőföldjén, a Felvidéken, az első világháborút követő években. Ám, ahogy a szülés időpontja közeledik, úgy keríti hatalmába Rozálkát a félelem. Először a minden idők minden asszonyainak életét megkeserítő nagybetűs Pók, Por és Füst, a sziszifuszi háztartási munka jelképei dalolnak kajánul a fülébe:

„Az asszony a miénk,
Az asszony a mi rabunk,
Ő harcolna velünk,
De mi erősebbek vagyunk.

Ő kerget, üldöz minket,
Mi itt jövünk megint,
És meg nem szabadulhat
Régi átok szerint...”

A terhes asszonyka félelmeit, rosszérzését csak fokozzák a férfiakból kiábrándult bába – itt a feminista Kosáry Réz Lola szólal meg – keserű szavai: „A férfiak... Beleütik mindenbe az orrukat. Részekre szedik mindazt, ami egyszerű és érthető volt az asszonyok kezében... Amíg a férfiak nem tettek mást, csak verekedtek, szántottak, vetettek, arattak, vasat vertek és fát fűrészelték, prédikáltak, vagy gyermeket nemzettek, jó volt minden. De ez nekik nem volt elég. Semmi sem volt nekik úgy jó, ahogyan az isten megteremtette, mindent másképpen akarnak csinálni, és ami a legfontosabb, azt nem értik.” E baljós nyitányok után Rozálka, a Halállal történt első, riasztó találkozása után, mintegy félálomban, útra kel. Álom és ébrenlét közti állapotában meglátja a jövőt, fájdalmas anyasága, mater dolorosa-sorsa évtizedeit, amikor gyermekét az újra és újra támadó haláltól, láztól, korhellyé durvult apától és a világ kísértéseitől újabb és újabb áldozatok árán kell megmentenie. Egyetlen meg-

maradt fiát, akinek hét testvérét kellett eltemetnie. Az is nyilvánvaló jelkép, hogy Rozálka – egy nyugodt szakácsnői állás-közjátékot kivéve – egész nyomorult életében csak mos és mos. Mossa családjá és mossa idegenek szennyését, egy huszadik század eleji Ágnes asszony konokságával.

Tudjuk, az anyaság minden országban és minden történelmi korszakban sok áldozattal, egyre fakuló fiatalsággal, számtalan lemondással, s a gyermekek felnövekedését követően sokszor még több csalódással, fájdalommal jár. Mindezek a veszteségek (természetesen ne feledkezzünk meg azért az anyaság-adta örömteli élményekről, ezeket az író is bele-beleszövi azért az alapvetően balladaian komor történetekbe!) megsokszorozódnak egy olyan, alapvetően nehézsorsú nép esetében, amilyen a miénk. Ahogyan az asszony lelkében visszhangzó dal mondja:

Völgy ölében, föld ködében
 Sem mennyország, sem pokol,
 Bánatfák, örömcserjék közt
 Visz a sorsunk valahol.
 Mind acsargunk, mind verekszünk,
 Egymásnak mind vermet ás,
 Egymást fojtjuk – ez az élet,
 S azt sem tudjuk, van-e más,
 Nincs előttünk semmi más:
 Völgy ölében, föld ködében
 Versengés és rohanás.”

Ez a kis dal akár a kíméletlen, keresztyéni értékektől egyre távolodó *máról* is szólhatna. *A föld ködében* – e fájdalmasan igaz verssorok ellenére – sem válik a reménytelenség könyvévé. A rémálmából felébredő Rozálka utolsó látomása, a regény záró sorai, mégis életet, mégis folytatást és jövőt ígérnek: „Aztán egyszerre csak halk csengettyűszó hallatszott, és a derengő hajnalhasadásban, rózsaszínű fényben egy kicsi kis angyalruhás gyermek jött előrenyújtott kézzel, téveteg lépésekkel, az ablakban égő gyertyafény elé.” Ez a kép, a regény elején érzékletes szépséggel leírt, a segítségre szorulóknak kezét nyújtó Megváltó-portréval (még ha az egy vándor-piktor festménye volt is!) kiegészülve, mintegy keretbe foglalja az asszony kálváriáját, s egyben határt szab a fájdalmaknak, a gyásznak, a félelmeknek, enyhíti a riasztó álombéli történetek tragikumát. A befejezés tehát olyan emberséges, annyira Isten- és emberszeretetet sugárzó, mint Kosáryné Réz Lola ugyancsak „feltámasztásra” méltó meséié és meseregényeie. Aki pedig felnőtt-huszonegyedik századias finnyással elutasítja e felnőtt létünkéből sem kizárható, lélekgyógyító műfaj mai létjogosultságát, annak idézzük Hans Christian Andersen szavait: „A mese nem hal meg soha.”

Petrőczy Éva

Az evangéliumi gyülekezetépítés modellje

– Püski Lajos: Érdeklődéstől elköteleződésig. Misszió és gyülekezetépítés: koncepciónk és gyakorlatunk. Kálvin Kiadó 2012 –

Az ember sok mindenre képes egyedül, csak keresztyén nem lehet – mondja Emil Brunner. Az ember hite folytonos megerősítésre, ébresztésre, megtisztításra szorul, ezért ahhoz, hogy valóban hinni tudjunk, együtt kell lennünk másokkal, hogy a hitünk összeforjjon mások hitével. Ahol ketten vagy hárman összegyűlnek az ő nevében, ott van Krisztus közöttük.

A gyülekezet Isten ajándéka. Isten a gyülekezetben Krisztusban, a Lélek által van jelen, ő adja az erőt a gyülekezet építéséhez is. Milyen nagyszerű annak tudata, hogy Isten munkatársaiként vele együtt építhetjük gyülekezetünket, hogy megtehetjük gyülekezetünkért mindazt, amit magunk megtehetünk!

A kérdés csak az, megteesszük-e mindazt, amit tehetünk? Vannak-e még a gyülekezetépítésnek olyan vonatkozásai, melyekben erőtlenek vagyunk, mert például homályos látásunk miatt az Isten kegyelméből adatott lehetőségeink észrevétlenné maradnak előttünk?

Püski Lajos debrecen-nagyerdei református lelkipásztor hosszú évek óta foglalkozik missziói gondolkodásának elméleti és gyakorlati rendszerezésével, gyülekezetépítési koncepciójának kidolgozásával, fejlesztésével. Tapasztalatait, missziói elveinek gyakorlati megvalósulását számos előadását követően most írásban is közzéteszi új könyvében, kiváló segítséget nyújtva minden gyülekezetet építő egyháztagnak számára annak meglátásában, milyen kimeríthetetlen tárháza a gyülekezet a szolgálatnak, ha azt a Lélek által vezetettve, Isten üdvözítő akarata iránti felelősséggel, igei megalapozottsággal, és a gyülekezet iránti szeretettel végezzük.

A számok magukért beszélnek. A Püski lelkészházaspár 1990. pünkösdjén foglalta el a szolgálati helyét a nagyerdei gyülekezetben. Húsz év alatt a vasárnapi istentiszteleti látogatottság a duplájára emelkedett, jelenleg közel 500 fő, mostanra mintegy 240 gyermek, fiatal és felnőtt, vagyis a vasárnapi templomos gyülekezet közel fele vesz részt kiscsoportos foglalkozásokon, és a gyülekezetben rendszeresen templomba járó tagjaik átlagéletkora 42 esztendő. Mindez mutatja, hogy milyen lelkeség hatja át a nagyerdei gyülekezetet, milyen vonzerőt képes gyakorolni Krisztus teste, mint részek összehangolt szervezete, melyet tagjaiban és egészében is a Szentlélek irányít és vezérel, és az Isten ígéje növel. „A gyülekezetet, mint egy templomot, építeni kell, és akkor megtapasztalhatjuk, hogy »szent templommá növekszik az Urban« (Ef 2,21)” – vallja a szerző.

Püski Lajos missziói koncepciójának legfontosabb jellemzői a tervszerűség, a távlatos gondolkodás, az adottságok, lehetőségek mérlegelése, a különbözőségek egymást gazdagító kiteljesítése, a szolgáló közösség aktivizálása, a személyi felelősség nyilvánvalóvá tétele, az alkalmak szerves összekapcsolása, a vasárnapi istentisztelet és a különböző hétközi kiscsoportos és rétegfoglalkozások egymást kiegészítő, arányos egysége, ezek jelentőségének tanítása, a hitben, ismeretben kezdők megtérésére segítése, a gyülekezetbe betagolása, szolgálatra való felkészítése, mindezek egy irányba mutató, egymást erősítő és kiegészítő gondolkodás és cselekvés köré rende-

zödve. Mindemellett fontos a változtatásra való képesség is, látásunkat, cselekvésünket folyamatosan felül kell vizsgáljuk, és el kell hagynunk a megszokottság biztonosságát, a kényelemszeretetet, a változtatástól való félelmet.

Minden gyülekezetépítő munka alapja Isten ígéje, mert „az embereknek nem egyházi rendezvényekre, hanem életüket megváltoztató evangéliumra van igazán szüksége!” Ezért különös hangsúlyt helyeztek a különböző ismeretben, hitbéli állapotban, életkorban, élethelyzetben lévők kiscsoportos alkalmainak kialakítására, melyeket a vasárnapi istentisztelet foglal egybe, de hasonló összefogó funkcióval indították el a többgenerációs nagytáborokat is.

A missziós koncepció lényegét egy „gyülekezeti virág” ábrája foglalja össze a könyvben, vizuálisan is értelmezhetővé téve a gyülekezet missziói működését, az egyes ember személyes lelki előrehaladásának az *érdeklődéstől az elköteleződésig* vezető útját, a külső köröktől befelé haladva. A virág külső szirmjai a lelki fejlődést segítő igei alkalmak rendjét ábrázolják, míg – az órajárás irányában haladva – az életkornak megfelelő lelki előrehaladást jelző kiscsoportos alkalmakat a virág belső szirmjai. A virág középpontjában az ige áll: „*igém nem tér vissza üresen*” (Ézs 55,11). Mindezt az 1990-es állapot szerint.

A következő ábra viszont már egy olyan sokszirmú virágként mutatja a mai állapotot, melyen a belső szirmok megsokasodva érnek egymásba. A látványos fejlődés annak a szemléletnek a gyümölcse, mely a gyülekezetépítést nem úgy közelíti meg, hogy mi az, ami növekedésre készíti gyülekezetünket, hanem mi az, ami gátolja a növekedésben. Püski Lajos számára is az vált a legfontosabb kérdéssé: „*Ki vagyok én, hogy akadályozzam az Istent?*” (ApCsel 11,17) Mert az Úr cselekedni akar. Mindenütt.

És egyik lépés követte a másikat.

A lelkészházaspár beindította a hitoktatást, majd egy újabb ifi csoportot, később kismamakört, házaspári kört, bibliaiskolát, megint egy újabb ifit, aztán a „volt bibliaiskolások” körét. Az istentiszteletre még nem járó hittanos gyermekeknek és szüleiknek közös családi istentiszteleti alkalmak segítenek a közeledésben. Külön bibliakört szerveztek a felnőttként konfirmáltaknak, kiscsoportok alakultak külön a régi hívőknek, külön az újonnan megtérteknek, és házi bibliakörök létrejöttét is segítették.

Minden gyülekezet lelki és testi gyarapodásának önmaga emelt gátja, amikor azt gondolja, hogy elérkezett végső határaihoz, már nem képes tovább növekedni, fejlődni. A lelkész teherbíró képessége azonban nem állít korlátokat a gyülekezet növekedésében, ha a gyülekezet kiscsoportjainak vezetését a nem lelkésziek veszik át. Így indult be Nagyerdőn is a nyugdíjas szeretetkör és egy újabb ifi, majd évente, évfolyamonként újabb ifjúsági csoportok, csoportonként két vezető bevonásával. 2003-ban 25 főből állt a munkatársi kör. Minél több kiscsoport indult be, annál fontosabbá vált a nem lelkészi ifivezetők és felnőtt csoportokat vezetők felkészítése, segítése. 2007-ben már 25 hittancsoporton kívül 25 másfajta kiscsoportjuk volt, tartva magukat ahhoz az alapelvhez, hogy a különböző típusú alkalmak több embert vonzanak.

A gyülekezetnek nyitottnak, befogadónak kell lennie. Ahogyan ezt egy hitoktató megfogalmazta a nagyerdei gyülekezetben: „Vonzani vagy taszítani. Evangéliumot mondva személyválogatás nélkül szeretni, vagy az elvárásokat keményen megfogalmazva egyedül maradni.” Követendő példaként állhat előttünk az érdeklődő, kereső, spirituálisan éhes emberek befogadása a gyülekezetbe az *András-szolgálatnak* neve-

zett missziós programon keresztül. A Püski házaspár szolgálatának kezdetén az érdeklődők számára hagyományos evangelizációs alkalmakat szerveztek, vendég igehirdetőkkal, de tapasztalatuk szerint ezek nem érték cél. Ez a missziós program olyan istentiszteleti alkalmakat jelöl, amelyek a vallásos nevelésben nem vagy csak alig részesült embereket egy többlépcsős evangelizációs folyamatba vonják be, komoly, személyre szóló előkészítéssel, személyes igei megszólítással, nemrégien megtértek bizonyoságátételével, döntésre hívással és személyre szabott további tanítással, utógondozással.

A hitre jutás segítésének, a hitéletbe, a gyülekezetbe integrálásnak másik figyelemre méltó eszköze az *Átriumi beszélgetések*. Egy borítékba helyezett szórólapot juttatnak el az egyházközség területén élők levélszekrényeibe, melyben egy tea melletti kötetlen beszélgetésre hívják az embereket, és hírül adják a bibliaiskola, az érdeklődők istentisztelete és más gyülekezeti alkalmak lehetőségét. Ezzel is az érdeklődést próbálják felkelteni, az emberek felületes vagy torz egyházképét lebontani. Kapcsolatfelvétel nélkül nincs misszió, így minden lehetőséget szabad és ki kell használni, amelyek az embereket Krisztushoz vezetik. Mert minden misszió végső célja az emberek megtérése, megszentelődése és szolgálatba állásának segítése.

E helyen szinte lehetetlen felsorolni a gyülekezetépítés debrecen-nagygyerdei modelljének minden elemét. Sokat elárul arról a templom utcai hirdetőjén olvasható istentiszteleti rend, benne a heti mintegy 50 alkalommal, melyek közel húszfajta foglalkozást jelentenek. Nyilvánvaló, hogy ezek nem teljesíthetők egy lelkész által, de még egy lelkész házaspárral sem, ezért a debrecen-nagygyerdei gyülekezet missziói szolgálata az egyetemes papság gondolatának egyik legszebb példájaként mutatható fel református közösségünk előtt, felidézve Péter apostol biztató szavait: „*Ti azonban választott nemzetség, királyi papság, szent nemzet vagytok, Isten tulajdonba vett népe, hogy hirdessétek nagy tetteit annak, aki a sötétségből az ő csodálatos világosságára hívott el titeket*” (1Pt 2,9).

Puskás Attila

Lapzárta után érkezett

Csillagpont Református Ifjúsági Találkozó

2013. július 23–27. között, Mezőtúron kerül sor a Csillagpont Református Ifjúsági Találkozóra. *Legyél, aki vagy* – az identitás a témája az idei fesztiválnak. Arra keressük a választ, kik is vagyunk, hol van a helyünk a világban, de mindenekfelett meglássuk azt, hogy Isten minek teremtett bennünket.

Célunkat jól fejezi ki Pávási Tibor, a Csillagpontos verspályázat nyertese: „Mindegyikben ott van ISTEN, / így jól megleszünk itten, / A lelkekben a szeretet ég, / Ettől lesz jó a közösség, / Az utat mutatja a hatalmas ég, / Végre megtudom, ki vagyok én!”

Mindenkit szeretettel várunk – a Csillagpont szervezői
<http://csillag.reformatus.hu/>

Contents of No 2/2013

MEDITATION

Karsay, Eszter: Do not worry

TOPIC: Our responsibility for the created world

Berényi, Dénes: How do we stand with climate change?

Végh, László: Sustainable life and the Fall

Szalay, László Pál: Turning with faith towards the blue planet

TESTIMONY

Centenary of Gyökössy, Endre

Kocsev, Miklós: Gyökössy's paraclitic poimenics in the context of European pastoral theology

Steinbach, József: Pastoral theological elements in Farkas, József's sermons

MUSES

Petrőczy, Éva: A gentle poetess – Sebestyén-Jáger, Orsolya

Poems of *Sebestyén-Jáger, Orsolya: Summer memory, Heavenly wanderer, Mornings*

Zsirai, László: Smell of roses

OBSERVER

Nyárádi, Zsolt – Rejtő, András: The Calvinistic Church of Kissolyos in the 18-19th centuries

Conclave – Protestant perspective

Karasszon, István: Pope Francis

Lőrincz, Szabolcs: Election of the Pope – through Protestant eyes

Eco-church Conference 2013

Szalay, László Pál: On the new meadows of sensibility

Theatre

Erdei, Sándor: Human culture under lens made of satire – Tóth-Máthé, Miklós: The miracle in Rögöcse

Book Reviews

Szalay, László Pál: Greening Church – Eight religions for our future

Karasszon, István: Geréb, Zsolt feted. Memorial volume in honour of the 70 year old Geréb Zsolt

Petrőczy, Éva: The ballad of the aching mother. Kosáryné Réz, Lola – In the fog of the earth

Puskás, Attila: Gospel-based establishing of a congregation. Püski, Lajos – From attraction to pledge

Received after deadline

Startpoint Reformed Youth Festival

Ára: 1300 Ft

